

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814



9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 4 лютий 2022

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер Л. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатєва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвєртко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2022 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 24.02.20 р.
Підписано до друку 24.02.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 2402/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2022

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою).

ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezбережені у формат .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 4 лютий 2022 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Венгер В. В., Романовська Н. І., Чижевська М. Б.

Пошук та реалізація оптимальної моделі українсько-китайського співробітництва в авіаційній галузі 5

Маслиган О. О., Жуков С. А., Ігнатушенко О. С., Кулінич Т. В.

Структуризація елементів методики управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства 10

Басюркіна Н. Й., Богомолова К. С., Гріщенко А. В., Ласкаєв О. М.

Менеджмент персоналу як складова управління бізнесом: креативні механізми реалізації 19

Бенько М. М., Кузьменко О. П., Шаповалова А. П.

Облік, оподаткування та виплати по електронних лікарняних: вітчизняний та зарубіжний досвід 26

Євтушевська О. О., Лагодієнко Н. В., Іванченкова Л. В.

Податкова політика як складова державного податкового менеджменту 32

Юркевич О. М., Мозговий О. М.

Аналіз моделей, заснованих на торгівлі в рамках ісламської економічної доктрини 38

Мазур Ю. В.

Ринкові відносини у системі вищої освіти — об'єктивна закономірність соціально-економічного розвитку суспільства 44

Мединська Н. В.

Трансформація екологічного оподаткування в контексті інвестиційного забезпечення модернізації природоохоронної інфраструктури 48

Штань М. В.

Глобалізаційні детермінанти зовнішньоекономічної політики держави 54

Бондарчук О. М., Паустовська Т. І.

Макроекономічне оцінювання ефективності інвестицій у розвиток людського капіталу 60

Галан А. В., Лошенко О. В.

Створення та використання маркетингових стратегій для збільшення фінансової незалежності підприємства. Просування продукції через соціальні мережі 65

Вітюк А. В., Несен Л. М., Куран О. В.

Провідні машинобудівні підприємства Вінницької області: аналіз інвестиційної привабливості 71

Гейко А. І., Юрочко Т. П.

Контент-аналіз офіційних медіа-повідомлень щодо здорового харчування дітей в Україні в контексті рекомендацій ВООЗ 78

Мірошниченко І. В., Крупін В. К.

Прогнозування банкрутства підприємства за допомогою алгоритмів машинного навчання 86

Державне управління

Кошова С. П.

Міжнародно-правовий аспект державного регулювання космічної галузі як основи національної безпеки держави 93

Платонов О. І.

Державне регулювання контейнерного та контрейлерного транспортування вантажів у рамках стратегії розвитку мультимодальних перевезень 98

Примуш Р. Б.

Ключові аспекти формування національної безпеки в умовах становлення окремих засад неформальної освіти (теоретико-прикладний аналіз) 103

Палажченко К. С., Цимбаленко Я. Ю.

Узагальнення історичного досвіду становлення та розвитку державно-приватного партнерства 107

Гузар І. А., Толстанов О. К.

Державна служба як основа державного управління 112

Сухова К. К.

Проблемні аспекти державного управління наданням соціальних послуг у територіальних громадах 118

Полякова Н. О.

Кадровий потенціал регіонів України: проблеми формування та використання 124

Беркут М. С.

Гендерна демократія в системі публічного управління: науковий дискурс щодо понятійно-категоріального апарату 128

Чень Сюй

Шляхи становлення та розвитку концептуальної моделі удосконалення державної екологічної політики в Україні 134

Ханик Ю.-Б. Р.

Застосування публічного маркетингу у публічному управлінні Великої Британії 138

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 4 / 2022

CONTENTS:

Economy

Venger V., Romanovska N., Chyzhevska M. SEARCH AND REALIZATION OF THE OPTIMAL MODEL OF UKRAINIAN-CHINESE COOPERATION IN AVIATION INDUSTRY	5
Maslihan O., Zhukov S., Ihnatushenko O., Kulinich T. STRUCTURING OF THE ELEMENTS OF THE METHODOLOGY FOR MANAGING THE FINANCIAL CAPACITY OF A PRODUCTION ENTERPRISE	10
Basiurkina N., Bogomolova K., Hrishchenko A., Laskaiev O. PERSONNEL MANAGEMENT AS A COMPONENT OF BUSINESS MANAGEMENT: CREATIVE MECHANISMS OF IMPLEMENTATION	19
Benko M., Kuzmenko O., Shapovalova A. ACCOUNTING, TAXATION AND PAYMENTS ON ELECTRONIC HOSPITAL DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE	26
Yevtushevska O., Lagodiienko N., Ivanchenkova L. TAX POLICY AS A COMPONENT OF STATE TAX MANAGEMENT	32
Yurkevich O., Mozgovy O. ANALYSIS OF TRADE-BASED MODELS WITHING ISLAMIC ECONOMIC DOCTRINE	38
Mazur Yu. MARKET RELATIONS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM — OBJECTIVE REGULARITY OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY	44
Medynska N. TRANSFORMATION OF ENVIRONMENTAL TAXATION IN THE CONTEXT OF INVESTMENT SUPPORT FOR THE MODERNIZATION OF ENVIRONMENTAL INFRASTRUCTURE	48
Shtan M. GLOBALIZATION DETERMINANTS OF FOREIGN ECONOMIC POLICY OF A COUNTRY	54
Bondarchuk O., Paustovska T. MACROECONOMIC ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT	60
Liudmyla H., Losheniuk O. CREATION AND USE OF MARKETING STRATEGIES TO INCREASE THE FINANCIAL INDEPENDENCE OF THE ENTERPRISE. PROMOTION OF PRODUCTS THROUGH SOCIAL NETWORKS	65
Vitiuk A., Nesen L., Kuran O. LEADING MACHINE-ENGINEERING ENTERPRISES OF VINNITSA REGION: ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS	71
Heiko L., Yurochko T. CONTENT ANALYSIS OF OFFICIAL MEDIA MESSAGES ABOUT HEALTHY DIET FOR CHILDREN IN UKRAINE: THE CONTEXT OF WHO RECOMMENDATIONS	78
Miroshnychenko I., Krupin V. BANKRUPTCY PREDICTION OF THE ENTERPRISE USING MACHINE LEARNING ALGORITHMS	86

Public administration

Koshova S. INTERNATIONAL LEGAL ASPECT OF STATE REGULATION OF THE SPACE INDUSTRY AS A BASIS OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE	93
Platonov O. STATE REGULATION OF CONTAINER AND CONTRAILER TRANSPORTATION OF CARGOES WITHIN THE FRAMEWORK OF THE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF MULTIMODAL TRANSPORT	98
Primush R. BASIC ASPECTS OF THE FORMATION OF NATIONAL SECURITY IN THE FORMATION OF CERTAIN PRINCIPLES NON-FORMAL EDUCATION (THEORETICAL AND APPLIED ANALYSIS)	103
Palazhchenko K., Tsymbalenko Y. AN OVERVIEW OF THE HISTORICAL BACKGROUND OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP	107
Guzar I., Tolstanov A. CIVIL SERVICE AS THE BASIS OF PUBLIC ADMINISTRATION	112
Sukhova K. PROBLEMAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE TERRITORIAL COMMUNITIES	118
Polyakova N. HUMAN RESOURCES OF THE REGIONS OF UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE	124
Berkut M. GENDER DEMOCRACY IN THE SYSTEM OF PUBLIC GOVERNANCE: SCIENTIFIC DISCOURSE FOR THE CONCEPT-CATEGORIAL APPARATUS	128
Chen Xu WAYS OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL MODEL OF IMPROVEMENT OF STATE ENVIRONMENTAL POLICY IN UKRAINE	134
Khanyk Y.-B. APPLICATION OF PUBLIC MARKETING IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF GREAT BRITAIN	138

УДК 339.942

В. В. Венгер,

д. е. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник,
Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID ID: 0000-0003-1018-0909

Н. І. Романовська,

к. е. н., доцент, науковий співробітник,
Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID ID: 0000-0002-1377-7551

М. Б. Чижевська,

к. е. н., доцент, Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"
ORCID ID: 0000-0003-1637-9564

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.5

ПОШУК ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В АВІАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ

V. Venger,

Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher, Public Institution
"Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine"

N. Romanovska,

PhD in Economics, Associate Professor, Researcher, Public Institution "Institute
for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine"

M. Chyzhevska,

PhD in Economics, Associate Professor, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

SEARCH AND REALIZATION OF THE OPTIMAL MODEL OF UKRAINIAN-CHINESE COOPERATION IN AVIATION INDUSTRY

Авіаційна галузь наразі є однією з пріоритетних галузей економіки України. Водночас, українсько-китайське співробітництво може значно покращити ситуацію на ринках наших держав. Співробітництво має бути паритетним для країни. Така співпраця для України має бути в першу чередусім у всіх відношеннях, а пошук спільних проєктів, зокрема в авіаційній галузі, повинно бути таким, щоб стратегічно не було негативного впливу на безпеку обох країн.

У статті здійснено пошук та визначено напрями реалізації оптимальної моделі українсько-китайського співробітництва в авіаційній галузі. Визнано, що однією з переваг України при виведенні своїх літаків на зовнішні ринки має стати розгалужена мережа підприємств, що займаються сервісним обслуговуванням і післягарантійним ремонтом літаків. Розташування таких підприємств має бути з урахуванням максимальної близькості до покупців. Розширення співробітництва з Китаєм щодо участі в проєкті "Один пояс – один шлях" буде вигідно обом країнам. Для України – це можливість залучення в авіаційну галузь додаткових інвестиційних ресурсів та вихід на ринки країн Східної та Південно-Східної Азії, а для китайської сторони можливості серійного виробництва нового українського транспортного Ан-178 на потужностях у КНР.

Цікавим й перспективним у сфері авіації, на нашу думку, є активне двостороннє співробітництво у сфері інжинірингу, а також пошук точок дотику на взаємовигідних умовах у сфері надання конструкторських послуг. Ще однією формою двосторонньої співпраці є залучення українських вчених для проведення високооплачуваних лекцій у Китаї за критичними темами.

Маючи спільні цілі, Китай дещо відрізняється від України: він постійно створює власні воєнно-наукові школи у високотехнологічних кластерах; постійно удосконалює промислову базу, на якій здійснюється авіабудування. На відміну від Китаю, в Україні спостерігається: застаріла матеріально-технічна база; існує роз'єднаність розробників, виробників та баз технічного обслуговування і ремонту техніки; старіння кадрового ресурсу; дефіцит фінансових ресурсів; залежність від імпорту сировини та комплектуючих.

The aviation industry is currently one of the priority sectors of the Ukrainian economy. At the same time, Ukrainian-Chinese cooperation can significantly improve the situation on the markets of our countries. Cooperation should be parity for the country. Such cooperation for Ukraine should be primarily beneficial in all

respects, and the search for common projects, in particular in the aviation sector, should be such that strategic influence on the security of both countries is not negative.

The article searched and defined the directions of realization of the optimal model of Ukrainian-Chinese cooperation in the aviation industry. It is recognized that one of the advantages of Ukraine in the development of its aircraft on foreign markets should be a well-developed network of enterprises engaged in servicing and after-warranty repair of aircraft. The location of such enterprises should take into account the maximum proximity to buyers. Expansion of cooperation with China on participation in the "one belt — one way" project will be beneficial for both countries. For Ukraine it is an opportunity to attract additional investment resources to the aviation industry and enter the markets of Eastern and South-East Asian countries, and for the Chinese side the possibility of serial production of the new Ukrainian transport an-178 at capacities in China.

In our opinion, active bilateral cooperation in the field of engineering, as well as search for mutually beneficial terms in the sphere of design services, is interesting and promising in the sphere of aviation. Another form of bilateral cooperation is the involvement of Ukrainian scientists for high-paid lectures in China on critical topics.

Having common goals, China is somewhat different from Ukraine: It constantly creates its own military and scientific schools in high-tech clusters; constantly improves the industrial base on which aircraft building is carried out. Unlike China, Ukraine has an outdated material and technical base; there is a separation of developers, manufacturers and bases of maintenance and repair of equipment; aging of personnel resource; shortage of financial resources; dependence on import of raw materials and components.

*Ключові слова: модель, економіка, співробітництво, авіаційна галузь, літакобудування, ринок, проєкт.
Key words: Model, economy, cooperation, aviation industry, aircraft building, market, project.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна взаємодія України та Китаю відбувається у ключових секторах, як-от: металургія, енергетика, сільське господарство, авіація і оборона, транспорт та інфраструктура. Але інвестиційні проєкти розвиваються переважно лише в деяких з них. Так, в агросекторі, де китайській COFCO належить низка елеваторів і портових об'єктів, в енергетиці, де кілька китайських компаній володіє зеленою генерацією, у сфері атомної енергетики, інфраструктури, де співпраця будується в рамках розвитку ініціативи "Пояс і шлях". Обсяг прямих іноземних інвестицій з Китаю в Україну станом на 2020 рік за даними Центру економічної стратегії становив близько 260 млн доларів, що в п'ять разів більше, а ніж п'ять років тому¹.

Як і багато інших країн, Україна зацікавлена розширювати свою присутність на світових ринках, в тому числі в східно-азіатському напрямі, а також розвитку, зокрема, авіаційної промисловості. Сучасне авіабудування — це найбільш науко- та капіталомістка галузь машинобудування, де всі досягнення науки і техніки мають широке застосування. Сьогодні світовий ринок авіабудування внаслідок глобалізації відчуває на собі соціальні, енергетичні, екологічні та інші суперечності розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню українсько-китайського співробітництва присвячено наукові публікації Гончарука А. та Кошового С. [1], Гловацької С. [2], Єньчжао Л., Пекна Т., Вей С.

[3], Інін Лі, Захаріна С., Волосюк М. [4], Івашук І.О. та Орната М.Р. [5], Корабліна С. [6], Макогона Ю. [7], Стукач Т. [8], Сухоноса Ю. [9]. Більшість питань стосується активізації українсько-китайського співробітництва у різних сферах, проте поза увагою залишаються питання мінімізації негативних наслідків та використання можливостей від українсько-китайського співробітництва в авіаційній галузі.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є пошук та реалізація оптимальної моделі українсько-китайського співробітництва в авіаційній галузі. Теоретико-методологічною базою дослідження є наукові праці, методичні дослідження провідних українських та зарубіжних вчених. Пошук та реалізація оптимальної моделі українсько-китайського співробітництва в авіаційній галузі здійснювався за допомогою критичного та наукового аналізу, методів наукового узагальнення та систематизації, індукції та дедукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Темпи розвитку та якісні зміни в авіаційній промисловості в останній третині ХХ ст. за своїми масштабами можна порівняти з тим, що були досягнутою за всю її попередню історію цивілізаційного розвитку. В цей період галузь почала активно функціонувати та зазнала глибокої трансформації і стала найважливішим компонентом світової економіки: динамічно змінюється перевезення вантажів і пасажирів, змінилися всі технічні ха-

¹ Асоціація українсько-китайського співробітництва. Китайські інвестиції в Україну зросли в 5 разів з 2016 року. URL: <https://aucc.org.ua/kitajski-investicii-v-ukrainu-zrosli-v-5-raziv-z-2016-roku>

рактеристики лайнерів (вантажопідйомність, типи, розміри, безпека експлуатації, швидкість) [10].

Авіаційна промисловість України є частиною ко-смічної промисловості і налічує 39 підприємств, конструкторських бюро, наукових установ та організацій різних форм власності та призначення, має практично усі складові інфраструктури, що дозволяють розробляти, випробувати, серійно виготовляти літальні апарати із замкнутим циклом, авіаційні двигуни, спеціальне обладнання, виконувати модернізацію та ремонт авіаційної техніки, готувати персонал для роботи в авіаційній промисловості, де на сьогодні працюють понад 60 тис. осіб [11]. Завдяки власним НДДКР національні авіавиробники контролюють ланцюги доданої вартості й таким чином, зберігають глобальну конкурентоспроможність.

Результати аналізу стану вітчизняної авіаційної промисловості свідчать про наявність комплексу проблем, розв'язання яких потребує державних преференцій та стимулів і використання програмно-цільового методу, що стало підставою для прийняття Постанови Кабінетом Міністрів України від 01.09.2021 року №951 "Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми розвитку авіаційної промисловості на 2021—2030 роки"².

Крім того, держава на 7 років до 1 січня 2025 року звільнила від оподаткування прибуток підприємств — суб'єктів літакобудування, що визначені відповідно до норм статті 2 Закону України "Про розвиток літакобудівної промисловості"³.

Розвиток авіаційної галузі має важливе соціальне значення для економіки України (розвиток інфраструктури, суміжних галузей, збільшення робочих місць тощо). Провідною вітчизняною компанією, що має потужності з повноцінного виробництва літаків, є Державний авіабудівний концерн "Антонов", який створено на базі: київського заводу "Авіант"; Харківського державного авіаційного виробничого підприємства; ДП "Завод 410 цивільної авіації". Окрім перелічених вище підприємств, в Україні сьогодні функціонує низка компаній авіабудівної галузі, які виробляють надлегкі літаки, авіаційні двигуни, комплектуючі, надають сервісні, ремонтні послуги техніки тощо. Загалом номенклатура продукції, що може бути виготовлена літакобудівними підприємствами України, є різноманітною.

Наявність цілої низки авіаційних підприємств забезпечило Україні сьоме місце серед країн, що мають повний цикл виробництва авіатехніки — від проектування до виробництва літаків та двигунів. Водночас за експертними оцінками, розвиток нових проєктів та вихід української техніки на міжнародні ринки стануть комерційно вигідними лише після початку серійного виробництва літаків. Тому на нинішньому етапі одним із можливих шляхів вирішення цього завдання є державне фінансування програм і держзамовлення на нову техніку. Історично склалася так, що профільною продукцією для українських підприємств залишаються саме транспортні, а також пасажирські літаки для регіональних і

середніх магістральних ліній. Це дає українським виробникам можливість бути в різних ринкових нішах із найбільшими світовими виробниками літаків. Проте саме виробництво магістральних пасажирських лайнерів вважається найприбутковішим.

Однією з переваг України у виведенні своїх літаків на зовнішні ринки має стати розгалужена мережа підприємств, що займаються післягарантійним ремонтом та сервісним обслуговуванням літаків. Розташування цих заводів має стимулювати продажі наших літаків на віддалених ринках країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. Саме розміщення сервісних підприємств у країнах експлуатації техніки, їх максимальна близькість до покупців мають усунути слабкість конкурентних позицій України на ринку регіональних і середньомагістральних літаків.

Слід відзначити, що в останнє десятиліття вітчизняне авіабудування розвивалося недостатньо ефективно, що обумовило втрату позицій на світовому ринку. Призупинення співробітництва національної авіаційної промисловості з Росією спонукало національні авіабудівні підприємства здійснювати глибокі структурні перетворення і розширювати міжнародне торгово-економічне і науково-виробниче співробітництво в авіабудуванні, включаючи країни Європи, Східної та Південно-Східної Азії.

У цьому контексті важливим є співробітництво з КНР щодо участі в проєкті "Один пояс — один шлях". На наш погляд, це буде вигідно обом країнам. Для України — це насамперед можливість залучення в авіаційну галузь додаткових інвестиційних ресурсів та вихід на ринки країн Східної та Південно-Східної Азії.

У той же час Китай також має зацікавлення у налагодженні співпраці з Україною в галузі виробництва літаків. Наразі китайська сторона досліджує можливості серійного виробництва нового українського транспортного Ан-178 вантажопідйомністю до 18 т розробки ДП "Антонов" (Київ) на потужностях у КНР. Плани співробітництва України та КНР за програмою Ан-178 закріплені протоколом про намір, підписаним китайською Beijing A-Star Aerospace Technology Co. та ДП "Антонов". Цим документом передбачено закупівлю китайською компанією в Україні двох Ан-178 з подальшою організацією виробництва літака в КНР. Умови перспективного співробітництва не розголошуються за бажанням китайського замовника.

Зацікавленість у співробітництві між країнами демонструє і договір про співпрацю між китайською компанією Airspace Industry Corporation of China (AICC) і ДП "Антонов" (2016 р.), згідно з яким у Китай переходить право власності на літак-транспортер Ан-225, включаючи використання креслень і специфікацій літака.

Відповідно до укладеної угоди про довгострокове співробітництво передбачається⁴:

— на першому етапі — побудову модернізованого екземпляра літака Ан-225 "Мрія" у ДП "Антонов" і поставку компанії AICC;

² "Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми розвитку авіаційної промисловості на 2021—2030 роки": Постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2021 року №951. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/951-2021-%D0%BF%conv#n17>

³ Про розвиток літакобудівної промисловості: Закон України від 12.07.2001 року № 2660-III. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2660-14#Text>

⁴ Співпраця ДП "Антонов" та китайської компанії / AICC. URL: <https://ru.tsn.ua/ukrayina/made-in-china-ukrainskie-samolety-mriya-budut-stroit-v-kitae-701775.html>

— на другому етапі — ДП "Антонов" спільно з АІСС планує виробництво Ан-225 у Китаї (спільне серійне виробництво за ліцензією).

Важливим у сфері авіації є активне двостороннє співробітництво у сфері інжинірингу. Україна, як правило, передає окремі технології Китаю, а останній — фінансує низку розробок. Так, наприклад, у 2015 р. Skyrizon (Китай) і "Мотор Січ" встановили відносини всебічного стратегічного співробітництва, а також уклали угоду із Запорізьким машинобудівним конструкторським бюро "Прогрес" імені академіка О.Г. Івченка про створення на території Китаю виробничої бази. Потім у 2016 р. Skyrizon і "Мотор Січ" створили в місті Чунцин на південному заході Китаю спільну компанію. Китайсько-українська виробнича база знаходиться на території Чунцинського нового району Лянцзян. У перспективі на ній буде проводитися розробка, серійне виробництво і обслуговування турбовальних, турбогвинтових і турбовентиляторних двигунів. За попередньою оцінкою, проєкт обійдеться в 20 млрд юанів (приблизно 3 млрд дол. США)⁵.

Слід зазначити, що вартість двигунів становить близько 20 % від вартості літального апарату, подальше сервісне обслуговування також здійснюватиметься вітчизняними виробниками двигунів. Крім того, через технологічні особливості передача ліцензій на двигуни не призводить до їх подальшого копіювання покупцем, саме тому Україна займає досить стійке становище на ринку авіаційної техніки, в тому числі здійснюючи велику кількість експортних поставок двигунів до Китаю (крім двигунів Україна експортує засоби зв'язку, радіолокаційні станції, навігації, бомбоскидувачі та інші невід'ємні складові бойових літаків).

Загалом, співпраця з компанією "Мотор Січ" дозволить Китаю не тільки підвищити виробничі можливості з розробки власних турбовальних двигунів, а й заощадити витрати щодо експлуатації імпортованих вертольотів, — тому китайська компанія Skyrizon планує інвестувати 250 млн дол. США у модернізацію виробничих і проєктних потужностей "Мотор Січ". Створивши спільне підприємство в Китаї, "Мотор Січ" і китайська компанія зможуть розширити свою присутність на ринку.

Крім того, Китай демонструє зацікавленість у налагодженні спільного виробництва авіаційних двигунів з Державним концерном "Укроборонпром". Як відомо, китайська авіаційна компанія AVIC має намір налагодити з українським держпідприємством "Івченко-Прогрес" спільне виробництво авіаційних двигунів, які призначені для китайських бойових літаків. Така зацікавленість китайської сторони пояснюється тим, що в 2013 р. Китай уже мав успішний досвід виробництва перших шести навчально-тренувальних літаків L-15 з українськими двигунами, створеними запорізькими ПАТ "Мотор-Січ" та ДП "Івченко-Прогрес" за участю Харківської науково-виробничої корпорації "ФЕД".

Ще однією формою взаємовигідної двосторонньої співпраці є залучення українських вчених для проведен-

ня лекцій у Китаї за критичними темами, у тому числі пов'язаними з авіабудівництвом, що свідчить про прагнення Китаю отримати цінні знання. Водночас співпраця та копіювання технологій — це можливість поступового переорієнтування Китаю на створення власних наукових шкіл у цій галузі.

Поряд із перевагами це становить суттєву загрозу для України: Китай, — орієнтуючись на створення та збільшення власного науково-конструкторського та індустріального потенціалу за рахунок копіювання отриманих з-за кордону виробів, ідейних доробок, технологій, — незабаром може перетворитись на незалежного національного виробника, відмовляючись від співпраці з країнами, які не зможуть запропонувати сучасні рішення. Водночас слід не нехтувати тим, що між Україною та Китаєм існує конкуренція в авіаційній сфері, оскільки ринки їх збуту перетинаються.

На нашу думку, Україна має активніше залучатись до проєктів у рамках співробітництва з Китаєм на правових, чітко обумовлених договірних умовах із максимальним терміном дії договорів задля підвищення власних можливостей авіаційної галузі та отримання конкурентних переваг на міжнародних ринках. Це вимагатиме від України неухильного виконання раніше взятих на себе зобов'язань, обов'язковий лобізм та високий рівень контактів з вищим керівництвом країн.

Варто зазначити, що наразі під час реалізації двостороннього співробітництва переважають форми міжнародної кооперації, як-от: спільні підприємства і виробництва, а також спільні розробки та ліцензійне виробництво.

Взаємовигідне співробітництво України з Китаєм можливе також у сфері надання конструкторських послуг. Китай зацікавлений інвестувати в інноваційні розробки та організацію виробництва на території України в рамках технопарків, оскільки наша країна для китайців становить не тільки потенційний місткий ринок, а й виступає доволі потужним технологічним ланцюгом [12]. Тому спільні проєкти для авіаційної галузі на основі наведених вище форм міжнародної кооперації та співробітництва є запорукою її успішної модернізації та процвітання двох країн.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серед можливих варіантів двостороннього співробітництва в авіаційній сфері, з метою залучення китайських інвестицій, доцільно запропонувати ідею обміну частинами акцій між крупними підприємствами України та Китаю. На такій основі може сформуватися паритетний характер співробітництва та взаємний контроль за практикою збуту та виробництва на певних ринках.

Маючи спільні цілі, Китай дещо відрізняється від України: він постійно удосконалює промислову базу, на якій здійснюється авіабудування та постійно створює власні воєнно-наукові школи у високотехнологіч-

⁵ Співпраця Китаю з українською компанією "Мотор Січ". 2017. URL: <https://wartime.org.ua/34976-spvprasya-kitayu-z-ukrayinskoyu-kompanyeyu-motor-sch-pogliblyuyetsya.html>

чних кластерах. В Україні, на відміну від Китаю, спостерігається застаріла матеріально-технічна база; існує роз'єднаність розробників, виробників та баз технічного обслуговування і ремонту техніки; дефіцит фінансових ресурсів; залежність від імпорту силових та комплектуючих, а також старіння кадрового ресурсу.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що поряд із певними загрозами, активізація двостороннього співробітництва в авіаційній сфері матиме позитивні наслідки для двох країн.

Література:

1. Гончарук А., Кошовий С. Шовковий шлях: від концепції до практичних кроків (формат взаємодії 16+1). Стратегічна панорама. 2016. № 1. С. 26—35.
2. Гловацька С. М. Значення стратегічної ініціативи "Один пояс, один шлях" для України. Розвиток транспорту. 2018. Вип. 2. С. 202—211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/transdevel_2018_2_22
3. Єньчжао Л., Пекна Т., Вей С. Прямі інвестиції китайських підприємств в Україну. Актуальні проблеми економіки. 2017. № 8 (134). С. 413—418.
4. Інін Лі, Захарін С.В., Волосюк М.В. Перспективи зростання торгово-економічного співробітництва китайської народної республіки та України в контексті реалізації ініціативи "один пояс — один шлях". Економіка та держава. 2018. № 5. С. 14—16.
5. Івашук Ю., Орнат М.Р. Інвестиційні пріоритети економічних реформ Китаю в умовах глобальної нестабільності. Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2015. Т. 21. № 2. С. 309—316.
6. Кораблін С.О. Китай: інвестиційні амбіції, обмеження та можливості. Економіка і прогнозування. 2019, № 3. С. 138—157. URL: <https://doi.org/10.15407/eip2019.03.138>
7. Макогон Ю.В. Співробітництво України та Китаю та сучасному етапі. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2019. № 16. С. 124—131. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181695>
8. Стукач Т.М. Україна-Китай: спільні економічні інтереси в розвитку АПК. Економіка АПК. 2015/2. № 9. С. 95—99.
9. Сухонос Ю.С. Прямі іноземні інвестиції Китаю та їх вплив на країни ЄС. Бізнес-Інформ. 2019. № 12. С. 51—56. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-12-51-56>
10. Прушківська Е.В., Ніколаєнко М.І. Особливості розвитку авіаційної галузі на міжнародному та національному рівні в умовах глобалізації. Економічний вісник. 2017. № 4. С. 92—99.
11. Горбачова О.М., Ковтуненко В.М. Аналіз ефективності діяльності підприємств авіабудівної галузі України на сучасному етапі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 4. С. 427—430. URL: <http://global-national.in.ua/issue-4-2015/12-vipusk-4-berezen-2015-r/599-gorbachova-o-m-kovtunenکو-v-m-analiz-efektivnosti-diyalnosti-pidpriemstv-aviabudivnoji-galuzi-ukrajini-na-suchasnomu-etapi>
12. Торговельна політика: перспективи участі України в ініціативі "Один пояс, один шлях". Ча 2. К., ДУ "Ін-

трон. та прогнозув. НАН України", 2020. 334 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/326.pdf>

References:

1. Goncharuk, A. and Koshovyy, S. (2016), "Silk road: from concept to practical steps (16 + 1 interaction format)", *Stratehichna panorama*, vol. 1, pp. 26—35.
2. Hlovats'ka, S. M. (2018), "The Strategic Initiative "The Belt And Road" And It's Meaning For Ukraine", *Rozvytok transportu*, Vol. 2, pp. 202—211, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/transdevel_2018_2_22 (Accessed 15 Jan 2022).
3. Yenchzhao, Liui, Pekna, T. and Vei, Sun. (2012), "Direct Investments of Chinese Enterprises into Ukraine", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 8, pp. 413—418.
4. Yingying, Li, Zakharin, S. and Volosiuk, M. (2018). "Prospects for the growth of trade and economic cooperation between china and Ukraine in the context of "one belt — one way", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 14—16.
5. Ivaschuk, I.O., Ornat, M.R. (2015), "Investment Priorities Of Economic Reforms Of China Under Global Instability", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 21, no. 2, pp. 309—316.
6. Korablin, S.O. (2019), "China: investment ambitions, limitations and opportunities", *Ekonomika i prohozuvannia*, vol. 3, pp. 138—157. <https://doi.org/10.15407/eip2019.03.138>.
7. Makohon, Yu. V. (2019), "Cooperation Of Ukraine And China At The Present Stage", *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut"*, vol. 16, pp. 124—131. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181695>
8. Stukach, T. M. (2015), "Ukraine-China: common economic interests in the development of agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 95—99.
9. Sukhonos, Yu. S. (2019), "China's Foreign Direct Investments and Their Influence on the EU Countries", *Biznes-Inform*, vol. 12, pp. 51—56, <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-12-51-56>
10. Prushkivs'ka, E.V. and Nikolaienko M.I. (2017), "Features of the development of the aviation industry at the international and national levels in the context of globalization", *Ekonomichnyj visnyk*, vol. 4, pp. 92—99.
11. Horbachova, O.M. end Kovtunenکو V.M. (2015), "Analysis of the effectiveness of the aircraft industry of Ukraine at the present stage", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 427—430, available at: <http://global-national.in.ua/issue-4-2015/12-vipusk-4-berezen-2015-r/599-gorbachova-o-m-kovtunenکو-v-m-analiz-efektivnosti-diyalnosti-pidpriemstv-aviabudivnoji-galuzi-ukrajini-na-suchasnomu-etapi> (Accessed 15 Jan 2022).
12. Ostashko, T. O. Olefir, V. K. Venher, V. V. and Bojko, O. M. (2020), *Torgovelnа politika: perspektivi uchasti Ukrayini v iniciativi "Odin poyas, odin shlyah"*, [Trade policy: prospects for Ukraine's participation in the "One Belt, One Road"], vol. 2, State Organization "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine. available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/326.pdf> (Accessed 15 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 03.02.2022 р.

О. О. Маслиган,

д. е. н., доцент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму, Мукачівський державний університет

ORCID ID: 0000-0002-8465-548X

С. А. Жуков,

д. е. н., доцент кафедри ділового адміністрування, маркетингу та менеджменту, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: 0000-0002-0499-7990

О. С. Ігнатушенко,

викладач кафедри управління, фінансів та адміністрування, Одеський інститут Приватного акціонерного товариства

"Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"

ORCID ID: 0000-0001-7994-7069

Т. В. Кулініч,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: 0000-0003-0110-7080

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.10

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕТОДИКИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

O. Maslihan,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management, Management of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University.

S. Zhukov,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Business Administration, Marketing and Management, Uzhhorod National University

O. Ihnatushenko,

Lecturer of the Department of Management, Finance and Administration, Odessa Institute of the Private Joint Stock Company "Higher education institution "The Interregional Academy of Personnel Management "

T. Kulinich,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, Lviv Polytechnic National University

STRUCTURING OF THE ELEMENTS OF THE METHODOLOGY FOR MANAGING THE FINANCIAL CAPACITY OF A PRODUCTION ENTERPRISE

Розуміння методики як сукупності дій з реалізації конкретних методів за певним алгоритмом для досягнення поставлених цілей актуалізує значущість вивчення методики управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства. Для цього важливо ідентифікувати дії з упорядкування процесу розробки та інтеграції Збалансованої Системи Показників у якості основи системи фінансового управління. У межах статті здійснена загальна структуризація та опис елементів методики управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства. Базовим елементом дослідження є виділення алгоритму проектування елементів методики управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства. Паралельно авторами реалізоване вияв-

лення структури методик управління таким потенціалом та здійснений опис її базових елементів. У процесі дослідження встановлено, що впровадження Збалансованої Системи Показників удосконалює такі елементи управління фінансовим потенціалом, як системи фінансового планування та контролінгу. Доведено, що в умовах застосування запропонованого підходу до управління є необхідність використання оптимізованої структурної ідеї Збалансованої Системи Показників. При оптимізації структурної ідеї Збалансованої Системи Показників отримано структуру, що містить у якості базису балансування фінансову стратегію підприємства та складові: "зовнішнє середовище"; "фінансові ресурси підприємства"; "кадрові ресурси фінансової служби"; "організаційні ресурси фінансової служби"; "технологічні ресурси фінансової служби".

Understanding the methodology as a set of actions to implement specific methods according to a given algorithm to achieve the set objectives makes it more important to study the method of managing the financial potential of a production enterprise. To this end, it is important to identify actions to streamline the process of developing and integrating a balanced scorecard as the foundation of the financial management system. Within the scope of the article, the elements of the methodology for managing the financial potential of a production enterprise are generally structured and described. The basic element of the research is the isolation of the algorithm of the design of elements of the methodology of management of financial potential of a production enterprise. At the same time, the authors have discovered the structure of the methodology for managing such potential and described its basic elements. The study found that the implementation of the Balanced Scorecard would improve financial capacities management elements such as financial planning and control systems. It has been proven that the proposed management approach requires the use of the streamlined structural idea of the Balanced Scorecard. The optimization of the structural idea of the Balanced System of Indicators yields a structure containing as a basis for balancing the financial strategy of the enterprise and comprising: "the external environment"; "the financial resources of the enterprise"; "the human resources of the financial service"; "Organizational resources of the financial service"; "technological resources of the financial service". Structuring the elements of the management methodology of the Fund will allow: 1) to develop a comprehensive approach to the construction of a system of actions based on a preliminary study of the status and main results of the operation of the Fund; 2) to develop a common approach to the development of elements of the plan systems, Planning regulations to ensure that an enterprise develops with the necessary resources and improves its financial performance based on the Balanced Scorecard; 3) develop a common approach to developing parts of the regulatory management system.

*Ключові слова: потенціал, управління, Збалансована Система Показників, структурна ідея.
Key words: potential, management, Balanced Scorecard, structural idea.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження сучасних моделей реалізації програмно-цільового фінансового управління, виявлення їх переваг та недоліків, порівняння позитивних та негативних рис, дозволило запропонувати Збалансовану Систему Показників як основу формування елементів методик управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства. Відповідно до вищенаведеного, методика управління таким потенціалом для виробничих підприємств буде розглянута нами як сукупність дій з упорядкування процесу розробки та інтеграції збалансованого набору фінансових і нефінансових показників у фінансову службу. У зв'язку з цим важливо сформулювати опис таких дій у розрізі: проєкту базових алго-

ритмів методик аналізу, проєкту базових алгоритмів попередньої оцінки потенціалу; вибору моделі оцінки (зокрема, розробки та впровадження збалансованих показників у фінансову службу). Окреслений опис допоможе системно вивчити такі дії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед сучасних науковців, у працях яких започатковано розв'язання даної проблеми можна виділити праці: В.М. Марченко, А.І. Бондар [4], Шандрівська О.Є., Кузяк В.В., Бек О.М. [8], Іванець О.О. [2] тощо. Окреслені праці визначають дії з управління фінансовим потенціалом підприємства з урахуванням фінансової стратегії та їх специфіку залежно від застосовуваних моделей оцінки. Саме на ці наукові праці й спирається автор. Водночас впровадженням у практику фінансового



Рис. 1. Алгоритм проектування елементів методик управління ФПВП

Джерело: розроблено на основі [3; 5; 6].

управління системного підходу, заснованого на дослідженні об'єктів управління через призму застосування "теорії потенціалів" призвели до розвитку у цій площині сучасної управлінської парадигми сформованої множиною наявних нині концепцій фінансового управління та підходів до його оцінки. Окреслена множинність значно ускладнює процеси системного вивчення елементів методик управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є загальна структуризація та опис елементів методик управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства. Окреслена мета зумовила потребу у вирішенні таких дослідницьких завдань: 1) виділення алгоритму проектування елементів методик управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства; 2) виявлення структури методик управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства; 3) опис елементів методик управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розуміння методик як сукупності дій з реалізацією конкретних методів за певним алгоритмом для досяг-

нення поставлених цілей дозволило розглядати методику управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства (далі — ФПВП), як дії з упорядкування процесу розробки та інтеграції Збалансованої Системи Показників (далі ЗСП) у ФПВП в якості системи фінансового управління та структурувати їх у розрізі: методик аналізу (попередня оцінка ФПВП); елементів методик фінансового планування та контролінгу (розробка ЗСП та її каскадування). З урахуванням вищезазначеного, проектування методичних ресурсів ФПВП повинно проводитись за таким алгоритмом (рис. 1). Розглянемо докладніше зміст кожного з етапів дії алгоритму проектування елементів методик управління ФПВП.

Перший етап передбачає визначення особливостей процесу попереднього дослідження стану та основних результатів функціонування ФПВП, через призму впливу зовнішнього фінансового середовища; фінансових, кадрових, організаційних та технологічних ресурсів ФПВП.

Дослідження структурної ідеї ЗСП, яка є концептуальною основою подальшої розробки методичних ресурсів управління, виявляє існування чотирьох складових (фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, навчання та розвиток), які повинні бути враховані при попередній оцінці ФПВП, поряд з цим помітна відсутність їх наукового обґрунтування та націленість виключно на управління загальною стратегією підприємства. Створює значні проблеми застосування терміну "бізнес-проце-

Таблиця 1. Процес сегментації сильних та слабких місць оцінки ФПВП

Об'єкт сегментації	Опис процесу сегментації
Сегментація зовнішнього середовища ФПВП	Сегментація факторів зовнішнього фінансового середовища непрямого впливу за наявними можливостями та загрозами: - групування факторів за системою PEST-аналізу; - класифікація факторів за методом SWOT-аналізу
	Сегментація факторів зовнішнього фінансового середовища безпосереднього впливу: - групування суб'єктів фінансових відносин з підприємством та виділення факторів, що впливають на ефективність цих відносин у стратегічному періоді; - класифікація факторів за методом SWOT-аналізу
Сегментація внутрішнього середовища ФПВП	Сегментація факторів внутрішнього фінансового середовища: - групування факторів за складовими ЗСП та параметрами оцінки; - бальна оцінка факторів за системою від 0 до 5 балів; - градація факторів за їх впливом на загальний ризик фінансової діяльності за методом SNW-аналізу розширеного

Джерело: розроблено на основі [3; 5; 6; 7].

си". Термін передбачає застосування процесного підходу до фінансового управління.

Недоцільність використання терміну "бізнес-процеси" у структурній ідеї ЗСП також пов'язана з недосконалістю процесного підходу [3; 5; 6]: побудова ієрархії бізнес-процесів призводить до утворення 2-х систем менеджменту на одному підприємстві (системи управління процесами поряд з існуючою адміністративно-функціональною); створення процесної моделі трудомістке, складне та витратне; застосування підходу потребує додаткового залучення управлінського персоналу; процедури виділення бізнес-процесів недосконалі.

Виділення внутрішньофірмових, міжфункціональних та другорядних бізнес-процесів призводить до проблем у керуванні, погіршенні процесу координації управлінських рішень, появи понаднормової та непогдженної між собою системи регламентів, втрати частини функцій та робіт підрозділів, виникненню конфлікту інтересів у боротьбі за ресурси. Виділення основних, додаткових та управлінських бізнес-процесів є достатньо проблемним та недоцільним для підприємств з чисельністю до 100 чоловік. Неможливий розгляд управлінських бізнес-процесів відокремлено від основної діяльності.

Некоректним є використання складової "клієнти". Не применшуючи значення впливу на фінансову стратегію фактору прямого впливу "клієнти", вважаємо доцільним урахування й інших факторів зовнішнього фінансового середовища, якщо вони є стратегічно важливими.

Названі недоліки визначають потребу в оптимізації структурної ідеї ЗСП, що реалізується при урахуванні впливів на забезпечення життєздатності ФПВП та їх науковому обґрунтуванні. У цьому зв'язку виникає необхідність:

— виділення складової "зовнішнє фінансове середовище" замість існуючої "клієнти", що дозволить повністю врахувати вплив зовнішнього фінансового середовища ФПВП;

— виділення складових "фінансові ресурси підприємства", "кадрові ресурси фінансової служби", "органі-

заційні ресурси фінансової служби", "технологічні ресурси фінансової служби" замість "фінанси", "навчання та розвиток", "бізнес-процеси". Це дозволить врахувати вплив внутрішнього середовища ФПВП, досягти конкретності виділення складових ЗСП;

— виділення фінансової стратегії підприємства у якості бази збалансування.

Побудова моделі оцінки ФПВП за визначеною схемою потребує сегментації сильних та слабких місць ФПВП, що вимагає розробки за кожним сегментом їх типової класифікації, яка, на думку фахівців, фінансової служби могла мати місце (табл. 1).

Для повноти здійснення оцінки вводиться також система кількісних і якісних критеріїв, оскільки без їх допомоги фінансовому менеджеру складно оцінити стан ФПВП за визначеними проблемами.

Сегментація проблемних місць виконана в запропонованій технології за принципом оцінки складових ЗСП у розрізі 5 блоків, що впливають на формування фінансової стратегії підприємства:

1. Охоплює традиційні фінансові індикатори, що характеризують стан фінансових ресурсів. Оцінка фінансових ресурсів підприємства здійснюється за кількома основними напрямками [6]: ліквідність та платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність, рентабельність.

2. Охоплює систему умов і факторів, що впливають на ФПВП.

3. Охоплює індикатори, що характеризують кадрові ресурси — рушійну силу перетворення фінансової стратегії у реальність. Фінансові менеджери характеризують визначену складову ЗСП як "важливий актив, що є найменш зрозумілим та найменш придатним для оцінювання" [3, с. 119—133]. З метою вирішення визначених проблем доцільним є розмежування складової на три взаємопов'язані оціночні групи: людський капітал, навчання людського капіталу, втримання найкращих кадрів. Виділення оціночних груп "людський капітал", "навчання людського капіталу", "збереження найкращих кадрів" дозволить забезпечити обґрунтований вибір оціночних показників.

У групі "людської капітал" важливими є показник "навички та вміння, необхідні для реалізації фінансової стратегії" (HB^{PFC}), змістове наповнення якого залежить від сфери діяльності підприємства та займаної посади. Алгоритм розрахунку показника є таким:

$$HB^{PFC} = \frac{ППЗ(\overline{ОБ}) + ПМВ(\overline{ОБ}) + ППН(\overline{ОБ})}{3} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (1);$$

де: ППЗ — "профільні знання працівників" — знання фінансового та податкового обліку, політики активних про-
дажів, фінансового аналізу, фінансового планування та ін.; ПМВ — "методичні вміння працівників" — здатність мислити абстрактно, вміння читати баланс, аналітична допитливість, здатність до навчання, здатність швидкої адаптації до змін; вміння сформулювати та реалізувати фінансову стратегію; вміння вести перемовини; ППН — "поведінкові навички працівників" — толерантність, уважність, цілеспрямованість, неконфліктність, нерозголошення комерційної таємниці; логічне мислення; квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП за значенням середнього балу $\overline{ОБ}$.

Кожна ППЗ, ПМВ, ППН відповідність оцінюється у 0,28 оціночних балів. Максимально повною вважається така відповідність, при якій працівник набирає 5 балів. Чим меншій кількості критеріїв відповідають знання та навички працівника, тим більша вірогідність помилок у роботі та гальмування процесу реалізації покладених на нього обов'язків. Загальна відповідність працівників фінансової служби наведеним критеріям оцінюється за допомогою середнього оціночного балу (далі —), значення якого може коливатися від 0 до 5.

У групі "навчання людського капіталу" доцільним є використання показника можливості до навчання" (МН):

$$(2);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметру за шкалою від 0 до 5 балів; X 1...6 — параметри якості показника: відпустка на навчання за кошт підприємства; навчання за кошт підприємства; зростання у професійному плані; стажування за кордоном; обмін досвідом; бізнес-тренінги та семінари; квадрант МС (1...6).

У групі "збереження найкращих кадрів", основні фактори, що можуть зберегти найкращі кадри на робочому місці це: "психологічний клімат у колективі"; "соціальний пакет підприємства"; "можливості підвищення заробітної плати та кар'єрного зростання"; "задоволеність заробітною платою".

Показник "психологічний клімат у колективі" ($ПК^K$) характеризує здатність працівників до ефективної співпраці. Алгоритм розрахунку показника:

$$ПК^K = \frac{X1(ОБ) + \dots + X5(ОБ)}{5} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (3);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметру за шкалою від 0 до 5 балів;

квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП; X 1...5 — параметри якості: здатність колективу до співпраці; якості членів колективу; рівень стресу; відносини у колективі; конфліктність колективу.

Оцінку кожного параметра необхідно здійснювати за даними кількох працівників, обраних за методом випадкової вибірки. Результати оцінки параметру слід узагальнювати методом розрахунку середнього балу.

Показник "соціальний пакет підприємства" ($СП^n$) характеризує пільги та соціальний захист, які конкретне підприємство надає своїм працівникам. Алгоритм розрахунку показника є такими:

$$СП^n = \frac{X1(ОБ) + \dots + X6(ОБ)}{6} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (4);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметру за шкалою від 0 до 5 балів; квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП; X 1...6 — параметри якості показника: відпустка; лікарняні; пільгові путівки; житлова площа за рахунок підприємства; організація новорічних та інших свят, надання подарунків сім'ям працівників; пільгове лікування працівників та членів їх родин у оздоровчих установах.

Показник "можливості підвищення заробітної плати та кар'єрного зростання" ($М^{3пл\setminus K}$) — визначаються: темпами розвитку та можливостями підприємства з максимізації прибутку (за умови кадрової політики, орієнтованої на підвищення заробітної плати та кар'єрне зростання).

Показник "задоволеність заробітною платою" ($З^{3пл}$) — вимірюється на основі відносно бальної оцінки, оскільки застосування грошового виміру надає суперечливі результати (що пояснюється різними побажаннями працівників щодо рівня заробітної плати), тому визначається можливістю за рахунок заробітної плати задовольнити сучасні потреби (параметри): у продуктах харчування; побутовій хімії; одязі; інших предметах (побутовій техніці, предметах домашнього інтер'єру); відпочинку, заощадженнях. Результати оцінки узагальнюються методом розрахунку середнього балу та присвоєнням відповідного квадранту у матричній системі попередньої оцінки. Алгоритм розрахунку "задоволеності заробітною платою" ($З^{3пл}$) є такими:

$$З^{3пл} = \frac{X1(ОБ) + \dots + Xn(ОБ)}{6} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (5);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметру за шкалою від 0 до 5 балів; квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП, що визначається за значенням $\overline{ОБ}$; X 1...n — параметри задоволення потреб: у продуктах харчування; побутовій хімії; одязі тощо.

4. Охоплює індикатори, що характеризують управлінські та інформаційні технології, які визначають здатність до реалізації фінансової стратегії та перетворення даних у інформацію. При цьому можна виділити такі групи показників для оцінки технологічних ресурсів: 1) технологія управління; 2) зв'язок елементів технології управління; 3) специфікаційна відповідність; інформаційні технології.

Група технологія управління — узагальнює показники. "Об'єднання елементів технології управління" — вимірює ефективність функціонування елементів технології управління (об'єднання є зовнішньою характеристикою технології управління, яку бажано зменшувати), визначається взаємозалежністю функцій за даними, вимірюється "ступенем зціплення (СЦ)". Вирізняють 6 типів об'єднання: за даними (СЦ=1); за зразком (СЦ=3); за управлінням (СЦ=4); за зовнішніми посиланнями (СЦ=5); за зовнішньою площею (СЦ=7); за змістом (СЦ=9). Визначені типи об'єднання можуть бути оцінені за допомогою оціночного балу, який визначається за шкалою від 0 до 5 (у випадку наявності кількох ступенів об'єднання ефективність елементів визначається на основі виведення середнього оціночного бала та наявними СЦ).

Група зв'язок елементів технології управління — вимірює ефективність функціонування елементів технології управління і визначається на основі критерію зв'язку, що визначає внутрішню залежність частин функції (чим вищий критерій зв'язку, тим ефективніше реалізується той вид управлінської діяльності, на реалізацію якого спрямована функція). Для вимірювання зв'язку використовується 7 типів сили зв'язку (СЗ): випадковий (СЗ = 0), логічний (СЗ = 1), тимчасовий (СЗ = 2) (тип зв'язку є результатом неправильного планування архітектури технології управління); процедурний (СЗ = 5) (тип зв'язку утворюється в результаті недостатньо виваженого планування архітектури технології управління); інформаційний та комунікативний (СЗ = 7 – 9) (типи зв'язку є ефективними, однак можуть виникнути проблеми надлишку або браку даних); функціональний (СЗ = 10) (один з найбільш ефективних типів зв'язку, утворюється в результаті максимально виваженого планування архітектури управління). При наявності у функції кількох типів зв'язку їй присвоюють показник сили зв'язку, який є найвищим. Визначені типи сили зв'язку відповідають певному оціночному балу (ОБ) за шкалою від 0 до 5. Загальна оцінка сили зв'язку в архітектурі технології управління визначається за матричною системою попередньої оцінки ФПВП.

Група специфікаційна відповідність — відповідно до загальноприйнятих норм, будова технології фінансового управління повинна відповідати загальноприйнятому у практиці складу та набору вимог (специфікаціям), які забезпечують її якість. Специфікації формування технології фінансового управління є нормативним набором, який на практиці може містити додаткові елементи, що визначаються специфікою діяльності окремого підприємства. Специфікаційну відповідність системи фінансового управління доцільно визначати за "бальною системою оцінки відповідності специфікаціям".

Група "інформаційні технології" містить показники:

— інформаційна безпека — оцінка повинна здійснюватись у тримірному виразі, у розрізі об'єктів: основ (законодавча, нормативно-методична та наукова база); напрямків (об'єктів, процесів; каналів зв'язку); етапів (визначення інформаційних та технічних ресурсів, що потребують захисту; потенційно можливих загроз та каналів витоку інформації тощо). Кожний з визначених об'єктів оцінюється за допомогою елементів матриці знань та експертної оцінки ефективності елементів інформаційної безпеки. Загальна інформаційна безпека оцінюється за допомогою середнього балу та присвоєння за результатами оцінки відповідного квадранту у матричній системі попередньої оцінки ФПВП;

— програмне забезпечення та апаратні засоби визначаються: функціоналом програмного забезпечення; характеристиками інформаційно-технічної озброєності, відомістю та іміджем виробника; вартістю володіння продуктом. Узагальнена бальна оцінка ефективності програмного забезпечення здійснюється за допомогою середнього балу та присвоєння за результатами оцінки, відповідного квадранту у матричній системі попередньої оцінки ФПВП.

5. Охоплює індикатори організаційних ресурсів фінансової служби, що визначають її здатність до злагодженої роботи та еволюційного розвитку у довгостроковій перспективі. Серед найбільш важливих груп блоку виділяють: "організаційну взаємодію"; "організаційну досконалість"; "організаційні нововведення".

Група "організаційна взаємодія" характеризується формою реалізації організаційної взаємодії (показники "канали комунікацій", "комунікаційний клімат", "зворотній зв'язок", "задоволення інформаційних потреб"); типом організаційної взаємодії (показник "горизонтальні та вертикальні зв'язки"), механізмом організаційної взаємодії (показник "організаційна культура"). Показник "канали комунікацій" ($K_{\text{Комунікацій}}$) розраховується за алгоритмом:

$$K_{\text{Комунікацій}} = \frac{X1(ОБ) + \dots + X5(ОБ)}{5} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (6);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметра за шкалою від 0 до 5 балів; квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП, що визначається за показником $\overline{ОБ}$; X — параметри якості показника: забезпеченість технічними засобами комунікацій (X1); рівень витрат на технічні засоби комунікації (X2); відповідність каналів специфіці повідомлення та цілям комунікацій (X3); рівень володіння технічними засобами комунікацій (X4); якість письмових комунікацій (X5).

Для точності результатів необхідно дати оцінку кільком каналам комунікацій, обраним методом випадкової вибірки. У цьому випадку за результатами оцінки кожного параметра доцільно визначити $\overline{ОБ}$. Алгоритми розра-

хунку показника "комунікаційний клімат" ($K^{клімат}$):

$$K^{клімат} = \frac{X1(ОБ) + \dots + X7(ОБ)}{7} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (7);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметра за шкалою від 0 до 5 балів; квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП, що визначається за показником $\overline{ОБ}$; X 1-7 — параметри якості показника: усвідомлення працівником своєї важливості у організації; задоволеність роботою; традиції спільного вирішення проблем; комунікативна компетентність; практика наставництва; спадковість досвіду та традицій; відданість інтересам підприємства (X7).

Доцільно проводити розрахунок параметрів за даними кількох працівників, обраних методом випадкової вибірки. У цьому випадку за результатами бальної оцінки кожного параметра доцільно визначити середній бал. Алгоритми розрахунку показника ($Зв^{зв'язок}$):

$$Зв^{зв'язок} = \frac{X1(ОБ) + \dots + X4(ОБ)}{4} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (8);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметра за шкалою від 0 до 5 балів; квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП, що визначається за показником $\overline{ОБ}$; X 1...4 — параметри якості показника: здатність співробітників налагоджувати зворотній зв'язок, задавати запитання, висувати пропозиції; відкритість керівників до запитань та пропозицій підлеглих; зацікавленість у виявленні потенціалу працівника та залучення його до процесу управління; наявність у персоналу можливості вносити пропозиції з розвитку підприємства.

Оцінка параметрів здійснюється за даними кількох працівників, обраних методом випадкової вибірки. За результатами бальної оцінки кожного параметра доцільно визначити середній бал.

Алгоритми розрахунку показника "горизонтальні та вертикальні зв'язки" ($З^{г\wedge в}$):

$$З^{г\wedge в} = \frac{\frac{(X1.1 + \dots + X1.4)}{4} + \frac{(X2.1 + X2.2)}{2}}{2} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (9);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметра за шкалою від 0 до 5 балів;

квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП, що визначається за $\overline{ОБ}$; X — параметри якості показника: горизонтальні зв'язки (X1 1...4): якість обміну інформацією між підрозділами та посадовими особами; рівень координації діяльності підрозділів та посадових осіб; погодженість та цілеспрямованість дій підрозділів та посадових осіб; ефективність формування робочих груп; вертикальні зв'язки (X2 1...2): доведення до відома наказів та розпоряджень керівництва; інформація про цілі, цінності та принципи діяльності підприємства (X2).

Показник "організаційна культура" (ОК) характеризує ефективність діючої системи базових передумов, за своєю групою та їх здатність до сприяння зовнішній адаптації, внутрішній інтеграції, сприйняттю новими членами колективу. ОК доцільно розраховувати за алгоритмом:

$$ОК = \frac{X1(ОБ) + \dots + X6(ОБ)}{6} \rightarrow ОБ \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (10);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметра за шкалою від 0 до 5 балів; квадрант МС (1...6) — квадрант матричної системи попередньої оцінки ФПВП, що визначається за показником $\overline{ОБ}$; X 1...5 — параметри якості показника: система цінностей, спрямованих на підтримку впровадження організаційних, технологічних нововведень; наявність у працівників уявлення щодо місії, цілей діяльності підприємства, їх підтримка; ставлення до керівництва; розроблений та впроваджений кодекс ділової етики та обов'язковість його виконання; існування традицій у одязі, позитивних традицій та символів.

Оцінку параметрів доцільно здійснювати за даними кількох працівників, обраних методом випадкової вибірки. У цьому випадку, за результатами бальної оцінки кожного параметра доцільно визначити середній бал.

Показник "задоволеності інформаційних потреб" характеризує рівень задоволеності інформаційних потреб вищого керівництва, начальників відділів та рядових працівників на основі відповідних параметрів якості.

Алгоритм розрахунку показника "задоволеність інформаційних потреб" ($З^n$) є такими:

$$З^n = \frac{\frac{(X1.1(ОБ) + \dots + X1.3(ОБ))}{3} + \frac{(X2.1(ОБ) + \dots + X2.4(ОБ))}{4}}{2} \rightarrow \overline{ОБ} \rightarrow \text{квадрант МС (1...6)} \quad (11);$$

де: ОБ — результат експертної оцінки параметра за шкалою від 0 до 5 балів; квадрант МС (1...6), що визначається за значенням $\overline{ОБ}$; X — параметри якості показника: для вищого керівництва (X1 1...3): ефективність аналітичної обробки інформації; якість зовнішньої та внутрішньої інформації; проінформованість щодо стану справ на підприємстві; для начальників відділів та рядових працівників (X2 1...4): проінформованість щодо діяльності підприємства, щодо майбутніх змін на робочому місці та очікувань керівництва; якість інформації, що надходить, її достатність.

Оцінка параметрів може здійснюватися за даними кількох працівників, обраних методом випадкової вибірки. За результатами бальної оцінки кожного параметра доцільно визначити

Група "організаційна досконалість" характеризується ефективністю закріплення за структурними підрозділами і відповідальними виконавцями керівних органів основних функцій та процедур прийняття рішень, що може бути оцінено за показником ПЦ^{фу} "повний цикл фінансового управління".

Найкраще уявлення про ефективність ПЦ^{фу} надає метод 7 sigma.

Група "організаційні нововведення" (реформи, в ході яких досягається зміна цінностей, прагнень, поведінки працівників при одночасній трансформації процесів, стратегій і систем). Визначений нематеріальний актив оцінюється за допомогою певних інформативних показників.

З урахуванням наведених положень сформована матрична система оцінки ФПВП, за допомогою якої експерт може здійснити оцінку та первинне сегментування сильних та слабких місць ФПВП (за допомогою спеціальних полів для сегментування). Отримані дані дозволяють сформулювати портрет ФПВП, за допомогою якого візуально оцінюється гострота фінансових проблем на підприємстві.

Визначений портрет може бути ефективно узагальнений за допомогою удосконаленої матриці комплексної сегментації ФПВП. За результатами узагальненого на основі матриці портрету фінансового потенціалу можна визначити стратегічні перспективи подальшого розвитку підприємства.

Підприємство може мати можливості до агресивного зростання, обмеженого зростання, оборонні антикризові можливості утримання позицій або фінансового скорочення: зона 1 — дає можливість підприємству здійснювати агресивне фінансове зростання, спрямоване на забезпечення високих темпів росту за обсягами виробництва та реалізації продукції; зона 2 — дає можливість підприємству здійснювати агресивне або обмежене фінансове зростання; зона 3 — дає можливість підприємству до обмеженого фінансового зростання, спрямованого на посилення основних фінансових позицій та подолання зовнішніх слабкостей або загроз за рахунок сильного внутрішнього фінансового середовища; зона 4 — дає можливість підприємству орієнтуватися на обмежений розвиток або антикризовий напрямок з утримання завойованих позицій; зона 5 — дає можливість підприємству до вибору виключно антикризового напрямку фінансового скорочення.

Другий етап, відповідно до рисунку 1, передбачає визначення особливостей розробки елементів системи планів та планових нормативів із забезпечення ФПВП необхідними ресурсами та підвищення його ефективності у майбутньому періоді.

Більшість вітчизняних підприємств не має розробленої системи внутрішнього планування, тому цей етап повинен починатися з цілеутворення — формулювання ключової мети підприємства та системи другорядних цілей. Можна виділити таку схему цілеутворення:

1. Ключове цілеутворення: формулювання місії, бачення, цінностей та ключової стратегії.

2. Другорядне цілеутворення: формулювання фінансової стратегії.

Створення ЗСП слід починати з формулювання місії, бачення, ключової стратегії та цінностей, ключових цілей підприємства з наступним переходом до другорядних. Вибір варіанту фінансової стратегії та пріоритетних напрямків фінансової діяльності рекомендується здійснювати за допомогою кількісного методу опису стратегічних альтернатив [3, с. 96—97], що дозволить обрати найбільш доцільні варіанти з точки зору пріоритетів вартості.

Для опису та детального розгляду обраного сценарію стратегічного вибору доцільно використовувати диференціацію цілей та їх представлення у формі стратегічної карти (далі — СК), побудованої за технологією дерева цілей та у розрізі 5-ти складових ЗСП. Кінцеву фіксацію сценарію стратегічного вибору та формування цільових установок з урахуванням пріоритетних напрямків та обмежень за ресурсами ФПВП доцільно здійснювати за допомогою кількісної фіксації цілей стратегічної картки у системі показників за допомогою ЗСП.

ЗСП повинна зосереджувати увагу на складових ФПВП, побудованих ієрархічно на основі причинно-наслідкових зв'язків. Кількісний вираз цілей здійснюється у межах кожної складової СК на основі узагальнюючих показників, що відображають стан досягнення обраних цілей [6]. При формуванні ЗСП для наочності опису фінансової стратегії рекомендується: використання фактичних значень узагальнюючих показників та їх цільових значень; використання системи алфавітно-цифрового кодування узагальнюючих показників.

Створена та каскадована ЗСП формує елементи, що утворюють регуляторну управляючу систему, що координує зв'язки між системою аналізу та планування, а також забезпечує [6]: концентрацію контрольних дій; своєчасне виявлення відхилень фактичних результатів від передбачуваних; прийняття оперативних управлінських рішень, спрямованих на нормалізацію виявлених відхилень.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Методику управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства слід розглядати як сукупність дій з розробки та інтеграції ЗСП у фінансову службу. У зв'язку з цим, визначені дії структуровані у розрізі: попередньої оцінки ФПВП; розробки ЗСП та її каскадування.

У процесі дослідження встановлено, що впровадження ЗСП удосконалює такі елементи управління фінансовим потенціалом, як системи фінансового планування та контролінгу. В умовах застосування запропонованого підходу до управління ФПВП авторами обґрунтовано необхідність використання оптимізованої структурної ідеї ЗСП. При оптимізації структурної ідеї ЗСП отримано структуру, що містить у якості базису балансування фінансову стратегію підприємства та складові:

— "зовнішнє середовище ФПВП" (охоплює фактори, які впливають на ФПВП);

— "фінансові ресурси підприємства" (узагальнює грошові кошти, якими володіє підприємство та які призначені для здійснення витрат);

— "кадрові ресурси фінансової служби" (узагальнює кадри, які працюють у фінансовій службі підприємства та є рушійною силою перетворення фінансової стратегії у реальність);

— "організаційні ресурси фінансової служби" (узагальнює сукупність організаційних форм, структур, процесів і методів, потрібних для реалізації фінансової стратегії підприємства);

— "технологічні ресурси фінансової служби" (узагальнює сукупність інформаційних та управлінських технологій, які визначають здатність до реалізації фінансової стратегії).

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Структуризація елементів методики управління ФПВП дозволить: 1) виробити комплексний підхід до побудови системи дій з попереднього дослідження стану та основних результатів функціонування ФПВП; 2) виробити єдиний підхід до розробки елементів систем планів, планових нормативів із забезпечення розвитку підприємства необхідними ресурсами та підвищення ефективності його фінансової діяльності на основі ЗСП; 3) виробити єдиний підхід до розробки елементів регуляторної управляючої системи.

Література:

1. Браун М.Г. Сбалансированная система показателей на маршруте внедрения. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 226 с.
2. Іванець О.О. Концептуальні підходи до управління потенціалом розвитку підприємства. Економіка, організація і управління підприємством. 2012. № 4. С. 151—155.
3. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2006. 320 с.
4. Марченко В.М., Бондар А.І. Управління фінансовим потенціалом підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6644> (дата звернення: 06.02.2022).
5. Мэй М. Трансформирование функции финансов: пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 2005. 232 с.
6. Нільс-Горан О., Петри К.Й., Рой Ж., Рой С. Баланс между стратегией и контролем / за ред.: Е. Колотвиной. СПб.: Питер, 2005. 320 с.
7. Хуторна М.Е., Руденко М.В., Неміш Ю.В., Кулініч Т.В., Гасій О.В. Розвиток діагностичного інструментарію виміру рівня стабільності фінансових корпорацій за каскадним підходом. Financial and credit activities: Problems of theory and practice, 2021, № 4 (39). р. 109—120.
8. Шандрівська О.Є., Кузяк В.В., Бек О.М. Підходи до управління потенціалом підприємства та його стратегічним розвитком. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 442—448.

References:

1. Braun, M.G. (2005), Sbalansirovannaya sistema pokazateley na marshrute vnedreniya [A balanced system

of indicators on the implementation route.], Al'pyna Biznes Buks, Moscow, Russia.

2. Ivanets O. O. (2012), "Conceptual approaches to the management of enterprise development potential", Economy, organization and management of the enterprise, vol. 4, pp. 151—155.

3. Kaplan, R. and Norton, D. (2006), Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Ot strategii k deystviyu [Balanced scorecard. From strategy to action], JSC "Olympus-Business", Moscow, Russia.

4. Marchenko, V. M. and Bonda, A. I. (2018), "Managing financial potential of the enterprise", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6644> (Accessed 06 Feb 2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.11.4

5. Mey, M. (2005), Transformirovaniye funktsii finansov: per s angl [Transforming the finance function], NFRA-M, Moscow, Russia.

6. Nil's-Goran, O. Petri K.Y. Roy, Z. and Roy, S. (2005), Balans mezhdu strategiyey i kontrolem [Balance between strategy and control], Piter, SPb, Russia.

7. Khutorna, M.E. Rudenko, M.V. Nemish, Yu.V. Kulnich, T. V. and Hasiy, O.V. (2021), "Development of a diagnostic tool for measuring the stability of financial corporations in the cascade approach", Financial and credit activities: Problems of theory and practice, vol. 4 (39), pp. 109—120.

8. Shandrovskaya, O. Ya. Kuzyak, V.V. and Beck, A. M. (2013), "Approaches to the management of the potential of the enterprise and its strategic development", Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues, vol. 776, pp. 442—448. *Стаття надійшла до редакції 06.02.2022 р.*

www.economy.nayka.com.ua
Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 658.5

*Н. Й. Басюркіна,
д. е. н., професор, завідувач кафедри управління бізнесом,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0001-9342-8863*

*К. С. Богомоллова,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування,
Державний біотехнологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-1042-825X*

*А. В. Гріщенко,
аспірант кафедри управління бізнесом,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-0510-017X*

*О. М. Ласкаєв,
асистент, аспірант кафедри управління бізнесом,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0003-4800-5380*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.19

МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛУ ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ: КРЕАТИВНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

*N. Basiurkina,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Business Management, Odessa National Academy of Food Technologies
K. Bogomolova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,
Business and Administration, State Biotechnological University
A. Hrishchenko,
Postgraduate student of the Department of Business Management, Odessa National Academy of Food Technologies
O. Laskaiev,
Assistant, Postgraduate student of the Department of Business Management, Odessa National Academy of Food Technologies*

PERSONNEL MANAGEMENT AS A COMPONENT OF BUSINESS MANAGEMENT: CREATIVE MECHANISMS OF IMPLEMENTATION

Метою статті стало розкриття креативних механізмів реалізації функцій менеджменту персоналу у складі загальної стратегії управління бізнесом. Формулювання основної задачі менеджменту персоналу як складової бізнесу на основі реалізації компонент розкриття і розвитку потенціалу працівників визначило структуру дослідження та дозволило виділити компоненти мотиваційних механізмів реалізації зазначених цілей. Вихідними параметрами аналізу стала констатація специфічних рис кадрового менеджменту, детермінованих особливостями властивостей трудового потенціалу, а саме: системним характером, наявністю прихованих властивостей, зовнішньою обумовленістю. Актуалізація питань розвитку персоналу розглянута в системі імплементації в бізнес-стратегії результатів науково-технічного прогресу, що є фактором провокування конфлікту між кваліфікацією співробітників та потребами виробництва. Систему мотивації розглянуто як сукупність зовнішніх (економічних) та внутрішніх (особистісних) мотивів. При цьому, зовнішню мотивацію віднесено до ключових факторів набуття конкурентних переваг суб'єктом пропозиції робочих місць на ринку праці. В структурі внутрішньої мотивації акцентовано увагу на напрямках цільової, моральної мотивації, формуванні корпоративної культури. Ідентифіковано найбільш значущі інструменти управлінського впливу на розвиток компонент трудового потенціалу. Серед яких: вдосконалення системи економічної мотивації, цільової мотивації (постановка масштабних задач), забезпечення дієвої системи професійного розвитку для працівників, формування ефективної системи резерву заміщення кадрів

на керівних посадах на основі використання лідерського потенціалу. Систематизовано перелік креативних механізмів розвитку персоналу в структурі кадрового менеджменту з урахуванням інноваційності як детермінанти сучасного розвитку бізнес-середовища. Розглянуто такі методи як індивідуальний план розвитку, система управління талантами, метод "360 градусів", метафорична гра, *Secondment, Buddying, Shadowing*.

*The aim of the article was to reveal the creative mechanisms for implementing the functions of personnel management as part of the overall business management strategy. The formulation of the main task of personnel management as a component of business based on the implementation of the components of disclosure and development of employee potential determined the structure of the study and identified components of motivational mechanisms for achieving these goals. The initial parameters of the analysis were the statement of specific features of personnel management, determined by the characteristics of the properties of labor potential, namely: systemic nature, the presence of hidden properties, external conditionality. The actualization of personnel development issues is considered in the system of implementation in the business strategy of the results of scientific and technological progress, which is a factor in provoking a conflict between the qualifications of employees and the needs of production. The system of motivation is considered as a set of external (economic) and internal (personal) motives. At the same time, external motivation is one of the key factors in gaining competitive advantage by the subject of labor supply in the labor market. The structure of internal motivation focuses on the areas of target, moral motivation, the formation of corporate culture. The most significant tools of managerial influence on the development of components of labor potential are identified. Among them: improving the system of economic motivation, target motivation (setting large-scale tasks), ensuring an effective system of professional development for employees, forming an effective reserve system for replacement of personnel in management positions based on the use of leadership potential. The list of creative mechanisms of personnel development in the structure of personnel management taking into account innovation as determinants of modern development of business environment is systematized. Methods such as individual development plan, talent management system, 360-degree method, metaphorical game are considered, *Secondment, Buddying, Shadowing*.*

Ключові слова: управління бізнесом, менеджмент персоналу, креативні механізми, трудовий потенціал, мотивація, кадрова політика.

Key words: business management, personnel management, creative mechanisms, labor potential, motivation, personnel policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

В умовах постіндустріальної економіки, в якій домінуючими ресурсами стала інформація і знання, актуалізуються процеси формування нового типу робітників, основним видом діяльності яких виступає творчість. Зростає потреба сфер матеріального і нематеріального виробництва у висококваліфікованих працівниках, здатних до нестандартних рішень. Збільшуються витрати на розвиток людського капіталу: інвестиції у трудовий потенціал за обсягом переважають інвестиції у матеріальне виробництво. В зазначених умовах одним з пріоритетних завдань менеджменту виступає підвищення ефективності використання трудового потенціалу.

Специфіка кадрового менеджменту зумовлена унікальними властивостями трудового потенціалу, що проявляються в ряді факторів: по-перше, це системний характер трудового потенціалу, неможливість простого зведення знань, умінь і компетенцій для його адекватної оцінки; по-друге, наявність прихованих властивостей, що прояв-

ляються лише за наявності певних умов; по-третє, зовнішня обумовленість. Аналіз практики господарювання дозволяє стверджувати, що ефективність взаємодії персоналу лежить в площині впливу зовнішніх факторів, а саме: соціально-економічних умов праці, які у свою чергу детермінуються механізмами управління трудовим потенціалом як елементом загального менеджменту підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження проблем управління трудовим потенціалом як елементу управління бізнесом внесли вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: І.А. Ажаман, Н.В. Анісова, С.І. Бандур, І.А. Білоусова, В.С. Васильченко, О.А. Грішнова, Н.О. Задорожнюк, О.І. Здоровцова, С.Б. Іваницька, А.М. Колот, І.С. Кравченко, Л.С. Лісогор, Л.І. Михайлова, Т.А. Немченко, В.М. Новікова, Т.І. Олійник, І. В. Охріменко, А.О. Петрова, П.Т. Саблук, М.В. Семикіна, С.Ю. Трубич, Т.О. Чернишова, К.С. Шапошникова, Є.Ю. Щьокіна тощо.

Теоретичні засади управління трудовим потенціалом на основі методів стимулювання та мотивації представлені у працях зарубіжних авторів: Р. Альтхаузера, М. Альберта, Д. Біллса, Д. Грімшоу, М. Дорінгера, М. Маслоу, М. Мескона та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття креативних механізмів реалізації функцій менеджменту персоналу у складі загальної стратегії управління бізнесом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основною задачею менеджменту персоналу виступає формування механізмів розкриття і розвитку потенціалу працівників з урахуванням наявності синергетичного ефекту, що проявляється під час групової взаємодії працівників, кожен з яких має унікальну сукупність фізичних, інтелектуальних, моральних якостей. При цьому структура трудового потенціалу має бути зорієнтована на розвиток інноваційності як детермінанти сучасного етапу розвитку економічної системи. Сьогодні світ змінюється дуже швидко, що призводить до знецінення наявних знань та навичок. Науково-технічний прогрес провокує конфлікт між кваліфікацією співробітників і потребами бізнесу. Актуалізується питання розвитку персоналу (сегмент нарощування освітнього потенціалу), під яким розуміється комплекс заходів по актуалізації професійного навчання кадрів та приведення його у відповідність зі стратегічними завданнями компанії.

Розвиток персоналу ґрунтується на системі інструментів, до яких, зокрема, відносять:

— Індивідуальний план розвитку — це програма, яка представляє собою комплексне рішення по підвищенню особистої ефективності співробітника. Він структурується відповідно до мети. В результаті реалізації індивідуального плану розвитку робітник набуває ключових компетенцій, знань та навичок. Для компанії це інструмент, що дозволяє організувати колектив з високим рівнем потенціалу.

— Система управління талантами (як засіб нарощування лідерського потенціалу) — це новий шлях досягнення організаційної ефективності та стратегічний цілісний підхід щодо управління інтелектуальним капіталом, який охоплює сукупність інструментів управління людськими ресурсами, що дають можливість організації залучати ефективних співробітників, займатися інтеграцією нового персоналу, впроваджувати програми розвитку, просування та утримання талантів, які роблять істотний внесок у розвиток організації [1].

— Метод "360 градусів". Цей метод являє собою опитування — працівника оцінюють колеги, з якими він безпосередньо взаємодіє в ході робочого процесу, підлеглі, керівник. Крім того, співробітник оцінює себе сам, та в результаті отримує можливість співвіднести самооцінку з оцінкою, яку надало оточення, а також порівняти оцінки, отримані на різних рівнях. Завдяки цьому методу у самого співробітника та у його керівництва формується різнобічне уявлення про ключові компетенції, сильні та слабкі якості працівника, виявляються зони та напрями розвитку [2].

— Метафорична гра — це форма організації активної роботи учасників, спрямованої на вироблення нових форм діяльності і зміну установок у поведінці. Основна задача метафоричної гри — знайти новий спосіб вирішення ситуації. Унікальність цього методу полягає в тому, що для моделювання ділової ситуації береться метафора [3].

— Secondment — тимчасове переведення працівника в інший підрозділ підприємства (департамент, відділ, підрозділ) з метою розвитку додаткових навичок, отримання нових знань. Тимчасове переміщення співробітників може бути як короткостроковим (біля 100 год робочого часу), так і більш тривалим (до 1 року). Такий метод розвитку персоналу є дуже поширеним на Заході, близько 70% компаній використовують його в своїй практиці. Секондмент може використовуватися не тільки для розвитку окремих співробітників, але і для підвищення ефективності роботи компанії в цілому, розробки новацій та поліпшення відносин між компаніями-партнерами.

— Budding — це нова форма наставництва, за якою за спеціальним закріплюється партнер, тобто обидві сторони (учень і наставник) знаходяться на рівних позиціях. Відсутність ієрархічності гарантує отримання зворотної інформації в обох напрямках. Такий підхід дозволяє обмінюватися досвідом, розширювати спектр навичок.

— Shadowing — сутність даного способу навчання полягає в прикріпленні "тіні" до працівника. У якості "тіні" виступає робітник, який претендує на посаду, аналогічну до посади наставника. Співробітник стає свідком "робочих буднів" наставника протягом короткого терміну часу (2—3 дні), що дозволяє отримати інформацію щодо особливостей обраної кар'єри, співвіднести наявні навички з тими, яких потребує вирішення завдань у межах функціональних обов'язків рівня перспективної посади.

Система управління кадрами на підприємствах має відповідати стратегічній меті, яка в свою чергу включає підцілі та принципи системи управління персоналом. Останні являють собою правила, основні положення й норми, якими повинні оперувати керівники та фахівці в процесі управління кадрами. Розвиток кадрового потенціалу передбачає реалізацію стратегічних аспектів управління підприємством, таких, наприклад, як розробка й здійснення кадрової політики, в межах якої принципи управління персоналом відображають об'єктивні тенденції, соціальні й економічні закони, враховують наукові рекомендації суспільної психології, теорії менеджменту й організації, тобто увесь арсенал наукового знання, який і визначає можливості ефективного регулювання та координацію людської діяльності [4].

Однією з функцій кадрової служби підприємств виступає формування адаптивної системи для нових співробітників, що є компонентом нарощення творчого, лідерського та соціально-психологічного потенціалу. Система включає заходи, призначені для створення мотивації у двох напрямках: внутрішньому (тобто особистісному) і зовнішньому (економічному).

Більш очевидні зовнішні або економічні мотиви. Це означає узгодження фінансової винагороди з професійним рівнем працівників, а також зміцнення лояльності через використання бонусів та премій. Сутність еконо-

мічної мотивації полягає в тому, що працівник отримує певні матеріальні вигоди за рахунок підвищення вимог організації до нього. Матеріальні стимули щодо підвищення добробуту найманих працівників можна розділити на прямі грошові кошти, і непрямі — ті, що сприяють набуттю безпосереднього добробуту.

Прямі зовнішні (економічні) мотиви можуть бути виражені як дохід, заробітна плата, різноманітні пільги та виплати, тобто грошові доходи, пов'язані з наймом. Ентузіазм людей стимулюється ступенем задоволеності грошовою винагородою та її справедливістю. Таким чином, співробітники мають прихильність до робочого місця, тим самим підвищуючи рівень зацікавленості потенційних членів організації.

Основою непрямой економічної мотивації є мотивація вільним часом. Вона полягає в такому:

- доступний час з точки зору його заощадження в ході виконання робіт;
- скорочення робочих днів;
- можливість ковзного або гнучкого графіка роботи, що дозволяє зробити свій режим роботи зручнішим і використовувати час на інші справи;
- збільшення кількості днів відпустки, що зазвичай дозволяє працівникам відпочити, абстрагуватися та поповнити свої фізичні та розумові резерви.

Позаекономічні методи стимулювання поділяються на організаційні та етичні. До організаційних методів стимулювання належать участь у справах компанії, збагачення змісту праці, цільове заохочення.

Збагачення змісту праці як мотивація — це можливість надати працівникам більш цікаву, важливу та змістовну роботу, яка має суспільне значення, відкривати перспективи для подальшого розвитку працівників у професійному аспекті. Таким чином, керівництво може контролювати умови праці та ресурси.

Очевидно, що співробітники виявлять більше ентузіазму та енергії для досягнення цілей, які вони обирають або в яких беруть участь. Мотивація участі у справах компанії така:

- співробітники беруть участь у консультаційному процесі з окремих особливих питань, колективній творчості;
- баланс прав і відповідальності;
- при вирішенні проблем соціального характеру працівники мають право голосу.

Цільова мотивація має на меті пробудити у співробітників усвідомлення того, що досягнення певних цілей принесе належні переваги всій команді або підрозділу. Люди, що мають цілі, більше мотивовані, ніж ті, які не бачать сенсу в тому, що вони роблять. Відповідно до психологічних підходів в управлінні мотивація і продуктивність будуть вищі, якщо перед співробітниками ставити специфічні цілі. Ці цілі мають бути спрямовані на честолюбство. Мають значення участь співробітників у постановці цілей і регулярний зворотний зв'язок. При цьому практика показала, що такі заходи приводять до бажаних цілей тільки у тому випадку, якщо вони не сприймаються як бюрократична практика.



Рис. 1. Складові мотивації підвищення по службі

Локке Е. (автор теорії цільової мотивації) довів, що продуктивність при виконанні завдань безпосередньо залежить від цільової установки, пов'язаної із завданням. Зв'язок простежується такий: чим вище (складніше) цілі, тим вище буде продуктивність. Темпи проросту продуктивності залежать від складності завдань — при підвищенні цілей від легких до середніх продуктивність сильно підвищується; при підвищенні цілей від середніх до високих підвищення продуктивності тим менше, чим вище цілі. При дуже складних завданнях з важливими цілями крива продуктивності досягає максимуму: звідси продуктивність більше не може підвищуватися навіть при додатковому підвищенні цілей.

Перетворення цілей на продуктивні дії здійснюється за допомогою таких діючих механізмів, як спрямованість дій, зусилля, завзятість і застосування стратегії дій [5]. Теорія цілей Е. Локке стверджує, що продуктивність тим вище, чим складніше мета, хоча водночас зменшується вірогідність того, що вона буде досягнута. Локке Е. довів свою теорію за допомогою досліджень, які в 90% випадків призводили до цього результату. Таким чином, за високим мотивом дії йде підвищення мети і продуктивності.

Зростання продуктивності, як наслідок, формулювання і постановки амбітних і специфічних цілей досягається за дотримання таких вимог:

- цілі мають бути чіткими, складними, але здійсними;
- зворотний зв'язок про досягнення цілей має бути обов'язковою частиною процесу;
- фокусування уваги співробітників за допомогою співмірної постановки цілей.

Просування по службі можна трактувати як комплексний показник мотивації. У цьому випадку працівник задовольняє свої економічні, організаційні та моральні мотиви: отримує вищу заробітну плату, визнається його авторитет і переваги, а його щоденна робота стає різноманітнішою (рис. 1) [6].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що будь-яка людина в суспільному чи в професійному житті, вся її поведінка формується під тиском зовнішніх і внутрішніх сил. Мотивація, як група таких сил, не викликає у людей однакової реакції, на всіх вона впливає по-різному. В результаті емпіричного дослідження розроблені поняття, що розкривають фактори, які впливають на мотивацію і на зміст самого процесу мотивації. Усе це разом дає менеджерам ключ до створення унікальної та ефективної системи мотивації своїх співробітників.



Рис. 2. Елементи внутрішньої мотивації співробітників

Корпоративна культура тісно пов'язана з нематеріальною або внутрішньою мотивацією. Ця мотивація прагненням людини до розвитку та особистісного зростання на основі конкретної компанії. Існує низка заходів, щоб стимулювати цей ентузіазм, і вони допомагають новим працівникам інтегруватися в стабільне життя компанії (рис. 2).

Елементи внутрішньої мотивації працівників [7]:

1. Система поетапного підвищення складності завдань для нових співробітників. Це зменшує тиск адаптації та забезпечує поступове включення нових співробітників у робочий процес.

2. Моніторинг та відстеження особистого спілкування між співробітниками та керівниками. Існує велика потреба проконтролювати, особливо на початковому етапі, спосіб спілкування нового працівника з безпосереднім керівником, керівник може не звітувати про результати роботи нового працівника або виконувати свої безпосередні обов'язки. Тут є ще один важливий момент: комунікація "лідер-початківець" має діяти і навпаки, коли новачок повинен задавати керівнику питання, розглядати коментарі та відповідально ставитися до них.

3. Навчальні плани та навчальні заходи, розроблені для початківців. Якщо відразу пояснити нюанси того, як влаштований робочий процес, без необхідності розбиратися новим співробітникам самостійно, так званим методом спроб і помилок, новачки зможуть швидше включитися в робочий процес.

4. Наявність спільних завдань і необхідність їх виконання стимулюватиме більш тісний контакт з колективом. Важливо створити всі умови для знайомства новачків з новими колегами, але конкретні деталі роботи не важливі, на початковому етапі необхідно дати можливість приєднатися до команди та налагодити неформальне спілкування.

5. Тімбілдинг. Організація діяльності в такій формі дає співробітникам можливість краще розуміти один одного поза виробничим процесом, а також забезпечує

комфортну психологічну атмосферу для всіх співробітників, у тому числі нових;

6. Корпоративні зв'язки з громадськістю. Для компанії важливо позиціонувати себе як надійного та відповідального роботодавця, який дбає про долю кожного співробітника. Як і клієнти, співробітники також повинні правильно розуміти та інтерпретувати цінності, місію та цілі компанії.

7. Єдиний інформаційний простір. Наявність цього аспекту дозволяє кожному співробітнику зрозуміти, що відбувається в компанії, сформулювати уявлення про структуру організації, мати ідеї для досягнення її цілей. Наявність єдиного інформаційного простору також дає співробітникам можливість отримувати найсвіжішу інформацію про колег, підтримувати з ними зв'язок, знаходити їхні контакти. Корпоративні соціальні мережі допомагають ефективно вирішувати такі завдання і можуть зіграти роль практично у всіх напрямках. Адже, будучи багатофункціональним інструментом, вони здатні вирішувати практично всі адаптивні завдання.

Вагомим елементом підвищення соціально-психологічного потенціалу підприємства в аспекті забезпечення його конкурентоспроможності є формування унікальної корпоративної культури. Під останньою розуміється система колективних цінностей, переконань, традицій і норм поведінки, що сприймаються і поділяються колективом компанії.

Виділяють такі джерела формування корпоративної культури:

- система особистих цінностей та індивідуально-своєрідних способів їх реалізації;
- способи, форми та структура організації, що втілюють деякі цінності, в тому числі й особисті цінності керівників підприємств;
- уявлення про оптимальну та припустиму модель поведінки співробітника в колективі, що відображає систему внутрішньогрупових цінностей, що склалися [8].

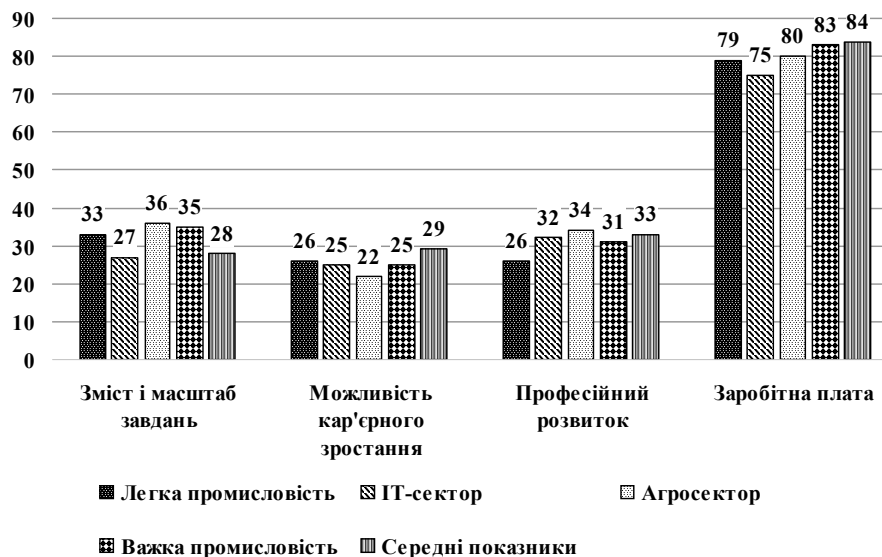


Рис. 3 (а). Критерії вибору роботи, %

Джерело: [9].

Місія корпоративної культури на підприємстві системно поєднує два взаємодоповнюючі аспекти: зовнішня адаптація (встановлення конструктивних зв'язків із зовнішнім середовищем), внутрішня інтеграція (формування партнерських відносин персоналу).

За спрямованістю корпоративна культура може бути позитивною (фіксує цінність для працівника особистої трудової діяльності як умови забезпечення актуальних індивідуальних потреб) та негативною (трудова діяльність на конкретному підприємстві є певним чином вигідною для працівника, однак, не є цінною з точки зору самореалізації).

Стратегічною метою підприємства виступає формування унікальної позитивної корпоративної культури на основі апробованих та інноваційних методів, способів, принципів. Саме дії в цьому напрямі здатні забезпечити додаткові конкурентні переваги для організації, яка вирішує завдання забезпечення високої якості кадрового потенціалу на основі залучення найбільш кваліфікованих робітників. На ринку праці працює залежність: з підвищенням професійного та особистого рівня працівника мотивація зміщується з матеріальних до немате-

ріальних складових, до яких, зокрема, відноситься корпоративна культура.

Логічним є питання щодо вибору найбільш дієвої системи мотивації з метою реалізації мети підвищення ефективності управління трудовим потенціалом. На основі даних, представлених на рис. 3 а) та б) можна зробити висновок, що домінуючим мотивом у професійній діяльності виступає рівень оплати праці.

Це є загальною тенденцією для всіх секторів економіки України і повністю відповідає теорії мотивації А. Маслоу, за якою стимулюючими факторами є потреби того рівня, які є нереалізованими. З огляду на соціально-економічну ситуацію в національному господарстві, актуальним для більшої частини населення є задоволення фізіологічних потреб, що забезпечується елементами економічної мотивації.

На основі представлених даних можна стверджувати, що першочерговими завданнями менеджменту у сфері нарощування кадрового потенціалу (формування людського капіталу) є вдосконалення системи економічної мотивації, цільової мотивації (постановка мас-

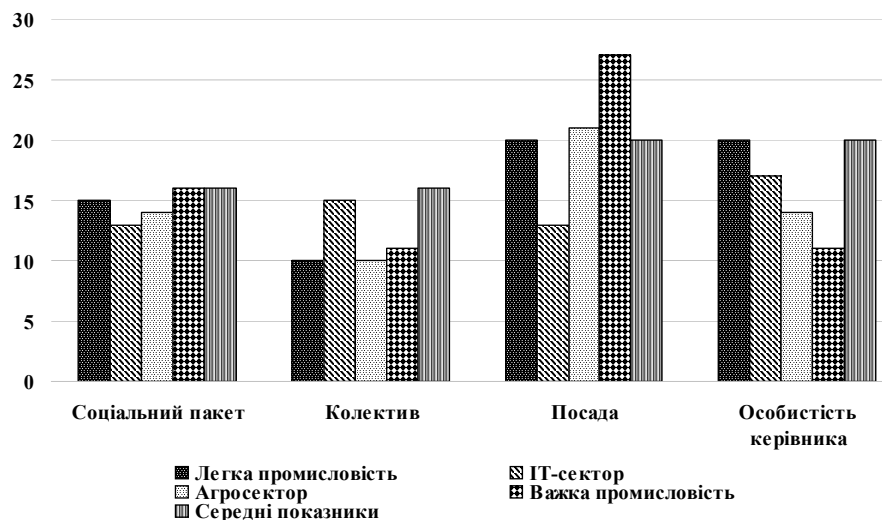


Рис. 3 (б). Критерії вибору роботи, %

Джерело: [9].

штабних задач), забезпечення дієвої системи професійного розвитку для працівників, формування ефективної системи резерву заміщення кадрів на керівних посадах на основі використання лідерського потенціалу. До другорядних факторів можна віднести: соціальний пакет, колектив, особистість керівника.

ВИСНОВКИ

Систему мотивації розглянуто за структурою зовнішніх (економічних) та внутрішніх (особистісних) мотивів. Зміст економічних мотивів розкривається шляхом узгодження фінансової винагороди з професійним рівнем працівників, а також зміцнення лояльності через використання бонусів та премій. В структурі мотиваторів вибору сфери діяльності і конкретної організації зовнішня мотивація відіграє провідну роль. Вагомим фактором непрямої економічної мотивації виступають зміни у потенціалі використання робочого часу, його співвідношенні з вільним часом (можливості використання гнучкого графіка роботи). В структурі внутрішньої мотивації нами виділено механізми цільової, моральної мотивації, формування корпоративної культури. Мотивація особистісним професійним зростанням на основі надання перспектив просування у владній ієрархії віднесено до комплексних показників.

На основі аналізу і ранжування критеріїв вибору роботи в обґрунтуванні стратегії підвищення ефективності управління кадровим потенціалом на основі виділення найбільш значущих інструментів управлінського впливу на компоненти трудового потенціалу сформовано систему першочергових завдань (вдосконалення системи економічної мотивації, цільової мотивації (постановка масштабних задач), забезпечення дієвої системи професійного розвитку для працівників, формування ефективної системи резерву заміщення кадрів на керівних посадах на основі використання лідерського потенціалу), а також другорядних факторів (соціальний пакет, колектив, особистість керівника).

Література:

1. Щьокіна Є.Ю., Задорожнюк Н.О., Білоусова І.А. Система управління талантами в сучасних організаціях. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 43. С. 347—351.
2. Розвиток персоналу. URL: <https://shl.com.ua/resheniya-dlja-hr/razvitie> (дата звернення: 15.11.2021).
3. Современные методы обучения персонала. URL: http://arbir.ru/articles/a_3278.htmhttp://arbir.ru/articles/a_3278.htm (дата звернення: 15.11.2021).
4. Іваницька С.Б., Анісова Н.В., Петрова А.О. Кадровий потенціал підприємства: фактори формування та використання. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2013. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
5. Целевая мотивация. URL: https://psyera.ru/celevaya-motivaciya_7741.htm
6. Кибанов А.Я. Основы управления персоналом. Москва: ИНФРА-М, 2009. 304 с.
7. Занько Д.И. Адаптация, мотивация и развитие персонала отдела продаж. Москва: Вершина, 2008. 240 с.
8. Чернишова Т.О., Немченко Т.А. Деякі аспекти корпоративної культури організації. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2010. Вип. 17. С. 328—330.

9. Теорія поколінь та український ринок праці. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/teoriya-pokolin-ta-ukrayinskiy-rinok-praci-315717_.html (дата звернення: 15.11.2021).

References:

1. Shchokina, Ye.Iu., Zadorozhniuk, N.O. and Bilousova, I.A. (2020), "Talent management system in current organizations", *Infrastruktura rynku*, vol. 43, pp. 347—351.
 2. Shl Ukraine official site (2021), "Staff development", available at: <https://shl.com.ua/resheniya-dlja-hr/razvitie> (Accessed 15 November 2021).
 3. Arbir.ru (2021), "Modern methods of staff training", available at: http://arbir.ru/articles/a_3278.htm http://arbir.ru/articles/a_3278.htm (Accessed 15 November 2021).
 4. Ivanytska, S.B., Anisova, N.V., and Petrova, A.O. (2013), "Personnel potential of the enterprise: factors of formation and use", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/ie> (Accessed 15 November 2021).
 5. Psyera (2021), "Target motivation", available at: https://psyera.ru/celevaya-motivaciya_7741.htm (Accessed 15 November 2021).
 6. Kibanov, A.Ya. (2009), *Osnovy upravleniya personalom [Fundamentals of personnel management]*, INFRA-M, Moscow, Russia.
 7. Zanko, D.I. (2008), *Adaptatsiya, motivatsiya i razvitie personala otdela prodazh [Adaptation, motivation and development of sales staff]*, Vershina, Moscow, Russia.
 8. Chernyshova, T.O. and Nemchenko, T.A. (2010), "Active aspects of the corporate culture of the organization", *Naukovi pratsi KNTU, Ekonomichni nauky*, vol. 17, pp. 328—330.
 9. Zn.ua (2021), "Theory of generations and the Ukrainian labor market", available at: https://zn.ua/ukr/macrolevel/teoriya-pokolin-ta-ukrayinskiy-rinok-praci-315717_.html (Accessed 15 November 2021).
- Стаття надійшла до редакції 10.02.2022 р.*

www.dy.nayka.com.ua
Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

М. М. Бенько,
д. е. н., професор, професор кафедри обліку та оподаткування,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-3960-1041

О. П. Кузьменко,
старший викладач, кафедра обліку та оподаткування,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-7696-9294

А. П. Шаповалова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-4118-9255

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.26

ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ ТА ВИПЛАТИ ПО ЕЛЕКТРОННИХ ЛІКАРНЯНИХ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

M. Benko,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting
and Taxation, State University of Trade and Economics

O. Kuzmenko,
Senior Lecturer of the Department of Accounting and Taxation,
State University of Trade and Economics

A. Shapovalova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation, State University of Trade and Economics

ACCOUNTING, TAXATION AND PAYMENTS ON ELECTRONIC HOSPITAL DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Для забезпечення ефективного управління інформацією у медицині необхідно використання електронної медичної картки в Україні зроблено крок для оптимізації цих процесів е-лікарняний. Наразі медицина потребує структурування електронної медичної картки, яка має враховувати загальні мінімальні вимоги, що належать до її функцій, відповідно до національного законодавства. На підставі цих міркувань у цій статті пропонується оцінити роботу електронної медичної картки та дослідити досвід зарубіжних країн. Вивчення цих вимог призвело до моделі структури електронної медичної картки. Тип та формат даних для забезпечення взаємодії з майбутніми медичними картотечними системами, починаючи з інформаційних ланцюгів, характерні для медичного кабінету, що в майбутньому призведе до моделі електронної медичної картки.

У статті розглянуто тенденції та особливості розвитку медицини в контексті застосування інформаційних технологій та запровадження електронного документу обігу лікарняних, що призводить до зміни принципів роботи та зменшення бюрократичних процесів, але в свою чергу звертає увагу бухгалтерів, для правильної роботи та обрахунків у випадку захворювань чи нещасних випадків на підприємствах.

У статті розглянуто тенденції та особливості впровадження електронних медичних лікарняних, особливості використання, обліку та порівняння із існуючими системами.

Public sector organizations around the world are using social media as part of a growing e-government agenda. These include government health departments, health agencies, and state-funded medical and research organizations.

To ensure effective information management in medicine, it is necessary to use an electronic medical card in Ukraine, a step has been taken to optimize these processes E-Hospital. At present, medicine needs to structure an electronic medical record, which must take into account the general minimum requirements related to its functions, in accordance with national legislation. Based on these considerations, this article proposes to evaluate the work of the electronic medical record and to study the experience of foreign countries. The study of these requirements led to a model of the structure of the electronic medical record. The type and format of data to ensure interoperability with future medical record systems, starting with the information chains specific to the medical office, which in the future will lead to the model of electronic medical record.

The article examines the trends and features of medical development in the context of information technology and the introduction of electronic documents of hospital circulation, which leads to changes in the principles of work and reduce bureaucratic processes, but in turn draws the attention of accountants for proper operation and calculations at enterprises.

The article considers the trends and features of the introduction of electronic medical hospitals, features of use, accounting and comparison with existing systems.

E-hospital is just the beginning in advancing information technology in medicine, foreign experience shows that it is a long and painstaking process that leads to a change of approach not only in medicine but also in taxation, insurance, government, and on the other hand eliminates bureaucratic obstacles and saves time.

When working with e-hospitals should use the algorithmic approach described in the article, and accountants should pay attention to the Tax Code of Ukraine and be able to use electronic government portals and systems.

In general, the project has the potential to develop and increase the chances of the project in the state of the smartphone, but this path is not easy and as foreign experience shows, requires phasing, staff training and 5–7 years to bring all processes to work and interaction.

The purpose of this article is to analyze the operation of this system, and to analyze the principles on which similar products work abroad.

Ключові слова: е-лікарняний, облік, оподаткування, електронні платформи в медицині.

Key words: E-hospital, accounting, taxation, electronic platforms in medicine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У нашій державі продовжуються процеси діджиталізації та інформатизації, як суспільства, так і державних бюрократичних процесів: на разі у медицині замінили прості лікарняні із низкою підписів та процедур на е-лікарняний, задача якого зменшити бюрократію та пришвидшити процедуру виплат, що в свою чергу буде сприяти тінізації найманих працівників та збільшить прозорість у медичній сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вчених та науковців, які здійснювали дослідження в сфері електронних лікарняних та листів непрацездатності, а також проводили оцінку існуючої ситуації, варто відзначити: Чередник Л.А., Szafraniec-Burylo S., Gluchowski P., Bukato G., Prusaczyk A., Zuk P., Anderson J., Jormanainen V. та інші. Проте дослідженню приділяється недостатньо уваги, особливо про систему роботи е-лікарняних, зарубіжний досвід та принципи роботи з ними та оподаткування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Охорона здоров'я, що орієнтована на пацієнта або громадянина, — це доступ, вибір, спілкування та надан-

ня послуг. Це означає, що одна з головних функцій електронної медичної допомоги полягає в наданні низки ефективних та ефективних інформаційних послуг на основі специфічних потреб різних груп користувачів.

Суб'єкти державного сектору в усьому світі використовують соціальні медіа в рамках зростаючого порядку денного електронного урядування. До них належать урядові департаменти охорони здоров'я, агенції охорони здоров'я, а також фінансовані державою медичні та науково-дослідні організації.

Е-лікарняний — це тільки початок в просуванні інформаційних технологій в медицину, закордонний досвід свідчить, що це довготривалий і кропіткий процес, який призводить до зміни підходів не тільки в медицині, а й в оподаткуванні, страхуванні, роботи державних органів, а з іншої сторони, усуває бюрократичні перепони та економить час.

Призначення цієї статті в аналізі роботи зазначеної системи та аналізі, за якими принципами аналогічні продукти працюють за кордоном.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні всі говорять про електронне здоров'я, але мало хто придумав чітке визначення цього порівняно нового терміна. Цей термін, який ледве використовував-

ся до 1999 року, тепер, здається, слугує загальним "модним словом", яке використовується для характеристики не тільки "інтернет-медицини", але й практично всього, що стосується комп'ютерів та медицини. Очевидно, вперше цей термін використали лідери галузі та люди з маркетингу, а не науковці. Вони створили та використали цей термін у відповідності до інших "електронних слів", як-от: електронна комерція, електронний бізнес, електронні рішення тощо, намагаючись передати об'язки, принципи, хвилювання навколо електронної комерції на арені охорони здоров'я, і щоб пояснити нові можливості, які Інтернет відкриває для сфери охорони здоров'я.

Ряд закордонних досліджень свідчить про те, що дані про пацієнтів фрагментовані та недоступна ціла клінічна інформація, ці явища негативно впливають на вартість і якість медичної допомоги, а також компрометує безпеку пацієнтів. Інформаційні технології (IT) були запропоновані в якості основного інструменту у вирішенні цих проблем і зміцнення здоров'я [1; 2]. Інформаційні технології, як-от: електронні медичні карти, електронні рецепти, системи підтримки прийняття рішень, електронне управління хронічних захворювань і штрих-кодівання лікарів і біологічні продукти, як показано, скорочують витрати на здоров'я, витрати і лікарські помилки.

Наприклад, дослідження Європейського Союзу (ЄС) показали, що електронна медична карта має ряд переваг перед простою, що полегшує прийняття лікарем правильного рішення при призначенні ліків, і, як наслідок, це може значно запобігти серйозним помилкам при прийомі ліків [4]. Було доведено, що електронні рецепти зменшують кількість помилок в рецептах та покращилося відповідність керованим формулярам догляду [5]. Інструменти підтримки прийняття рішень на місці обслуговування можуть надавати постачальникам сповіщення про протипоказані ліки [6].

В Англії в 1998 року було оприлюднено інформаційну стратегію для Національної служби охорони здоров'я, основні тези які сформуливали необхідність серйозних змін, включаючи спосіб взаємодії пацієнтів і громадськості з Національною службою охорони здоров'я (NHS), спосіб надання та реєстрація допомоги.

Інформаційна стратегія NHS підкреслює важливість використання інформації в чотирьох широких сферах для забезпечення високого рівня допомоги пацієнтам:

1. Підвищити якість та доступність інформації для здоров'я, використовувати професіоналів.
2. Дати можливість пацієнтам бути краще поінформованими про свій стан.
3. Забезпечити управління послугами на основі якісної інформації.
4. Надавати якісну інформацію про здоров'я для загального користування.

В основному кожна країна світу використовує свій підхід до використання ІТ у медичній сфері, деякі країни використовують цілі системи для аналізу та роботи із пацієнтами, наприклад, у Польщі — ZUS (Управління соціального страхування) вона працює в галузі електронних послуг, що підтверджує системи прагнення стати інноваційним інститутом суспільної довіри, що становить невід'ємну частину передумови нового держав-

ного управління. Також у них працює платформа електронних послуг (Platforma Usług Elektronicznych, PUE), e-Contribution (ESkladka) та електронні лікарняні листи. PUE — це перший польський електронний офіс, запущений у 2012 році. Завдяки йому сьогодні вчені із Польщі можуть показати результати багаторічного досвіду використання цього інструменту.

У Фінляндії впровадження послуг другого етапу національних служб Kanta здійснювалося поетапно з травня 2010 р. до грудня 2017 р. Наразі служби Kanta включають інтегровану сумісну медичну інформацію із джерел Electronic Medical Record (EMR), Electronic Health Record (HER), Professional in Human Resources (PHR) та соціального забезпечення, які можуть принести користь пацієнтам, постачальникам медичних послуг та політикам.

Поточні основні служби Kanta включають My Kanta Pages (з травня 2010 р.), Центр рецептів (травень 2010 р.), Фармацевтичну базу даних (травень 2010 р.), Репозиторій даних пацієнтів та Службу управління даними пацієнтів (листопад 2013 р.), Kelain (вересень 2016 р.) та Клієнт. Архів даних для служб соціального забезпечення (травень 2018 р.) та особиста медична карта Kanta (травень 2018 р.)

Система електронного листка непрацездатності (E-Sick Leave system) — це інформаційна система в секторі охорони здоров'я в Еміраті Абу-Дабі. Програма спрямована на цифровізацію, контроль та регулювання видачі та атестації лікарняних листів.

У 2012 році Департамент охорони здоров'я (DOH) в Абу-Дабі запровадив медично-юридичну систему, яка називається електронною системою лікарняних, щоб контролювати зловживання та захищати права працівників, роботодавців і лікарів. Аналогічні системи використовують такі країни, як Катар, Бахрейн і Кувейт.

В Україні з 1 червня 2021 року набрав чинності наказ Міністерства охорони здоров'я (далі — МОЗ) щодо формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність.

Відтепер лікар замість видачі паперових бланків лікарняних може створювати медичний висновок про тимчасову непрацездатність одразу в електронній системі охорони здоров'я (ЕОЗ, eHealth).

Пенсійний фонд на підставі медичного висновку здійснюватиме пошук чи працевлаштована людина, якщо так, то формуватиме листок непрацездатності, а Фонд соціального страхування (ФСС) — оперативно отримуватиме інформацію необхідну для проведення виплат.

Такий процес зменшить навантаження на лікаря, спростить процес для роботодавців, а пацієнту дозволить швидше отримувати свої страхові виплати. Згідно з наказом, з 1 вересня 2021 року, видача медичних висновків є обов'язковою для всіх закладів охорони здоров'я України — як комунальних, так і приватних та відомчих.

Про запуск електронних лікарняних говорять вже давно. Пілотний проєкт між Міністерством охорони здоров'я та Фондом соціального страхування запускали ще у далекому 2011 році [3].

З цього часу уявлення про те, як саме має бути реалізовано це рішення, змінювалися кардинально декіль-

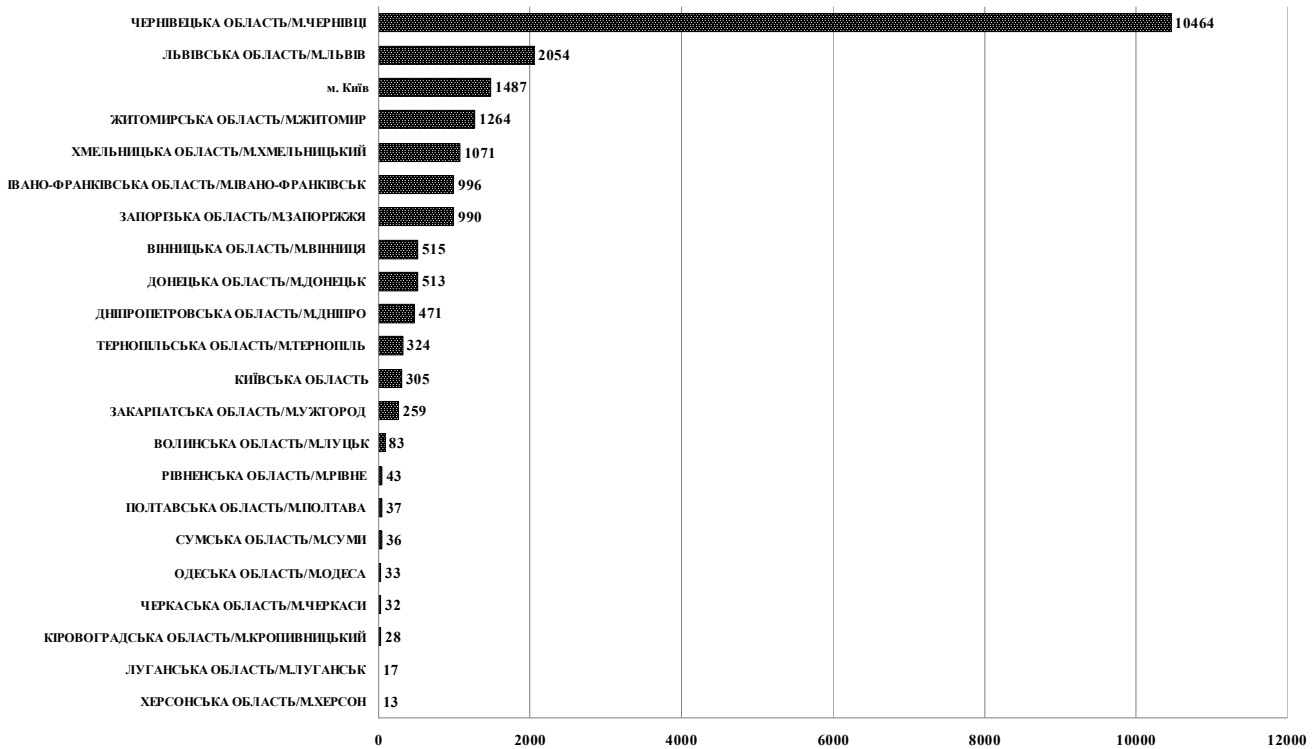


Рис. 1. Кількість днів тимчасової непрацездатності

Джерело: власні дослідження.

ка разів. У 2019 році, з появою Міністерства цифрової трансформації, історія з е-лікарняними отримала нову віху.

Наразі у впровадженні проєкту бере участь велика кількість структур виконавчої влади — Міністерство охорони здоров'я, Міністерство соціальної політики, Міністерство цифрової трансформації, Національна служба здоров'я, Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування, та ДП "Електронне здоров'я".

Майже 10,8 мільярда гривень страхових виплат було профінансовано Фондом соціального страхування України за підсумками минулого року. Мова про допомоги і компенсації, які Фонд виплачує потерпілим внаслідок нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань, а також членам їх родин, на рисунку 1. Наведено скільки днів були непрацездатні особи в сукупності людино/днів.

Сьогодні під страховим захистом Фонду соціального страхування України знаходиться понад 195 тисяч потерпілих на виробництві та членів їх сімей. Фонд фінансує для них щомісячні страхові виплати, які компенсують втрачений через набуту стійку непрацездатність заробіток, виплачує одноразові допомоги, оплачує лікарняні, надає медико-соціальні послуги і опікується їх рідними у разі смерті потерпілих.

Найбільше потерпілих і їх родин, для яких у 2021 році Фондом було нараховано страхові виплати, на Донеччині — 42,2 тис. осіб і у Дніпропетровській області — 35,4 тис. осіб. Загальна сума страхових виплат від Фонду склала у зазначених регіонах 2,6 млрд грн і 2,7 млрд грн відповідно.

До страхових виплат, які ФССУ фінансує потерпілим на виробництві та їх родинам, належать [8]:

1) допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

2) одноразова допомога в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

3) щомісячна страхова виплата в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

4) страхова виплата потерпілому у розмірі його середньомісячного заробітку при тимчасовому переведенні його на легшу нижче оплачувану роботу;

5) щомісячна страхова виплата особам, які мають на неї право в разі смерті потерпілого;

6) відшкодування вартості ритуальних послуг, пов'язаних з похованням померлого [8].

Фонд соцстраху стверджує, що для роботодавці майже нічого не змінилося після введення електронних листків непрацездатності. Для прискорення дії роботодавця був розроблений алгоритм ФСС по е-лікарняному [8].

Крок 1. Роботодавець отримує сповіщення про відкриття е-лікарняного в кабінеті страхувальника на веб-порталі електронних послуг Пенсійного фонду України. Інформацію про закриття такого листка непрацездатності роботодавець може побачити теж на веб-порталі електронних послуг Пенсійного фонду України [8].

Крок 2. У роботодавця виникає підстава для призначення матеріального забезпечення за е-лікарняним у разі закриття такого е-лікарняного (а у разі вагітності та пологів — при відкритті е-лікарняного). При цьому роботодавець на свій розсуд може роздрукувати такий е-лікарняний чи залишити в електронному вигляді. На нашу думку, поки механізм оплати е-лікарняних ще не відшліфований, то все ж таки краще роздрукувати такий лікарняний [8].

Крок 3. Кадрова служба перевіряє страховий стаж працівника, щодо якого отримано е-лікарняний, та



Рис. 2. Схема задоволення усіх учасників електронної системи охорони здоров'я

Джерело: адаптовано авторами на основі [4].

надає інформацію про страховий стаж і кількість днів, які підлягають оплаті за рахунок роботодавця та Фонду. При цьому рішення про призначення матзабезпечення приймає комісія (уповноважений) із соцстрахування на підприємстві [8].

Крок 4. Комісія (уповноважений) із соцстраху оформляє рішення про призначення або відмову у призначенні матзабезпечення та передає його до бухгалтерії. У рішенні зазначається загальна кількість днів для оплати, у тому числі за рахунок Фонду соцстраху [8].

Крок 5. Бухгалтерія нараховує лікарняні (декретні) на підставі е-лікарняного (чи його паперової роздруковки) та рішення комісії (уповноваженого) із соцстрахування [8].

Крок 6. Бухгалтерія протягом 5 робочих днів оформлює заяву-розрахунок та подає до відділення Фонду соцстраху за місцем обліку [8].

При цьому слід ураховувати, що для отримання фінансування роботодавці формують заяви-розрахунки окремо для е-лікарняних і паперових листків непрацездатності. Це пов'язано з тим, що е-лікарняні не мають серії та видаються за оновленими кодами причин тимчасової непрацездатності [8].

Крок 7. Після отримання фінансування на спецрахунок і виплати сум лікарняних (декретних) протягом місяця потрібно подати до відділення Фонду соцстраху Повідомлення про виплату коштів застрахованій особі [8].

Однак у механізмі оподаткування варто визнати: безпосереднього посилання на Закон про оплату праці пп. 14.1.48 ПКУ все ж не містить. Але не все так безнадійно [7].

Звернімося до абзацу 3 пп. 169.4.1 Податкового кодексу України (ПКУ). Хоча він і не визначає бази опо-

даткування, проте надає достатньо підстав вважати, що у контексті ПКУ лікарняні з метою обкладення податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) прирівнюються до зарплати. До речі, на цьому ж акцентують увагу й податківці — роз'яснення було у листі державної податкової адміністрації України (ДПАУ) від 18.03.2011 р. № 5453/6/17-0715 [7].

Своєю чергою остаточно сумніви щодо необхідності сплати ПДФО з лікарняних розвіює пп. 165.1.1 ПКУ. Він звільняє від оподаткування деякі види державних і соціальних виплат, але водночас чітко визначає, що таке звільнення не поширюється на виплати, пов'язані з тимчасовою втратою працездатності [7].

Отже, лікарняні, у т.ч. оплата перших 5 днів тимчасової непрацездатності за рахунок роботодавця, зважаючи на викладене в р. IV ПКУ, — це та сама зарплата, яка оподатковується у звичайному порядку. Тобто:

1) з неї сплачують ПДФО за ставкою 18% (п. 167.1 ПКУ) [7];

2) до неї застосовують податкову соціальну пільгу (п. 169.1 ПКУ) [7];

3) суму допомоги враховують під час визначення граничної суми доходу, що надає право на отримання податкової соціальної пільги (пп. 169.4.1 ПКУ) [7];

4) базу оподаткування визначають, зменшуючи нараховану допомогу на суму податкової соціальної пільги (за її наявності) (п. 164.6 ПКУ) [7].

З потенційними перевагами, які можуть бути отримані від технологій електронного здоров'я, виникають потенційні проблеми, які ймовірно, сприяли повільному впровадженню електронного здоров'я. На рисунку 2. наведено систему вигод від роботи електронної системи охорони здоров'я. Не існує єдиного рішення, яке підходить для всіх, а відповідність правильної технології

для даної групи пацієнтів, або бажаної клінічної мети є ключем до забезпечення достатньої передбачуваної корисності та сприйняття. Поєднання різних рішень і додатків, таких як персональні медичні картки, з пристроями та датчиками домашнього моніторингу, а також соціальні мережі, допоможе налаштувати нові технології до методів управління своїм здоров'ям, які люди вважають за краще. Взаємодія між широкими соціальними мережами та клінічним обслуговуванням також вимагатиме зміни у тому, як медичні працівники співпрацюють із пацієнтами.

Захист конфіденційності даних і права власності є основною проблемою будь-якого Інтернет-додатка. Необхідно досягти балансу між пацієнтом як власником даних та медичною документацією, при цьому конфіденційність пацієнта завжди стоїть на першому плані, не перешкоджаючи розробці інноваційних рішень.

Величезна кількість інформації в Інтернеті, більшість з якої не перевіряється надійною організацією, ускладнює пацієнтам ефективний вибір інформації, яка є правдивою, і відхилити неперевірену або потенційно шкідливу інформацію. Технологія, що включає інформаційні фільтри та підтримку прийняття рішень, може допомогти узгодити відповідну інформацію з уподобаннями людей, клінічним профілем, а також соціальним і екологічним контекстом.

ВИСНОВКИ

Система е-лікарняний працює в Україні короткий період, у деяких областях даних майже немає, що вказує на не ефективність роботи самої бюрократичної системи. Як показує досвід Польщі чи Фінляндії, потрібний час та інвестиції в інформатизацію медицини, в цілому ж така система дозволяє економити час та зусилля, щоб оперативніше виконувати покладені задачі.

При роботі із електронними лікарняними слід використовувати алгоритмічний підхід, який наведений в статті, а бухгалтерам звернути увагу на Податковий кодекс України та вміти використовувати електронні урядові портали та системи.

У цілому проєкт має потенціал розвитку та збільшує шанси для втілення проєкту держава в смартфоні, але цей шлях не простий та, як показує зарубіжний досвід, потребує етапування, навчання персоналу та 5—7 років, для доведення всіх процесів до ефективної роботи та взаємодії.

Література:

1. ANDERSON, James G. Social, ethical and legal barriers to e-health. *International journal of medical informatics*, 2007, 76.5-6: 480—483.
2. MATUSZEWSKA, Anna, et al. E-Services vs Concern for the Image of ZUS. *Roczniki Nauk Społecznych*, 2019, 47.2: 101—115.
3. Чередник Л.А. Використання електронних інформаційних ресурсів у сфері охорони здоров'я України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 2. С. 57—62.
4. NILSING STRID, Emma. *The Sick Leave Process: Sick Leave Guidelines, Sickness Certificates, and Experiences of Professionals*. 2013. PhD Thesis. Linköping University Electronic Press.

5. Szafraniec-Burylo S., Gluchowski P., Bukato G., Prusaczyk A., Zuk P. Nationwide implementation of the electronic sick leave certificates in Poland: quality improvement initiative towards value-based primary care resulting in rapid implementation in integrated care. *International Journal of Integrated Care*. 2019;19(4):36. DOI: <http://doi.org/10.5334/ijic.s3036>

6. Jormanainen, V. "Large-Scale Implementation and Adoption of the Finnish National Kanta Services in 2010—2017: A Prospective, Longitudinal, Indicator-Based Study". *Finnish Journal of EHealth and EWelfare*, vol. 10, no. 4, Dec. 2018, pp. 381—395. DOI:10.23996/fjhw.74511.

7. Закон України. "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи". URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Фонд соціального страхування України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/980579> Назва з екрану.

References:

1. Anderson, J. G. (2007), "Social, ethical and legal barriers to e-health", *International journal of medical informatics*, vol. 76 (5—6), pp. 480—483.
 2. Matuszewska, A. (2019), "E-Services vs Concern for the Image of ZUS", *Roczniki Nauk Społecznych*, vol. 47 (2), pp. 101—115.
 3. Cherednyk, L. (2021), "Use of electronic information resources in the field of healthcare of Ukraine", *Library science. Record Studies. Informology*, vol. 2, pp. 57—62 [in Ukrainian]
 4. Nilsing Strid, E. (2013), "The Sick Leave Process: Sick Leave Guidelines, Sickness Certificates, and Experiences of Professionals", PhD Thesis, Linköping University Electronic Press, Linköping, Sweden.
 5. Szafraniec-Burylo, S., Gluchowski, P., Bukato, G., Prusaczyk, A., and Zuk, P. (2019), "Nationwide implementation of the electronic sick leave certificates in Poland: quality improvement initiative towards value-based primary care resulting in rapid implementation in integrated care", *International Journal of Integrated Care*, vol.19 (4), pp.36. DOI: <http://doi.org/10.5334/ijic.s3036>
 6. Jormanainen, V. (2018), "Large-scale implementation and adoption of the Finnish national Kanta services in 2010—2017: a prospective, longitudinal, indicator-based study", *Finnish Journal of EHealth and EWelfare*, vol. 10 (4), pp. 381—395. <https://doi.org/10.23996/fjhw.74511>
 7. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and some legislative acts of Ukraine on tax reform", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text> (Accessed 10 February 2022).
 8. Fond sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy (2022), "The mechanism of receiving assistance from the Foundation by e-hospital letter" available at: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/980579> (Accessed 10 February 2022).
- Стаття надійшла до редакції 13.02.2022 р.*

УДК 347.73

О. О. Євтушевська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри цифрових технологій фінансових операцій,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0003-4869-5123

Н. В. Лагодієнко,
д. е. н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6201-1555

Л. В. Іванченкова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри цифрових технологій фінансових операцій,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-8402-4637

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.32

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

O. Yevtushevska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Digital Technologies
of Financial Operations, Odessa National Academy of Food Technologies
N. Lagodiienko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Auditing, Mykolaiv National Agrarian University
L. Ivanchenkova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Digital Technologies
of Financial Operations, Odessa National Academy of Food Technologies

TAX POLICY AS A COMPONENT OF STATE TAX MANAGEMENT

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів податкової політики та її ролі в системі державного податкового менеджменту в сучасних умовах. У статті досліджено теоретичні основи функціонування системи державного податкового менеджменту в Україні. Предметом теорії податкового менеджменту є загальні закономірності виникнення, функціонування і розвитку управління процесом оподаткування, його сутність, особливості суб'єктів та об'єктів управлінської діяльності у вказаній сфері, а також особливості податкових механізмів управлінського впливу. Показано, що податковий менеджмент на практиці реалізується через елементи, що виступають відносно самостійними комплексами податкових заходів, а саме: організація управління податковим процесом; податкове прогнозування та планування; податкове регулювання; податковий контроль. Ці елементи в сукупності забезпечують своєчасне податкове виконання державою своїх функцій.

Доводиться теза, що пріоритетним завданням держави є управління оподаткуванням із застосування всіх принципів і методів податкового менеджменту, на основі економічно обгрунтованого податкового адміністрування і регулювання економікою. Значимість державного податкового менеджменту для ефективного розвитку вітчизняної ринкової економіки обумовлюється тим, що управління податковими процесами здійснюється різними рівнями, внаслідок чого виникає потреба в регулюванні системи зв'язків і відносин у всіх ланках і на всіх рівнях. Організація податкового менеджменту — це сукупність координаційних дій і рішень суб'єктів управління, що забезпечують функціонування податкового процесу і досягнення намічених цілей та завдань податкового планування, регулювання і контролю.

Узагальнено підходи до визначення сутності податкової політики, обгрунтовано її роль у державному регулюванні економіки. Податкова політика визначається ступенем впливу держави на соціально-економічні процеси і змінюється під впливом інтеграційних процесів, що відбува-

ються у світогосподарських зв'язках. За допомогою податкового регулювання держава повинна створювати необхідні умови для прискорення накопичення капіталу в найбільш перспективних з точки зору науково-технічного прогресу галузях, а також у малорентабельних, але соціально необхідних сферах виробництва.

The aim of the article is to study the theoretical aspects of tax policy and its role in the system of state tax management in modern conditions. The article examines the theoretical foundations of the state tax management system in Ukraine. The subject of the theory of tax management is the general laws of origin, functioning and development of tax management, its essence, features of subjects and objects of management in this area, as well as features of tax mechanisms of management influence. It is shown that tax management in practice is implemented through elements that are relatively independent sets of tax measures, namely: the organization of tax management; tax forecasting and planning; tax regulation; tax control. Together, these elements ensure the timely tax performance of the state's functions.

It is argued that the priority of the state is the management of taxation using all the principles and methods of tax management, based on economically sound tax administration and economic regulation. The importance of state tax management for the effective development of the domestic market economy is due to the fact that the management of tax processes is carried out at different levels, resulting in the need to regulate the system of relations at all levels and at all levels. The organization of tax management is a set of coordination actions and decisions of management entities that ensure the functioning of the tax process and achieve the goals and objectives of tax planning, regulation and control.

Approaches to determining the essence of tax policy are generalized, its role in state regulation of the economy is substantiated. Tax policy is determined by the degree of influence of the state on socio-economic processes and changes under the influence of integration processes taking place in world economic relations. With the help of tax regulation, the state must create the necessary conditions to accelerate the accumulation of capital in the most promising in terms of scientific and technological progress, as well as in unprofitable but socially necessary areas of production.

Ключові слова: податки, податкова політика, податковий менеджмент, державне регулювання, фінансова політика.

Key words: taxes, tax policy, tax management, state regulation, financial policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Регулювання нових економічних відносин потребує гнучкої податкової політики, яка дала б змогу оптимально щодо конкретних умов пов'язувати інтереси держави з інтересами товаровиробників та рядових платників податків. Перехід до ринкової економіки вимагає взаємозв'язки формування фінансів у частині державних доходів і податкової політики, а це потребує змін структури управління. Важливим напрямом покращення економічної ситуації в Україні є впровадження ефективної системи управління податковими потоками, як на рівні окремого підприємства, так і на державному рівні, за для реалізації збільшення надходжень до бюджету держави, та оптимізації податкових платежів підприємств. Недооцінка податкового менеджменту як системи управління податковим процесом може негативно впливати на економічну ситуацію у країні. Недостатність теоретичного підґрунтя в податковому менеджменті, створює проблемні ситуації в ефективності його використання на практиці. Необхідність

централізованої системи управління державними доходами і податковою політикою зберігається в ринковій економіці, бо це є однією із головних умов подолання кризових явищ. Важливу, постійно зростаючу роль податкового менеджменту в системі управління фінансами також неможливо не помітити в процесі ускладнення податкових систем і економічних зв'язків під впливом процесів глобалізації, де вона набуває чи не найпершої важливості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням податкової політики та державного податкового менеджменту присвячено праці багатьох вітчизняних науковців. Значний внесок у розвиток досліджень стосовно проблем державного податкового менеджменту зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: В.Л. Андрущенко, В.В. Буряковський, О.Д. Василик, Т.І. Єфіменко, Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, І.Л. Луїніна, П.В. Мельник, В.М. Опарін, А.М. Соколовська, Д.Г. Чернік, Т.Ф. Юткіна та інші.

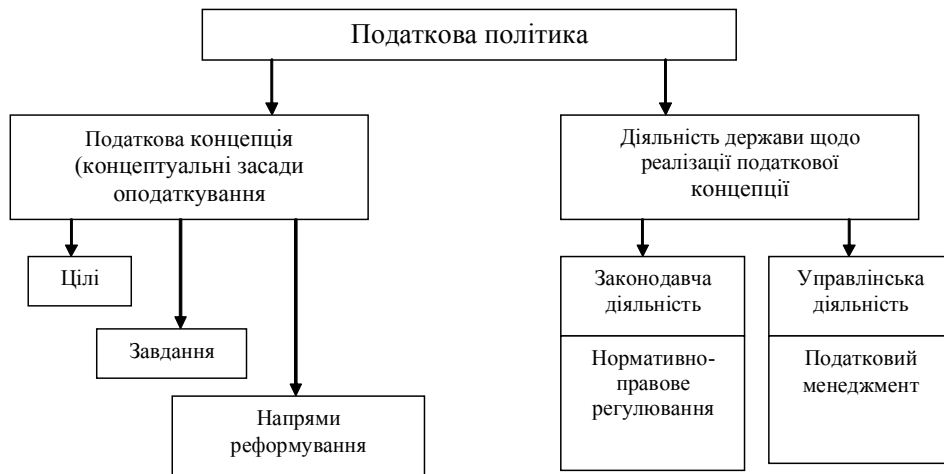


Рис. 1. Структура податкової політики держави

Джерело: [3].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідження теоретичних аспектів податкової політики та її ролі в системі державного податкового менеджменту в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціально-економічний розвиток будь-якої держави є результатом дії багатьох чинників: політична, соціальна стабільність, розширене виробництво та реалізація товарів та послуг, природне багатство. Але варто відзначити, що політику розвитку держава втілює саме з використанням визначених інструментів державного регулювання економіки в рамках обраної фінансової політики. Важливою складовою фінансової політики держави та одним з важливих інструментів регулювання економіки за ринкових умов господарювання є податкова політика.

Питання розвитку податкової політики на сьогодні відносяться до найактуальніших в економічному та соціальному житті України. Це зумовлено новими явищами в економіці України, її спрямуванням на перехід до ринкових відносин, де управління господарчими процесами вимагає активного використання інструментів фінансового механізму, які включають податки.

Враховуючи загальносвітову тенденцію гармонізації податкових систем різних країн, потенційну можливість інтеграції України у світову економічну спільноту і необхідність залучення іноземного капіталу, питання вдосконалення податкового законодавства згідно з принципами, прийнятими в країнах з ринковою економікою, повинні опрацьовуватися вже сьогодні.

Податкова політика повинна забезпечити вирішення двоєдиного завдання. З одного боку, це встановлення оптимальних податків, які не стримуватимуть розвиток підприємництва, а з іншого — забезпечення надходження до бюджету коштів, достатніх для задоволення державних потреб. Тому головним завданням податкової політики є встановлення балансу між двома чинниками, якими визначається потреба в податках: необхідністю фінансового забезпечення виконання державою притаманних їй функцій та вирішенням соціально-економічних завдань [1].

Дієвим і чи не найважливішим інструментом регулювання економіки країни є її фіскальна політика, базисом якої є державний податковий менеджмент. Ефективність податкового менеджменту полягає не стільки в постійному та безперервному забезпеченні дохідної частини бюджету, скільки у формуванні вектора руху економіки країни через стимулювання конкурентоспроможності як окремих галузей національної економіки, так і конкретних регіонів чи країни в цілому, через відповідні податкові важелі та механізми [2].

Державний податковий менеджмент у цілому і ухвалення податкових рішень зокрема здійснюються в межах встановленого податкового процесу та його елементів (податкового права, системи оподаткування, податкової політики, податкового механізму). З процесуальних позицій державний податковий менеджмент забезпечує організацію податкового процесу, державне податкове планування (прогнозування), державне податкове регулювання та державний податковий контроль.

Фіскальна політика має багато протиріч, з одного боку, потрібно вилучати фінансові ресурси у формі податків, а з іншого — не допустити зниження їх ділової активності та падіння купівельної спроможності. Адже підвищення ставок податків, розширення бази знижує пропозицію на ринку праці, капіталу і знижує заощадження, тоді як зменшення податків сприяє економічному зростанню і зниженню темпів інфляції, оскільки стимулювання виробництва призводить до вироблення додаткових товарів, що покриватимуть грошову масу.

Вихідним пунктом будь-якої управлінської діяльності та передумовою її ефективності є визначення мети управління. Невірне цілепокладання, якщо мета нереальна, помилкова або незаконна, може зруйнувати систему управління. Мета податкового менеджменту полягає у забезпеченні ефективної реалізації завдань податкової політики. Основним завданням податкової політики, відповідно до чинного законодавства, є створення в Україні стабільної і ефективної податкової системи, яка б забезпечила достатній обсяг надходжень платежів до бюджетів усіх рівнів, ефективного функціонування економіки держави, справедливий підхід до оподаткування всіх категорій платників податків, а також створення

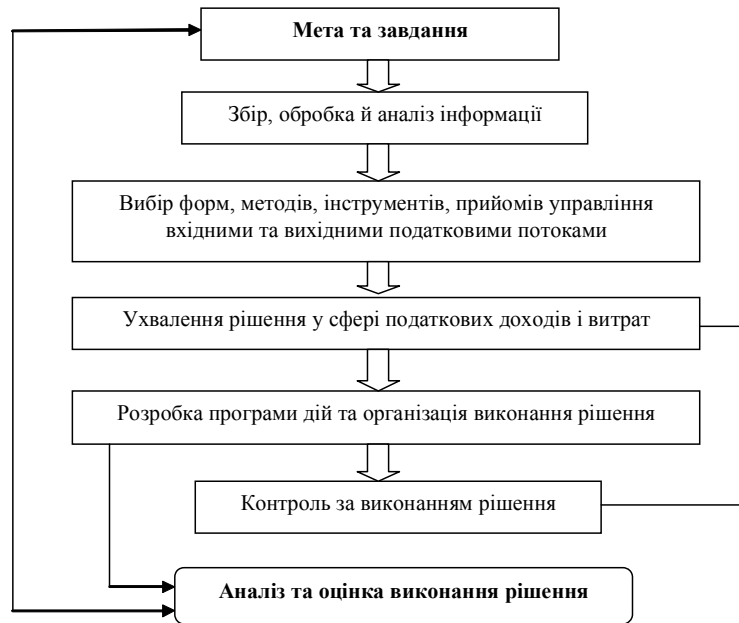


Рис. 2. Податковий менеджмент як процес ухвалення управлінського рішення

умов для подальшої інтеграції України у світове співтовариство. Така мета означає, що податковий менеджмент є складовою державної податкової політики, специфічним механізмом її реалізації [3].

Веремчук Д.В. пропонує таке визначення сутності податкової політики з урахуванням тенденцій глобалізації економічних систем і посилення інтеграційних процесів у світі. Податкова політика держави — це сукупність правових, економічних і організаційних заходів держави у сфері оподаткування щодо регулювання податкових відносин, які направлені на забезпечення надходжень податків до централізованих фондів грошових ресурсів держави й стимулювання економічного зростання за допомогою податкової системи. Вона визначається ступенем впливу держави на соціально-економічні процеси і змінюється під впливом інтеграційних процесів, що відбуваються у світогосподарських зв'язках. Врахування останнього фактора обумовлено тим, що важливою ланкою процесу економічної інтеграції, особливо на сучасному етапі його розвитку, стало зближення національних податкових систем. Так, досвід європейських країн у формуванні і реалізації податкової політики має велике значення для України, особливо з огляду на те, що вона прагне до набуття повного членства в європейських організаціях. Заходи держави у сфері податків визначаються цілями і завданнями податкової політики, які обумовлені соціально-економічним устроєм суспільства, соціальними групами, що знаходяться при владі, стратегічними цілями, що визначають розвиток національної економіки, і міжнародними зобов'язаннями у сфері державних фінансів [4].

Податкова політика є частиною загальної економічної політики держави. Для ефективного регулювання економіки уряд має застосовувати гнучкий механізм впливу на економічні процеси. Це зумовлює існування різних типів і варіацій економічної політики, що мають на меті максимізацію ефективності управління. Відповідно й податковій політиці притаманні варіативність і

типологізація, що робить цей вид економічної політики гнучким і адаптованим до умов, які постійно змінюються.

Загалом, податкову політику прийнято поділяти на два типи: дискреційну й недискреційну. Застосування того чи іншого типу податкової політики залежить від стану економіки. Для уряду важливо не лише правильно обрати напрям податкової політики залежно від умов, у яких функціонує економіка, а й правильно спрогнозувати наслідки змін у оподаткуванні. Так, оподаткування — це інструмент не лише акумуляції бюджетних надходжень, а й регулювання економіки, тому його мають використовувати на підставі виважених управлінських рішень. Податкова політика при цьому повинна мати чітку стратегію розвитку, систему цілей, підкорених соціально-економічним пріоритетам розвитку держави [5].

Побудова ефективної системи оподаткування на всіх рівнях є основним і пріоритетним завданням державного регулювання економіки. З огляду на це, практичне застосування податкового менеджменту в системі податкового адміністрування набуває особливої значущості. Ефективна система управління податковими процесами за ринкових умов обумовлює можливість виживання і розвитку суб'єктів господарювання на умовах самофінансування і самоокупності. Податковий менеджмент слугує основою формування механізму економічного зростання, збільшення валового внутрішнього продукту, національного доходу.

На державному рівні розроблені і схвалені "Пріоритетні напрями податкової політики на 2022—2023 рр.", які ґрунтуються на положеннях "Програми діяльності КМУ", "Цілей сталого розвитку України", "Програми співпраці з Міжнародним валютним фондом та іншими міжнародними організаціями, а також на "Засадах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом". Основними напрямами податкової політики є зниження податкового тягаря, зміна структури податкових надходжень, яких можна досягти за рахунок по-

будови економічно обгрунтованого державного податкового менеджменту, що базується на чіткій державній податковій стратегії.

Управління в теорії менеджменту, з одного боку, пов'язане з реалізацією основних його функцій, зокрема планування, регулювання, аналізу та контролю, а з іншого — трактується як особливий вид діяльності, спрямований на ухвалення управлінського рішення (рис. 2) [6].

Податковий менеджмент як особливий науково-практичний процес, спрямований на забезпечення передбаченого законом режиму функціонування податкового механізму, являє собою місткий та багатогранний за змістом, метою та умовами організації процес. Багатогранність податкового менеджменту обумовлюється декількома причинами: складністю його об'єкта управління, орієнтацією на реалізацію багатьох функцій управління, багаторівневістю та різноаспектними системами управління податковим процесом як на конкретному підприємстві, так і в країні в цілому.

Структуру податкового менеджменту можна охарактеризувати за такими рівнями:

1. Державний податковий менеджмент (макрорівень) — система державного управління оподаткуванням, спрямована на визначення концептуальних засад оподаткування, їх законодавче закріплення, розробку податкової політики, здійснення податкового регулювання економіки і соціальних процесів у державі. Суб'єктами державного податкового менеджменту є: Президент України, органи законодавчої та виконавчої влади, недержавні організації, які беруть участь в управлінні податковими відносинами.

2. Податковий менеджмент контролюючих органів (метарівень) як:

а) процес управління адмініструванням податків, зборів, інших обов'язкових платежів, контролем за їх своєчасним нарахуванням, сплатою, наданням необхідної податкової звітності, стягненням податкового боргу;

б) організація роботи та управління органами, що забезпечують адміністрування податків, зборів, обов'язкових платежів. Суб'єктами податкового менеджменту контролюючих органів є органи ДФС, органи Пенсійного фонду, органи фондів загальнообов'язкового соціального страхування, органи не фінансового профілю, що виконують лише окремі функції, пов'язані з податковою діяльністю.

3. Корпоративний податковий менеджмент (мікрорівень) — як складова фінансового менеджменту, що передбачає розробку управлінських рішень, спрямованих на формування і підвищення ефективності фінансового потенціалу підприємства, регулювання його взаємовідносин із державою в процесі перерозподілу доходів і наповнення держбюджету. Корпоративний податковий менеджмент не зводиться до абсолютної мінімізації податкових платежів, а передбачає вибір найбільш ефективного варіанту їх сплати при альтернативних напрямках господарської діяльності.

4. Персональний податковий менеджмент (нанорівень) — складова управління особистими доходами громадян із врахуванням чинної системи оподаткування, сплата податків та ефективне вкладення коштів [7].

Як будь-яка організаційна структура, податковий менеджмент базується на певних організаційних принципах, серед яких можна відокремити такі:

- 1) взаємозв'язок із загальною системою управління економікою і фінансами;
- 2) комплексний і стратегічний характер прийнятих управлінських податкових рішень;
- 3) динамізм податкового управління;
- 4) багатоваріантність підходів і управлінських рішень;
- 5) врахування фактора ризику при ухваленні рішень.

Стратегічний податковий менеджмент націлений на пошук та реалізацію нових механізмів щодо активізації і нарощування податкових надходжень; зниження податкового навантаження, маючи на меті визначення економічно оптимального й соціально справедливого рівня оподаткування, достатнього як для реалізації державних функцій, так і для стимулювання інвестиційної діяльності й покращення податкової конкуренції, зниження податкового боргу.

На основі податкового менеджменту Курносим О.В. сформовано стратегічні напрями розвитку механізмів державної податкової політики у регіоні, зокрема податкове стимулювання: розвитку вторинного і третинного секторів економіки регіону, формування "точок зростання", індустриальних парків, розвитку соціального підприємництва, організації місцевих громад, інвестиційної та інноваційної діяльності; введення регіонального інвестиційного податкового кредиту з податків, які формують доходи місцевих бюджетів; надання права регіонам управління елементами рентної плати за спеціальне використання води; за спеціальне використання лісових ресурсів; плати за використання інших природних ресурсів; встановлення коригувальних коефіцієнтів зборів, які враховують регіональні особливості та регіональних пільг; протидія міграції недобросовісних платників податків, ухилення від оподаткування шляхом: встановлення заборони на зняття з обліку в податковому органі до закінчення податкового періоду і сплати податків; збільшення податкових санкцій за порушення законодавства про податки і збори; впровадження в систему управління оподаткуванням оцінювання результативності управління податковим потенціалом регіону та соціально-економічної результативності державної податкової політики [8].

Налагоджене, ефективне функціонування податкового менеджменту в Україні дозволить вирішити низку питань котрі ставить перед собою держава на шляху до реалізації завдань соціально-економічної політики та інтеграції України у світове співтовариство, оскільки покращення у сфері справляння податків невпинно призведуть до збільшення податкових надходжень до бюджету. А податковий менеджмент в цьому випадку виступає в ролі основного механізму регулювання економічних відносин між суб'єктами та державою.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі податковий менеджмент має ряд пріоритетних особливостей. Зокрема, він повністю орієнтується на кон'юнктуру ринку та залежно від ринкової ситуації встановлює взаємовідносини між державою та платниками податків. Також податковий менеджмент оперативно адаптується до економічних та політичних змін. Тому сьогодні можна вважати, що подат-

ковий менеджмент з наукового погляду обґрунтовує необхідність у використанні засобів і методів управлінської діяльності у роботі податківців та робить їх менеджерами у сфері оподаткування. Кожна система управління, в тому числі й державний податковий менеджмент, включає дві взаємопов'язані складові — об'єкт і суб'єкт управління. Взаємодія суб'єкта й об'єкта податкового менеджменту здійснюється через постановку стратегічних і тактичних цілей. Досягнення цих цілей є індикатором ефективності податкового менеджменту. Найважливішою стратегічною ціллю є акумуляування податкових надходжень для реалізації державою покладених на неї функцій. Тактичні цілі обираються в межах визначеної стратегії, так само як і завдання, податкові методи та прийоми реалізації стратегічних цілей. Враховуючи ці особливості, можна стверджувати про важливе значення державного податкового менеджменту для стабілізації економічної ситуації в Україні.

Література:

1. Городецька Т.Е. та ін. Державні фінанси в системі механізмів і чинників фінансової стабільності: монографія. Харків: Харківський інститут фінансів КНТЕУ, 2018. 175 с.
2. Шекета Є.Ю. Ефективний державний податковий менеджмент як запорука сталого розвитку економіки. БІЗНЕС ІНФОРМ. 2020. № 6. С. 56—61.
3. Воронкова О.М. Теоретичні засади податкового менеджменту. Вісник економічної науки України. 2011. №2. С. 25—29.
4. Веремчук Д.В. Сутність податкової політики та її роль у державному регулюванні економіки. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". Суми, 2010. Вип. 28. С. 37—45.
5. Скоринін А.П. Варіативність і типологізація податкової політики як інструмент регулювання національної економіки. Держава та регіони. Серія: "Економіка та підприємництво". 2016. № 2 (89). С. 11—16.
6. Бечко П.К., Бечко В.П., Лиса Н.В., Пташник С.А. Податковий менеджмент у системі податкового адміністрування. Економіка та держава. 2021. № 11. С. 79—83. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.11.79.
7. Савчук В.А. Теоретичні засади організації адміністрування податків. Ефективна економіка. 2013. №3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1852> (дата звернення: 11.01.2022).
8. Курносов О.В. Удосконалення механізмів державної податкової політики в Україні.: дис.... канд. наук з держ. управ.: 25.00.02. Миколаїв, 2018. 262 с.
3. Voronkova, O.M. (2011), "Theoretical principles of tax management", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2, pp. 25—29.
4. Veremchuk, D.V., (2010), "The essence of tax policy and its role in state regulation of the economy", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: zb. nauk. prats'*, *Derzhavnyj vyschij navchal'nyj zaklad "Ukrains'ka akademiia bankivskoi spravy Natsional'noho banku Ukrainy"*, Sumy, vol. 28, pp. 37—45.
5. Skorynin, A. P. (2016), "Variability and typology of tax policy as a tool for regulating the national economy", *Derzhava ta rehiony. Ser. "Ekonomika ta pidpriemnytstvo"*, vol. 2 (89), pp. 11—16.
6. Bechko, P.K., Bechko, V.P., Lysa, N.V., and Ptashnyk, S.A. (2021), "Tax management in the system of tax administration", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 79—83.
7. Savchuk, V.A. (2013), "Theoretical principles of tax administration". *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1852> (Accessed 11 January 2022).
8. Kurnosov, O.V. (2018), "Improving the mechanisms of state tax policy in Ukraine", *Abstract of Ph.D. dissertation, Mechanisms of public administration*, Black Sea National University Named After Petra Mogili, Mykolaiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2022 р.



АГРОСВІТ
www.agrosvit.info
Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

References:

1. Gorodetska, T.E., Garkavenko, K.V., Dakhnova, O.Ye., Matrosova, L.M., Pienska, I.O., and Yaremenko, V.G. (2018), *Derzhavni finansy v systemi mekhanizmiv i chynnykiv finansovoi stabilnosti* [Public finance in the system of mechanisms and factors of financial stability], *Kharkivskiy instytut finansiv KNTEU*, Kharkiv, Ukraine.
2. Sheketa, Ye.Yu. (2020), "Effective state tax management as a guarantee of sustainable economic development", *BIZNES-INFORM*, vol. 6, pp. 56—61.

О. М. Юркевич,
к. е. н., доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-8172-0186

О. М. Мозговий,
д. е. н., професор кафедри міжнародних фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-6752-4816

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.38

АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ, ЗАСНОВАНИХ НА ТОРГІВЛІ В РАМКАХ ІСЛАМСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОКТРИНИ

O. Yurkevich,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
O. Mozgovy,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of International Finance,
Kyiv National University of Economics named after Vadym Het'man

ANALYSIS OF TRADE-BASED MODELS WITHING ISLAMIC ECONOMIC DOCTRINE

Існування в ісламській економічній доктрині певних заборон, продиктованих положеннями ісламського права, визначає специфічні організаційно-правові форми фінансових відносин та інструменти здійснення / фінансування економічної діяльності. Головною з таких заборон є рїба (позичковий процент), яка унеможливорює існування класичного кредиту в рамках концепції ісламських фінансів. Ісламські фінанси мають контрактну форму і можуть функціонувати в межах трьох моделей, заснованих на: 1) торгівлі, 2) оренді або 3) партнерстві. Найбільш розповсюдженими у практиці господарської діяльності на сьогодні є моделі засновані на торгівлі, до яких відносяться: мурабаха (муаджаль); таваррук-мурабаха; бай салам; істісна; бай' аль 'іна. Ці моделі, з одного боку, надають можливість імітувати "кредит", з іншого — не порушують вимоги ісламського права з точки зору існуючих релігійних заборон.

The existence of certain prohibitions in Islamic economic doctrine, dictated by provisions of Islamic law, determines the specific organizational and legal forms of financial relations and tools for implementing / financing commercial activities. The most important of these prohibitions is riba (loan interest), which makes it impossible for classical credit to exist under the concept of Islamic finance. Islamic finance has a contractual form and can operate within three models based on: 1) trade, 2) leasing or 3) partnership. The most common in the practice of economic activity today are models based on trade, which include Murabaha, Tawarruq-murabaha, Bai' Salam, Istisna, Bai' al 'inah. These models, on the one hand, make it possible to imitate "credit"; on the other hand, do not violate the Islamic law in terms of existing religious prohibitions, namely, the main one — riba.

Trade-based models can be compared to their analogues in conventional banking. Murabaha in Islamic economic doctrine replaces the classic consumer lending with a fixed rate, export-import lending and deposit agreement. Tawarruq-murabaha is a kind of a tool for liquidity management, financing and lending to private individuals. Bai' Salam, in its essence, is a classic forward contract (although with 100% payment from the buyer) and is often used to lend to agriculture producers. Istisna is a tool to finance working capital (manufacturing finance), export-import financing. In turn, Bai' al 'inah is an analogue to classical repurchase agreements (REPO).

However, we believe that the trade-based models discussed in this article have a significant disadvantage for their usage in Islamic banking. In this case, the Islamic financial institution is forced to deal not only with money market but also with commodity assets, to calculate not only the sovereign risk of the "borrower", but also to predict price fluctuations in commodity markets and engage in commodity logistics. All of this obviously requires more control, monitoring and insurance, which significantly increases the transactional costs of the Islamic financial institution while using trade-based models within the framework of Islamic economic doctrine.

Ключові слова: ісламська економічна доктрина, ісламські фінанси, фінансування комерційної діяльності, мурабаха, таваррук-мурабаха, бай салам, істісна, бай' аль 'іна.

Key words: Islamic economic doctrine, Islamic finance, financing of commercial activities, Murabaha, Tawarruq-murabaha, Bai' Salam, Istisna, Bai' al 'inah.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Існування в ісламській економічній доктрині певних заборон, продиктованих положеннями ісламського права, визначає специфічні організаційно-правові форми фінансових відносин та інструменти здійснення / фінансування економічної діяльності. Головною з таких заборон є ріба (позичковий процент), яка унеможлиблює існування класичного кредиту в рамках концепції ісламських фінансів. Проте реалії сучасної господарської діяльності та потреби економічних агентів у мусульманських країнах обумовили виникнення специфічних організаційно-правових форм та інструментів фінансування їхньої комерційної діяльності, які, з одного боку, надають можливість імітувати "кредит", з іншого — не порушують вимоги ісламського права з точки зору існуючих релігійних заборон. Одною з таких форм є низка моделей заснованих на торгівлі, які дозволяють обійти заборону ріба.

Дослідження доктрини ісламських фінансів, переважно здійснюється економістами з мусульманських країн, і найчастіше, з метою обґрунтування переваг релігійно-етичного підходу побудови принципів функціонування економічної системи. Багатьом подібним дослідженням бракує критичного аналізу та емпіричного обґрунтування, що своєю чергою заважає динамічному розвитку концепції ісламських фінансів, призводить до появи та існування не зручних інструментів, які у реаліях сучасної комерційної діяльності є або не ефективними або ризикованими. Тому, на наш погляд, систематизація, порівняння та критичний аналіз існуючих складових ісламської економічної доктрини за допомогою методології наукового аналізу є актуальним завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На разі у світі існує велика кількість наукових досліджень щодо проблематики розвитку ісламської еко-

номічної доктрини. Головними академічними центрами є: Ісламський економічний інститут (м. Дждда), Інститут ісламського банкінгу та страхування (м. Лондон), Ісламська фінансова Академія (м. Дубай), Міжнародний центр освіти ісламських фінансів (м. Куала-Лумпур). В Україні певний науковий доробок у дослідження такої проблематики вносить Центр дослідження ісламських фінансів, що було створено у Київському національному економічному університеті. Науковці центру останнім часом зробили низьку публікацій: щодо визначення сутності доктрини ісламських фінансів [2; 3], щодо дослідження динаміки їх якісного розвитку, щодо принципів структурування у концепції ісламських фінансів [4] та основних моделей їх функціонування [5] тощо. Представлена робота продовжує цю низку публікацій.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є, за допомогою методів класифікації, систематизації та узагальнення, дослідити організаційно-правових форми та інструменти фінансування комерційної діяльності в доктрині ісламських фінансів. Відповідно, об'єктом дослідження є процес реалізації господарських транзакцій на основі моделей заснованих на торгівлі. Предметом дослідження є релігійні обмеження ісламського права, які визначають специфіку організаційно-правових форм ведення господарської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ісламські фінанси мають контрактну форму і можуть функціонувати в межах трьох моделей, заснованих на: 1) торгівлі, 2) оренді або 3) партнерстві. Найбільш розповсюдженими у практиці господарської діяльності на сьогодні є моделі засновані на торгівлі, до яких відносяться: мурабаха (муаджаль); таваррук-мурабаха; бай салам; істісна; бай' аль 'іна. Розглянемо ці моделі більш детально.

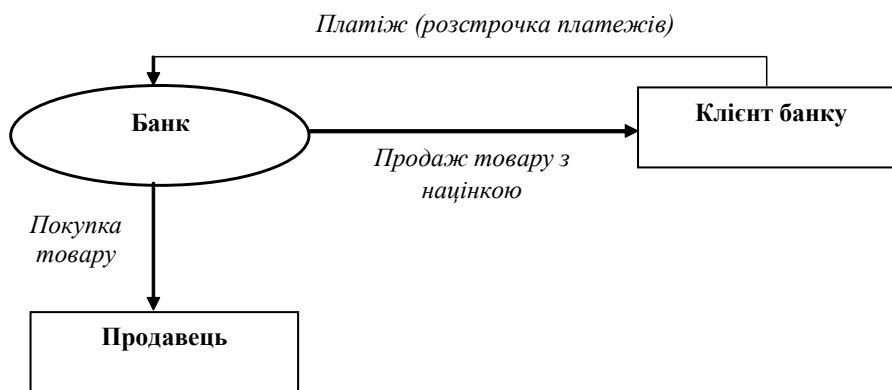


Рис. 1. Моделі, засновані на торгівлі. Мурабаха

Мурабаха (англ. Murabaha), як концепція, пов'язана з продажем нерухомості, інвестиційних товарів (capital goods), споживчих товарів. Використовується як спосіб фінансування, при якому банк або інший фінансовий посередник придбає необхідний клієнтові актив на ринку і продає його йому з відстрочкою платежу. При цьому в договорі продавець чітко зазначає суму понесених витрат на покупку і додану їм націнку — прибуток продавця. Отже, цей договір діє лише тоді, коли можна встановити точну вартість товару, якщо це неможливо (наприклад, при зміні валютних курсів), товар не можна продати на основі мурабаха. У цьому випадку товар має продаватися на основі мусавама (торг) (англ. Musawamah), тобто без посилання на собівартість / надбавка, а за узгодженою сторонами фіксовану ціну [6].

За своєю економічною природою мурабаха є аналогом класичного споживчого кредитування з фіксованою ставкою, експортно-імпортного кредитування (хоча у цьому випадку існують деякі обмеження: операція мурабаха має здійснюватися тій самій валюті, в якій продавець придбав товар у первинного постачальника).

Приклад договору мурабаха наведено на рисунку 1 [5].

Щоб вважатися дійсним з точки зору ісламської юриспруденції, договір мурабаха має відповідати певним умовам:

- об'єкт продажу має існувати на момент продажу;
- об'єкт продажу має бути у власності продавця на момент продажу;

- об'єкт продажу має перебувати у фізичному або конструктивному володінні (constructive possession) продавця;

- об'єкт продажу має мати цінність;

- об'єктом продажу не має бути річ, яка заборонена ісламом (харам);

- об'єкт продажу має бути чітко ідентифікований покупцем;

- поставка проданого товару покупцеві не може залежати від обставин або випадковості (безумовність виконання угоди);

- визначеність ціни є необхідною умовою дійсності продажу [7].

Продаж, у якому сторони домовляються про відстрочення сплати ціни (наприклад, у випадку незавершеного будівництва), називається Бай муаджаль (англ. Bai' Mu'ajjal) [8]. Термін сплати може бути встановлений або з посиланням на конкретну дату, або протягом зазначеного періоду, але він не може бути встановлений з посиланням на майбутню подію, точна дата якої невідома або є невизначеною.

Для забезпечення виконання угоди продавець може попросити покупця надати банківську гарантію або депонувати ліквідних цінні папери, проте це не вважається платежем, оскільки умови бай муаджаль відтермінують сплату товару покупцем. Від звичайного контракту мурабаха даний тип угод відрізняється тим, що, у першому випадку, сукупна сума сплати розбивається на періодичні платежі, які починаються одразу після доставки товару продавцем. При бай муаджаль відтермінується будь-яка сплата, проте після закінчення обумовленого періоду, сукупна ціна сплачується одразу.

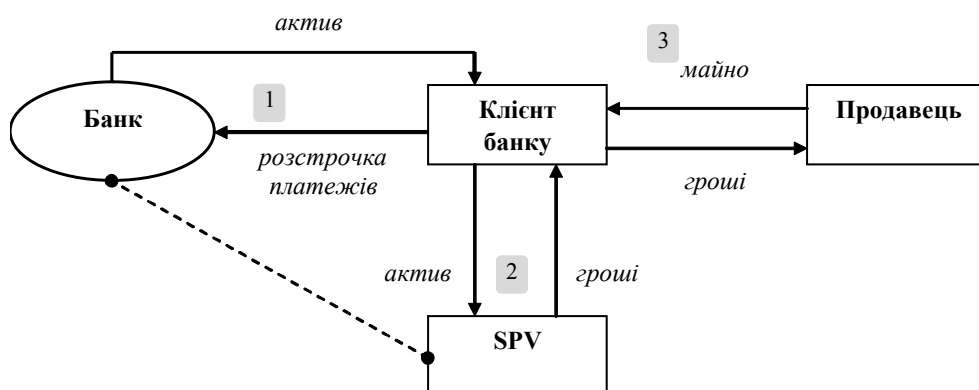


Рис. 2. Моделі, засновані на торгівлі. Таваррук-мурабаха

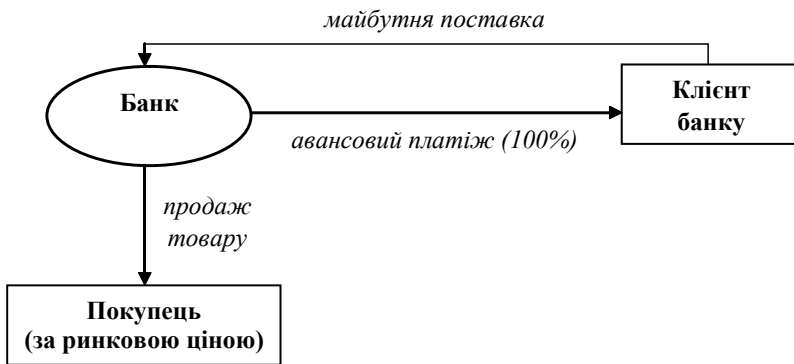


Рис. 3. Моделі, засновані на торгівлі. Бай салам

Ісламський банк у форматі договору мурабаха може бути не тільки дилером, але і комісіонером. У цьому випадку юридична або фізична особа, яка бажає розмістити тимчасово вільні кошти, призначає банк своїм торговим агентом. Банк купує ліквідні активи від імені компанії, наприклад державні цінні папери, і продає їх на ринку у розстрочку за ціну, яка включає певну маржу — дохід особи за розміщення коштів, при цьому банк отримує лише комісійні і діє як агент. У такий формі мурабаха є аналогом депозитного договору.

Ще один різновид угоди мурабаха — таваррук-мурабаха (англ. Tawarruq-murabaha) потребує використання базового активу, за допомогою якого саме і відбувається структурування цієї угоди. У цьому випадку банк не придбає майно, в якому клієнт є зацікавленим з метою подальшого йому перепродажу (з націнкою), а продає йому певний актив (права на актив) — метал, нафту, або будь-який біржовий товар з відстрочкою сплати (1), при "реалізації" якого пов'язаний з банком юридичній особи (SPV) клієнт отримує гроші (2), щоб надалі розрахуватися з продавцем необхідного йому майна (3) (рис. 2).

При здійсненні операції поставка клієнту фізичного активу взагалі не відбувається, оформлення угоди проходить за допомогою платіжних документів. Як правило, таваррук-мурабаха використовується ісламськими банками для управління ліквідністю і в якості способу фінансування при розрахунках по кредитних картах і надання кредитів приватним особам. Проте такий тип договорів часто критикується ісламськими економістами, оскільки, на їх думку, тільки формально відповідає вимогам ісламського права [9].

Як вже вказувалося, однією з основних умов дійсності продажу в шаріаті є те, що товар (призначений для продажу) має перебувати у фізичному або конструктивному володінні продавця. Проте з цього загального принципу є лише два винятки. Один — Бай салам, інший — істісна. Обидва є продажами особливого характеру. Розглянемо особливості їх використання для фінансування економічної діяльності в ісламській економічній доктрині.

Бай салам (англ. Bai' Salam) означає контракт, відповідно до якого здійснюється авансовий платіж за товари, які будуть поставлені у майбутньому. Продавець зобов'язується надати визначені товари покупцеві на майбутню дату в обмін на авансову ціну, сплачену в повному обсязі на момент укладення договору. Бай салам охоплює товари, що можна точно описати кількісно та

якісно. Доходом банку від такої операції є перепродаж, поставленого в майбутньому товару, за ціною вищою ніж ціна його покупки. Економічний сенс угоди полягає у попередній оплаті (фактично фінансування клієнта) за ціною нижчою ніж його майбутня ринкова вартість (рис. 3).

Бай салам не може бути укладено на товари можливість доставки яких залишається невизначеною та на такі види угод, що вимагають (згідно з ісламським правом) лише одночасної поставки для спотового виконання — валюти, дорогоцінні метали, цінні папери тощо. Найчастіше цей

вид угод застосовується, головним чином, у сільськогосподарському та інших виробничих секторах. Аналогом бай салам у традиційних фінансах є класична форвардна угода (хоча з 100% платежем від покупця), кредитування сільгоспвиробників [10].

Значною незручністю для ісламської фінансової установи є те, що в результаті закриття угоди бай салам, вона отримує від клієнта не гроші, а певні товари, наступний продаж яких на ринку вже не є банківським бізнесом і потребує інших компетенцій та створення окремої інфраструктури. При тому що ісламський банк не має права продати ці товари до того, як вони дійсно будуть їм поставлені (оскільки це заборонено в шаріаті).

Компромiсним рішенням в ісламській економічній доктрині, що дозволяє банкам частково не збільшувати свої транзакційні витрати при застосуванні цього договору є можливість використовувати паралельний бай салам, у рамках якого банк укладає два різні контракти. В одному з них банк є покупцем, а в іншому — продавцем (на туж саму дату). Кожен із цих контрактів має бути незалежним один від одного (допускається лише з третьою не афілійованою стороною). Контракти також не можуть бути пов'язаними між собою, тобто права та обов'язки одного договору не залежать від прав та обов'язків паралельного договору. Кожен договір є окремим і має свою юридичну силу.

Період договору бай салам у другій (паралельній) угоді є меншим, отже, ціна може бути вищою за ціну першої угоди, а різниця між цими двома цінами — це прибуток, одержаний установою. Чим коротший період паралельної угоди, тим вища ціна і більший прибуток. Таким чином фінансова установка, за певних умов, може керувати своїм портфелем короткострокового фінансування. Проте використання паралельних угод тягне за собою значні ризики, оскільки не виконання контрагентом своїх зобов'язань за першою угодою не звільняє банк від його зобов'язань здійснити поставку товару за паралельною угодою з третім контрагентом. Все це вимагає більшого контролю, моніторингу та страхування, що звичайно значно збільшує транзакційні витрати при застосуванні фінансовою установою договору бай салам як способу фінансування.

Торгівля ісламськими облигаціями з використанням форми бай салам була заборонена ААОІФІ в 2007 році. Але, наприклад, на борговому ринку Ірану він є розповсюдженим видом угод [5].

Певним різновидом бай салам є інша форвардна угода — істісна (англ. Istisna), при якій платежі здійс-

нюються поетапно. Цей вид контракту зазвичай використовується ісламською комерційною установою при фінансуванні масштабних і тривалих будівельних (особливо у секторі фінансування житла) або інфраструктурних проєктів.

При істісна ціна контракту встановлюється на день укладення угоди, а виплати і інші розрахунки відбуваються поетапно за графіком, узгодженим сторонами, при цьому необов'язково сплачувати ціну заздалегідь або на момент виконання робіт/доставки товару — вона може бути відкладена на будь-який час відповідно до угоди сторін. Графік платежів має бути детально розробленим з точки зору термінів виконання етапів, сум до сплати, кількості та якості робіт, умов приймання робіт тощо. Покупець може встановити максимальний термін виконання угоди, а це означає, що якщо виробник затримує поставку робіт/товару протягом встановленого терміну, покупець не буде зобов'язаний приймати роботу/товар, або буде мати право сплатити іншу ціну (проте згідно з договором), (рис. 4).

У мусульманських країнах інструмент істісна часто використовується в угодах державно-приватного партнерства, як-от: "BOT" (Build, Operate, Transfer) та "BOOT" (Build, Own, Operate, Transfer), відповідно до яких приватний партнер одержує право користування і володіння об'єктом (отримує концесію від державного сектору) протягом строку дії угоди, після закінчення якого право власності переходить до держави. Моделі "BOT"/"BOOT" застосовуються для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів і поширені в таких мусульманських країнах: Пакистан Туреччина, Саудівська Аравія, Бахрейн, ОАЕ, Індія, Іран, Малайзія, Філіппіни, Єгипет.

Якщо платник за контрактом істісна не зможе самостійно фінансувати реалізацію проєкту, він може залучити ісламську фінансову установу (банк) шляхом контракту паралельна істісна (англ. Parallel Istisna). Паралельна істісна включає: замовника (покупець), ісламський банк (продавець), та виробника (субпідрядників). Її структура наведена на рисунку 5. В традиційних фінансах паралельна істісна є аналогом бридж-кредитування (англ. Bridge loan), за умов якого банківська установа фінансує поточні зобов'язання позичальника.

Аналогом істісна у традиційних фінансах є фінансування оборотного капіталу (manufacturing finance), експортно-імпортне фінансування.

Беручи до уваги природу договору істісна, існує кілька відмінностей між ним та договором бай салам, які наведені в таблиці 1.

Ще однією популярною моделлю заснованої на торгівлі є баї' аль 'іна (англ. Bai' al 'inah), яка, з точки зору багатьох ісламських юристів, вважається позичкою у формі продажу і найбільш суперечливою угодою. Баї' аль 'іна (продаж і договір про повернений викуп) — це фінансовий договір, за яким "кредитор" купує актив у

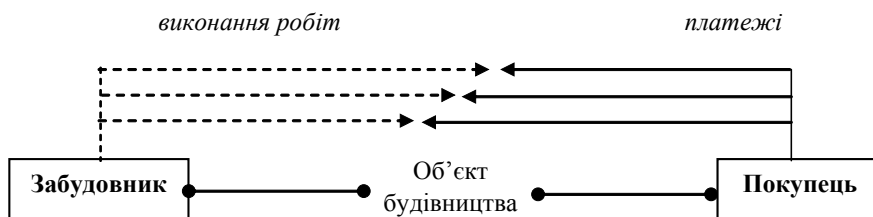


Рис. 4. Моделі засновані на торгівлі. Істісна

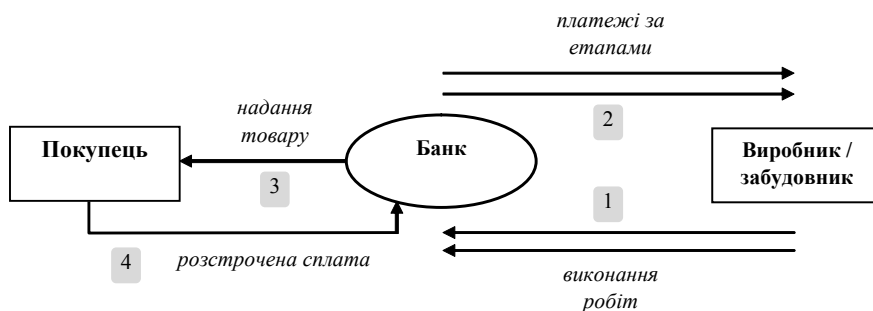


Рис. 5. Моделі, засновані на торгівлі. Паралельна істісна

Таблиця 1. Відмінності між договорами істісна та бай салам

<i>Істісна</i>	<i>Бай салам</i>
Завжди річ, яка потребує виготовлення	Може бути здійснений на будь-що незалежно від того, потребує це виробництва чи ні
Графік платежів є гнучким, за домовленістю сторін	Ціна має бути сплачена в повному обсязі заздалегідь
Може бути розірваний до того, як виробник почне роботу	Після укладення договору не може бути розірвано в односторонньому порядку
Не обов'язково, щоб час доставки (виконання договору) був фіксованим	Час доставки є невід'ємною частиною продажу

Джерело: складено авторами за даними [11].

клієнта за спотовою ціною, яка і є "позичкою", а в подальшому цей актив перепродується клієнту за вищою ціною з відстрочкою платежу, розділеного на кілька внесків, що представляє собою "погашення позики". Існують різні думки щодо допустимості цієї угоди в ісламській фінансовій доктрині, проте вона практикується в Малайзії і інших Південно-Східних мусульманських країнах.

У традиційних фінансах баї' аль 'іна можна порівняти з операцією РЕПО, яка складається з двох частин: 1) про продаж (купівлю) на певний строк; 2) із зобов'язанням зворотного продажу (купівлі) у визначений термін або, на вимогу однієї зі сторін, за заздалегідь обумовленою ціною. Оскільки за своєю економічною суттю операція РЕПО є кредитною, (а баї' аль 'іна від звичайного РЕПО відрізняється тим, що друга фаза операції проводиться в розстрочку), ця форма угод критикується ісламськими економістами, як така, що тільки формально відповідає вимогам ісламського права.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, наведено порівняння досліджених організаційно-правових форм ісламських фінансів, заснованих на торгівлі з їх аналогами в конвенціональних фінансових відносинах. Мурабаха в ісламській економічній доктрині заміняє

класичне споживче кредитування з фіксованою ставкою, експортно-імпортне кредитування, депозитну угоду. Таваррук-мурабаха є певним видозміненням інструментів управління ліквідністю, фінансування при розрахунках по кредитних картах, надання кредитів приватним особам. Бай салам за своєю сутністю є класичною форвардною угодою (хоча з 100% платежем від покупця) і часто використовується для кредитування сільгоспвиробників. Істисна — інструмент фінансування оборотного капіталу (manufacturing finance), експортно-імпортне фінансування. Своєю чергою баї аль 'іна є аналогом операцій РЕПО (від англ. repurchase agreement, репо).

Таким чином, можна відмітити гнучкість та модальність організаційно-правових форм ісламських фінансів, що дозволяє імітувати кредитні відносини, не порушуючи чинні заборони ісламського права у цьому випадку ключову заборону ісламської економічної доктрини заборону на відсотки — ріба.

Водночас вважаємо, що розглянуті у статті моделі, що засновані на торгівлі мають суттєвий недолік для їх використання в ісламському банкінгу. Ісламська фінансова установа в цьому випадку вимушена мати справу не тільки з грошима, але й з товарними активами, обраховувати не тільки суверенний ризик "позичальника", але також прогнозувати цінові коливання товарних ринків і займатися товарною логістикою. Все це, очевидно, вимагає більшого контролю, моніторингу та страхування, що значно збільшує транзакційні витрати ісламської фінансової установи при застосуванні моделей заснованих на торгівлі в рамках ісламської економічної доктрини.

Література:

1. Мозговий О.М., Субочев О.В., Юркевич О.М. Сучасний стан індустрії ісламських фінансів: статистика якісного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 7. С. 8—14.
2. Мозговой О.М., Юркевич О.М., Субочев О.В. Сутність та розвиток доктрини ісламських фінансів. Економіка України. № 1 (674). 2018. С. 71—82.
3. Мозговой О.М., Юркевич О.М., Субочев О.В. Сутність та розвиток доктрини ісламських фінансів. Економіка України. № 2 (675). 2018. С. 65—79.
4. Юркевич О.М., Субочев О.В., Лихолет С.І. Структуровані фінанси як окремий елемент глобальної фінансової системи. Економіка та держава. 2020. № 11. С. 47—53.
5. Мозговий О.М., Субочев О.В., Юркевич О.М. Основні моделі функціонування ісламських фінансів: критичний погляд. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 6. С. 20—25.
6. Murabaha. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/m/murabaha.asp> (дата звернення: 13.02.2021).
7. Basic Rules of Sale. Islamic Markets. URL: <https://islamicmarkets.com/education/basic-rules-of-sale> (дата звернення: 13.02.2021).
8. Kureshi H., Hayat M. Contracts and Deals in Islamic Finance: A User's Guide to Cash Flows, Balance Sheets, and Capital Structures. Wiley Online Library. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781119161059> (дата звернення: 13.02.2021).

9. Nur Yuhani Bt Ismon. Legality of Tawarruq in Islamic Finance. Tazkia Islamic Finance and Business Review. Volume 7.1. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/271276-legality-of-tawarruq-in-islamic-finance-8da86dfb.pdf> (дата звернення: 13.02.2021).

10. Kaleem A., Abdul Wajid, R. Application of Islamic banking instrument (Bai Salam) for agriculture financing in Pakistan. British Food Journal. 2009. Vol. 111. № 3. Pp. 275—292.

11. Istisna vs. Salam. Islamic Markets. URL: <https://islamicmarkets.com/education/istisna-vs-salam> (дата звернення: 13.02.2021).

References:

1. Mozgovy, O., Subochev, O. and Yurkevich, O. (2017), "Current state of islamic finance industry: development data", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 7, pp. 8—14.
 2. Mozgovyy, O. Yurkevych, O. and Subochev, O. (2018), "The essence and development of the Islamic finance doctrine", Ekonomika Ukrainy, vol. 1 (674), pp. 71—82.
 3. Mozgovyy, O. Yurkevych, O. and Subochev, O. (2018), "The essence and development of the Islamic finance doctrine", Ekonomika Ukrainy, vol. 2 (675), pp. 65—79.
 4. Subochev, O. Yurkevych, O. and Lykhollet, S. (2020), "Structured finance as a separate element of global financial system", Ekonomika ta derzhava, vol. 11, pp. 47—53, available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4786&i=7> (Accessed February 13, 2022).
 5. Mozgovyy, O. Yurkevych, O. and Subochev, O. (2017), "Basic models of Islamic finance: a critical view", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 6, pp. 20-25, available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5422&i=3> (Accessed February 13, 2022).
 6. Investopedia (2022), "Murabaha", available at: <https://www.investopedia.com/terms/m/murabaha.asp> (Accessed February 13, 2022).
 7. Islamic Markets (2022), "Basic Rules of Sale", available at: <https://islamicmarkets.com/education/basic-rules-of-sale> (Accessed February 13, 2022).
 8. Kureshi, H. and Hayat, M. (2015), "Contracts and Deals in Islamic Finance: A User's Guide to Cash Flows, Balance Sheets, and Capital Structures". Wiley Online Library, John Wiley & Sons Singapore Pte. Ltd., available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781119161059> (Accessed February 13, 2022).
 9. Ismon, Yu. (2021), "Legality of Tawarruq in Islamic Finance", Tazkia Islamic Finance and Business Review, [Online], vol. 7.1, available at: <https://media.neliti.com/media/publications/271276-legality-of-tawarruq-in-islamic-finance-8da86dfb.pdf> (Accessed February 13, 2022).
 10. Kaleem, A. and Abdul Wajid, R. (2009), "Application of Islamic banking instrument (Bai Salam) for agriculture financing in Pakistan", British Food Journal, vol. 111, No. 3, pp. 275—292.
 11. Islamic Markets (2022), "Istisna vs. Salam", available at: <https://islamicmarkets.com/education/istisna-vs-salam> (Accessed February 13, 2022).
- Стаття надійшла до редакції 14.02.2022 р.*

Ю. В. Мазур,

к. е. н., декан стаціонарних та заочних форм навчання

Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу,

доцент кафедри маркетингу, Міжрегіональна Академія управління персоналом

ORCID ID: 0000-0002-4728-4640

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.44

РИНКОВІ ВІДНОСИНИ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ — ОБ'ЄКТИВНА ЗАКОНОМІРНІСТЬ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Yu. Mazur,

PhD in Economics, Dean of Full-time and Part-Time Forms of the Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business, Associate Professor of the Department of Marketing, Interregional Academy of Personnel Management

MARKET RELATIONS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM — OBJECTIVE REGULARITY OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

Обґрунтовано умови розвитку ринку у системі освіти: реалізація принципу децентралізації управління освітою шляхом розмежування компетенцій, повноважень та відповідальності між її різними рівнями. Доведено необхідність розгляду значно більшої кількості альтернатив при прийнятті рішення про інвестування коштів у освіту як для органів управління, так і для окремих закладів освіти, підприємств та громадян.

Викладено причини розвитку ринкових механізмів в освітній сфері з позицій біологічної економії. Представники цього напряму розглядають економіку як аналогію екологічної системи, що має специфічні особливості. Визначено, що якщо попит є найголовнішим обмежувачем зростання тієї чи іншої галузі, то єдиним способом виживання та процвітання для будь-якої фірми чи галузі має бути задоволення попиту споживачів. Це можна зробити двома способами: або спеціалізуватися на виробництві специфічних товарів, попит на які є постійним, але не високим (з позицій біології це буде називатися захопленням екологічної ніші, що пустує), або випускати загальнопоширену продукцію з витратами нижчими, ніж у конкурентів.

Доведено, що особливості модернізації освітньої системи визначаються тим місцем, яке займає освіта в сучасному стійкому розвитку національної економіки, а також тим, що освіта перетворюється на одну з найширших і найважливіших сфер людської діяльності, яка найтіснішим чином переплетена з усіма іншими сферами життя: економікою, політикою, сферами як матеріального виробництва, так і духовного життя.

Проведений аналіз показав, що розвиток ринку освітніх послуг в Україні лише тоді призводить до значних позитивних ефектів, коли дотримуються такі умови: має існувати реальна конкуренція між виробниками освітніх послуг; можливість фіксувати при укладанні договорів, насамперед, вимоги щодо якості освітніх послуг, а не тільки їх кількісні характеристики.

The conditions of market development in the education system are substantiated: implementation of the principle of decentralization of education management by delimitation of competencies, powers and responsibilities between its different levels. The necessity of considering a much larger number of alternatives when deciding on investing in education for both government agencies and individual educational institutions, enterprises and citizens has been proved.

The reasons for the development of market mechanisms in the field of education from the standpoint of biological economy. Representatives of this trend consider the economy as an analogy of the ecological system, which has specific features. It is determined that if demand is the main constraint on the growth of an industry, then the only way to survive and prosper for any company or industry should be to meet consumer demand. This can be done in two ways: either to specialize in the production of specific goods, the demand for which is constant but not high (from the standpoint of biology it will be called the capture of an empty ecological niche), or to produce common products at lower costs than competitors.

It is proved that the peculiarities of modernization of the educational system are determined by the place of education in the modern sustainable development of the national economy, as well as the fact that education is becoming one of the broadest and most important spheres of human activity. politics, spheres of both material production and spiritual life.

The analysis showed that the development of the market of educational services in Ukraine only leads to significant positive effects when the following conditions are met: there must be real competition between producers of educational services; the ability to record when concluding contracts, first of all, the requirements for the quality of educational services, not just their quantitative characteristics.

There are at least two ways to capture and control the quality of educational services. The first way is to record certain factors and conditions for the provision of educational services. This path is realized in the form of development of the system of licensing, certification and accreditation of educational institutions. The second way is to involve the end users in assessing the quality of educational services provided on a contract basis. The development of market relations in the education system involves the use of both methods of quality control of educational services provided on a contractual basis.

Ключові слова: вища освіта, модернізація освітньої системи, ринкові відносини, соціально-економічний розвиток суспільства.

Key words: higher education, modernization of the educational system, market relations, socio-economic development of society.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок освітніх послуг функціонує на тих же принципах, що і традиційні ринки, водночас тут є чимало особливостей — це ринок товарів-послуг "довіри", виробництво та споживання їх збігаються за часом і місцем, вартість їх має тенденцію до зростання. Він має високу мультиплікативну ефективність, оскільки створює умови розвитку національної економіки загалом, освоєння нових галузей, регіонів, сфер діяльності. Освіта має властивості як приватного, так і суспільного блага. Особливістю цього ринку слід вважати його властивість "недотворювати" освіту, тому втручання держави стає тут об'єктивно є необхідним, але передбачає змішаний ринок. Проте за всієї значимості державних інвестицій у освіту, розвиток ринкових відносин тут є переважним чинником її ефективного функціонування. Необхідність впровадження ринкових механізмів у систему освіти обумовлюється цілою низкою об'єктивних причин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільші ідеологи політики вільного суспільного вибору Мілтон Фрідман, Фрідріх Август фон Хайєк, Людвіг фон Мізес дали повне, чітке обґрунтування не-

обхідності зменшення впливу держави на життя суспільства, у тому числі і в освітній сфері, узагальнивши причини запровадження ринкових механізмів у систему освіти. Мілтон Фрідман стверджує, що освіта має чітко виражені позитивні, але кількісно невизначені позитивні зовнішні ефекти, які він називає "сусідським ефектом". Наявність позитивних зовнішніх ефектів не є достатнім обґрунтуванням необхідності фінансувати та виробляти освітні послуги з боку держави.

Прибічники неокласичного напрямку виступають за розширення конкуренції в освітній сфері як результату політики сталого економічного розвитку. Конкуренція має існувати всіх рівнях — між освітніми установами, всередині освітніх установ і навіть між системами освіти різних країн.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування розвитку ринкових відносин у системі вищої освіти у якості об'єктивної закономірності соціально-економічного розвитку суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розвитку ринку у системі освіти необхідні й певні умови. Першою є реалізація принципу децентралізації

управління освітою шляхом розмежування компетенцій, повноважень та відповідальності між її різними рівнями. Подальший розвиток автономії освітніх установ як базисного принципу управління сучасною освітньою системою дозволить освітнім установам самостійно вирішувати ключові питання управління освітнім процесом. Повинна бути переглянута і роль держави у сфері освіти, вона має перестати безпосередньо керувати навчальними закладами, виступати в ролі організатора, а все активніше бути замовником та споживачем результатів освітніх послуг. Усе це сприятиме розвитку конкурентного середовища у сфері освіти, створенню ефективного ринку освітніх послуг, підвищенню ефективності функціонування вищої освіти та ринкової економіки загалом.

Органи державного управління освітою дедалі більше виступають у ролі покупців послуг освітніх установ, функції цих органів дедалі більше переміщуються зі сфери виробництва освітніх послуг у сферу захисту інтересів споживачів послуг закладів освіти. У новій освітній системі в основі відносин між органами управління освітою та закладами освіти лежить система укладання договорів на виконання освітніми установами замовлень на підготовку кадрів. Для ефективного функціонування цієї системи держава сприяє розвитку у сфері освіти конкурентної ринкової ситуації, конкуренції і на боці виробників, і на стороні споживачів освітніх послуг. Принцип розвитку конкурентного освітнього середовища, створення насиченого ринку освітніх послуг є найважливішим принципом управління сучасною освітою. Реалізація цього принципу передбачає розвиток нових економічних, у тому числі і ринкових механізмів у сфері освіти.

В Україні вимоги до якості освітніх послуг встановлюються за рахунок розвитку системи державних освітніх стандартів. Ці стандарти включають обов'язковий мінімум змісту основних освітніх програм, обсяг навчального навантаження, вимоги до рівня підготовки випускників, що виступають у новій системі освіти як основа оцінки рівня здобутої освіти, її якості. На основі державних освітніх стандартів створюється національна система контролю якості освіти.

Водночас є необхідність розгляду значно більшої кількості альтернатив при прийнятті рішення про інвестування коштів у освіту як для органів управління, так і для окремих закладів освіти, підприємств та громадян.

Цікавим є виклад причин розвитку ринкових механізмів в освітній сфері та з позицій біологічної економіки [1]. Представники цього напрямку розглядають економіку як аналогію екологічної системи, що має специфічні особливості. "Екосистеми є структурою з обмеженими ресурсами <...> у порівнянні з галузями, розміри яких обмежені споживчим попитом, а не відсутністю доступу до рідкісних ресурсів. За капіталізму фірми гинуть через відсутність у споживачів бажання платити за їх продукцію, а не через відсутність пропозиції. Економіка — структура, обмежена споживачем" [1].

Якщо попит є найголовнішим обмежувачем зростання тієї чи іншої галузі, то єдиним способом виживання та процвітання для будь-якої фірми чи галузі має бути задоволення попиту споживачів. Це можна зробити дво-

ма способами: або спеціалізуватися на виробництві специфічних товарів, попит на які є постійним, але не високим (з позицій біології це буде називатися захопленням екологічної ніші, що пустує), або випускати загальнопоширену продукцію з витратами нижчими, ніж у конкурентів. Витрати залежать від технічної продуктивності, а "... рівень технічної продукції залежить від технологічних зв'язків між машинним (традиційно фізичним) капіталом і людським капіталом" [1].

Дослідники використовують термін "learning curve" (крива навчання), що означає, як процес навчання дозволяє виконувати той чи інший вид робіт із найменшими витратами сил та енергії. Саме здатністю навчатися і відрізняється людина від решти тваринного світу: фраза "ви той, що ви їсте" може ставитися до мурах (колонія мурах є досить ієрархічним "суспільством" з чіткими функціями, які розрізняються у кожного шару піраміди; на думку біологів, подібний поділ праці у мурах і зробив цей вид найпоширенішим на земній кулі після людей), але фраза "ви той, що ви знаєте" більш правильно описує суть людської поведінки" [2].

Якщо знання і навички мають таку високу цінність, то головною проблемою з позицій сталого економічного розвитку стає не знаходження оптимального поєднання ефективності та справедливості шляхом перерозподілу суспільного багатства, а дещо інше завдання: "У постіндустріальній економіці корінна проблема полягає не в рівномірному розподілі споживання серед членів товариства, а рівномірному розподілі інвестицій у людський капітал. <...> У постіндустріальній економіці існують лише одні ліки проти бідності — розвиток освіти шляхом агресивних інвестицій. Істинний прогрес вимагає дійсно відкритого доступу до якісної освіти будь-якого американця, який забажає докласти зусиль для отримання знань" [3].

Прихильники біологічного підходу пропонують встановити квазі-ринкові відносини і припинити фінансування бюрократичних структур у системі шкільної освіти США. Більшість дослідників дотримуються думки, що другу пропозицію досить важко здійснити, тому що в освітній сфері відсутній чіткий поділ праці між чиновниками і власне викладацьким складом. Проведення такого поділу практично може вилитися у зведення особистих рахунків. Реальне скорочення бюрократичного паразитизму можна досягти лише ефективною політикою розвитку ринкових механізмів у освітній сфері.

Застосування висновків прихильників біологічної економіки до ситуації, що складається в системі освіти в Україні, дозволяє зробити такі висновки. По-перше, фінансування системи на рівні 2—4% ВВП веде до повної втрати конкурентоспроможності нашої країни на світовому рівні, що, зрештою, призводить до падіння рівня життя та формування технологічної залежності від інших, більш розвинених країн. По-друге, якість знань сьогодні є основною перевагою у конкурентній боротьбі за економічне лідерство. Тому показником ефективності будь-якої політики у сфері освіти мають стати знання учнів. Отже, чільну роль грають питання: як вивчати, чому вивчати, скільки часу приділяти засвоєнню тієї чи іншої освітньої компоненти. Розвиток ринкових відносин у системі освіти має сприяти виробленню універ-

сальних критеріїв якості освіти, ефективного контролю за кінцевими результатами освітньої установи будь-якої організаційно-правової форми, впровадження та застосування передових педагогічних методик.

Особливості модернізації освітньої системи визначаються, по-перше, тим місцем, яке займає освіта в сучасному стійкому розвитку національної економіки, а саме тим, що освіта перетворюється на одну з найширших і найважливіших сфер людської діяльності, яка найтіснішим чином переплетена з усіма іншими сферами життя: економікою, політикою, сферами як матеріального виробництва, так і духовного життя.

Попит на освітні послуги залежить від місця проживання населення, його соціального складу, доходів, цін на освітні послуги, доступності різних видів освіти, розвиненості освітніх послуг-замінників та перехресної еластичності попиту між ними, темпів зростання та часового коливання попиту на окремі освітні програми, способів отримання освіти (очна, заочна, дистанційна), ринкових характеристик освітніх послуг (масові, престижні, гостродефіцитні). До факторів попиту (а також пропозиції) на освіту можна віднести і законодавче середовище в освіті та інші інституційні фактори.

Дослідження ринкових механізмів у системі освіти відповідно до умов зростання суспільного добробуту, теорії компенсаційних виплат і теорії сталого розвитку національної економіки дозволили зробити висновок про те, що вони в цілому позитивно впливають на стійкий розвиток національної економіки. Тому завдання полягає у виявленні найбільш доцільних та ефективних механізмів розвитку ринкових відносин у сфері освіти в Україні.

Водночас, проведений аналіз показав, що розвиток ринку освітніх послуг в Україні лише тоді призводить до значних позитивних ефектів, коли дотримуються такі умови:

— по-перше, має існувати реальна конкуренція між виробниками освітніх послуг. Якщо конкуренція відсутня, то відносини покупця та постачальника освітніх послуг зводяться до формальностей. У разі укладання будь-яких типів контрактів з монополістом, який не має достатніх стимулів до пошуку ефективних шляхів надання освітніх послуг, може призвести лише до неефективного використання вкладених коштів;

— по-друге, важливою умовою функціонування та розвитку ринку освітніх послуг, ефективного використання відносин контрактного типу є можливість фіксувати при укладанні договорів, насамперед, вимоги щодо якості освітніх послуг, а не тільки їх кількісні характеристики. Якщо заклад освіти може виконувати контракти без урахування якісної сторони освітніх послуг, то майже напевно їхня якість погіршуватиметься.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток ринкових відносин у системі вищої освіти лише тоді призводить до значного позитивного ефекту, коли дотримуються такі умови:

— по-перше, має існувати реальна конкуренція між потенційними постачальниками освітніх послуг.

Якщо конкуренція відсутня, то поділ покупця та постачальника освітніх послуг, як правило, зводиться до формальності. Укладання контрактів з монополістом, який не має достатніх стимулів для пошуку ефективних шляхів надання освітніх послуг, може призвести до неефективного використання інвестицій.

— по-друге, важливою умовою функціонування та розвитку освітнього ринку, ефективного використання відносин контрактного типу є здатність фіксувати, під час укладання договорів, вимог до якості освітніх послуг, а не лише до їх об'ємних характеристик. Оскільки заклад освіти може формально виконати контракт без урахування якісної сторони освітніх послуг, то майже напевно їх якість погіршуватиметься порівняно з ситуацією, коли освітні послуги надаються під прямим адміністративним контролем органу державного управління.

Існують принаймні два шляхи фіксації та контролю виконання якості освітніх послуг. Перший шлях полягає в тому, щоб зафіксувати окремі фактори та умови надання освітніх послуг. Цей шлях реалізується у вигляді розвитку системи ліцензування, атестації та акредитації освітніх установ. Другий шлях полягає в тому, щоб залучити самих кінцевих користувачів до оцінювання якості освітніх послуг, що надаються на контрактній основі. Розвиток ринкових відносин у системі освіти передбачає використання обох способів контролю за якістю освітніх послуг, що надаються на контрактній основі.

Література:

1. Jena R.K. Measuring the impact of business management Student's attitude towards entrepreneurship education on entrepreneurial intention: A case study. URL: Computers in Human Behavior. Vol. 107, June. 2020. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106275>
2. Rachwal T., Kilar W., Kawecki Z., & Wrobel P. Edukacja w zakresie przedsiebiorczosci w wychowaniu przedszkolnym, szkole podstawowej i szkolach srednich w swietle nowej podstawy programowej. Przesiebiorczosc — Edukacja. 2018. 14. Pp. 389—424. URL: <https://doi.org/10.24917/20833296.14.28>
3. Тимчук Л.І. Освіта дорослих в Україні: на шляху до інституалізації. Територія успіху. 2017. № 4. С. 13 — 14.

Referenses:

1. Jena, R.K. (2020), "Measuring the impact of business management Students attitude towards entrepreneurship education on entrepreneurial intention: A case study", Computers in Human Behavior, vol. 107, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106275>
2. Rachwal, T., Kilar W., Kawecki, Z., & Wrobel, P. (2018). "Entrepreneurship education in preschool, primary and secondary schools in the light of the new core curriculum", Przesiebiorczosc — Edukacja, vol. 14, pp. 389—424. DOI: <https://doi.org/10.24917/20833296.14.28>
3. Tymchuk, L.I. (2017), "Adult education in Ukraine: on the way to institutionalization", Terytoriia uspiyku, vol. 4, pp. 13—14.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2022 р.

Н. В. Мединська,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри земельного кадастру,
Національний університет біоресурсів та природокоористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2573-0205

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.48

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРИРОДООХОРОННОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

N. Medynska,
PhD in Economics, Associate Professor, Acting manager of the Department
of Land Cadastre, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

TRANSFORMATION OF ENVIRONMENTAL TAXATION IN THE CONTEXT OF INVESTMENT SUPPORT FOR THE MODERNIZATION OF ENVIRONMENTAL INFRASTRUCTURE

У статті обґрунтовується необхідність трансформації екологічного оподаткування в Україні з огляду на глобальні тренди боротьби з кліматичними змінами та потребу в нарощенні інвестиційного забезпечення модернізації об'єктів природоохоронної інфраструктури. Встановлено, що система адміністрування екологічного податку відіграє вирішальну роль у регулюванні процесів здійснення викидів та скидів шкідливих речовин, а також розміщення відходів, що визначають темпи та масштаби забруднення навколишнього природного середовища і відповідно формують територіальний базис розвитку природно-ресурсного підприємництва, зокрема розвитку зеленого туризму та інших видів рекреаційної діяльності. Дослідження показали, що у 2002—2021 роках у динаміці номінальних надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України в цілому спостерігається висхідна тенденція внаслідок механічної індексації ставок екологічного оподаткування у зв'язку з інфляційно-девальваційними процесами, що не забезпечило реального збільшення надходжень цього фіскального інструменту до публічних бюджетів. Обґрунтовано, що в умовах децентралізації необхідно переглянути принципи міжбюджетного перерозподілу екологічного податку в сторону збільшення частки такого фіскального інструменту, яка буде акумулюватися у спеціальних фондах бюджетів місцевого самоврядування, що дасть можливість максимальною мірою наблизити цільову спрямованість використання екологічного податку до вирішення конкретних проблем охорони довкілля, зокрема модернізації об'єктів природоохоронної інфраструктури, на територіях, підпорядкованих відповідним територіальним громадам. Доведено, що екологічний податок матиме найвищий рівень результативності, коли буде доповнюватися комплексом стимулів для суб'єктів природоохоронного підприємництва та дорадницької діяльності, щоб вони надавали необхідну допомогу суб'єктам господарювання щодо імплементації передових іноземних практик екологізації природно-господарської діяльності, зокрема застосування технологій ґрунтозахисного землеробства, впровадження методів екологічного менеджменту, застосування аутсорсингових та реінжинірингових технологій утилізації вторинної сировини.

The article substantiates the need to transform environmental taxation in Ukraine, taking into account global trends in the fight against climate change and the need to increase investment support for the modernization of environmental infrastructure facilities. It is established that the system of environmental tax administration plays a crucial role in regulating the processes of emissions and discharges of harmful substances, as well as waste disposal, which determine the rate and scale of environmental pollution and, accordingly, form the territorial basis for the development of natural resource entrepreneurship, in particular the development of green tourism and other types of recreational activities. Studies have shown that in 2002—2021, the dynamics of nominal environmental tax revenues to the consolidated budget of Ukraine as a whole shows an upward trend due to mechanical indexation of environmental tax rates due to inflationary and devaluation processes, which did not provide a real increase in revenues of this fiscal instrument to public budgets. It is proved that in the context of decentralization, it is necessary to review the principles of inter-budget redistribution of environmental tax in the direction of increasing the share of this fiscal tool, which will be accumulated in special funds of local government budgets, which will make it possible to bring the target direction of using environmental tax as close as possible to solving specific problems of environmental protection, in particular,

the modernization of environmental infrastructure facilities in territories subordinate to the relevant territorial communities. It is proved that the environmental tax will have the highest level of effectiveness when it is supplemented with a set of incentives for environmental entrepreneurship and advisory activities, so that they provide the necessary assistance to business entities in implementing advanced foreign practices of greening natural and economic activities, in particular the use of soil protection farming technologies, the introduction of environmental management methods, the use of outsourcing and reengineering technologies for recycling secondary raw materials.

Ключові слова: екологічний податок, публічні бюджети, адміністрування, інвестиційне забезпечення, екологічні фонди, місцеве самоврядування.

Key words: environmental tax, public budgets, administration, investment support, environmental funds, local self-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Світова та вітчизняна практика господарювання доводять, що виробничий процес промислових підприємств супроводжується забрудненням навколишнього природного середовища. Інтенсивність негативного впливу на довкілля залежить від того, наскільки дієвим є вплив держави на забруднювачів через застосування фіскальних інструментів. Такі фіскальні інструменти повинні або змушувати природокористувачів обмежувати еколого-деструктивну діяльність через високі ставки оподаткування, або ж стимулювати впроваджувати сучасні технології, що на порядок зменшуватимуть викиди та скиди шкідливих речовин, а також розміщення відходів. В Україні екологічне оподаткування застосовується до суб'єктів господарювання, які продукують викиди, скиди забруднюючих речовин, а також розміщують промислові та побутові відходи. Внаслідок невисоких ставок екологічних податків порівняно з передовими країнами в структурі публічних бюджетів не вдається сформувати повноцінні фінансові фонди охорони навколишнього природного середовища. Більше того, декілька років назад екологічний податок спрямовувався у спеціальні фонди бюджетів відповідного таксономічного рівня, а надалі названий фіскальний платіж спрямовувався у загальні фонди публічних бюджетів, що ще більше поглибило колізію у фінансовому забезпеченні процесів охорони довкілля. Особливо деструктивно це вплинуло на процеси інвестиційного забезпечення процесів модернізації природоохоронної інфраструктури, що знайшло свій прояв у загальному підвищенні рівня спрацьованості основних засобів екологічної спрямованості як у державному, так і в комунальному і корпоративному секторах. Тому розроблення перспективних напрямів трансформації екологічного оподаткування в контексті нарощення обсягів інвестиційного забезпечення модернізації природоохоронної інфраструктури виступає магістральною проблемою удосконалення економічного механізму природокористування в умовах поглиблення децентралізаційних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляду теоретико-методичних підходів до формування сучасної системи екологічного оподаткування присвячені праці вітчизняних вчених В. Булавинець,

Т. Галушкіної, Л. Захаркіної, Л. Кравцової, С. Ніколи, Н. П'ятки та інших [1; 2; 4—6], де висвітлюється інституціональна природа запровадження екологічних податків та необхідність імплементації передового іноземного досвіду, а також розглядається система екологічного оподаткування як інструмент "зелених" фінансів, державного впливу на економіку природокористування та інвестиційну діяльність.

В. Булавинець стверджує, що екологічні податки в сучасному світі стають важливим економічним інструментом екологічного регулювання, який розвинуті країни використовують для заохочення населення, підприємств та організацій до скорочення утворюваних ними обсягів забруднення, раціонального використання природних ресурсів та акумуляції коштів у вигляді податкових надходжень на фінансування програм з поліпшення стану довкілля [1]. Вагомість екологічних податків підвищується у міру активізації міжнародної співпраці в напрямі зменшення проявів глобального потепління, оскільки досягнення позитивних результатів у цій сфері діяльності вимагає обмеження масштабів окремих видів діяльності, які продукують значну кількість викидів та скидів шкідливих речовин. Тому на часі розроблення нового теоретичного підґрунтя для диверсифікації інструментів фінансового впливу на забруднювачів навколишнього природного середовища через розширення об'єктної бази адміністрування екологічних податків.

Одним з найдієвіших інструментів підтримки екологічної рівноваги, на думку Л. Захаркіної та В. Новікова, є екологічне оподаткування. Існуючі в Україні податкові механізми, які мають бути спрямовані, перш за все, на попередження забруднення довкілля не є достатньо ефективними [4, с. 129]. Недостатній рівень дієвості екологічних податків, які узаконені в Україні, пояснюється тим, що ставки цих податків не є достатньо диференційованими, виходячи зі ступеня шкідливості речовин, що містяться у скидах та викидах забруднюючих речовин, а також у побутових та промислових відходах. Більш активніше входження України у глобальну конструкцію регуляторного впливу на забруднювачів довкілля у середньостроковій перспективі призведе до кардинального переформатування вітчизняної системи екологічного оподаткування.

Вітчизняна система екологічного оподаткування здійснює прямий вплив на природокористувачів, які продукують викиди та скиди шкідливих речовин, а також здійснюють розміщення відходів. Водночас вона не закладає належних стимулів для масштабної екологізації

виробничо-господарської діяльності як у частині використання екологічно безпечних матеріалів, так і в частині переходу на ресурсозберігаючі та безвідходні технології. На переконання С. Ніколи та А. Гусєва, найбільш поширеним інструментом державного стимулювання екологізації виробництва є впровадження системи екологічного оподаткування [5, с. 108]. Тобто перегляд пріоритетів трансформації екологічного оподаткування має базуватися на припущенні про необхідність посилення його стимулюючої функції щодо мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Існують також авторські підходи, які побудовані на твердженні про необхідність механічного зростання ставок екологічних податків, що дасть можливість посилити фінансовий тиск на забруднювачів і водночас забезпечити зростання надходжень екологічних платежів до публічних бюджетних фондів різного таксономічного рівня. Н. П'ятка стверджує, що дієвість екологічних податків полягає у високих ставках [6, с. 175]. При цьому підвищення ставок екологічних податків має супроводжуватися зниженням рівня окремих видів прямих і непрямих податків та обов'язкових платежів соціальної спрямованості, щоб уникнути надмірного фіскального навантаження на діяльність суб'єктів господарювання.

Т. Галушкіна та Л. Кравцова переконані, що екологічне та ресурсне оподаткування окрім стимулювання природокористувачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля (менше забруднюєш менше платиш податків) дає можливість створити джерело фінансування природоохоронної діяльності за рахунок коштів отриманих від екологічних податків [2, с. 64]. Тобто вчені розглядають ефективність використання екологічних податків не лише через призму посилення регуляторного впливу на забруднювачів, але і через призму їх акумуляції у відповідних публічних фінансових фондах, що сприятиме нарощенню обсягів інвестиційного забезпечення проєктів модернізації об'єктів природоохоронної інфраструктури. Результативність інвестиційного забезпечення модернізації об'єктів природоохоронної інфраструктури за рахунок видатків публічних бюджетів буде значно вищою за умови акумуляції екологічних податків у спеціальних фондах, основним призначенням котрих має стати фінансування проєктів екологічної спрямованості.

У нинішніх умовах поглиблення інституціональних трансформацій, зокрема децентралізації влади, першочергового значення набуває завдання посилення інвестиційної спрямованості системи екологічного оподаткування, щоб поступово усувати наявний дефіцит капітальних інвестицій у природоохоронній індустрії і тим самим наближати вітчизняну інституціональну природоохоронну архітектоніку до кращих іноземних практик екологічного регулювання.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування перспективних напрямів трансформації екологічного оподаткування в контексті інвестиційного забезпечення модернізації природоохоронної інфраструктури, виходячи з динаміки номінальних та реальних надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України у 2002—2021 роках.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Система екологічного оподаткування є важливою складовою економічного механізму природокористування, оскільки оперує фінансовим інструментом, яким є екологічний податок. В умовах української дійсності екологічний податок стягується за викиди та скиди шкідливих речовин, а також за розміщення відходів. Виходячи з фундаментальних засад податкового регулювання відтворювальних пропорцій, екологічний податок має виконувати регулюючу, стимулюючу та фінансову функції. Критичне опрацювання наявних теоретико-методичних підходів щодо формування сучасних систем екологічного регулювання природокористування показує, що основним призначенням системи екологічного оподаткування є стимулювання раціонального природокористування. В Україні основним елементом цієї системи є екологічний податок; природоохоронні функції також опосередковано виконують рентна плата та деякі види акцизного податку. Екологічний податок виконує певні функції, зокрема регулюючу (природоохоронну) та фінансову. В Україні ці функції виконуються недостатньо через відсутність суттєвої позитивної динаміки еколого-економічних показників [5, с. 110].

У зв'язку з другорядністю екологічних регуляторів у загальній архітектоніці фінансового регулювання економічних відносин, що супроводжується встановленням порівняно невисоких ставок екологічного податку, не вдається повноцінно реалізовувати як стимулюючу, так і фінансову функції. Стимулююча до мінімізації негативного впливу на довкілля функція не виконується повною мірою через символічний характер величини екологічних платежів, оскільки виробнику вигідніше сплатити невелику суму коштів, аніж фінансувати капіталомісткі проєкти модернізації об'єктів природоохоронної інфраструктури. Також не виконується у класичному розумінні і фінансова функція, оскільки суми екологічного податку, які надходять до Зведеного бюджету України, є недостатніми для того, щоб сформувати надійне публічне джерело фінансування капітальних інвестицій у модернізацію та реконструкцію об'єктів природоохоронної інфраструктури.

Тобто вітчизняна система екологічного регулювання є надмірно уніфікованою та спрощеною, що не дозволяє охопити значну частину забруднень довкілля. Це, з однієї сторони, позбавляє публічні бюджети додаткових надходжень, а з іншої — не забезпечує фінансового контролю за окремими шкідливими впливами на навколишнє природне середовище. В зарубіжних країнах система екологічного оподаткування є більш розвиненою. Так, сукупність податків і зборів екологічного характеру в розвинених країнах світу складається з таких груп: екологічні податки і збори фінансового характеру (спрямовані головним чином на максимізацію бюджетних доходів); екологічні податки і збори компенсаційного характеру (спрямовані безпосередньо на покриття збитків внаслідок завданої екологічної шкоди суб'єктам господарювання); екологічні податки і збори стимулюючого характеру (спрямовані передусім на стимулювання екологізації виробництва) [5, с. 110]. Саме за умови, коли в Україні будуть інституціоналізовані екологічні податки, які даватимуть змогу компенсувати суб'єктам господа-

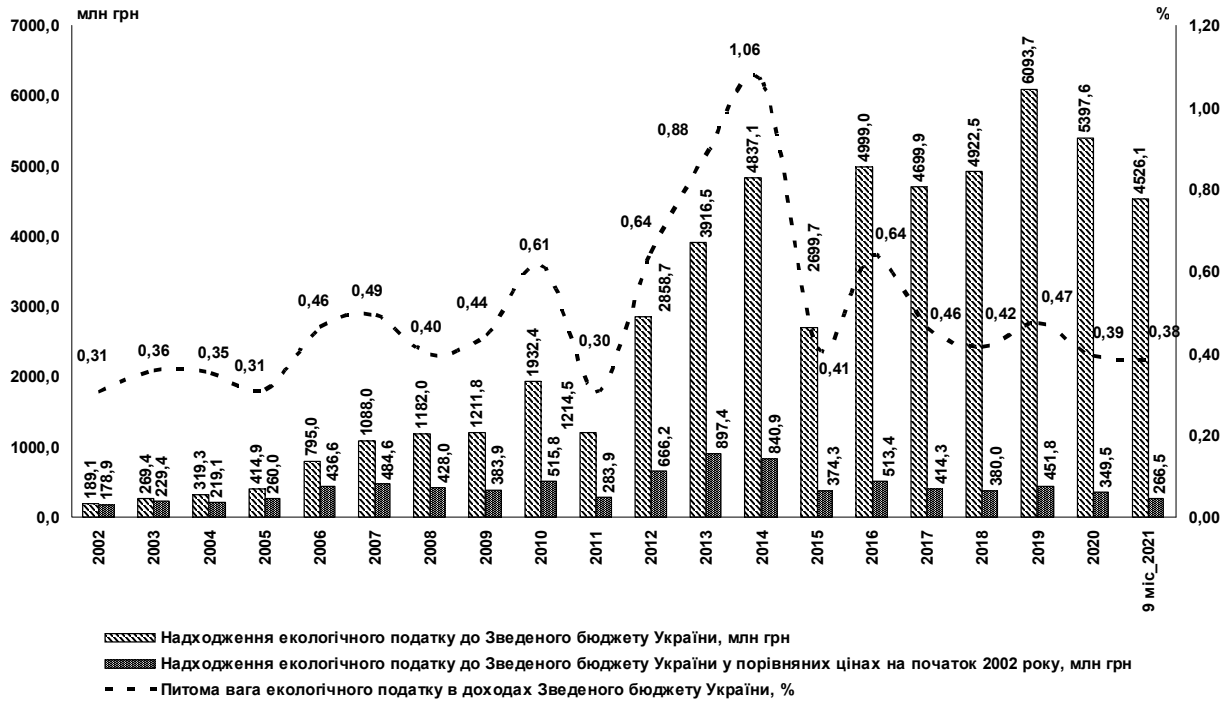


Рис. 1. Надходження екологічного податку до Зведеного бюджету України

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

рювання втрати, пов'язані з відтворенням ресурсів довкілля, а також стимулюватимуть прискорене оновлення основних природоохоронних засобів, буде досягнуто позитивних результатів у трансформації всієї системи екологічного регулювання, що у підсумку забезпечить принципову іншу ніж зараз концентрацію "зелених" коштів у спеціальних фондах публічних бюджетів.

Тривалий період ставки екологічного податку в Україні носили символічний характер і не закладали необхідних стимулів щодо прискореного оновлення природоохоронної інфраструктури та зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Також занижені ставки екологічного податку за викиди, скиди шкідливих та небезпечних речовин, а також за розміщення відходів не давали можливості формувати у достатніх обсягах фінансові фонди відтворення навколишнього природного середовища. Більше того, перенаправлення екологічного податку із спеціальних фондів у загальні фонди бюджетів різного таксономічного рівня призвело до зниження результативності публічного фінансування природоохоронних заходів. Ситуація вимагала змін і у зв'язку з тим, що поглиблення процесів децентралізації призвело до перенесення комплексу природоохоронних завдань на рівень об'єднаних територіальних громад (ОТГ), що потребує формування екологічних фондів на регіональному та місцевому рівнях. ОТГ, отримавши значний територіальний ресурс у вигляді земель сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів [8], здатні за умов нарощення фінансування природоохоронних заходів модернізувати індустрію поводження з відходами, зокрема через застосування аутсорсингових та реінжинірингових технологій.

У зв'язку з надмірною уніфікованістю екологічного оподаткування в динаміці надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України у 2002—2021 ро-

ках не спостерігається прискорених темпів зростання, що не дало можливості забезпечити в останні роки реального збільшення надходжень названого фіскального інструменту до публічних фінансових фондів. Зокрема, у 2002 році номінальні надходження екологічного податку до Зведеного бюджету України становили 189,1 млн грн, у 2008 році — 1182,0 млн грн, у 2013 році — 3916,5 млн грн, у 2018 році — 4922,5 млн грн, у 2020 році — 5397,6 млн грн (рис. 1).

Так у динаміці номінальних надходжень екологічного податку до усіх публічних бюджетів в період 2002—2021 років чітко викристалізувався висхідний тренд, однак темпи зростання не дали змоги у 2015—2021 роках перевищити величину екологічного податку у порівнянних цінах на початок 2002 року, яка мала місце у 2012—2014 роках. Найвищий рівень реальних (у порівнянних цінах на початок 2002 року) надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України у 2012—2014 роках забезпечив також і найвищу частку даного фіскального інструменту у загальних доходах всіх публічних бюджетів саме в ці роки.

У цей період частка екологічного податку в доходах Зведеного бюджету України становила 0,64—1,06%. Для порівняння: у 2002—2008 роках даний показник коливався в інтервалі 0,31—0,49%, у 2015—2021 роках — 0,38—0,64%. За такої динаміки надходжень екологічного податку до публічних бюджетів України сформувати надійне джерело інвестиційного забезпечення проєктів модернізації природоохоронної інфраструктури надто проблематично.

Позитивно вирішити проблему залучення інвестицій у модернізацію основних природоохоронних засобів у короткостроковій перспективі можна за рахунок стимулювання приватних підприємницьких структур фінансувати проєкти екологізації та ресурсозбереження, а також за рахунок коштів іноземних інвесторів (підприєм-

ницьких структур-нерезидентів, міжнародних екологічних фондів, урядів іноземних держав). Водночас акумуляція екологічного податку у спеціальних фондах публічних бюджетів має бути спрямована на фінансування пріоритетних напрямів природоохоронної діяльності, зокрема в частині реалізації проєктів, які дадуть можливість виконати вимоги Нової кліматичної угоди та Глобальних цілей сталого розвитку, затверджених ООН. Також ці кошти можна використати як частку державного партнера при реалізації угод публічно-приватного партнерства, які стосуються модернізації інфраструктури природно-заповідного фонду, розбудови комунальної індустрії поводження з відходами, запровадження систем ґрунтозахисного землеробства з метою реалізації пілотних проєктів мінімізації проявів глобального потепління. Важливим при цьому має стати застосування державою стимулів за рахунок акумульованого екологічного податку для дорадницьких служб, щоб вони доносили інформацію до суб'єктів природокористування щодо перспектив реалізації проєктів з мінімізації глобального потепління.

Таким чином, використовуючи обмежені фінансові ресурси публічних бюджетів, які формуються за рахунок екологічного податку, можна на порядок підвищити інвестиційну привабливість проєктів модернізації та реконструкції природоохоронної інфраструктури. Підвищення рівня інвестиційної привабливості стане можливим за умови, коли держава та територіальні громади продемонструють свою здатність реалізовувати проєкти модернізації основних природоохоронних засобів та екологізації виробничо-господарської діяльності, а також утилізації промислових і побутових відходів.

Першим кроком у напрямі трансформації екологічного оподаткування має стати перегляд ставок екологічних податків, щоб даний фіскальний інструмент почав повною мірою виконувати стимулюючу та фіскальну функцію. Це й стало причиною того, що було прийнято рішення про підвищення ставок екологічного податку шляхом схвалення Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень" [3]. Виходячи з того, що цей законодавчий акт вступив у силу в Україні від початку 2022 року зросли деякі ставки екологічного податку. Зокрема, ставка податку за викиди забруднювальних речовин у водні об'єкти збільшилася на 30%, за викиди в атмосферне повітря — на 5%, розміщення відходів — на 10%. Крім того, втричі зросла ставка за викиди двоокису вуглецю [7].

Основними шляхами вдосконалення поточної системи екологічного оподаткування в Україні є: впровадження прогресивної шкали оподаткування екологічним податком; надання податкових пільг суб'єктам господарювання, які використовують ресурсозберігаючі технології; впровадження податку на продукцію, що містить екологічно шкідливі речовини [5, с. 110]. Для створення надійного джерела фінансування природоохоронної діяльності та стимулювання впровадження у виробництво ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій, необхідно удосконалити діючу систему екологічного оподаткування шляхом запровадження: пільгового оподаткування для підприємств, які зменшують об-

сяги викидів, скидів та розміщення відходів; переорієнтації екологічного регулювання з контролю за рівнем забруднення довкілля на оподаткування енергоносіїв; оподаткування екологонебезпечної продукції; оподаткування шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на навколишнє природне середовище та людину; поступового наближення ставок екологічних податків в Україні до європейських; зміни структури екологічних податків у країні на користь енергетичних і транспортних екологічних податків; закріплення у Бюджетному кодексі України вимоги цільового використання надходжень екологічних податків [1].

Водночас механічне збільшення ставок екологічного податку за викиди та скиди шкідливих речовин, а також за розміщення відходів не забезпечить швидкої переорієнтації суб'єктів виробничо-господарської діяльності в напрямі екологізації ланцюгів доданої вартості, оскільки зростання ставок — це лише одна складова комплексу заходів, який має бути інституціоналізований в частині адміністрування податків за забруднення навколишнього природного середовища. Необхідною є ідентифікація реальної бази стягнення екологічного податку, виходячи з реальної економічної ситуації, зокрема наявності викидів та скидів шкідливих речовин на підприємствах хімічної, нафтохімічної та гірничо-металургійної промисловості, а також ідентифікація наявних звалищ промислових та побутових відходів. Наявність промислових та побутових відходів необхідно розглядати не лише з точки зору бази адміністрування екологічного податку, але і з точки зору ресурсної бази виробництва біологічного палива, зокрема біогазу.

Необхідно переглянути принципи міжбюджетного перерозподілу екологічного податку в сторону збільшення частки даного фіскального інструменту, яка буде акумулюватися у спеціальних фондах бюджетів місцевого самоврядування, що дасть можливість максимальною мірою наблизити цільову спрямованість використання екологічного податку до вирішення конкретних проблем охорони довкілля на територіях, підпорядкованих відповідним територіальним громадам.

Україна приєдналася до численних міжнародних природоохоронних конвенцій, які передбачають корекцію національної економічної та екологічної політики в сторону обмеження еколого-деструктивного впливу на довкілля, відмови від використання у господарському обороті небезпечних та шкідливих матеріалів, застосування різноманітних технологій, які сприяють зменшенню викидів в атмосферне повітря парникових газів. Значною мірою отримання позитивного ефекту в цьому напрямі можна досягти через застосування фіскальних регуляторів, передусім екологічного податку за викиди та скиди шкідливих речовин і розміщення відходів, а також штрафних санкцій за порушення природоохоронного законодавства.

Вибір пріоритетів трансформації екологічного оподаткування має базуватися на розумінні того, що Нова кліматична угода, яка була укладена у м. Глазго (Великобританія) у кінці 2021 року, ставить нові вимоги до країн світу щодо трансформації системи регуляторного впливу на забруднювачів довкілля, які вирішальною мірою впливають на процеси глобального потепління. Загально визнаними є також пропоновані заходи щодо мінімізації впливу окремих ланок національних госпо-

дарств на навколишнє природне середовище, які потребують відповідного фінансового забезпечення та фіскального стимулювання, щоб суб'єкти підприємницької діяльності почали їх застосовувати.

Тому удосконалення системи нарахування та адміністрування екологічного податку в контексті виконання вимог Нової кліматичної угоди дасть змогу підвищити інвестиційну привабливість природоохоронних проєктів, що сприятиме нарощенню фінансових потоків у сферу охорони навколишнього природного середовища, зокрема в індустрію зниження проявів глобального потепління, індустрію поводження з відходами, а також в індустрію їх утилізації і виробництва твердого та газоподібного біологічного палива.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Система адміністрування екологічного податку відіграє вирішальну роль у регулюванні процесів здійснення викидів та скидів шкідливих речовин, а також розміщення відходів, що визначають темпи та масштаби забруднення навколишнього природного середовища і відповідно формують територіальний базис розвитку природно-ресурсного підприємництва, зокрема розвитку зеленого туризму та інших видів рекреаційної діяльності.

Трансформація екологічного оподаткування має також бути зорієнтована на прискорення процесів застосування низьковуглецевих технологій в Україні, щоб зрушити з місця процеси реальної співпраці зі світовою спільнотою в рамках виконання вимог міжнародних природоохоронних конвенцій і забезпечити формування критичного набору інститутів для сприяння процесам суттєвого зниження викидів парникових газів. Виправлення такої ситуації потребує формування принципово нової інституціональної архітектури регуляторного впливу на забруднювачів довкілля як через застосування прямих, так і непрямих інструментів фіскального впливу, в першу чергу застосування екологічного податку.

Формування такої архітектури має розпочинатися з перегляду принципових моментів адміністрування екологічного податку за викиди і скиди шкідливих речовин, а також за розміщення відходів. Перший крок у цьому напрямі вже зроблено через зростання ставок екологічного податку у зв'язку зі схваленням законопроєкту щодо забезпеченості збалансованості бюджетних надходжень. Це дасть змогу збільшити величину публічних фондів, що позитивним чином відобразиться на динаміці фінансування капітальних природоохоронних інвестицій.

Література:

1. Булавінець В.М. Екологічне оподаткування як інструмент "зелених" фінансів. Ефективна економіка. 2020. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/118.pdf
2. Галушкіна Т.П., Кравцова Л.А. Формування інституту екологічних податків в Україні. Економічні інновації. 2011. Вип. 44. С. 57—65.
3. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень" №1914-IX від 30.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text>

4. Захаркіна Л.С., Новіков В.М. Екологічне оподаткування в Україні: перспективи удосконалення на основі зарубіжного досвіду. Вісник СумДУ. Серія "Економіка". 2020. № 4. С. 121—130.

5. Нікола С.О., Гусєв А.О. Екологічне оподаткування як інструмент державного впливу на економіку природокористування. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 4 (115). С. 108—111.

6. П'ятка Н.С. Світова практика екологічного оподаткування як засіб стимулювання інвестиційної діяльності. Вісник НУВГП. Серія "Економічні науки". 2018. Вип. 4 (84). С. 166—177.

7. Скільки надходить коштів від сплати екологічних податків. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/19/infografika/finansy/skilky-nadxodyt-koshtiv-splaty-ekolohichnyx-podatkov>.

8. Krasnova Y., Golovko L., Hunko L., Medynska N., Sandeep K. An assessment of the legal framework governing land ownership is evolving in Ukraine. Materials: today: proceedings. 2022. Vol. 49. Part 8. Pp. 3619—3623. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214785321055978#>

References:

1. Bulavynets, V. (2020), "Environmental taxation as a tool of "green" finance", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8462> (Accessed 25 Jan 2022).

2. Halushkina, T.P. and Kravtsova, L.A. (2011), "Formation of the institute of ecological taxes in Ukraine", *Ekonomichni innovatsii*, vol. 44, pp. 57—65.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine to ensure the balance of budget revenues", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text> Accessed 25 Jan 2022).

4. Zakharkina, L.S. and Novikov, V.M. (2020), "Environmental taxation in Ukraine: prospects for improvement based on foreign experience", *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, vol. 4, pp. 121—130.

5. Nikola, S.O. and Husiev, A.O. (2020), "Environmental taxation as an instrument of state influence on the economy of nature", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 4 (115), pp. 108—111.

6. Piatka, N.S. (2018), "World practice of environmental taxation as a means of stimulating investment activity", *Visnyk NUVHP. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 4 (84), pp. 166—177.

7. Slovo i dilo (2022), "How much money comes from the payment of environmental taxes", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/19/infografika/finansy/skilky-nadxodyt-koshtiv-splaty-ekolohichnyx-podatkov> Accessed 25 Jan 2022).

8. Krasnova, Y. Golovko, L. Hunko, L. Medynska, N. and Sandeep, K. (2022), "An assessment of the legal framework governing land ownership is evolving in Ukraine", *Materialstoday: proceedings*, vol. 49, no. 8, pp. 3619—3623, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214785321055978#> (Accessed 25 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 06.02.2022 р.

М. В. Штань,
к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Національна академія управління
ORCID ID: 0000-0002-4938-555X

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.54

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

M. Shtan,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of International Economic Relations, National Academy of Management

GLOBALIZATION DETERMINANTS OF FOREIGN ECONOMIC POLICY OF A COUNTRY

У статті проаналізовано значення та роль зовнішньоекономічної політики у системі засобів впливу держави на розвиток економічних процесів. Досліджено поширення політики економічного протекціонізму в умовах загострення конкуренції між країнами за доступ до національних ринків. Розкрито теоретичні засади впливу урядів з використанням інструментарію регулятивного впливу на функціонування економіки за умов глобальної конкуренції. Доведено, що залежність національної економіки від вузького діапазону експорту породжує ризики, пов'язані з відсутністю диверсифікації й посилює вразливість, пов'язану з економічною відкритістю.

Визначено, що держава покликана підтримувати суб'єкти національного підприємництва, бути активною учасницею світогосподарських відносин. Звертається увага на те, що на міжнародній арені широко використовуються неекономічні методи розв'язання підприємницьких проблем. Акцентовано увагу на перспективних напрямках підвищення ефективності впливу зовнішньоекономічної політики на процеси досягнення конкурентоспроможності національними компаніями на основі виваженої державної стратегії в умовах глобальної конкуренції. Обґрунтовано необхідність пошуку інструментарію ефективної державної підтримки виходу українських експортерів на нові ринки збуту з продукцією високого ступеня переробки.

Доведено, що на нинішньому етапі розвитку Україні не обійтися без державної підтримки і посилення захисту національного виробника. Зроблено висновок про те, що застосування системного та комплексного підходу на основі урахування світових трендів, оцінки впливу на бізнес і суспільство, національний і локальний рівень економічної активності забезпечить належну реалізацію державної зовнішньоекономічної політики.

The article analyzes the importance and role of foreign economic policy in the system of means of state influence on the development of economic processes. The spread of the policy of economic protectionism in the conditions of intensification of competition between countries for access to national markets is studied. Theoretical bases of government influence with the use of tools of regulatory influence on the functioning of the economy in the conditions of global competition are revealed. The dependence of the national economy on a narrow range of exports has been shown to create risks associated with a lack of diversification and increase the vulnerability associated with economic openness. This indicator largely depends on the structure of the national economy. It is established that the export of key materials and raw materials is a negative phenomenon. It is determined that the dependence on strategic imports indicates the extent to which the country's economy needs to import raw materials to ensure its own production. The resource recipient country has been found to be highly dependent on the supplier, which has a negative impact on its economic security.

It is determined that the state is called to support the subjects of national entrepreneurship, to be an active participant in world economic relations. It is noteworthy that non-economic methods of solving business problems are widely used in the international arena. This makes it clear that a strong state is now needed not only to ensure a level playing field in the domestic market, but also to support national entrepreneurship in world markets.

Emphasis is placed on promising ways to increase the effectiveness of the impact of foreign economic policy on the processes of achieving competitiveness of national companies on the basis of a balanced state strategy in global competition. The results of the study prove the need to reformat the state economic regulation, change its key emphases in order to increase the effectiveness of state influence on economic activity. The potential risks associated with the consolidation and strengthening of mostly raw material specialization of Ukrainian exports and, consequently, the preservation of the raw material structure of Ukraine's economy in general have been revealed. Attention is drawn to the need to find tools for effective state support for Ukrainian exporters to enter new markets with highly processed products.

It is proved that at the current stage of Ukraine's development the government support and protection of the national producer is necessary in order to help competitive enterprises, sectors and sectors of the economy to compete with imports. It is concluded that the application of a systematic and integrated approach based on global trends, assessing the impact on business and society, national and local level of economic activity will ensure the proper implementation of state foreign economic policy.

*Ключові слова: глобалізація, держава, зовнішньоекономічна політика, експорт, імпорт, торговельні угоди.
Key words: globalization, state, foreign economic policy, export, import, trade agreements.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація є об'єктивною закономірністю сучасної епохи. Глибинні глобалізаційні процеси актуалізують питання про роль держави в економіці, її відповідальність за історичну перспективу національного господарства та країни загалом, реалізацію суспільних інтересів в усіх сферах життя. Економічним базисом, який визначає роль держави у системі захисту національної економіки, є її участь у багатогранних процесах суспільного відтворення, забезпеченні економічної могутності країни, її безпеки та добробуту домашніх господарств. Необхідністю виконання комплексу вкрай важливих економічних, соціальних, суспільно-політичних та цілого ряду інших функцій обумовлені роль та місце держави за сучасних умов. Саме низкою вкрай важливих завдань урешті-решт обумовлюються значення та роль сучасної держави, а також детермінуються її функції. Зовнішньоекономічна політика належить до числа найбільш дієвих напрямів економічної політики держави, оскільки впливає на динаміку експортно-імпортних операцій, значною мірою регулює стан платіжного балансу, формує привабливість країни для іноземних інвесторів, сприяє підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів національного підприємництва на світових ринках. Особливої актуальності питанням посилення ролі держави у регулюванні зовнішньоекономічних процесів надає необхідність подолання глобальної пандемії, що спричинена вірусом SARS-CoV-2.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що зазначеній тематиці присвячено значну кількість наукових публікацій. Це пояснюється тим, що вчені всього світу намагаються обґрунтувати напрями зменшення впливу пандемії на економічні процеси. Складний та багатогранний спектр аналізу проблем інституційного

забезпечення політики протидії глобальній пандемії привернув дослідницько-аналітичну увагу багатьох вчених як в Україні, так і у багатьох країнах світу. Вказана проблематика проаналізована у працях таких вчених: І. Гужва, Т. Єфименко, Є. Іванов, Я. Котляревський, О. Кравчук, О. Курченко, А. Овечкіна, О. Саліхова, А. Соколовська, Т. Осташко, Ю. Уманців, З. Хайдуова, О. Яременко та ін. Водночас глибокий аналіз проблематики активізації державної політики, спрямованої на усунення наслідків глобальної пандемії, потребує подальших ґрунтовних досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття новітніх тенденцій формування зовнішньоекономічної політики держави за умов сучасних глобалізаційних викликів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економіка XXI ст. є нестабільною системою високого еволюційного ступеня розвитку, яку детермінують значний рівень взаємозалежності між усіма внутрішніми елементами, існування упорядкованих та структурованих взаємозв'язків між ними, здатність до самоорганізації, інституційна обумовленість взаємодії її суб'єктів, підтримання рівноваги в узгодженні цілої низки інтересів у геополітичній, соціальній, екологічній, науково-технологічній та інших сферах. На рисунку 1 наведено основні детермінанти формування нового виміру глобального соціально-економічного розвитку.

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що економічну відкритість можна виміряти як співвідношення міжнародної торгівлі до ВВП. Високий ступінь економічної відкритості робить країну вразливою до зовнішніх економічних шоків, які вона не в змозі контролювати. Економічна відкритість є характерною для більшості економік світу, оскільки обумовлена потребою ефективно виробляти асортимент товарів і послуг,

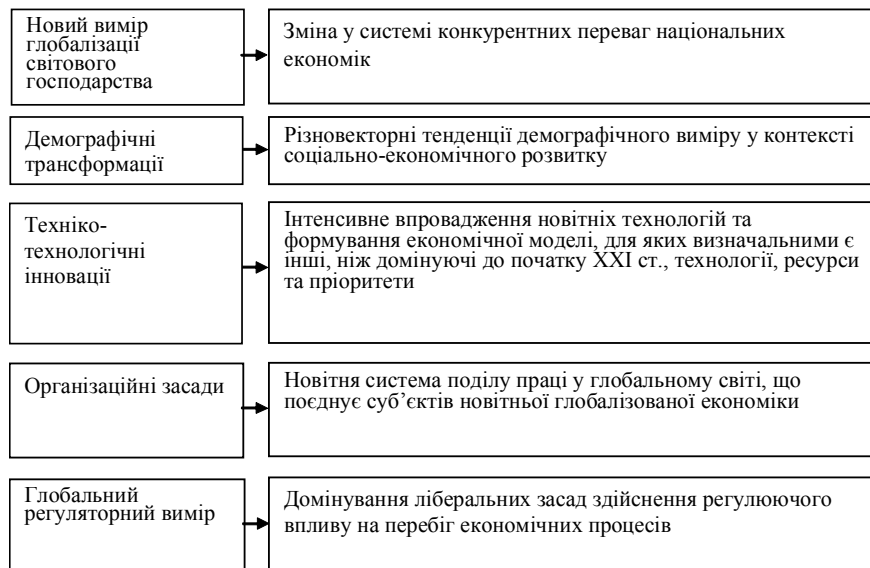


Рис. 1. Детермінанти формування нового формату економічного розвитку за умов глобалізації

Джерело: складено авторкою за результатами власних досліджень та узагальнень.

необхідних для задоволення сукупного попиту. У разі, коли економіка країни обмежена вузьким колом продукції, то їй доведеться покладатися на імпорт для того, щоб обслуговувати значну частину своїх внутрішніх потреб. Можна стверджувати, що політика держави здатна впливати на відкритість у міжнародній торгівлі. Однак практичний досвід показав, що торговельна політика, як правило, впливає більшою мірою на структуру зовнішньоторговельних потоків країни, ніж на їх сукупний розмір. Крім того, очевидно, що відкритість у міжнародній торгівлі може стати фактором економічного зростання, оскільки вона показує, що країна успішно інтегрується у міжнародні ринки. Водночас активніше беручи участь у міжнародній торгівлі, країна може піддаватися більш сильним зовнішнім шокам, на які вона має неістотний вплив [1].

Залежність від вузького діапазону експорту породжує ризики, пов'язані з відсутністю диверсифікації, і посилює вразливість, пов'язану з економічною відкритістю. Цей показник значною мірою залежить від особливостей структури національної економіки. Негативним чинником є експорт основних матеріалів та сировини, а також вузлів у промисловому виробництві, які не диверсифікуються. Залежність від стратегічного імпорту демонструє, якою мірою економіка країни потребує увезення сировини та матеріалів для забезпечення національного виробництва. Зазначений показник можна виміряти як відношення імпорту енергоносіїв, продовольства або промислових товарів до ВВП та залежить від розміру країни, наявності ресурсів, а також можливостей для імпортозаміщення. Доволі негативним явищем є залежність від постачання енергоресурсів, оскільки таким чином країна-реципієнт ресурсів потрапляє у значну залежність від постачальників, що негативно впливає на стан національної економічної безпеки.

Здатність економіки швидко відновлюватися пов'язана з її гнучкістю, що дозволяє їй подолати вплив зовнішніх шоків. Ця здатність буде обмеженою, якщо існує тенденція до бюджетних дефіцитів або високого

рівня безробіття. З іншого боку, ця здатність може зростати, коли економіка володіє гнучкими інструментами політики, які вона може використовувати для протидії наслідкам негативних зовнішніх імпульсів. Спроможність протистояти шоку також є одним із видів стійкості економіки. Зазначений вид стійкості пов'язаний з прямою протидією зовнішнім шокам. Негативний ефект шоку може бути нівельований таким чином, що такий вплив на економіку буде незначним. Цей тип стійкості виникає, коли в економіці існують механізми ендогенного реагування для зменшення наслідків негативних шоків. Наприклад, наявність мобільної висококваліфікованої робочої сили може виступати інструментом поглинання шоків, оскільки негативні шоки зовнішнього попиту, що впливають на певний сектор економіки, можна доволі легко знейтралізувати на основі переходу ресурсів в інший сектор, де має місце більш високий попит [2].

Спроможність економіки уникати шоків є ще одним видом економічної стійкості. При цьому йдеться про базовий показник стійкості, що може розглядатися як протилежний до економічної вразливості. Стійкість економіки до шоків є її здатністю реагувати та адаптуватися як до зовнішніх, так і до внутрішніх подразників, зберігаючи стабільні темпи економічного зростання. Це той бар'єр для захисту економіки, який дає змогу їй функціонувати стабільно, вчасно адаптуючись до змін глобального середовища.

Макроекономічна стійкість до шоків визначається трьома способами. Перший підхід — на основі стандартного аналізу ділових циклів з розподілом економічних показників на загальнотрендові та циклічні компоненти, та асоціюючи циклічні компоненти з тимчасовими відхиленнями від тренду. Другий підхід передбачає пристосування до шоків та вивчення на основі варіативної методології, аналізуючи реакцію макроекономічних змінних на непередбачувані шоківі імпульси. Також використовується динамічне моделювання рівноваги, де структурна модель економіки, параметри якої розрахо-

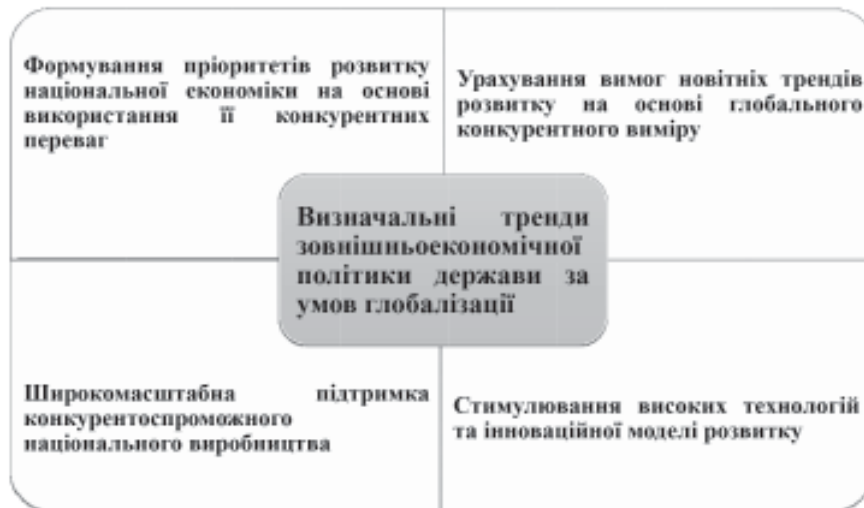


Рис. 2. Визначальні тренди зовнішньоекономічної політики держави в умовах глобалізації

Джерело: складено авторкою за результатами власних досліджень та узагальнень.

вуються, використовується для визначення впливу шоків на економіку [3].

Необхідно погодитися з обґрунтованою думкою про те, що на нинішньому етапі розвитку в Україні доцільно застосовувати державну підтримку і посилення захисту національного виробництва. Це необхідно для того, щоб допомогти конкурентоспроможним підприємствам, секторам і галузям економіки витримувати конкуренцію з імпортом. При цьому не йдеться про встановлення високих тарифів чи різноманітних нетарифних бар'єрів на шляху проникнення іноземних товарів, послуг і капіталу на український ринок, тому що в цьому випадку неминуха консервація технічної відсталості та високої ресурсомісткості національної економіки, збереження непридатних форм організації господарської діяльності [4; 5]. Такий захист не повинен перешкоджати звільненню економіки від неефективних компаній, повній або частковій заміні імпортом окремих видів національної продукції [6]. Визначальні тренди зовнішньоекономічної політики держави зображено на рисунку 2.

Отже, держава може всебічно підтримувати національні компанії, ставати активним суб'єктом світогосподарських відносин. Слід враховувати й те, що на міжнародній арені широко використовуються неекономічні методи вирішення підприємницьких проблем. Звідси очевидно стає необхідність того, що економічно і політично сильна держава нині необхідна не тільки для гарантування дотримання рівних умов на внутрішньому ринку, але й для підтримки національного підприємництва на світовому рівні [7; 8].

Показовим у цьому зв'язку є детальний аналіз реалізації зовнішньоекономічної політики нашої держави на прикладі взаємин з Туреччиною, яка є одним із найважливіших торговельних партнерів України та третім за величиною ринком збуту українських товарів (після Китаю та Польщі), на який припадає близько 5% щорічного експорту. Фахівцями аналітичного центру CMD-Ukraine разом з Державним науково-дослідним інститутом інформатизації та моделювання економіки проведено детальний макроекономічний аналіз наслідків підписання Україною угоди про зону вільної торгівлі з Туреччиною. При цьому було зроблено висновок про

те, що протягом 2008—2020 рр. український експорт товарів до Туреччини скоротився з 4,6 млрд дол. до 2,4 млрд, а частка сировини у ньому зросла з 16,7% до 52,3%. Частка продукції машинобудування при цьому скоротилася до вкрай незначних 3% [9].

Так, зокрема, у 2021 р. обсяги українського експорту до Туреччини зросли на 70%, сягнувши 4,1 млрд дол., однак це винятково сировинна складова зростання, спричинена сприятливою кон'юктурою на світових ринках. На довгострокову динаміку українських торговельних відносин із цією країною це значного впливу не матиме. Натомість Туреччина сформувала диверсифіковану структуру експорту в Україну, в основі якої перебуває системна і ґрунтвна політика уряду, спрямована на сприяння національним виробникам. Унаслідок цього Україна імпортує з Туреччини здебільшого продукцію машинобудування (24%), легкої промисловості (16%), овочі і фрукти (13%). З урахуванням торгівлі послугами Україна вже мала від'ємне сальдо торгівлі з Туреччиною у 2019 р. та 2020 р. [9].

У той час, як Україна здійснювала лібералізацію торгівлі відповідно до вимог СОТ й відмовилася від активної промислової політики, Туреччина сформувала розгалужену систему державної підтримки власних компаній. В основі цієї політики перебуває Програма заохочення інвестицій, яка передбачає пакет стимулів, що охоплюють звільнення від сплати імпортного ПДВ і ввізного мита на обладнання, від сплати податку на прибуток і внесків на соціальне страхування, відшкодування ПДВ у разі інвестицій в основний капітал, безоплатне виділення земельних ділянок тощо. Обсяг наданих стимулів залежить від регіону, де реалізовується інвестиційний проєкт, галузі виробництва (для більш пріоритетних галузей уряд надає ширші преференції), розміру інвестицій, наявності в інвестиційному проєкті потенціалу імпортозаміщення [5; 9].

Водночас у Туреччині діє окрема державна програма стимулювання інвестицій в інновації та розробки, а також надається додатковий пакет преференцій для інвесторів, що розміщують своє виробництво в інвестиційних зонах. У вказаних зонах виробники можуть отримати ще й звільнення від оподаткування оплати праці

найманих працівників, звільнення від сплати податку на нерухомість, від місцевих податків тощо. Натомість в Україні фактично діє програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки національного виробництва. На початковому етапі перебуває й українське законодавство, яке покликане надати дієві преференції для суб'єктів індустріальних парків. Ніяк не розпочне повноцінної діяльності Експортно-кредитне агентство, яке виконує лише функцію страхування експортних контрактів. Беручи до уваги абсолютно різні масштаби державної підтримки підприємств в Україні й Туреччині, переважна більшість українських виробників не надто активно розглядають турецький ринок як перспективний для продажу своїх товарів з огляду на об'єктивну неможливість конкурувати з місцевими компаніями, що користуються широким спектром преференцій. Водночас багато українських виробників дедалі більше потерпають від експансії субсидованої турецької продукції на внутрішній ринок України [9].

Внутрішній ринок Туреччини надійно захищений також й високими ставками ввізних мит. Найвищі ввізні мита встановлено у цій країні для сільськогосподарської продукції (перш за все продукції тваринництва), де для 76 тарифних ліній застосовується найвища ставка розміром 225%. Це, зокрема, свіже, охолоджене або заморожене м'ясо, а також живі свині. Найвища ставка ввізного мита на молочну продукцію у Туреччині становить 180%, а на фрукти й овочі — 148%, каву, чай — 145%, зернові — 130%, цукор, кондитерські вироби — 135%. Середня ставка ввізного мита у Туреччині становить 10%, а для сільськогосподарської продукції — 42,3% [2; 9]. До того ж при вступі до СОТ Туреччина зв'язала лише близько половини своїх мит, тому для дуже широкої номенклатури продукції вона не обмежена зобов'язаннями зберігати поточні ставки мит і може будь-коли їх підняти, якщо виникне необхідність захистити внутрішніх виробників. Більш того, поряд із ввізним митом у Туреччині стягуються й інші податки з імпорту, зокрема, муніципальний збір, транспортний збір та збір у Фонд масового житла. При цьому в Україні найвищу ставку імпортного мита встановлено для цукру-сирцю на рівні 50%. Середня ставка мита становить 4,5% (на продукцію сільського господарства — 9,2%). При вступі до СОТ Україна зв'язала всі 100% своїх мит і зобов'язалася не використовувати будь-які інші податки чи збори з імпоротної продукції [2; 9].

Туреччина має угоди про ЗВТ з двадцятьма країнами світу, Митний союз із ЄС й здебільшого в усіх зазначених угодах ринок переробленої сільськогосподарської продукції виключено з режиму лібералізації. Партнерам за зонами вільної торгівлі Туреччина надає лише незначні тарифні квоти на сільськогосподарські товари. Доволі часто у рамках тарифних квот ставки ввізних мит не є нульовими, а лише дещо зниженими порівняно з початковим рівнем. Водночас Туреччина здебільшого зберігає у межах зон вільної торгівлі й право збільшувати ввізні мита на металургійну продукцію за певних обставин. Саме принципова позиція уряду Туреччини щодо ринку сільськогосподарської продукції та металів є основною причиною, чому переговори про створення зон вільної торгівлі з Україною тривали так довго. Проведені фахівцями оцінки перспектив створення зони

вільної торгівлі України з Туреччиною за нинішніх умов дають змогу дійти висновків про те, що лібералізація двосторонньої торгівлі на турецьких умовах призведе до скорочення ВВП України на 1,5%, а переробної промисловості — на 8,8%. На відчутне зростання експорту Україні у такому разі не варто сподіватися, тоді як імпорт збільшиться майже на 4,1% [2; 8; 9].

Водночас слід розглянути й такий вектор розвитку подій, за якого Україна домагається, серед іншого, хоча б часткової та відчутної лібералізації доступу на турецький ринок сільгосптоварів і металургійної продукції. При цьому Україна зберігає низку своїх мит на найбільш чутливу продукцію, у тому числі на цемент, добрива, продукцію легкої промисловості, вироби з кераміки, побутові електроприлади, продукцію автомобілебудування. Якщо взяти до уваги швидке нарощування Туреччиною експортного потенціалу, то незабаром цей ефект буде перекрито активною експансією турецьких товарів на український ринок.

Отже, за найбільш виваженого врахування інтересів українських суб'єктів підприємництва та збереження низки винятків з лібералізації, зона вільної торгівлі сформує суттєві ризики для подальшого розвитку української економіки. Пріоритетним напрямом посилення торговельно-економічної співпраці України з Туреччиною має стати залучення турецьких прямих іноземних інвестицій, відкриття компаній із турецьким капіталом у межах індустріальних парків України, стимулювання локалізації турецьким підприємствами свого виробництва у нашій країні для доступу у сфері публічних закупівель продукції машинобудування [2; 9].

Україна та Туреччина 3 лютого 2022 р. підписали угоду про зону вільної торгівлі. Основна позиція угоди — встановлення Туреччиною 0% мит на 10 337 товарних позицій, що становить 95% від загальної кількості товарів, що експортуються Україною. Крім того, ще на 1348 товарних позицій діятимуть тарифні квоти або зменшені мита. Завдяки встановленню 0% мита на постачання у Туреччину зернових Україна отримає покращені умови доступу на турецький ринок переробленої аграрної продукції. Також зазначеною угодою передбачається повне скасування турецьких мит на промислову продукцію [10].

Для забезпечення розвитку української металургії Україна залишила за собою право застосувати експортне мито на вивезення металобрухту, водночас Туреччина відкриває внутрішній ринок для українського металу, а для п'ятсот десяти із вісімсот сорока товарів металургії встановлюється нульове мито. До того ж на сто тридцять металургійних товарів встановлено часткове зменшення мита. Також для ста шістдесяті семи товарів металургії надаються квоти щонайменше 411 тис. тонн.

Крім того, Україна збереже дію мит на вживані автомобілі й одяг та встановлює три— та п'ятирічні перехідні періоди мит на транспортні засоби та продукцію легкої промисловості. Також товар, що виробляється з турецької сировини після активування угоди, вважатиметься українським і зможе безмитно потрапити на ринки всіх європейських країн, згідно з сертифікатом EUR 1. За оцінками, угода матиме спільний позитивний ефект для економіки України, а у галузях, які працюватимуть на експорт, будуть створені нові робочі місця, формуватиметься додана вартість, сплачуватимуться податки до бюджетів усіх рівнів. За попередніми про-

гнозами, вказана угода щорічно сприятиме 2,2% приросту ВВП та 2,6% приросту доходів домашніх господарств [10]. Очевидно, що для аналізу наслідків підписання згаданої угоди потрібен певний період, коли можна буде робити перші висновки на основі аналізу статистичної інформації про динаміку українсько-турецьких торговельних відносин.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що зовнішньоекономічна політика має ґрунтуватися на виважених підходах, що базується врахуванні найкращих світових практик та брати до уваги сучасні глобалізаційні виклики. Сучасний стан світової економіки відзначається впливом високого рівня невизначеності та ризиків, з якими компаніям не доводилося стикатися раніше. Тому важливими інструментами досягнення консенсусу щодо цільових орієнтирів підвищення рівня та обґрунтованості державної зовнішньоекономічної політики мають стати створення оптимальних траєкторій активного використання Україною регулятивного інструментарію у глобальному конкурентному середовищі. Зовнішньоекономічна політика України має спрямовуватися на усунення асиметричності в умовах торгівлі між нашою країною та її торговельними партнерами. Для України досягнення конкурентних переваг у системі міжнародної торгівлі залежить від ефективності реалізації державної політики та докорінного оновлення підходів до часто необґрунтованого відкриття внутрішнього ринку для імпорتنних товарів та застосування виважених інструментів, спрямованих на підтримку національних експортерів.

Література:

1. Яременко О. Інституційні механізми подолання суперечностей між глобалізацією та локалізацією. Економічна теорія. 2021. № 4. С. 56—72. doi.org/10.15407/etet2021.04.056
2. Осташко Т.О. Багатополярність світової торгівлі: виклики і "коридор можливостей" для України. Економіка та прогнозування. 2021. № 4. С. 29—52. doi.org/10.15407/eip2021.04.029
3. Уманців Ю.М., Кравчук О.О. Інституційна обумовленість економічних функцій держави. Економічна теорія та право. 2017. № 4. С. 93—105
4. Hajduova Z., Coronicova Hurajova J., Smorada M., Srenkel L. Competitiveness of the Selected Countries of the EU with a Focus on the Quality of the Business Environment. Journal of Competitiveness. 2021. Vol. 13. Is. 4. Pp. 43—59. https://doi.org/10.7441/joc.2021.04.03
5. Єфименко Т.І. Кризові трансформації соціально-економічних систем. Фінанси України. 2021. № 11. С. 7—20. doi.org/10.33763/finukr2021.11.007
6. Овечкіна А.О. Теоретико-методологічні засади дослідження сучасних моделей власності: взаємодія основних базисних підходів: монографія: Северодонецьк: СНУ імені В. Даля, 2021. 483 с.
7. Саліхова О.Б., Курченко О.О. Державна політика інноваційного розвитку стартапів в інтересах внутрішнього економічного розвитку: кращі зарубіжні практики та рекомендації для України. Український соціум. 2020. № 4. С. 57—80. doi.org/10.15407/socium2020.04.057
8. Kotlyarevskyy Ya., Sokolovska A. Theoretical and Applied Aspects of the Development of Reform Institutions in Global and National Context. Science and Innovation. 2021. Vol. 17. № 5. Pp. 3—19. doi.org/10.15407/scine17.05.003
9. Гужва І., Іванов Є. Чи вигідна Україні зона вільної торгівлі з Туреччиною? URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/chi-vihidna-ukrajini-zona-vilnoji-torhivli-z-turechchinoju.html
10. Україна та Туреччина підписали угоду про зону вільної торгівлі. Що це дасть. URL: https://ukr-news.com/news/831348-ukraina-i-turtsiya-podpisali-soglashenie-o-zone-svobodnoj-torgovli-cto-eto-dast

References:

1. Yaremenko, O. (2021), "Institutional mechanisms for overcoming the contradictions between globalization and localization", Ekonomichna teoriia, vol. 4, pp. 56—72. doi.org/10.15407/etet2021.04.056
2. Ostashko, T.O. (2021), "Multipolarity of the world trade: challenges and "corridor of opportunities" for Ukraine", Ekonomika ta prohnozuvannya, vol. 4, pp. 29—52. doi.org/10.15407/eip2021.04.029
3. Umantsiv, Yu.M. and Kravchuk, O.O. (2017), "Institutional conditionality of economic functions of the state", Ekonomichna teoriia ta pravo, vol. 4, pp. 93—105.
4. Hajduova, Z. Coronicova Hurajova, J. Smorada, M. and Srenkel, L. (2021), "Competitiveness of the Selected Countries of the EU with a Focus on the Quality of the Business Environment", Journal of Competitiveness, vol. 13, no. 4, pp. 43—59. https://doi.org/10.7441/joc.2021.04.03
5. Yefymenko, T.I. (2021), "Crisis transformations of socio-economic systems", Finansy Ukrainy, vol. 11, pp. 7—20. doi.org/10.33763/finukr2021.11.007
6. Oviechkina, A.O. (2021), Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia suchasnykh modelej vlasnosti: vzaemodiia osnovnykh bazysnykh pidkhodiv [Theoretical and methodological principles of research of modern property models: the interaction of basic basic approaches], SNU imeni V. Dalia, Sieveredonets'k, Ukraine.
7. Salikhova, O.B. and Kurchenko, O.O. (2020), "State policy of the innovative start-up development in the interest of endogenous economic development: best foreign practices and recommendations for Ukraine", Ukrain's'kyj sotsium, vol. 4, pp. 57—80. doi.org/10.15407/socium2020.04.057
8. Kotlyarevskyy, Ya. and Sokolovska, A. (2021), "Theoretical and Applied Aspects of the Development of Reform Institutions in Global and National Context", Science and Innovation, vol. 17, no. 5, pp. 3-19. doi.org/10.15407/scine17.05.003
9. Huzhva, I. and Ivanov, Ye. (2022), "Is Ukraine benefiting from a free trade zone with Turkey?", available at: https://zn.ua/ukr/macrolevel/chi-vihidna-ukrajini-zona-vilnoji-torhivli-z-turechchinoju.html (Accessed 25 Jan 2022).
10. Molchanova, K. (2022), "Ukraine and Turkey sign a free trade agreement. What will it give", available at: https://ukrnews.com/news/831348-ukraina-i-turtsiya-podpisali-soglashenie-o-zone-svobodnoj-torgovli-cto-eto-dast (Accessed 25 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 07.02.2022 р.

О. М. Бондарчук,
к. т. н., доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9366-2019

Т. І. Паустовська,
к. е. н., доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7130-7163

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.60

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙ У РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

O. Bondarchuk,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, Organization
and Management of Enterprises, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine
T. Paustovska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Organization
and Management of Enterprises, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine

MACROECONOMIC ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

У статті узагальнено теоретико-методологічні підходи до оцінювання ефективності інвестицій у розвиток людського капіталу на макроекономічному рівні. Виявлено, що оцінювати економічну ефективність інвестицій в людський капітал лише базуючись на рівень інвестицій в освіту недостатньо. Для забезпечення максимального рівня врахування вкладу витрат на розвиток людського потенціалу необхідно, щоб всі складові елементи інвестицій перебували у пропорційній взаємозалежності. Ефективність сумарних інвестицій в людський капітал необхідно визначати за інтегрованим підходом, що і є актуальним завданням формування людського капіталу в умовах інноваційної економіки для досягнення конкурентоспроможного рівня.

Оскільки основним джерелом інвестування в людський капітал є особисті доходи (приватні інвестиції) необхідно щоб мінімальна вартість інвестицій в людський капітал дорівнювала мініальному розміру оплати праці, що визначається прожитковим мінімумом, який натеper час далекий до врахування всіх витрат на відтворення людського капіталу і відповідно вимагає розробки оптимальних загальнодержавних та регіональних програм відтворення трудового потенціалу.

The paper summarizes theoretical and methodological approaches to assessing the effectiveness of investments in the development of human capital at the macroeconomic level. It was revealed that it is not enough to evaluate the economic efficiency of investments in human capital only on the basis of the level of investment in education. To ensure the maximum level of accounting for the contribution of human development costs, it is necessary that all the constituent elements of investment be in proportional interdependence. The effectiveness of total investments in human capital must be determined by the built-in approach, which is the actual task of forming human capital in an innovative economy in order to achieve a competitive level.

Most often, the human development index is used as an integral indicator, taking into account changes in life expectancy, education, and gross domestic product per capita. The analysis for 2015–2019 showed a positive trend — an increase of 4.3%, mainly due to GDP per capita in terms of consumer ability (by 31.3%).

When accounting for intellectual capital, it is recommended to use the ratio of the market value of an intellectual object to the cost of a replacement object. This method is aimed at measuring the effectiveness of investing in educational and intellectual capital, therefore, using the level of the coefficient, it is possible to ensure the adoption of the optimal decision on investing in human capital. Efficiency is confirmed by the highest level of the coefficient, when an intellectual object becomes interesting for investment with the possibility of obtaining super profits from the use of human capital.

Since the main source of investment in human capital is personal income (private investment), it is necessary that the minimum cost of investment in human capital be equal to the minimum wage determined by the living wage, which is currently far from taking into account all the costs of reproducing human capital and, accordingly, requires the development optimal national and regional programs for the reproduction of labor potential. Therefore, the continuation of research in this direction approaches to the analysis of the modern structure of human capital and the formation of an optimal concept of investing in the elements of its structure are typical for Ukraine.

*Ключові слова: людський капітал, інвестування, ефективність економічного розвитку.
Key words: human capital, investment, efficiency of economic development.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пріоритетом держави є якісний розвиток людського капіталу для покращення ефективності національної економіки та зміцнення конкурентних позицій України за рівнем індексу людського розвитку, смертності, бідності та освіченості [1].

Оцінка економічної ефективності інвестування в людський капітал часто зводиться до визначення ефективності інвестування в освіту. На основі показників чистої приведеної вартості отримання певного рівня освіти, внутрішньої норми рентабельності освіти та середньорічної прибутковості вкладень в освіту роблять висновки про ефективність інвестицій в людський капітал в цілому.

Виходячи зі структури людського капіталу та видів інвестицій, наприклад, інвестиції в охорону здоров'я, культуру, науку, виховання, саморозвиток, мотивацію тощо, можна сказати, що оцінити економічну ефективність інвестицій в людський капітал лише на основі інвестування в освіту не достатньо [2]. Тому ефективність усіх інвестицій в людський капітал необхідно визначати з інтегративної позиції, що є основним актуальним завданням формування людського капіталу, особливо в умовах інноваційної економіки.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Основні питання сутності людського капіталу та його впливу на економічне зростання, принципи інвестування в розвиток трудового потенціалу висвітлені в роботах Г. Беккера, У. Петті, Т. Шульца, Д. Кендріка, Е. Денісона, А. Шахно, О. Марцінковської, Т. Крисанової, Т. Кобилянко та ін.

Так, Т. Shultz визначив, що освітній капітал для населення США з 1929 по 1969 рр. за темпами зростання перевищував темпи зростання фізичного капіталу в 2 рази і дорівнював відповідно 4,1 та 2% [3]. Автор при

цьому дійшов висновку, що значення загального фонду освіти дорівнює вартості одного року навчання помноженій на кількість людино-років навчання. Запропонований показник економічної ефективності людського капіталу — рівень інтелектуальності діяльності або кваліфікаційної ємкості діяльності рекомендовано розраховувати як співвідношення фонду освіти (ΦO) (інтелектуального капіталу) та валового національного продукту ($BH\Pi$). Сутність цього показника полягає в тому, що він показує скільки коштів акумульованих у освітньому фонді припадає на кожну вартісну одиницю виготовленої в результаті діяльності продукції:

$$I = \frac{\Phi O}{BH\Pi} \quad (1).$$

Дж. Кендрік визначив розмір фонду освіти економіки США за допомогою спеціальних індексів цін з урахуванням амортизації знань і навичок [4].

При оцінці накопиченого людського капіталу використовуються витратний та доходний підходи. Витратний метод оцінки накопиченого людського капіталу базується на сумуванні сукупних витрат на освіту, професійну підготовку та інші витрати, що відносяться до інвестицій в людський капітал (підтримка здоров'я, пошук роботи та інформації про заробітну плату, міграцію та ін.). Так, при врахуванні всіх витрат середня вартість підготовки до участі в економічній діяльності одного мешканця країни досягає 150—200 тис. дол. [5, 6].

Дохідний метод передбачає оцінювання доходів, отриманих працівниками, які відображають віддачу на кошти вкладені у відповідний освітній та кваліфікаційний рівень. Цей метод при оцінюванні людського капіталу враховує передусім капіталізацію доходу, отриманого від його використання. Період відтворення людського капіталу представляє собою термін, впродовж якого капіталізується дохід від експлуатації людських активів [7].

Таблиця 1. Динаміка індексу розвитку людського потенціалу та показників його визначення

Показники	Роки					Приріст за п'ять років, %
	2015	2016	2017	2018	2019	
<i>ІРЛП</i>	0,747	0,743	0,746	0,751	0,779	+4,3
Тривалість життя, років	71,5	71,7	71,8	72,0	72,1	+0,8
Середня тривалість навчання, років	11,3	11,3	11,3	11,3	11,4	+0,9
Очікувана тривалість навчання, років	14,9	15,1	15,1	15,1	15,1	+1,3
ВВП на душу населення по споживацькій спроможності, дол.	10163	11148	11871	12629	13341	+31,3

Джерело: сформовано авторами на основі [13; 14].

Узагальнюючими показниками ефективності створення та використання накопиченого людського капіталу є валовий внутрішній продукт (ВВП) і валовий національний дохід (ВНД). Американські вчені підраховали величину ВВП, що вироблений працівниками з періодом навчання 10,5; 12,5 і більше 14 років. Виявилося, що саме третя група (з понад 14-річним терміном навчанням) бере участь у виробництві більше половини ВВП. Подібні дослідження по Україні виявили, що громадяни з вищою освітою складають біля 30% і задіяні при формуванні більше половини валового національного доходу [8].

Виявилось також, що між станом здоров'я людини та рівнем освіти існує тісний зв'язок. Люди з кращою освітньою підготовкою більш продуктивні та ефективні в діяльності, ведуть здоровий спосіб життя, раціонально користуються медичними та фармацевтичними послугами.

Більш талановиті люди досягають в середньому вищих рівнів освіти та відповідно і високих рівнів оплати їх праці. У проведених дослідженнях оцінювання відмінностей у доходах через нерівність можливостей коливаються в межах 10—25%. Вплив усіх факторів на рівень доходу без урахування рівня освіти становить біля 40%, а близько 60% відмінностей в доходах — це вплив власне рівня освіти.

Дж. Мінцер, К.Б. Малліган, Х.К. Мартін прийшли до висновку, що працівникам з більш високим рівнем освіти та підготовки необхідно менше питомих витрат на забезпечення своїх сімей, оскільки їхня діяльність ефективніша [9]. Високий рівень накопичення людського капіталу спостерігається серед високоосвічених і висококваліфікованих працівників, які мають високі доходи, частіше беруть участь у програмах підвищення кваліфікації тощо.

МЕТА СТАТТІ

Для вивчення стану людського капіталу та перспектив його розвитку важливим є розуміння структури, джерел та обсягів інвестування в нього, що забезпечило б підвищення вартості людської праці та як результат позитивні зміни національної економіки. З урахуванням

цього метою статті є узагальнення теоретичних основ визначення ефективності інвестицій в людський капітал та оцінювання її рівнів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічна оцінка віддачі від інвестицій в людський капітал все частіше розглядається не просто через рентабельність інвестицій в освіту [10], але й урахуванням інших витрат та економічної ефективності професійного досвіду [11; 12]. Хоча в міжнародній практиці використовуються узагальнюючі показники, що дозволяють оцінити стан людського капіталу різних країн та ефективність його використання для визначення комплексної характеристики стану людських ресурсів та динаміку накопичення людського капіталу в окремих країнах чи регіонах світу.

В якості інтегральних індикаторів використовуються індекс розвитку людського потенціалу (індекс соціального розвитку), індекс інтелектуального потенціалу суспільства, а також показник величини людського капіталу на душу населення та коефіцієнт життєздатності населення.

Індекс розвитку людського потенціалу (*ІРЛП*) визначається як середнє арифметичне трьох основних індексів: очікуваної тривалості життя $I_{ж}$, освіти I_o та валового внутрішнього продукту на душу населення $I_{ВВП}$ (у грошових одиницях по споживацькій спроможності):

$$ІРЛП = \frac{1}{3}(I_{ж} + I_o + I_{ВВП}) \quad (2).$$

Цей показник для різних країн може становити різні рівні. Так, у 2019 році найменший рівень був у Ефіопії — 0,485, а найвищий у Норвегії — 0,957. Україна відноситься до групи країн з високим рівнем показника і у 2019 році займала 74 позицію серед 189 країн зі значенням *ІРЛП* на рівні 0,779, причому в порівнянні з минулим періодом збільшивши рейтинг на 14 позицій і рівень показника на 0,029. Динаміку показників представлено в таблиці 1.

При прогнозуванні рівня розвитку людського потенціалу рекомендується враховувати також і індекс інтелектуального потенціалу ($I_{ІП}$) суспільства, що відображає освіченість населення та стан розвитку національ-

Таблиця 2. Варіанти прийняття рішення щодо інвестування в людський капітал

Рівень коефіцієнта	Зіставлення вартості об'єктів	Рішення по впровадженню
$K < 1$	Ринкова вартість інтелектуального об'єкту менша за вартість об'єкту заміщення	Інтелектуальний об'єкт не привабливий для інвестування в нього по причині низького показника людського капіталу
$K \approx 1$	Ринкова вартість інтелектуального об'єкту більша за вартість об'єкту заміщення	Інтелектуальний об'єкт має високий рівень людського капіталу і є привабливим для інвестування в нього
K дуже високий, $\square\square\square 1$	Ринкова вартість інтелектуального об'єкту значно більша за вартість об'єкту заміщення	Інтелектуальний об'єкт стає цікавим для інвестування з можливістю отримання надприбутків від використання людського капіталу

ної науки. Визначається цей показник рівнем освіти дорослого населення, частки здобувачів освіти у загальній чисельності населення, частки витрат на освіту у ВВП, частки зайнятих у науковій діяльності у загальній чисельності зайнятих, частки витрат на науку у ВВП. У цьому сенсі нашої країні точно є що покращувати. При врахуванні інтелектуального капіталу рекомендується використовувати коефіцієнт (K), що представляє собою співвідношення ринкової вартості інтелектуального об'єкту до вартості об'єкту заміщення (витрати на створення суб'єкту діяльності і його функціонування з середньогалузевим рівнем доходності). Якщо ділова репутація суб'єкту оцінювання визначається людським капіталом, за величиною коефіцієнта можна оцінити рівень вартості заміщення. Представлені методи спрямовані на вимірювання ефективності інвестування в освітній та інтелектуальний капітал. Рівнем коефіцієнта можна користуватися приймаючи рішення щодо інвестування в людський капітал (табл. 2).

Інтегральне оцінювання ефективності інвестицій в людський капітал відбувається з урахуванням всіх компонентів, коли кожному з них відповідає визначений вид інвестицій. При цьому необхідне врахування таких аспектів:

— всі компоненти людського капіталу взаємопов'язані, а отже, і інвестиції в них при оцінці ефективності необхідно розглядати сукупно;

— основним джерелом інвестування в людський капітал є особисті доходи (приватні інвестиції), отже методи повинні базуватися на їх ефективності;

— обсяг інвестицій в людський капітал при ефективному стані економіки має бути більшим за їх мінімальний розмір ($B_{ЛК}^{\min}$ — мінімальна вартість інвестицій в людський капітал). $B_{ЛК}^{\min}$ в ідеалі повинен дорівнювати мініальному розміру оплати праці, що визначається прожитковим мінімумом. На жаль, у теперішній час прожитковий мінімум далекий до врахування всіх витрат на відтворення людського капіталу, тому і мінімальна заробітна плата не дозволяє з високою віддачею забезпечити умови відтворення та функціонування людського капіталу.

До показників ефективності інвестицій в людський капітал з урахуванням інвестицій в його складові можна віднести:

— чисту приведену вартість ($ЧПВ$) як абсолютне перевищення доходів від використання людського капіталу ($D_{ЛК}$) над загальними витратами (інвестиціями) на його створення ($I_{ЛК}$):

$$ЧПВ = \sum_{t=0}^n \frac{D_{ЛК}}{(1+i)^t} - \sum_{t=0}^n I_{ЛК} \frac{I_{ЛК}}{(1+i)^t} \quad (3).$$

При цьому $D_{ЛК}$ визначається загальним фондом заробітної плати (доходів) за період t при загальній кількості (n) років використання людського капіталу та ставці i , що залежить від кредитного відсотку та інфляції.

— мінімальний обсяг інвестицій в людський капітал ($I_{ЛК}^{\min}$) у розрахунку на одну особу порівняно із загальними інвестиціями в людський капітал. $I_{ЛК}^{\min}$ визначається сумою середніх витрат на освіту та перепідготовку, інтелектуальний та інноваційний розвиток, харчування, одягу, утримання житла, медичне обслуговування, транспорт і т.п.;

— норма прибутку від інвестицій в людський капітал ($\Pi_{ЛК}^{\text{норм}}$):

$$\Pi_{ЛК}^{\text{норм}} = \frac{ЧПВ}{\sum_{t=0}^n I_{ЛК} / (1+i)^t} \times 100, \% \quad (4).$$

Загальний показник ефективності інвестицій у розвиток людського капіталу можна представити як сумарну вартість: інвестиції приватні, державні та від суб'єктів підприємницької діяльності в людський капітал. Контроль за співвідношенням видів інвестицій у формування та розвиток людського капіталу повинно бути за державою, а зацікавленість держави у цьому процесі відображається в тому числі у видатках державного бюджету.

ВИСНОВОК

Інвестування в людський капітал обов'язкова умова формування необхідного та достатнього рівня підготовки економічно активного населення, що забезпечує очікуваний рівень економічного зростання як для національної економіки, так і для окремих суб'єктів господарювання.

Представлені методичні основи формування та оцінювання показників ефективності інвестицій в людський капітал забезпечують можливість розробки опти-

мальних загальнодержавних та регіональних програм відтворення трудового потенціалу. Тому продовженням досліджень у цьому напрямі є підходи до аналізу сучасної структури людського капіталу та формування оптимальної концепції інвестування в елементи його структури характерні для України.

Література:

1. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu>
2. Точиліна Ю.Ю. Інвестування в людський капітал як запорука розвитку національної економіки. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 42. С. 45—49.
3. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968, vol. 6.
4. Кендрік Дж. Совокупный капитал США и его функционирование. М.: Прогресс, 1978. 275 с.
5. Шахно А.Ю. Людський капітал в умовах глобалізації: оцінювання, розвиток та державне регулювання: монографія. Кривий Ріг: Чернявський Д. О. 2019. С. 54—57.
6. Освіта в Україні: виклики та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. Інститут освітньої аналітики МОН України. 2020. С. 154—213.
7. Сахненко О.І. Вплив відтворення людського капіталу на інноваційний розвиток суспільства. Ефективна економіка. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5613>
8. Лопушняк Г.С., Рибчанська Х.В. Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку: монографія. Львів: Ліга Прес, 2018. 128 с.
9. Mulligan C.B., Martin X.S. Measuring Aggregate Human Capital. Working Paper of the NBER. 1995. Feb. № 5016.
10. Коломієць В.М. Освіта як форма інвестицій в людський капітал національної економіки. Інтелект ХХІ. 2018. № 2. С. 139—144.
11. Лазарева А. П. Особливості інвестицій в людський капітал. Економіка: реалії часу. 2016. № 3 (25). С. 38—43.
12. Самборська О.Ю., Колесник Т.В., Пронько Л.М. Ретроспектива дефініції сутності людського капіталу і його змісту. Інноваційна економіка. 2021. № 5—6 (88). С. 43—50.
13. <https://www.ua.undp.org/>
14. Коваленко В.В. Валовий внутрішній продукт та його місце в економічному зростанні держави. Вісник соціально-економічних досліджень. 2020. № 3—4 (74—75). С. 58—72.

References:

1. Government portal (2022), "Human Capital Development", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu> (Accessed 25 Jan 2022).
2. Tochylina, Yu. Yu. (2019), "Investment in human capital as a development of national economy", Prychornomorski ekonomichni studii, vol. 42, pp. 45—49.
3. Shultz, T. (1968), Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences, vol. 6, N.Y., USA.
4. Kendrik, Dzh. (1978), Sovokupnyiy kapital SShA i ego funktsionirovaniye [Total capital of the United States and its formation], Progress, Moscow, Russia.
5. Shakhno A.Y. (2019) Liudskiy kapital v umovakh hlobalizatsii: otsiniuvannia, rozvytok ta derzhavne

rehuliuвання [Human capital in the context of globalization: evaluation development and government regulation], Kryvyi Rih, Ukraine.

6. Institute of Educational Analytics of the Ministry of Education and Science of Ukraine (2020), *Osvita v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy* [Education in Ukraine: challenges and prospects], Institute of Educational Analytics of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine, pp. 154—213.

7. Sakhnenko, O.I. (2016), "The influence of reproduction of human capital on innovative development of society", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5613> (Accessed 15.12.2021).

8. Lopushniak, H. S. and Rybchanska, Kh. V. (2018) *Vyshcha osvita Ukrainy: derzhavne rehuliuвання ta perspektyvy rozvytku* [Higher education in Ukraine: state regulation and prospects for development], Liha Pres, Lviv, Ukraine.

9. Mulligan, C. B. and Martin, X. S. (1995), "Measuring Aggregate Human Capital", Working Paper of the NBER, vol. 5016.

10. Kolomiets, V. M. (2018), "Education as a form of investments in the human capital of national economy", *Intelekt XXI*, vol. 2, pp. 139—144.

11. Lazareva, A. P. (2016), "Features of investment in human capital", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 3, pp. 38—44.

12. Samborska, O. Yu., Kolesnyk, T. V. and Pronko, L. M. (2021), "Retrospective of the definition of the essence of human capital and its content", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 5—6, no. 88, pp. 43—50.

13. UNDP Ukraine (2022), available at: <https://www.ua.undp.org/> (Accessed 25 Jan 2022).

14. Kovalenko, V. V. (2020), "Gross domestic product and its place in the state's economic growth", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 3—4, no. 74—75, pp. 58—72.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 339.1

А. В. Галан,
к. е. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
ORCID ID: 0000-0002-4118-9255

О. В. Лошенюк,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу, цифрової економіки та підприємництва,
Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного
торговельно-економічного університету
ORCID ID: 0000-0002-1678-4044

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.65

СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ ЗБІЛЬШЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА. ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ

Н. Liudmyla,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Public Administration,
State University of Intelligent Technologies and Telecommunications
O. Losheniuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing, Digital Economics and Entrepreneurship,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

CREATION AND USE OF MARKETING STRATEGIES TO INCREASE
THE FINANCIAL INDEPENDENCE OF THE ENTERPRISE.
PROMOTION OF PRODUCTS THROUGH SOCIAL NETWORKS

У сучасних реаліях основна рушійна сила в формуваннях ринку збуту — це маркетингові технології. З розвитком публічних інформаційних технологій нову роль отримують соціальні мережі в ланцюга поставок, підприємства мають нові важелі контролю за цільовою аудиторією, що дозволяє синтезувати споживчі переваги. Соціальні мережі в наявності ланцюга надають широкий спектр якісної інформації, що дозволяє нам пропонувати споживачам товари та послуги, в яких вони зацікавлені. Така адаптація досягнення з маркетингових технологій минулих періодів еволюції маркетингу призводить до в нових ідей застосування середовища соціальних мереж, що приносить результати, які мають позитивний характер стимулювання збуту продукції.

У статті розглянуто тенденції та особливості класичних маркетингових техніки в об'єднанні з мікросегментацією аудиторій соціальних мереж та адаптація їх результатів в ланцюг поставання. Профілювання пошуку — це двигун, який за своєю суттю допомагає просувати продукт, використовуючи найдосконаліший метод продукту просування — це соціальні мережі.

У статті розглянуто тенденції та особливості впровадження маркетингових стратегій для збільшення фінансової незалежності підприємства, особливу увагу звернено на збільшення ланцюга поставок через просування продукції в соціальних мережах.

In modern realities, the main driving force in the formation of the market — is marketing technology. With the development of public information technology, social networks are gaining a new role in the supply chain, companies have new levers of control over the target audience, which allows you to synthesize consumer benefits. Social networks in the chain provide a wide range of quality information that allows us to offer consumers products and services in which they are interested. This adaptation of the achievements of marketing technology past periods of the evolution of marketing leads to new ideas for the use of social networking environment that brings results that have a positive nature of sales promotion.

The article considers the trends and features of classic marketing techniques in combination with microsegmentation of social network audiences and the adaptation of their results in the supply chain. Search profiling is an engine that essentially helps to promote a product using the most advanced method of product promotion — it's social networking.

The article considers the trends and features of the implementation of marketing strategies to increase the financial independence of the enterprise, special attention is paid to increasing the supply chain through the promotion of products on social networks.

Social networks in the modern sense are Internet services that are designed to form, reflect and organize social relations. Today, social networks are a special form of social integration, as a simultaneous process of communication and relationships between people, indirectly through the Internet. In this case, the social network acts as a social adaptation to the lack of live communication within the information society.

Management of consumer behavior based on social technology has great potential not only as a process of synthesis of consumer preferences, the use of innovative marketing tools, psychological approaches, all this leads to achieving the goals of businesses (company, enterprise, corporation). there is a profit from the sale of products. The progress of social media continues in the supply chain. There are avalanche-like complications not only with organizational forms, but also content, parameters with social and network impact on large social groups.

*Ключ слова: споживач, уподобання, маркетинг, соціальні мережі, ланцюг постачання.
Key words: consumer, preferences, marketing, social networks, supply chain.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціальні мережі в сучасному розумінні — це Інтернет-сервіси, які покликані формувати, відобразити та впорядковувати соціальні відносини. Сьогодні соціальні мережі є особливою формою соціальної інтеграції, як одночасний процес комунікацій і відносини між людьми, опосередковано через Інтернет. При цьому соціальна мережа виступає соціальною адаптацією до відсутності живого спілкування всередині інформаційного суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вчених, які здійснювали дослідження в сфері маркетингу в соціальних мережах, а також проводили оцінку існуючої ситуації, варто відзначити: Бондаренко Т.Н., Скоробогатова А.А., Vinogradova M., Maloletko A., Shatsky A., Ramilla A., Firooz B., Benson P., Martin S., Patrik W., Байматов А.А., Liu Y., Liu A., Liu X., Huang X., Yang M., Казначеева С.Н., Лазутина А.Л., Моророва И.М. Yaghtin S., Safarzadeh H., & Zand M.K.

Проте дослідженню приділяється недостатньо уваги, особливо про зв'язок між особливостями відображення в соціальні мережі, особистого семантичного простору користувачів і ступеня зацікавленості останніх у різних видах продуктів, які пропонують продавці на ринку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Рекламодавці стикаються з двома основними проблемами, коли вони намагаються досягти збільшення попиту із сторони споживачів: обмежені ресурси та конкуренція за увагу. Часто підприємці мають дефіцитні ресурси й розуміють рекламу, як великі витрати для бюджету, які ставлять керівників під тиск ефективного розподілення окремих каналів або засобів масової інформації. Ціни на рекламу також включають час і зусилля, необхідні від працівників створювати, керувати, оптимізувати та розповсюджувати високоякісний контент, тому зрозуміло, чому фірми схильні до залучення фірм посередників чи фрилансерів. Щоб вони надали деякі цінні вказівки для бізнесу в сфері просування продукту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Онлайн-маркетинг стає все більш популярним. Оскільки велика кількість даних від соціальні мережі на основі розташування та вподобання потенційних споживачів стає новим інструментом збільшення ланцюга постачання, наразі в Україні популярні такі соціальні мережі, як Facebook, Instagram. Tik Tok є загальнодоступними, а також використовувати їх дані для аналізу соціальної поведінки користувачів, що є важливим для створення онлайн-маркетингових подій. Зокрема, наша

Таблиця 1. Маркетингові стратегії та їх характеристики

Стратегії	Характеристики
Стратегія зростання	Продаж наявних послуг на існуючих ринках. Продаж нових послуг на існуючих ринках. Продаж наявних послуг на нових ринках. Продаж нових послуг на нових ринках
Стратегія конкуренції	Лідерство за тарифами. Вибудовування клієнтських ланцюжків. Ексклюзивне обслуговування значної клієнтури. Розширення каналів розповсюдження інформації. Домінування з витрат (витрати, тарифи). Використання прорахунків конкурентів
Стратегія лідерства	Вирішення проблем внутрішньої комунікації. Поліпшення якості організації робіт із клієнтами. Створення клієнтоорієнтованої організації
Стратегія пріоритетів	З послуг та розширення їх асортименту. По ринковій ніші. За наявними клієнтами. За зовнішнім комерційним середовищем

Джерело: [1].

тика, щоб спонукати їх до частішого споживання продукту чи послуги [3].

Для розкриття сутності маркетингових стратегії розглянемо її основні принципи:

— Комплексність процесу роботи маркетингу.

— Регламентованість процедур роботи з клієнтами на всіх етапах надання послуг за допомогою посадових інструкцій та/або автоматизованої інформаційної системи.

— Єдність перспективного та поточного планування маркетингу, що говорить про наявність розроблених та діючих бізнес-технологій роботи із клієнтами.

— Контроль прийнятих маркетингових рішень.

— Проведення постійної оцінки якості обслуговування клієнтів [1—3].

Існують чотири основні маркетингові стратегії, вони представлені у табл. 1.

Останніми роками, все більше зростає популярність соціальних мереж не лише як засобу спілкування, а й інструменту стимулювання споживачів до купівлі товарів та послуг. Більше того, можливість слідкувати за особистим брендом, через сторінки соціальної мережі, дозволяє сформувати лояльне сприйняття споживачами вашого продукту. В таких умовах купівля товару чи послуги починає відбуватися на постійній основі.

Цей процес зазвичай виглядає наступним чином:

— Відстеження думок споживачів є невід’ємною функцією онлайн-маркетингу в соціальних мережах для ланцюга онлайну, який повинен працювати постійно. Цей моніторинг дозволяє постійно отримувати зворотний зв’язок від клієнтів. Відповідно оцінюється потенціал покупців протягом певного періоду, виділення з товарів найбільш популярних, керована думка споживачів, використання блогерів та споживачів для написання оглядів чи рецензій [6].

Реагуючи на виникаючі потреби споживачів, про які ми в основному дізнаємося з діалогів між у продавцем і покупцем через два канали — перший участь у діалозі, другий відгук на продукт чи послугу на сайті чи сторінці. Тому при виконанні замовлень і спонуканні до покупки нашого продукту слід створити сприятливу громадську думку про компанію, при цьому недостатньо просто стежити за думкою споживачів, необхідно відповідати на їхні запити та задовольняти їхні потреби. Для прикла-

ду, після інформаційної хвилі з інформацією про рівень кисню в крові та зв’язок із загостренням хвороби COVID-19 у соціальних мережах у 2020 р. багато користувачів мережі почали знайомитися із портативними системами вирівнювання кількості кисню в крові.

Якщо споживач звертається до служби підтримки компанії, він або вона отримує позитивний чи негативний досвід. І, як правило, є висока ймовірність, що споживач поділиться власною негативною думкою про компанію в Інтернеті [5]. Тому відділ обслуговування клієнтів повинен швидко реагувати на такі випадки, щоб не давати негативній інформації про компанію поширюватися.

Посилення позитивної діяльності — створення системи взаємовідносин зі споживачами, в якій вони будуть ділитися позитивною інформацією про компанію. При цьому слід звернути увагу, що служба підтримки не може допомогти кожному клієнту, особливо коли йдеться про велику компанію [6]. Тому багато індивідуальних відповідей на питання споживачів не є гарантією формування позитивних думок про компанію та її продукти. Потрібно створювати умови залучення споживача до процесу, коли компанія створює довірливу систему відносин між продавцем і покупцем, при цьому продавець плавно переходить від простого відповідача до модератора, який з споживачем проводить різного типу діалоги та обговорення.

Лідерство в умовах змін може бути традиційним маркетинговим інструментом (реклама кампанії, акції), але перевага соціальних мереж полягає в зворотному зв’язку, котрий логічно інтегрується в залучення клієнта до зміни взяття місця в компанії [6].

Для прикладу, мережа ресторанів KFC у своїй групі у соціальних мережах пропонує відвідувачам залишити відгук про роботу одного з ресторанів. Залишаючи свій відгук, призначений для фіксації рівня обслуговування і можливо отримати пропозиції до покращання в сфері обслуговування, а в свою чергу споживач отримує купон для безкоштовної покупки товарів або покупки товарів з знижкою.

Для зручності аналізу результатів задоволення споживачів та клієнтів продукцією та сервісом використовується спеціальне програмне забезпечення моніторингу користувачів. Його функціонал дозволяє зчитувати інформацію з обладнання та з використаних програмних ресурсів [7].

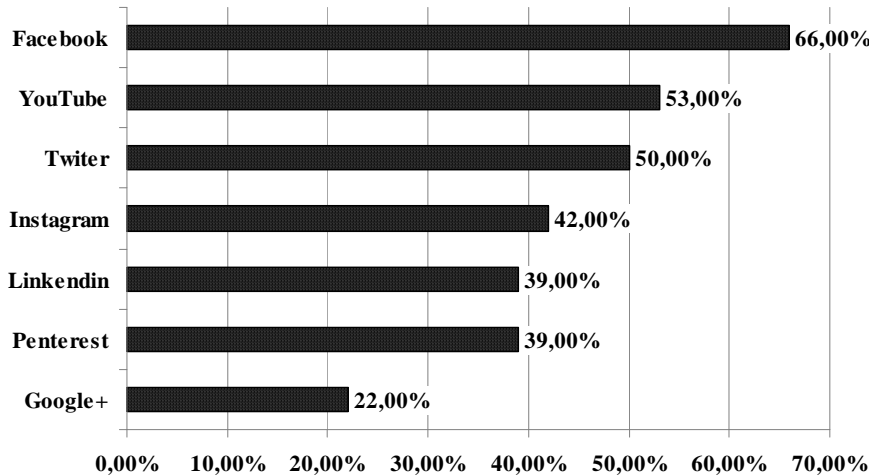


Рис. 2. Ефективність соціальних платформ для B2C

Джерело: [10].

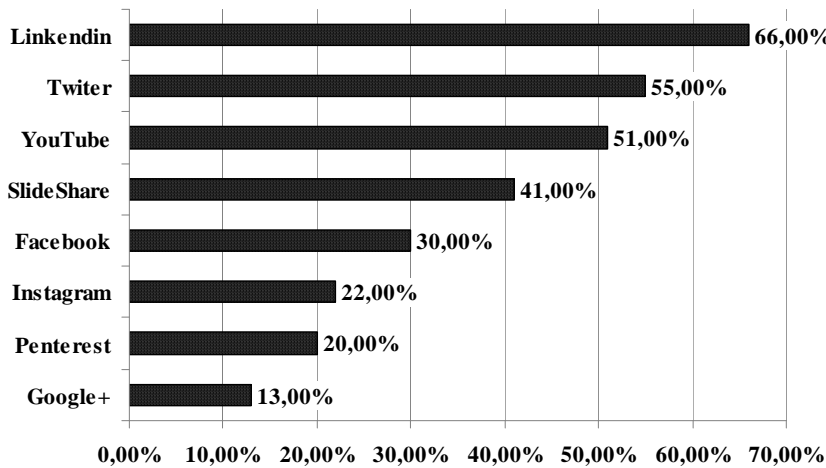


Рис. 3. Ефективність соціальних платформ для B2B

Джерело: [10].

Content Marketing Institute спільно з MarketingProfs організували опитування, в якому взяли участь 3714 маркетологів з усього світу. В якості теми дослідження було обрано контент, а також успіх в інтернет-маркетингу. Попри те, що лише 263 респондента відносяться до B2C маркетологам і власникам бізнесу, результати опитування було визнано показовими [10].

Рекламні пости (наприклад, публікації в Facebook або Twitter і Pinterest) застосовують 76% B2C маркетологів. 61% з них підтвердили дієвість цього виду реклами в соціальних мережах, ефективність якого була оцінена на 4 або 5 балів за п'ятибальною системою (3 демонструє нейтральне ставлення) [10].

Таким чином, розвиток Інтернету і поява соціальних мереж призвело до зміни класики бізнес модель з B2C (рис. 2).

Тепер ця система має на один більше елементів С — споживач готовий поділитися своєю думкою про компанію і про продукти. Коли не можливо доставити продукт за короткий час, то користувачам необхідно показувати сам процес доставки та можливість відслідковувати через Інтернет у режимі 24/7.

Більшість брали участь в опитуванні СМІ респондентів ставляться до сфери B2B (одна тисяча п'ятсот двадцять один чоловік). З них 93% використовують

рекламу в соціальних мережах: 52% — рекламні пости, 41% — рекламу безпосередньо. 48% маркетологів оцінили ці тактики на 4 бали за п'ятибальною шкалою ефективності, 45% — на 5 балів (рис. 3) [10].

Однак 55% B2B фахівців присвоїли оцінку вище середньої (4 або 5) платній пошукової реклами, а також PPC (Pay-Per-Click — плата за клік). І лише 29% респондентів вважають традиційну банерну рекламу достатньою ефективною або недефективною.

Для успішної рекламної кампанії потрібно спочатку розробити оптимальний підхід до відбору учасників для маркетингових заходів. Найбільш важка робота — це представлення макету, що

потрібно вибудувати алгоритм досягнення цілі до досягнення максимального ефекту в маркетингу, перший ефект (отримання номеру клієнту, що є першим елементом довіри, що в результаті дасть удосконалений зв'язок та можливість надіслання повідомлень та слідування за відвідуванням) при побудові відбору запрошених для спонсорських он-лайн чи офлайн подій слід використовувати соціальні мережі, а також звертати увагу на інтереси потенційних споживачів на основі розташування через дані із мережі [7].

Як відомо, більшість інформації про учасників приходить від рекомендацій — його/її друзів, найважливіше врахувати саме рекомендації друзів. Наприклад, якщо учаснику А подобається місце проведення, тоді він чи вона буде рекомендувати захід чи розказувати інформацію своїм друзям.

ВИСНОВКИ

Управління поведінкою споживачів на основі технологій соціальних мереж має великий потенціал не тільки як процес синтезу споживчих переваг, використання інноваційних маркетингових інструментів, психологічні підходи — це все призводить до досягнення цілей суб'єктів господарювання (компанія, підприємство, корпорація), основним завданням для яких був і залишається

ся прибуток від продажу продуктів. Прогрес соціальних мереж продовжується і в ланцюгах постачання [8]. У цьому випадку, виникають лавиноподібні ускладнення не тільки в організаційних формах, але також і у змісті та параметрах. З іншого боку, соціальні мережі мають вагомий вплив на великі соціальні групи.

При чому форми та методи державного (корпоративного) контролю в Україні ще не набрали масового явища, людина в мережі стає ключовим елементом розвитку технологій продаж та нових методів маркетингу. Це кількісна та якісна різноманітність економічних компонентів у мережах соціальних комунікацій. Його основними інструментами є активна, а іноді безперервна, реклама товарів і послуг, постійний аналіз конкурентного середовища, розробка нових способів просування товарів. В результаті цих дій збільшується аудиторія споживачів товарів та послуг.

Виробник або продавець повинен регулярно контролювати медіаресурси, закрити фокус, ідентифікуватися в ЗМІ ресурсах або на вебсайтах конкурентів, моніторинг ведення блогу з описом та представленням продуктів компанії і наведенням переваг продуктів над конкурентами фірми, регулярно збирати і аналізувати статистику з відвідування сайтів, пропозиції та коментарі клієнтів. Найкращими рішеннями для прогресивного розвитку компанії є розробка маркетингової стратегії подальшого розвитку торгівлі через соціальні мережі, в тому числі через маркетинг ЗМІ або із залученням спеціалістів у сфері SMM-просування.

На закінчення слід зазначити, що просування товарів у соціальній мережі буде давати можливість покращити імідж виробника, створити групу лояльних споживачів, реалізувати товари, розширювати продажі товарів, постійно покращувати асортимент, характеристики та якість товарів, на основі коментарів споживачів, використання зворотного зв'язку через соціальні мережі та покращення ланцюга постачання [9].

Література:

1. Бондаренко Т.Н., Skorobogatova A.A. Роль маркетинговых стратегий в организации работы коммерческого банка с клиентами. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2015. 3-3. С. 419—423.
2. Vinogradova M., Maloletko A., Shatsky A. "Social entrepreneurship within the framework of multi-agent system", 25th International Scientific Conference on Economic and Social Development — "XVII International Social Congress (ISC-2017)" Economic and Social Development, Book of Proceedings. 2017. Pp. 642—643.
3. Vinogradova M.V., Kulyamina O.S., Larionova A.A., Maloletko, A.N., Kaurova, O.V., "Digital technology in the field of educational services", International Review of Management and Marketing. 2016. Vol. 6. № 2. Pp. 281—287.
4. Ramilla A., Firooz B., Benson P., Martin S., Patrik W. "Advertising solutions", Ericsson Review (English Edition), 2009 Vol. 86, № 2, pp. 4—9.
5. Gavilanes J.M., Flatten T.C., & Brettel M. Content strategies for digital consumer engagement in social networks: Why advertising is an antecedent of engagement. Journal of Advertising. 2018. 47 (1). Pp. 4—23.
6. Байматов А.А. Инновационный маркетинг: стратегия создания новой потребительской ценности. Вест-

ник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. 2018. 74.1: С. 13—20.

7. Liu Y., Liu A., Liu X., Huang X. A statistical approach to participant selection in location-based social networks for offline event marketing. Information Sciences. 2019 480. С. 90—108.

8. Yang M. International entrepreneurial marketing strategies of MNCs: Bricolage as practiced by marketing managers. International Business Review. 2018. 27 (5). Pp. 1045—1056.

9. Казначеева С.Н., Лазутина А.Л., Морцова И.М. Преимущества интернет-маркетинга. International Journal of Advanced Studies. 2018. 8 (2-2). С. 93—98.

10. Yaghtin, Shahrzad; Safarzadeh, Hossein; Zand, Mehdi Karimi. Planning a goal-oriented B2B content marketing strategy. Marketing Intelligence & Planning. 2020.

References:

1. Bondarenko, T. N. and Skorobogatova, A. A. (2015), "The role of marketing strategies in organizing the work of a commercial bank with clients", International Journal of Applied and Basic Research, vol. 3-3, pp. 419—423.
2. Vinogradova, M., Maloletko, A. and Shatsky, A. (2017), "Social entrepreneurship within the framework of multi-agent system", 25th International Scientific Conference on Economic and Social Development — "XVII International Social Congress " Economic and Social Development, Book of Proceedings, pp. 642—643.
3. Vinogradova, M.V., Kulyamina, O.S., Larionova, A.A., Maloletko, A.N. and Kaurova, O.V. (2016), "Digital technology in the field of educational services", International Review of Management and Marketing, Vol. 6, No. 2, pp. 281—287.
4. Ramilla, A., Firooz, B., Benson, P., Martin, S. and Patrik, W. (2009), "Advertising solutions", Ericsson Review (English Edition), vol. 86, No. 2, pp. 4—9.
5. Gavilanes, J. M., Flatten, T. C. and Brettel, M. (2018), "Content strategies for digital consumer engagement in social networks: Why advertising is an antecedent of engagement", Journal of Advertising, vol. 47 (1), pp. 4—23.
6. Baimatov, A. A. (2018), "Innovative marketing: a strategy for creating new customer value", Bulletin of the Tajik State University of Law, Business and Politics. Social Science Series, vol. 74.1, pp. 13—20.
7. Liu, Y., Liu, A., Liu, X. and Huang, X. (2019), "A statistical approach to participant selection in location-based social networks for offline event marketing", Information Sciences, vol. 480, pp. 90—108.
8. Yang, M. (2018), "International entrepreneurial marketing strategies of MNCs: Bricolage as practiced by marketing managers". International Business Review, vol. 27 (5), pp. 1045—1056.
9. Kaznacheeva, S. N., Lazutina, A. L. and Morovova, I. M. (2018), "Benefits of internet marketing", International Journal of Advanced Studies, vol. 8 (2-2), pp. 93—98.
10. Yaghtin, S., Safarzadeh, H. and Zand, M. K. (2020), "Planning a goal-oriented B2B content marketing strategy", Marketing Intelligence & Planning, vol. 5. *Стаття надійшла до редакції 10.02.2022 р.*

УДК 338.45

*А. В. Вітюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки,
Вінницький національний технічний університет
ORCID ID: 0000-0001-5211-4948*

*Л. М. Несен,
к. т. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки,
Вінницький національний технічний університет
ORCID ID: 0000-0002-1901-3704*

*О. В. Куран,
студентка кафедри менеджменту, маркетингу та економіки,
Вінницький національний технічний університет
ORCID ID: 0000-0002-3774-9002*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.71

ПРОВІДНІ МАШИНОБУДІВНІ ПІДПРИЄМСТВА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

A. Vitiuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management, Marketing and Economics, Vinnytsia National Technical University
L. Nesen,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management, Marketing and Economics, Vinnytsia National Technical University
O. Kuran,
Student of the Department of Management, Marketing and Economics,
Vinnytsia National Technical University

LEADING MACHINE-ENGINEERING ENTERPRISES OF VINNITSA REGION: ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS

У статті досліджено особливості формування інвестиційної привабливості провідних машинобудівних підприємств Вінницької області. Проаналізовано попередню інвестиційну діяльність підприємств та її вплив на формування інвестиційної привабливості. Дослідження інвестиційної діяльності у сфері формування необоротних активів засвідчило вкладання ресурсів у придбання основних фондів, що в короткостроковому періоді вплинуло на формування позитивних результатів від операційної діяльності, втім, не змогло забезпечити зростання інвестиційної привабливості підприємств у довгостроковій перспективі. Оцінювання наслідків інвестиційної діяльності підприємств було здійснено через аналіз операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємств. За матеріалами фінансової звітності, що відображають інвестиційну діяльність виявлено її відсутність на ПАТ "Калинівський машинобудівний завод" як ціленаправленого вектора розвитку підприємства. Досліджено інвестиційну привабливість через аналіз ефективності господарської діяльності та фінансового стану. Виявлено окремі протиріччя, що пов'язані, з одного боку, з рентабельною діяльністю, яка свідчить про ефективність роботи підприємств, а з іншого — про використання застарілих основних фондів, вкладення значних ресурсів лише у матеріали та сировину та нездатність підприємств залучати зовнішній капітал. Визначено основні параметри, що вплинули на рівень інвестиційної привабливості об'єктів дослідження та тенденції їх розвитку. Обґрунтовано ряд особливостей управління виробничою діяльністю підприємств, зокрема виявлено активну виробничу діяльність та використання здебільшого власного капіталу. Встановлено, яким саме чином за умов збереження сучасних тенденцій діяльності машинобудівних підприємств можна забезпечити перспективи їх розвитку. Доведено, що усі досліджені підприємства володіють внутрішніми можливостями та перспективами розвитку на основі збільшення попиту на їх продукцію, успішна реалізація якої може слугувати джерелом часткового фінансування подальшого інвестиційного розвитку цих підприємств.

Peculiarities of the creation the investment attractiveness of the leading engineering enterprises of Vinnytsia region are researched. The previous investment activity of enterprises and its influence to the creation of investment attractiveness are analyzed. The study of investment activity in the field of non-current assets showed the investment of resources into the acquisition of fixed assets, which in the short term affected the creation of positive results from operating activities, but failed in increasing of investment attractiveness in the long-term period. Assessment of the consequences of investment activities of enterprises was carried out through the analysis of operating, investment and financial activities of enterprises. According to the financial statements, which reflect the investment activity, its absence was revealed at PJSC "Kalynivskii Machine-Engineering Plant" as a purposeful vector of enterprise development. Investment attractiveness is studied through the analysis of economic efficiency and financial condition. There are some contradictions related on the one hand to profitable activities, which indicate the efficiency of enterprises and on the other hand — the use of obsolete fixed assets, investing significant resources only in materials and raw materials and the inability of enterprises to attract external capital. The main parameters that influenced the level of investment attractiveness of research objects and trends in their development are identified. A number of features of management of production activity of enterprises are substantiated, in particular active production activity and use of mostly own capital are revealed. It is established how in the conditions of preservation of modern tendencies of activity of the machine-engineering enterprises it is possible to provide prospects of their development. It is proved that all researched enterprises have internal opportunities and prospects for development based on increasing demand for their products, the successful implementation of which can serve as a source of partial financing for further investment development of these enterprises.

*Ключові слова: інвестиційна привабливість, активи, основні фонди, машинобудування, підприємство.
Key words: investment attractiveness, assets, fixed assets, mechanical engineering, enterprise.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зростання конкуренції на ринках технологічної продукції створює особливо складні умови виживання для українських машинобудівних підприємств. Відтак багатьом з них виживання може бути забезпечене за рахунок надходження зовнішнього капіталу, що може бути забезпечене лише на основі досягнутих позитивних результатів діяльності підприємств. За таких обставин індикатором можливого зовнішнього фінансування виступає інвестиційна привабливість, однією з передумов формування якої є вже здійснювана машинобудівними підприємствами інвестиційна діяльність. Оскільки інвестиційна привабливість є інтегральною характеристикою, що передбачає врахування ряду факторів, окремим елементом її формування вважатимемо вже попередньо здійснені інвестиції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у формування теоретико-методологічних та методичних засад інвестиційної діяльності та інвестиційної привабливості підприємств зробили такі українські науковці: І.О. Бланк, В.М. Гриньова, М.П. Войнаренко, О.Є. Кузьмін, Л.Г. Ліпич, О. Г. Мельник, А.А. Пересада, Л.О. Чорна, О.М. Ястремська, В.Г. Федоренко та ін. Дослідженнями проблем інвестиційної привабливості саме машинобудівних підприємств займалися Л.А. Буркова, О.В. Ситник, І.В. Тютюнник, В.А. Міщенко та ін. Проте у працях зазначених дослідників не було розглянуто вплив поточної інвестиційної діяльності на особливості формування подальшої інвестиційної привабливості саме провідних машинобудівних підприємств.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є дослідження поточної інвестиційної діяльності та її вплив на подальше формування інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Науковцями та практиками вже давно встановлено, що запорукою розвитку кожного підприємства, а відповідно і здатності генерувати прибуток є його інвестиційна привабливість. Саме тому кваліфікована оцінка інвестиційної привабливості на основі спільних критеріїв дозволяє встановити напрями, що підсилюють інвестиційну привабливість підприємства та виявити "вузькі місця".

Наукова думка на сьогодні оперує значною кількістю методик та підходів щодо визначення інвестиційної привабливості підприємств, втім вони характеризуються рядом спільних ознак, що базуються на визначенні певних відомих або специфічних коефіцієнтів.

Відзначаючи саме часову перспективу як основний вектор розвитку машинобудівних підприємств, було достеменно встановлено [1, с. 95—100] можливості економічного та техніко-технологічного розвитку саме провідних машинобудівних підприємств Вінницької області, а саме: ПрАТ "Вінницький дослідний завод", ПрАТ "Калинівський машинобудівний завод", ПрАТ "Барський машинобудівний завод". Вважаючи ці підприємства локомотивами розвитку машинобудівної галузі Вінницької області, дослідимо їх інвестиційну привабливість в тому числі крізь призму вже попередньо здійсненої інвестиційної діяльності.

Для коректності оцінювання інвестиційної привабливості вважаємо за доцільне використати два підходи:

Таблиця 1. Динаміка необоротних активів машинобудівних підприємств

Стаття	Роки	ПрАТ «Вінницький дослідний завод»	ПрАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПрАТ «Барський машинобудівний завод»
Нематеріальні активи	2017	2	7	314
	2018	1	1 837	80
	2019	1	786	111
	2020	0	0	125
Незавершені капітальні інвестиції	2017	885	451	1 314
	2018	775	1 679	308
	2019	922	5 463	94
	2020	1 439	8 160	392
Основні засоби	2017	21 153	9 958	21 572
	2018	23 456	19 066	19 841
	2019	28 340	18 313	16 835
	2020	23 181	13 928	14 343
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	2017	0	239	0
	2018	0	239	0
	2019	0	239	0
	2020	0	239	0
Довгострокові фінансові інвестиції: інші фінансові інвестиції	2017	0	0	30
	2018	0	0	30
	2019	0	0	30
	2020	0	0	30
Усього за розділом I (зростання відносно попереднього року)	2017	22 040	10 655	23 230
	2018	24 232 (+9,95%)	22 821 (+114,18%)	20 259 (-12,79%)
	2019	29 263 (+20,76%)	16 588 (-27,31%)	17 070 (-15,74%)
	2020	24 620 (-15,87%)	22 327 (+34,6%)	14 890 (-12,77%)

Джерело: [4—6].

1) методика аналізу фінансової звітності представлена Скоробагатою Н.Є. [2, с. 312];

2) підхід запропонований у роботі науковців Мороза О. В., Карачини Н. П. та Вітюк А.В. [3, с. 145].

При цьому зазначимо, що основними критерієм використання зазначених методик є:

1) уніфіковане використання даних фінансової звітності;

2) можливість використання до різних підприємств;

3) придатність результатів до порівняння з іншими підприємствами та із власними результатами за попередні роки.

Для того щоб оцінити перспективи формування інвестиційної привабливості підприємства за вказаними методиками необхідно проаналізувати інвестиційну діяльність машинобудівних підприємств ПрАТ "Вінницький дослідний завод", ПрАТ "Калинівський машинобудівний завод", ПрАТ "Барський машинобудівний завод" з використанням таких форм фінансової звітності: форма 1 "Баланс", форма 2 "Звіт про фінансові результати"; форма 3 "Звіт про рух грошових коштів" та "Примітки до річної фінансової звітності".

1. Методика аналізу фінансової звітності представлена Скоробагатою Н.Є.

Здійснити таке дослідження можливо через аналіз змін за статтями першого розділу балансу "Необоротні активи", статтею "Поточні фінансові інвестиції" другого розділу балансу за окремими статтями форми 2 "Звіт

про фінансові результати" ("Дохід від участі в капіталі", "Інші фінансові доходи", "Втрати від участі в капіталі", "Інші витрати"), розділу II "Рух коштів в результаті інвестиційної діяльності" форми 3 "Звіт про рух грошових коштів" та частин III "Капітальні інвестиції", IV "Фінансові інвестиції" та V "Доходи і витрати" форми 5 "Примітки до фінансової звітності підприємства".

Важливість аналізу необоротних активів (табл. 1) пояснюється тривалістю їх використання, з одного боку та інтелектуальною складовою і вигляді патентів, наукових розробок, продуктів інтелектуальної власності — з іншого, що є першоосновою виробництва у сьогодинському технологічному укладі машинобудівного виробництва.

Дослідження рівня забезпеченості та динаміки необоротних активів засвідчило нестабільну тенденцію в управлінні необоротними активами. З таблиці 1 видно, що за 2017—2020 рр. збільшення суми необоротних активів ПАТ "Вінницький дослідний завод" зберігалось в середньому на рівні 4,95% (9,95% за 2017—2018 рр., 20,76% за 2018—2019 рр., -15,87% за 2019—2020 рр.), ПАТ "Калинівський машинобудівний завод" — 40,49% (114,18% за 2017—2018 рр., -27,31% за 2018—2019 рр., 34,6% за 2019—2020 рр.), ПАТ "Барський машинобудівний завод" (-12,79% за 2017—2018 рр., -15,74% за 2018—2019 рр., -12,77% за 2019—2020 рр.), що свідчить про те, що серед вищенаведених підприємств найоптимальніші показники у ПАТ "Калинівський машинобудівний завод" та ПрАТ "Вінницький дослідний завод". ПАТ "Барський машинобудівний завод" за останні роки має негативну динаміку до зниження вкладення активів з довгостроковою метою в нерухомість, облігації, акції, запаси корисних копалин, спільні підприємства і т.д.

Втім, серед тенденцій, що позитивно характеризують інвестиційну діяльність вказаних підприємств є переважача частка в структурі необоротних активів основних засобів та їх зростаючу вартість, що свідчить про нарощення матеріально-технічної бази досліджуваних підприємств. Поряд з цим, позитивним явищем є різке нарощення із 885 тис. грн у 2017 році до 1439 тис. грн у 2020 році незавершених капітальних інвестицій на ПАТ "Вінницький дослідний завод" та із 451,0 тис. грн у 2017 році до 8160,0 тис. грн на ПАТ "Калинівський машинобудівний завод", які ведуть активну інвестиційну діяльність, тим самим підсилюючи свою інвестиційну привабливість. Втім, активізація інфляційних процесів за аналізований період частково унеможливило активізацію інвестиційної діяльності вказаних підприємств з огляду на динаміку цін, політику управління активами підприємств та ін. Яскравим прикладом є переоцінка активів. В умовах інфляції основні засоби, залишки незавершеного капітального будівництва періодично переоцінюються з урахуванням зростання індексу цін. Нові запаси відобраються за поточними цінами, раніше оприбутковані запаси — за цінами на дату їх надходження. Кошти в рахунках, грошову готівку не переоцінюють, тому дуже важко привести всі статті активу балансу до

порівняльного вигляду і зробити висновок про реальні темпи приросту їхньої величини [5]. Звідси можуть виникати тенденції активного зростання абсолютних величин активів на рахунках підприємств, втім, їх здатність генерувати виробничу діяльність машинобудівних підприємств залишається вкрай низькою.

Другий етап досліджень присвячується аналізу динаміки фінансових інвестицій. Пильна увага до цієї сфери інвестиційної діяльності досліджуваних підприємств засвідчила відсутність робіт із залучення додаткового капіталу шляхом випуску короткострокових цінних паперів, казначейських векселів і депозитних сертифікати, з терміном погашення більше трьох місяців, але не довше дванадцяти місяців з дати балансу, інших короткострокові боргові цінні папери, деривативів та ін. Вказані тенденції вкрай настожують, оскільки відображають два можливі негативні аспекти діяльності машинобудівних підприємств Вінниччини:

1. Фінансові установи з огляду на макроекономічну ситуацію та мезоекономічні тенденції не готові забезпечувати машинобудівні підприємства додатковим капіталом, що відрізняє підприємства від додаткових фінансових можливостей розвитку.

2. Нездатність менеджменту підприємств використовувати такі фінансові можливості розвитку підприємств.

В обох випадках ситуація є вкрай поганою, оскільки характеризує ситуацію за якої провідні підприємства галузі не можуть отримати додаткове фінансування, що свідчить про ще більш критичну ситуацію для машинобудівних підприємств, які є менш ефективними.

Третім етапом аналізу інвестиційної привабливості підприємств є дослідження динаміки фінансових результатів діяльності підприємств (табл. 2—4) через оцінювання операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, а також результатів діяльності підприємства, які могли бути отримані в результаті надзвичайних подій.

Дані таблиці 2 показують що за 2017—2020 рр. відбулися певні зміни у структурі прибутку підприємства, зокрема збільшилась частка прибутку від операційної діяльності на ПАТ "Калинівський машинобудівний завод". Винятком є 2019 р., коли відбулось значне зниження (з 12 614 тис. грн до 72 тис. грн). Прибуток від операційної діяльності ПАТ "Барський машинобудівний завод" за 2017—2019 рр. має тенденцію до зниження. Лише 2020 р. відбулось певне зростання на 16,16% у бік зростання. ПАТ "Вінницький дослідний завод" протягом 2017—2020 рр. дотримується негативної динаміки, тобто відбувається поступове номінальне зниження прибутку. В свою чергу ПАТ "Калинівський машинобудівний завод" отримує додатковий дохід, а ПАТ "Барський машинобудівний завод" здійснює щорічно фінансові витрати. Водночас мають місце і інші витрати, що свідчить про активну діяльність підприємств, що потребує додаткових досліджень.

Для оцінювання загальних тенденцій фінансового стану досліджуваних підприємств важливим аспектом є моніторинг руху грошових коштів протягом звітного періоду в результаті інвестиційної діяльності (табл. 3). Важливість такого спостереження пояснюється тим, що

Таблиця 2. Фінансовий результат від операційної діяльності

Стаття	ПрАТ «Вінницький дослідний завод»	ПрАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПрАТ «Барський машинобудівний завод»
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	11 064	12 421	8 427
Збиток	8 131	12 614	7 880
	5 058	72	3 466
	2 729	12 999	4 026
	0	0	0
	0	0	0
	0	0	0
	0	0	0
Інші фінансові доходи	0	0	22
	0	0	187
	0	0	2
	0	0	1
Інші доходи	0	0	0
	0	133	1
	0	708	0
	0	20	16
Фінансові витрати	0	0	-1 305
	0	0	-448
	0	0	-2 536
	0	0	-2 536
Інші витрати	-16	-70	0
	-19	-94	-55
	0	-11	0
	-17	-14	-16

рух грошових коштів від інвестиційної діяльності відображає такі окремі сторони інвестиційної діяльності:

- платежі постачальникам за придбання необоротні активи;
- надходження коштів за реалізовані цілісні майнові комплекси, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції;
- надання позик іншим підприємствам;
- надходження коштів від фінансових інвестицій (дивіденди, відсотки) [1, с. 71].

Дослідження руху коштів в результаті інвестиційної діяльності засвідчив дві протилежні тенденції — активне інвестування ПрАТ "Вінницький дослідний завод" та ПрАТ "Барський машинобудівний завод" та відсутність інвестиційної діяльності на ПАТ "Калинівський машинобудівний завод", спроба виявлення основних причин чого і буде здійснена з використанням іншої методики.

Аналіз грошового потоку від інвестиційної діяльності (табл. 3) виявив, що ПрАТ "Вінницький дослідний завод" та ПрАТ "Барський машинобудівний завод" здійснювало періодично придбання необоротних активів. Для ПрАТ "Вінницький дослідний завод" найбільші витрати у розмірі 11940,0 тис. грн за цією статтею припадають на 2020 р., що є наслідком стабільної політики розвитку підприємства, що проявляється у поступовому нарощуванні необоротних активів шляхом їх збільшення із 5164,0 тис. грн у 2017 році до 8350,0 тис. грн у 2018 році. У 2019 році відбулось певне скорочення інвестицій, втім, у 2020 році обсяг здійснених інвестицій на ПАТ "Вінницький дослідний завод" досяг найвищого рівня у 11940,0 тис. грн, що свідчить про активне вкладання ресурсів саме у необоротні активи, зокрема нематеріальні активи, як першооснову технологічного розвитку машинобудівного підприємства. В свою чергу ПАТ "Барський машинобудівний завод" проде-

Таблиця 3. Рух коштів в результаті інвестиційної діяльності

Стаття	ПрАТ «Вінницький дослідний завод»	ПрАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПрАТ «Барський машинобудівний завод»
	Надходження від реалізації: фінансових інвестицій	0	0
Необоротних активів	787	0	0
	352	0	0
	0	0	0
	0	0	10
Надходження від погашення позик	410	0	0
	0	0	0
	420	0	0
	0	0	0
Необоротних активів	-5 164	0	-3 192
	-8 350	0	-3 509
	-3 184	0	-6 061
	-11 940	0	-1 795
Витрачання на надання позик	-1 250	0	0
	0	0	0
	0	0	0
	0	0	0
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	-5 217	0	-3 192
	-7 998	0	-3 509
	-2 764	0	-6 061
	-11 600	0	-1 795

монстрував подібну інвестиційну політику збільшення інвестицій із 3192,0 тис. грн у 2017 році до 3509,0 тис. грн у 2018 році, потім до 6061,0 тис. грн у 2019 році, що є найбільшим значенням за увесь аналізований період і свідчить про активний розвиток підприємства.

Відтак наявність точкових різких збільшень інвестицій свідчить про реалізацію окремих інвестиційних проектів на цих підприємствах, що забезпечує їм сьогоднішню та майбутню прибуткову діяльність у сфері машинобудівної індустрії.

Таблиця 4. Чистий рух коштів від діяльності підприємства

Стаття	Роки	ПрАТ «Вінницький дослідний завод»	ПрАТ «Калинівський машинобудівний завод»	ПрАТ «Барський машинобудівний завод»
		Чистий рух коштів від операційної діяльності	2017 4 032	2 067
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	2018 12 145	17 977	-2 469	
	2019 6 999	5 215	1 837	
	2020 10 212	-18 760	-2 354	
	2017 -5 217	0	-3 192	
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	2018 -7 998	0	-3 509	
	2019 -2 764	0	-6 061	
	2020 -11 600	0	-1 785	
	2017 -1 583	0	1 795	
Чистий рух коштів за звітний період	2018 1 582	0	-448	
	2019 -1 849	-10	8 614	
	2020 0	10	4 411	
	2017 -2 768	2 067	-3 102	
Залишок коштів на початок року	2018 5 729	17 977	-6 426	
	2019 2 386	5 205	4 390	
	2020 -1 388	-18 750	272	
	2017 9 850	24 625	3 413	
	2018 3 698	5 127	9 839	
	2019 4 714	9 637	4 390	
	2020 6 834	27 431	272	

Джерело: складено на основі [2—4].

Відсутність руху коштів від інвестиційної діяльності на ПАТ "Калинівський машинобудівний завод" може бути спричинений рядом внутрішніх виробничих передумов, відтак дослідимо більш детально чистий рух коштів від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, а також загальний чистий рух коштів за звітний період протягом 2017—2020 рр. (табл. 4).

З таблиці 4 видно, що на ПАТ "Калинівський машинобудівний завод" залишок грошових коштів на початок 2020 року на підприємстві значно зріс і становив 27 431 тис. грн. Грошові кошти у звітному році надходили лише від операційної діяльності. Однак їх обсяг 2020 р. у порівнянні з 2019 р. знизився до від'ємного числа, що є негативним моментом у діяльності підприємства. Операційна діяльність — це основна діяльність підприємства, що може свідчити про те, що підприємство у 2020 р. могло недоотримувати коштів від надходження коштів від покупців за реалізовану готову продукцію, надходження коштів від наданих у короткострокову оренду об'єктів необоротних активів тощо. Впродовж 2017—2020 рр. видатки грошових коштів не були пов'язані як з інвестиційною діяльністю підприємства, так і з фінансовою, відтак підприємство усі свої грошові кошти спрямовувало саме на операційну діяльність.

У свою чергу аналіз чистого руху грошових коштів від діяльності підприємства ПрАТ "Вінницький дослідний завод" та ПрАТ "Барський машинобудівний завод" засвідчив стабільність та активну операційну, інвестиційну та фінансову діяльність протягом останніх чотирьох років. На ПрАТ "Вінницький дослідний завод" залишок грошових коштів на початок звітного періоду на підприємстві за 2018—2020 р. значно зріс і у 2020 р. становив 6 834 тис. грн. На ПрАТ "Барський машинобудівний завод" навпаки за 2018—2020 р. спостерігається регрес залишку коштів на початок звітного року. У першому випадку варто звертати увагу на ймовірність впливу інфляції або ж реальний розвиток підприємства.

Отже, можна зробити висновки, що аналіз інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств на основі аналізу операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, відображеної у фінансовій звітності свідчить, що сьогодні провідні підприємства машинобудівної галузі знаходяться в складних умовах формування їх інвестиційної привабливості. Складність цих умов пояснюється внутрішніми обставинами, що передбачають розгляд особливостей роботи окремих підприємств та зовнішніми обставинами, що є незалежними від підприємства та формуються під впливом конкуренції, доступу до фінансових ресурсів, валютної політики держави та ін.

2. Підхід запропонований у роботі науковців Мороза О.В., Карачини Н.П. та Вітюк А.В.

Для забезпечення комплексності дослідження важливо окрім абсолютних значень показників діяльності машинобудівних підприємств необхідно дослідити відносні показники діяльності ПрАТ "Вінницький дослідний завод", ПрАТ "Калинівський машинобудівний завод" та ПрАТ "Барський машинобудівний завод".

На основі отриманих розрахунків сформуємо інтегральну оцінку інвестиційної привабливості (табл. 6). Для цього врахуємо вагове значення кожного з оцінених показників (табл. 5).

Дослідження інвестиційної привабливості провідних машинобудівних підприємств Вінницької області засвідчило нестабільність у діяльності цих підприємств, що проявилася у різкому коливанні інтегральної оцінки інвестиційної привабливості. Зокрема, на усіх трьох підприємствах відбувалися вказані різкі зміни, що були спричинені фінансовими результатами діяльності підприємства. Подібні коливання підтверджують результати отримані при аналізі здійсненої інвестиційної діяльності, зокрема свідчать про те, що у інвестиційній привабливості машинобудівних підприємств важливе місце посідає їх оборотна діяльність. Зазначена оборотна діяльність \ може бути забезпечена випуском низькотехнологічної продукції, це може бути або велика кількість дрібної продукції або кілька великих, але так само не супертехнологічних агрегатів. За таких умов негативним фактором постає те, що при оцінюванні інвестиційної привабливості ігнорується фактор технологічності та наукоємності

Таблиця 5. Критерії присвоєння вагових значень частковим показникам оцінювання інвестиційної привабливості підприємств

Показник /оцінка	Найвищий (2 бали)	Високий (1 бал)	Середній (0 балів)	Низький (-1 бал)	Вкрай низький (-2 бали)	Вагове значення
Рентабельність діяльності	>20%	5-20%	0-5%	-20-0%	<-20%	1,6
Рентабельність витрат	>20%	5-20%	0-5%	-20-0%	<-20%	1,2
Рентабельність активів	>15%	5-15%	0-5%	-10-0%	<-10%	1,2
Рентабельність власного капіталу	>45%	15-45%	0-15%	-30-0%	<-30%	0,8
Рентабельність оборотного капіталу	>30%	10-30%	0-10%	-20-0%	<-20%	0,4
Рентабельність основних засобів	>20%	5-20%	0-5%	-20-0%	<-20%	0,8
Коефіцієнт поточної ліквідності	>1,3	1,15-1,3	1,0-1,15	0,9-1,0	<0,9	1,0
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,3	0,2-0,3	0,15-0,2	0,1-0,15	<0,1	1,6
Частка чистого оборотного капіталу в поточних активах	>22%	12-22%	0-12%	-11%-0%	<-11%	0,8
Частка власного капіталу у пасиві балансу	>50%	20-50%	10-20%	3-10%	<3%	0,6

продукції, наявних технічних можливостей її випуску та інженерних кадрів, здатних до науково-дослідної роботи.

Крім того, інвестиційна привабливість досліджуваних підприємств базувалася ряді тактичних заходів, що були здійснені підприємствами за певних внутрішніх умов:

1. ПАТ "Вінницький дослідний завод":

1.1 фінансовий стан підприємства є стабільним, що проявляється у високих показниках ліквідності та стійкості;

1.2 висока частка використання власного капіталу свідчить про недостатнє використання підприємством

Таблиця 6. Аналіз інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств Вінницької області

Ефективність господарської діяльності												
	ПрАТ «Вінницький дослідний завод»				ПрАТ «Калинівський машинобудівний завод»				ПрАТ «Барський машинобудівний завод»			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Рентабельність діяльності, %	15,07	20,31	4,73	3,34	6,32	5,46	3,55	0,66	4,51	3,77	0,90	0,69
Рентабельність витрат, %	19,47	30,18	5,64	11,54	7,70	6,69	4,04	0,82	5,25	4,31	1,03	0,79
Рентабельність активів, %	10,07	11,60	2,67	4,64	9,10	5,72	5,24	0,48	7,99	6,31	1,16	0,73
Рентабельність власного капіталу, %	11,53	13,82	3,09	5,62	26,90	25,82	20,98	1,36	10,74	9,04	1,64	1,95
Рентабельність оборотного капіталу, %	14,45	16,50	3,97	6,64	11,26	6,31	5,97	0,52	10,08	8,20	1,43	0,86
Рентабельність основних засобів, %	34,60	70,90	8,52	16,04	100,95	70,02	54,97	4,60	39,20	28,74	6,18	4,78
Фінансовий стан												
Коефіцієнт поточної ліквідності	5,05	4,38	5,01	3,99	1,22	1,16	1,17	0,15	4,35	4,06	3,79	3,03
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,81	0,67	0,10	0,42	0,20	0,19	0,13	0,12	0,45	0,10	2,13	0,10
Частка чистого оборотного капіталу в поточних активах, %	0,82	0,77	0,80	0,75	-0,71	0,14	0,15	0,22	0,77	0,14	0,74	0,67
Частка власного капіталу у пасиві балансу, %	0,87	0,84	0,87	0,83	0,34	0,22	0,25	0,35	0,74	0,70	0,71	1,34
Інтегральна оцінка інвестиційної привабливості підприємства	13,0	17,6	4,2	10,0	6,0	8,8	4,4	-1,4	11,2	6,4	8,8	1,4

потенціалу свого розвитку через ігнорування можливостей використання залученого капіталу;

1.3 основою капіталу підприємства є оборотні активи, які за умови високорентабельного використання основних засобів свідчать про високі обсяги реалізації продукції.

Висновок — ПАТ "Вінницький дослідний завод" володіє усіма перспективами більш активного розвитку передумовою якого є зростання попиту на продукцію заводу.

2. ПАТ "Барський машинобудівний завод":

2.1 підприємство не здійснює значних оновлень основних фондів і веде лиш поточну відновну діяльність;

2.2 рентабельна діяльність підприємства має тенденцію до зменшення і забезпечується лише за рахунок високого рівня чистих доходів;

2.3 зростання собівартості продукції, що проявилася у зниженні рентабельності витрат свідчить про відсутність раціоналізаторських ідей та наукоємних виробництв і відображає зростання витрат на придбання матеріалів та сировини;

2.4 підприємство використовує виключно власний капітал оскільки за умов низької рентабельності не може сплачувати відсотки за користування залученим капіталом.

Висновок — ПАТ "Барський машинобудівний завод" знаходиться досить в складних умовах оскільки ефективність його господарської діяльності щороку знижується, що впливає на інвестиційну привабливість підприємства. Використання застарілого обладнання, що відображено у показнику рентабельності основних засобів надалі призводитиме до погіршення стану підприємства, відтак підприємство постає перед необхідністю заміни основних засобів, що вимагає додаткових інвестицій.

3. ПАТ "Калинівський машинобудівний завод":

3.1 володіючи відносно новим обладнанням продовжив політику нарощення основних засобів, що представлено у збільшенні первісної вартості основних фондів тим самим підвищуючи виробничу базу підприємства;

3.2 за рахунок оновлених та розширених основних засобів було збільшено обсяг випуску та реалізації продукції, що підтверджує динаміка чистого доходу (виручки) від реалізації та збільшені обсяги оборотних фондів протягом усіх 2017—2020 років;

3.3 володіючи достатньою рентабельністю підприємство змогло залучити велику кількість залученого капіталу, ефективно його використовувати і забезпечити прибуткову діяльність.

Висновок — ПАТ "Калинівський машинобудівний завод" є рентабельним, володіє оборотними засобами, необоротними активами та клієнтами, які купують продукцію підприємства відповідно для збільшення його ефективності та інвестиційної привабливості потрібно збільшити обсяги його діяльності.

Відтак усі досліджені підприємства володіють внутрішніми можливостями та перспективами розвитку на основі збільшення попиту на їх продукцію, успішна реалізація якої може слугувати джерелом часткового фінансування подальшого інвестиційного розвитку цих підприємств.

ВИСНОВКИ

Діяльність провідних машинобудівних підприємств Вінницької області, які займаються конструкторською діяльністю, експортують свою продукцію, забезпечують державні установи обладнанням та машинобудівною продукцією характеризується значними коливаннями, які здебільшого спричинені зовнішніми факторами, зокрема зростаючою конкуренцією та спробами менеджменту цих підприємств вчасно та випереджаючи розвиватися. Відтак за умов, коли провідні машинобудівні підприємства області стикаються із значними перешкодами у своєму розвитку, особливої актуальності набуває пошук шляхів підвищення інвестиційної привабливості саме перспективних машинобудівних підприємств, які будучи локомотивами розвитку галузі можуть долучити до підрядних операцій чи операцій постачання менш ефективні машинобудівні підприємства, тим самим забезпечуючи окремі сторони розвитку машинобудівної галузі в державі.

Література:

1. Вітюк А.В. Розробка методу оцінювання доцільності й ефективності інвестування напрямів діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування. Проблеми економіки. 2019. № 1. С. 95—101.

2. Skorobahatova N. Ye. Дослідження сутності інвестицій та інвестиційної діяльності. Економічний вісник НТУУ "КПІ". 2016. № 13. С. 311—317.

3. Мороз О.В., Карачина Н.П., Вітюк А.В. Розвиток процесів забезпечення інвестування підприємств сільськогосподарського машинобудування Вінниці: ВНТУ, 2019. 184 с.

4. ПАТ "Вінницький дослідний завод". URL: <http://voz.com.ua/>

5. ПАТ "Калинівський машинобудівний завод". URL: <https://kmbp.com.ua/>

6. ПАТ "Барський машинобудівний завод". URL: <https://barmash.com.ua/>

References:

1. Vitiuk, A.V. (2019), "Development of a method for assessing the feasibility and efficiency of investment into activities of agricultural engineering enterprises", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 95—101.

2. Skorobahatova, N. Ye. (2016), "Research of the essence of investments and investment activity", *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI"*, vol. 13, pp. 311—317.

3. Moroz, O. V., Karachyna N. P. and Vitiuk A.V. (2019), *Rozvytok protsesiv zabezpechennia investuvania pidpryyemstv silskohospodarskoho mashynobudunvania [Development of investment support processes for agricultural machinery enterprises]*, VNTU, Vinnytsia, Ukraine.

4. PJSC "Vinnytsia Research Plant" (2022), available at: <http://voz.com.ua/> (Accessed 15 Jan 2022).

5. PJSC "Kalynivskii Machine-Building Plant" (2022), available at: <https://kmbp.com.ua/> (Accessed 15 Jan 2022).

6. PJSC "Barskii Machine-Building Plant" (2022), available at: <https://barmash.com.ua/> (Accessed 15 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022 р.

Л. І. Гейко,
аспірант, Школа охорони здоров'я,
Національний університет "Києво-Могилянська академія"
ORCID ID: 0000-0002-0881-9104

Т. П. Юрочко,
к. держ. упр., доцент, завідувач кафедри "Школа охорони здоров'я",
Національний університет "Києво-Могилянська академія"
ORCID ID: 0000-0002-9455-9141

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.78

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ОФІЦІЙНИХ МЕДІА-ПОВІДОМЛЕНЬ ЩОДО ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РЕКОМЕНДАЦІЙ ВООЗ

L. Heiko,
Postgraduate student of the Department of School of Public Health, National University of Kyiv-Mohyla Academy
T. Yurochko,
PhD in Public Administration, Head of the School of Public Health, National University of Kyiv-Mohyla Academy

CONTENT ANALYSIS OF OFFICIAL MEDIA MESSAGES ABOUT HEALTHY DIET FOR CHILDREN IN UKRAINE: THE CONTEXT OF WHO RECOMMENDATIONS

У статті представлено дослідження офіційних медіаповідомлень про здорове харчування дітей в Україні в контексті рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), виконаного за методологією класичного кількісного контент-аналізу. Офіційна комунікація була концептуалізована як опубліковані джерела на сайті Міністерства охорони здоров'я та Центру громадського здоров'я, а також у нормативно-правових документах, що формують політику здорового харчування. Результати засвідчують, що офіційна медіакомунікація щодо здорового харчування дітей частково узгоджена з рекомендаціями ВООЗ. 48,9% одиниць аналізу містили в тексті хоча б одну з рекомендацій ВООЗ. Дослідження офіційної комунікації з використання кількісної методології є істотним для розуміння державної політики щодо здорового харчування дітей та її успішної імплементації у суспільстві.

Abstract: *The article presents the research of official media reports on healthy eating for children in Ukraine in the context of the recommendations of the World Health Organization (WHO). The research was done using the methodology of classical quantitative content analysis. The aim of the study was to define whether official communication about healthy eating for children follows WHO recommendations. Official media reports were conceptualized as published sources on the website of the Ministry of Health, Center for Public Health and legal documents that shape healthy eating policy. To the sample were included all materials with tags "healthy eating" and "healthy eating for children". Total sample size was 92 units of analysis. Categories of analysis are taken from the WHO definition of healthy eating as follows categories: "fruits and vegetables", "salt", "sugar", "fat". Because the definition of healthy diet is presented as limiting daily consumption of salt, sugar, fat and promotion of eating at least 400 grams of fruits and vegetables. Such categories, as "research" and "year of publication", were also added for checking referencing for particular research and*

analyzing chronology. According to the methodology of classical content analysis, a verification of coding reliability was performed after data collection. After four waves of checking coding reliability, the Krippendorff index become appropriate ($\alpha \geq 0.75$) to make interpretations and conclusion about selected categories of analysis. The results show that the official media communication on healthy nutrition for children is partially agreed with basic WHO recommendations. The study highlights that 48.9% of the units of analysis contained in the text at least one of the WHO recommendations. The research of official communication with the use of quantitative methodology is essential for understanding the state policy on healthy nutrition of children and its successful implementation in society. Otherwise, this area of knowledge requires additional research using qualitative methodology, especially focusing on key stakeholders of healthy diet policy implementation.

Ключові слова: кількісний контент-аналіз, офіційні медіаповідомлення, здорове харчування, рекомендації ВООЗ, офіційні рекомендації щодо харчування.

Key words: quantitative content analysis, official media reports, healthy eating, WHO recommendations, official nutrition recommendations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

За даними дослідження про глобальний тягар хронічних хвороб [6] у 2019-ому році найбільше смертей було від серцево-судинних і онкологічних захворювань. Значна роль у запобіганні розвитку хронічних захворювань та популяризації належить урядам країн [17] та комунікації цього питання.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) зазначає, що "здорове харчування забезпечує захист від неправильного харчування у всіх його формах, а також від неінфекційних захворювань, включно з діабетом, хворобами серця, інсультом та певними видами раку" [23]. Проте наукове визначення здорового харчування є проблематичним та може варіюватися залежно від соціального та політичного контексту, а також місцевих традицій [13]. Оскільки єдиного визначення здорового харчування не існує, у цій роботі було обрано концепт ВООЗ як рамку даного контент-аналітичного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У рекомендаціях ВООЗ тезово наводяться основи здорового харчування для дорослих та дітей віком від двох років. Тобто здорове харчування дітей дошкільного віку та здорове харчування дорослих практично не відрізняється. Відносно ваги, віку та статі можуть бути відмінності у рекомендованій кількості поживних речовин. Проте продукти харчування, які є здоровими для дорослих не мають протипоказань для дітей від двох років.

Практичні рекомендації ВООЗ для підтримки здорового харчування визначено за такими категоріями, що було важливо окреслити в рамках контент-аналітичного дослідження:

1. Грудне вигодовування.
2. Фрукти та овочі.
3. Жир.
4. Сіль.
5. Цукри.

Оскільки тематика цієї роботи сфокусована на здоровому харчуванні дітей, які досягли віку двох років, аспект грудного вигодовування не буде розглядатися. Значення такої компоненти в контексті формування здоров'я дитини [22] не може ігноруватися, але тематика дослідження не передбачає заглиблення до питання грудного вигодовування.

Наступною рекомендацією ВООЗ щодо здорового харчування є щоденне споживання свіжих овочів та фруктів, щонайменше 400 г або 5 порцій. Ці продукти є джерелом фітоволокон, вітамінів, мінералів, антиоксидантів, рослинного білка та інших важливих речовин. Крохмалисті овочі, такі як картопля та кукурудза не входять до даної категорії. Регулярне споживання свіжих фруктів та овочів значно знижує ризики ожиріння, діабету, інсульту, хвороб серця та певних видів раку. Такі продукти рекомендовано обирати для перекусів. Важливо уникати овочів та фруктів, які занадто довго готувалися, оскільки вони можуть втратити свою харчову цінність. Серед консервованих фруктів та овочів, поживними є ті, до яких не додавали солі або цукру. Варто зазначити, що ВООЗ радить вживати 5 порцій свіжих овочів та фруктів щоденно як влітку, так і взимку, незалежно від сезону [23]. Такими ж стандартами керувалась і Гарвардська школа громадського здоров'я [8], при розробці "здорової тарілки", де більша частина порції складає фрукти та овочі, що відповідає рекомендаціям ВООЗ.

Кількість спожитих жирів за рекомендаціями, не має перевищувати 30% від загального обсягу спожитої енергії. ВООЗ наголошує, що жири та олії є концентрованим сховищем енергії, тому вживати їх слід обережно. Велика кількість насичених жирів, промислових трансжирів та інших типів шкідливих жирів у раціоні підвищує ризик розвитку захворювання серця та інсульту. За рекомендацією ВООЗ, варто обирати ненасичені рослинні жири. Пріоритетними продуктами є олії холодного віджиму, як-от: оливкова, соєва, соняшникова, кукурудзяна. Їм варто надавати перевагу над тваринними жирами та насиченими жирами, які містяться у вершковому маслі, салі, олії гхі, кокосовій олії, пальмовій олії та інших. Щодо м'яса, то ВООЗ радить надавати перевагу білому м'ясу, яке міститься у птиці та риби, оскільки

ки воно є менш жирним у порівнянні з червоним. Також краще обмежити вживання рафінованого м'яса та смаженої їжі, яка містить промислові трансжири [23].

Сіль є тим складником харчування, який варто вживати лімітовано. ВООЗ наголошує, що наразі люди споживають надмірну кількість натрія (9—12 г), що потрапляє до організму з сіллю, та при цьому мають дефіцит калія (менше 3 г на добу). Це сприяє підвищенню кров'яного тиску, що у свою чергу, збільшує ризики захворювань серцево-судинної системи та інсультів. ВООЗ рекомендує враховувати кількість солі в таких харчових продуктах, як соуси, приправи та інша промислова їжа, тому рекомендовано уникати солених перекусів між основними прийомами їжі. Зменшення кількості солі до 5 г у день, могло б сприяти збереженню 1,7 мільйона життів у рік [23].

Споживання цукрів, за рекомендаціями ВООЗ не має перевищувати більше 10% від загальної кількості спожитої енергії. Зниження кількості цукрів до 5 відсотків матиме додаткові переваги для підтримки здоров'я. Споживання вільних цукрів збільшує ризик розвитку зубного карієсу, надлишкової ваги та ожиріння [3]. Також цукор має негативний вплив на кров'яний тиск та ліпіди сироватки крові [20]. Здорове харчування передбачає обмеження кількості солодких напоїв та їжі, яка містить більше 10 відсотків цукру [21]. Викликом сучасних суспільств є те, що цукор додається в різноманітні продукти харчування, які можуть асоціюватися зі "здоровими", наприклад соки та молочні продукти [4].

Отже, рекомендації ВООЗ щодо здорового харчування дорослих та дітей старше двох років є такими:

- 1) споживання свіжих фруктів та овочів (400 г) щоденно;
- 2) лімітування кількості жирів до 30% з перевагою насичених рослинних олій;
- 3) скорочення кількості цукру до 10%;
- 4) скорочення кількості солі до 5 г.

ВООЗ також зазначає, що раціон харчування змінюється, що зумовлено складною взаємодією економічних, соціальних, культурних та екологічних факторів. Сприятливі здоровому харчуванню мають дитячі освітні заклади. Так, наприклад, у школах мають проводитися освітні програми щодо корисного харчування та розвитку кулінарних навичок у дітей [24]. На продуктах харчування має бути присутнє видиме та зрозуміле маркування складу продукту. Маркування продуктів харчування має доказову ефективність щодо зниження споживання солі та трансжирів, а також має певний вплив на харчову індустрію та виробників [1]. Найбільшого впливу на здорове харчування належить політичній владі та урядам країн. Адже саме вони формують продовольче та соціально-культурне середовище, яке сприяє здоровому харчуванню для дітей та дорослих.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Огляд наукової літератури, результатів досліджень та рекомендацій ВООЗ показує великий інтерес міжнародної наукової спільноти до тематики здорового харчування дітей. Водночас вкрай мало публікацій, які б систематизували знання про політику здорового харчування дітей в Україні, а саме: рекомендацій Міністер-

ства охорони здоров'я та чинної нормативно-правової бази.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є систематизація за процедурою кількісного контент-аналізу [28] медіаповідомлення про здорове харчування дітей в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одиницею нашого аналізу були публікації на сайті Міністерства Охорони Здоров'я та Центру Громадського Здоров'я. Цей ресурс було обрано як єдине офіційне джерело комунікації питань зі здоров'я для населення в Україні.

Категорії аналізу: розроблено на підставі дефініції ВООЗ [23], що визначає здорове харчування за нищеведеними категоріями. Також була додана категорію аналізу "посилання на дослідження" та "дата публікації" для повноти подальшого аналізу. Аргументацією додавання категорії "дослідження" стало те, що ВООЗ пропагує науково-обґрунтований підхід [18], який базується на дослідженнях, тому важливо було прослідкувати, яка частка публікацій використовує в текстах подібну риторичку у контексті здорового харчування. Своєю чергою категорія "дата публікації" потрібна була для відстеження політичного підґрунтя рекомендаційної політики щодо здорового харчування для дітей в офіційній комунікації МОЗ, що могло мати зв'язок з тогочасним керівництвом та стратегією в охороні здоров'я в певний період часу.

Перелік категорій дослідження:

1. "Овочі та фрукти".
2. "Сіль".
3. "Цукор".
4. "Жир/жири, олія, трансжири".
5. "Дослідження".
6. "Дата публікації".

Одиниці підрахунку: речення у яких присутні категорії аналізу.

Вибірка: суцільна (до вибірки увійшло 85 джерел після виключення нерелевантних текстів).

Вибірку склали публікації сайту МОЗ та Центру Громадського здоров'я (ЦГЗ) за пошуковим запитом "здорове харчування для дітей" та статті за тегом "здорове харчування", які були релевантні до контексту дитячого харчування. З аналізу було виключено статті за тегом "здорове харчування", які описували лікування специфічних хвороб, а також статті нерелевантні до тематики здорового харчування дітей.

Також до аналізу були включені нормативно-правові документи щодо рекомендацій зі здорового харчування на які було посилання у публікаціях, а саме 70 публікацій з сайту МОЗ, 6 нормативно-правових документів та 17 публікацій з сайту ЦГЗ. Загальний розмір вибірки становив 92 одиниці аналізу.

Апробація методологічних засобів та перевірка надійності кодування.

За методологією класичного контент-аналізу, після збору даних було здійснено перевірку надійності кодування [28], яка склалася з чотирьох хвиль перекодування, на кожному етапі якої, обчислювався показник альфа Кріпендорфа [12: 236] за допомогою онлайн-інстру-

менту [16]. За формулою Блоха та Кремера, яка визначає оптимальний розмір вибірки одиниць аналізу для досягнення найменшого прийняттого рівня ($\alpha \geq 0,667$) за п'ятьма змінними ($p=0,200$), та рівнем значущості 0,100, рекомендований розмір вибірки мав складати понад 29 одиниць.

Змінну дослідження було закодовано автоматично та перевірено валідність аналітичного словника у "Yoshikoder" [25].

Опис методів аналізу даних

З допомогою функцій "COUNTIF", "IF" та "AND" в Excel було підраховано частоти появи закодованих змінних "1", коли була чітка рекомендація за певною категорією, "2" — коли було лише її згадування, але сама рекомендація відсутня, "0" — у випадку, коли категорія відсутня в тексті. Ці функції Excel було застосовано до наступних категорій аналізу дослідження: "овочі та фрукти", "сіль", "цукор", "жир", "дослідження".

Частка рекомендацій ВООЗ серед офіційних медіаповідомлень МОЗ:

1) 45 з 92 (48,9%) одиниць аналізу містили хоча б одну рекомендацію ВООЗ у тексті;

2) 47 з 92 (51,1%) одиниць аналізу не містили жодної з рекомендацій ВООЗ.

Підрахунок частот появи результатів

Категорія аналізу "овочі та фрукти":

1) 27 з 92 (29,35%) одиниць аналізу містили в тексті рекомендацію про регулярне споживання овочів та фруктів;

2) 26 з 92 (28,26%) одиниць аналізу містили в тексті згадування категорії без рекомендацій;

3) 39 з 92 (42,39%) одиниць аналізу не містили категорію.

Категорія аналізу "сіль":

1) 18 з 92 (19,57%) одиниць аналізу містили в тексті рекомендацію скоротити щоденне споживання солі;

2) 13 з 92 (14,13%) одиниць аналізу містили в тексті згадування категорії без рекомендацій;

3) 61 з 92 (66,30%) одиниць аналізу не містили категорію.

Категорія аналізу "цукор":

1) 26 з 92 (28,26%) одиниць аналізу містили в тексті рекомендацію обмежити споживання цукру в раціоні;

2) 21 з 92 (22,83%) одиниць аналізу містили в тексті згадування категорії без рекомендацій;

3) 45 з 92 (48,91%) одиниць аналізу не містили категорію.

Категорія аналізу "жир":

25 з 92 (27,17%) одиниць аналізу містили в тексті рекомендацію лімітувати жири у рутинному харчуванні;

21 з 92 (22,83%) одиниць аналізу містили в тексті згадування категорії без рекомендацій;

46 з 92 (50%) одиниць аналізу не містили категорію.

Категорія аналізу "дослідження":

1) 40 з 92 (43,48%) одиниць аналізу містили в тексті дану категорію;

2) 52 з 92 (56,52%) одиниць аналізу не містили категорію.

Категорія "дата публікації" була трансформована у змінну "рік публікації"

У результаті підрахунку частот було виявлено, що за 2013 рік було знайдено 2 одиниці аналізу, які стосува-

лися здорового харчування дітей, за 2017 рік — 14 одиниць аналізу, за 2018 рік — 28, за 2019 — 44 (пікова точка), та за 2020 рік — 4 одиниці аналізу.

Спільна поява двох категорій в одному документі

Найбільш поширеними комбінаціями рекомендацій у документах стали:

1) обмеження кількості солі та цукру (18, 48%);

2) скорочення кількості цукру та зменшення частки жиру в раціоні (18, 48%);

3) рекомендація споживати більше овочів та фруктів разом зі скороченням кількості цукру (17,39%).

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження показало:

— Висновки щодо частки рекомендацій ВООЗ серед офіційних медіаповідомлень МОЗ (ключовим показником для порівняння української офіційної комунікації та комунікації ВООЗ стала частка документів вибірки, які містять хоча б одну рекомендацію ВООЗ): лише половина документів та статей МОЗ звертає увагу читачів на поради ВООЗ щодо здорового харчування (48,9% документів мали її у своєму тексті, а решта 51,1% — не мали). Серед загальної кількості проаналізованих документів 4,35% мали у своєму тексті посилення на всі перелічені рекомендації ВООЗ та риторичну апеляцію до певного наукового дослідження.

На наш погляд, науковообґрунтовані рекомендації та стандарти є обов'язковою частиною офіційної комунікації уряду. Водночас крім конкретних рекомендацій як харчуватися, важливим є критичний аналіз та рефлексія результатів політики здорового харчування дітей. Тому присутність рекомендацій ВООЗ в офіційних джерелах комунікації є важливим, проте не єдиним показником для її вимірювання.

Нашою знахідкою стало також те, що 18,48% статей не містили жодної з рекомендацій та ніяк не згадували описані категорії аналізу. Ми припускаємо, що офіційна комунікація МОЗ може мати свої національні та культурні особливості, а не бути лише повторенням стандартів ВООЗ. Окрім того, дослідження показують, що керівництва зі здорового харчування мають свою варіативність у контексті географії, місцевих традицій та доступної їжі в певному регіоні [2].

— Висновки щодо категорії аналізу "овочі та фрукти": 29,35% оглянутих статей та документів звертали увагу читачів на необхідність щоденного споживання овочів і фруктів, як це радить ВООЗ [23]. Низка досліджень також показує, що присутність фруктів та овочів у раціоні асоціюється зі зниженням ризику серцево-судинних хвороб, певних видів раку та передчасної смерті [5]. Таким чином, рекомендації ВООЗ щодо збільшення споживання овочів та фруктів у профілактичних цілях є науковообґрунтованими і повинні активно комунікувати в політиці держави [17]. В Україні дані питання регулюються Міністерством охорони здоров'я, офіційна комунікація якого і стала об'єктом дослідження. 70,65% проаналізованих статей та нормативно-правових документів, не включили рекомендацію регулярно вживати овочі та фрукти. З перспективи державного управління та промоції здоров'я, доцільним є більш активна популяризація рекомендації про збільшення споживання овочів та фруктів, оскільки серцево-судинні хвороби є

головною причиною смертності в Україні та світі [31: 13]. Також результати опитування свідчать, що українці ймовірно споживають достатню кількість овочів та фруктів лише влітку а в решту сезонів їхнє споживання може бути нижчим від рекомендованого ВООЗ [29: 23]. У свою чергу, частіше споживають фрукти жінки, ніж чоловіки, а також люди, які мають вищу освіту та вищий рівень доходу [26: 91], тому комунікація цього питання для широкого загалу має бути пріоритетною в політиці МОЗ України. Як уже було згадано, 28,26% одиниць аналізу з вибірки містили в тексті згадування категорії без рекомендацій, проте могли певним чином підводити читача до неї. Для прикладу, до вибірки потрапили статті про користь вживання окремих овочів або фруктів, які не мали в тексті поради щодо регулярного споживання всієї групи даних продуктів харчування, і тому кодувалися відповідно "2". Однак ці тексти також мають цінність для популяризації здорового харчування за рамками визначення ВООЗ.

— Висновки щодо категорії аналізу "сіль": тільки 19,57% одиниць аналізу рекомендували скоротити споживання солі для дорослих та дітей, що є критично важливо в концепції здорового харчування за ВООЗ [23]. Тоді як решта (80,43%) публікацій не містила даної рекомендації. Зменшення рівня солі є важливим кроком у профілактиці хронічних захворювань, таких як артеріальна гіпертензія, серцево-судинні хвороби, інсульт [7]. Гіпертонія є однією з найбільш поширених патологій в Україні [30: 11], своєю чергою спостерігається тенденція до збільшення рівня серцево-судинних хвороб серед дитячого населення в Україні [32]. Також дослідження свідчать, що люди можуть бути недостатньо свідомими про ризики серцево-судинних хвороб, що підвищує відповідальність уряду щодо промоції здорового способу життя та харчування [14]. На наш погляд, у проаналізованих публікаціях МОЗ проблематика надмірного споживання солі та потенційних ризиків такого стилю харчування є недостатньо висвітленою і також бракує чітких рекомендацій щодо скорочення рівня солі у щоденному раціоні. Однак серед вибірки 14,13% документів містили в тексті згадування категорії без рекомендації, що не може бути проігноровано. В цілому дана категорія була найменшою серед масиву дослідження, що вказує на низький рівень акцентування на цю проблематику в політиці здорового харчування в Україні.

— Висновки щодо категорії аналізу "цукру": практично половина одиниць аналізу взагалі не містила таку категорію (71,74%) і тільки 28,26% джерел звертали увагу читачів щодо важливості зниження рівня споживання цукру, як складової здорового харчування, рекомендованої ВООЗ [23]. Це при тому, що низка досліджень показують, що надлишковий цукор у раціоні асоціюється зі зниженою якістю харчування та ожирінням, що детермінує розвиток супутніх хронічних хвороб [21]. В Україні прослідковується тенденція до збільшення показників ожиріння саме серед дитячого населення [27]. Дослідження ж показують, що досить часто проблема надлишкової ваги та ожиріння у дитинстві поглиблюється у дорослому віці. Політика лімітування цукру, у тому числі й оподаткування певних харчових продуктів та комунікації ризиків надмірного споживання є ефек-

тивними інструментами у боротьбі з хронічними захворюваннями [10; 15], тому має стати складовою офіційної комунікації здорового харчування в Україні, оскільки наразі дане питання висвітлене фрагментарно.

Водночас варто зазначити, що 22,83% одиниць аналізу містили в тексті згадування категорії "цукор", хоча й не містили в собі конкретної рекомендації. Це досить високий показник, що дає нам право стверджувати: тема споживання солодкого все ж присутня в офіційній комунікації МОЗ, контекст якої потребує додаткового дослідження. Адже окрім прямої рекомендації, могла бути іншого роду комунікація, як, наприклад, "сповільнити зростання рівня глюкози можна завдяки овочевому салату і фруктам на десерт замість солодоців", яка також має просвітницький характер.

— Висновки щодо категорії аналізу "жир": половина публікацій взагалі не містила категорію аналізу "жир" у текстах. Тільки 27,17% статей та документів радили зменшити його кількість в раціоні, як це радить ВООЗ [23], а 72,83% проаналізованих текстів не рекомендували зменшити кількість жиру в раціоні. Відомо, що надлишок насичених жирів в раціоні підвищує ризик ішемічної хвороби серця та ішемічного інсульту [18]. В Україні ішемічна хвороба серця діагностується переважно у людей старше 45 років, [33], що не є актуальним для цього дослідження, яке фокусується на рекомендаціях здорового харчування для дітей. Однак варто визнати, що сьогодні у світі дієтології триває боротьба за "легітимізацію" насичених жирів у раціоні та їхню безпеку для здоров'я [11], тому це питання залишається відкритим. Можна припустити, що рекомендація про скорочення жирів у дитячому раціоні втрачає свою актуальність, проте глибше занурення до цієї проблематики виходить за межі нашого дослідження.

Варто зазначити, що для змінної "жир", як і для попередньої категорії аналізу "цукор", частка одиниць аналізу (22,83%) містили в тексті згадування категорії, хоча й без прямої рекомендації але містили непрямі рекомендації, наприклад — вживати менш жирну їжу на прикладі певних страв, що вже є досить прогресивним у контексті "оздоровлення" політики харчування.

— Висновки щодо категорії аналізу "дослідження": в масиві даних приблизно рівна кількість одиниць аналізу містила дану категорію. І це серйозний показник, адже вживання даної категорії є маркером ймовірного посилення на наукове джерело та доказову інформацію, або в тексті, принаймні, зазначається про існування певного дослідження чи досліджень.

— Висновки щодо категорії аналізу "рік публікації": політичні передумови та стратегії офіційної комунікації можуть бути певним чином пов'язані з наповненням сайту МОЗ, змістом його статей та нормативно-правової бази. Проте висновки щодо цієї категорії мають опосередкований та дотичний характер, оскільки керівництво МОЗ та їхні переконання є лише одним із факторів, які можуть мати зв'язок із наявністю або відсутністю рекомендацій ВООЗ у текстах.

На момент 2013 року, очільником МОЗ була Богатирьова Р., за той період ми маємо 2 публікації про здорове харчування, які потрапили до вибірки. У 2017, 2018 та до 29 серпня 2019 році МОЗ керувала Супрун У. Зазначений період можна вважати розквітом МОЗ після

років стагнації, що і підтверджується кількістю публікацій про здорове харчування, які потрапили до нашої вибірки, а саме, 86 (93,48% від усієї вибірки) одиниць аналізу. У серпні 2019 — березні 2020 років посаду міністра охорони здоров'я обіймала Скалецька З., а у 2020 році до влади прийшов Степанов М., за вказаний період кількість документів про здорове харчування скоротилася до 4 одиниць, що, ймовірно, пов'язано зі змінами офіційної комунікації МОЗ у зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції.

— Висновки щодо категорії "спільна поява різних категорій в одному документі": у всіх цих комбінаціях були поради лімітувати цукор, що є цілком очікуваним з точки зору комунікації здорового харчування для населення [13]. Водночас надмірне витіснення та заміщення цукру в раціоні може мати негативні наслідки для здоров'я [9], у тому числі для психічного — провокуючи розлади харчової поведінки, як-от: орторексія, особливо серед жінок [19]. Рекомендації щодо лімітування цукру також мають ризики, які мають бути враховані у стратегії комунікації здорового харчування дітей для населення.

Найменш розповсюдженою комбінацією рекомендацій є поради обмежувати кількість солі та апеляція до наукових досліджень (7,61%) у межах окремого документу. На підставі цих результатів, можна зробити припущення, що питання норми споживання солі є недостатньо висвітленим серед проаналізованих одиниць аналізу.

Література:

- Shangguan S. Afshin A. and Shulkin M. A meta-analysis of food labeling effects on consumer diet behaviors and industry practices. *American journal of preventive medicine*. 2018. URL: <https://DOI.org/10.1016/j.amepre.2018.09.024>
- Cena H. and Calder P. Defining a healthy diet: evidence for the role of contemporary dietary patterns in health and disease. *Nutrients*. 2020. Jan 27;12(2):334. DOI: 10.3390/nu12020334
- Chi D. and Scott J. Added sugar and dental caries in children: a scientific update and future steps", *Dental clinics of North America*. 2019 Jan; 63(1):17—33. DOI: 10.1016/j.cden.2018.08.003
- Dello Russo M. The impact of adding sugars to milk and fruit on adiposity and diet quality in children: a cross-sectional and longitudinal analysis of the identification and prevention of dietary— and lifestyle-induced health effects in children and infants (IDEFICS). *Nutrients*. 2018 Sep 21;10(10):1350. DOI: 10.3390/nu10101350.
- Aune D. Giovannucci and Boffetta E., Fruit P. and vegetable intake and the risk of cardiovascular disease, total cancer and all-cause mortality — a systematic review and dose-response meta-analysis of prospective studies. *International Journal of Epidemiology*, vol. 46. Published online 2017 Feb 22. URL: DOI: 10.1093/ije/dyw319
- Global Health Data Exchange. Global Burden of Disease. URL: <http://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool> (Accessed: 24.01.2022).
- World Health Organization. Guideline: Sodium intake for adults and children. URL: https://www.who.int/nutrition/publications/guidelines/sodium_intake_printversion.pdf (Accessed: 24.01.2022).
- Harvard School of Public Health. Healthy Eating Plate. URL: <https://www.hsph.harvard.edu/nutrition-source/healthy-eating-plate/> (Accessed: 24.01.2022).
- Yin J., Zhu Y., Malik V., Li X., Peng X., Zhang F.F., Shan Z., Liu L. Intake of Sugar-Sweetened and Low-Calorie Sweetened Beverages and Risk of Cardiovascular Disease: A Meta-Analysis and Systematic Review. *Adv Nutr*. 2021 Feb 1;12(1): 89—101. DOI: 10.1093/advances/nmaa084
- Kokubo Y., Higashiyama A., Watanabe M., Miyamoto Y. A comprehensive policy for reducing sugar beverages for healthy life extension. *Environ Health Prev Med*. 2019 Feb 26; 24 (1):13. DOI: 10.1186/s12199-019-0767-y.
- Krauss R.M., Kris-Etherton P.M. Public health guidelines should recommend reducing saturated fat consumption as much as possible: Debate Consensus. *Am J Clin Nutr*. 2020 Jul 1; 112(1): 25—26. DOI: 10.1093/ajcn/nqaa134.
- Krippendorff K. Content analysis: an introduction to its methodology / Klaus Krippendorff. 2nd ed. URL: <https://usu.instructure.com/files/70315935/download>
- Locke A., Schneiderhan J., Zick S.M. Diets for Health: Goals and Guidelines. *Am Fam Physician*. 2018 Jun 1; 97 (11): 721—728. PMID: 30215930.
- Xu X., Mishra G.D., Dobson A.J., Jones M. Progression of diabetes, heart disease, and stroke multimorbidity in middle-aged women: A 20-year cohort study. *PLoS Med*. 2018 Mar 13;15(3):e1002516. DOI: 10.1371/journal.pmed.1002516.
- Eykelenboom M., van Stralen M.M., Olthof M.R., Renders C.M., Steenhuis I.H.; PEN Consortium. Public acceptability of a sugar-sweetened beverage tax and its associated factors in the Netherlands. *Public Health Nutr*. 2021 Jun;24(8):2354—2364. DOI: 10.1017/S1368980020001500.
- ReCal3. Reliability for 3+ Coders. URL: <http://dfreelon.org/utills/recalfront/> (Accessed: 24.01.2022).
- Mozaffarian D., Angell S.Y., Lang T., Rivera J.A. Role of government policy in nutrition — barriers to and opportunities for healthier eating *BMJ* 2018; 361:k2426 DOI:10.1136/bmj.k2426
- Nettleton J.A., Brouwer I.A., Geleijnse J.M., Hornstra G. Saturated Fat Consumption and Risk of Coronary Heart Disease and Ischemic Stroke: A Science Update. *Ann Nutr Metab*. 2017; 70 (1): 26—33. DOI: 10.1159/000455681.
- Strahler J. Sex differences in orthorexic eating behaviors: A systematic review and meta-analytical integration. *Nutrition*. 2019 Nov — Dec; 67—68: 110534. DOI: 10.1016/j.nut.2019.06.015.
- Wolnerhanssen B.K., Meyer-Gerspach A.C. Health effects of sugar consumption and possible alternatives. *Therapeutische Umschau. Revue Therapeutique*. 2019. Sep; 76 (3): 111—116. DOI: 10.1024/0040-5930/a001070.
- World Health Organization. Guideline: Sugars Intake for Adults and Children. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/149782/97892415490-28_eng.pdf;jsessionid=47E80AA314FB65BD15B-28C76B61AE92B?sequence=1 (Accessed: 24.01.2022).
- World Health Organization. Global strategy for infant and young child feeding. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42590/9241562218.pdf?sequence=1>. (Accessed: 24.01.2022).

23. World Health Organization. Healthy diet. URL: <http://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet> (Accessed: 24.01.2022).
24. World Health Organization. School policy framework: implementation of the WHO global strategy on diet, physical activity and health. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/43923> (Accessed: 24.01.2022).
25. Yoshikoder. URL: <http://yoshikoder.sourceforge.net/> (Accessed: 24.01.2022).
26. Васильєва М.В., Барська Ю.Г. Детермінанти споживання фруктів в Україні. Управління в охороні здоров'я: досвід та тренди: наукова конференція, 19 травня 2017 року, м. Київ: збірник тез доповідей. Київ. 2017. С. 89—91. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12859?show=full>
27. Дячук Д.Д., Заболотна І.Е., Ященко Ю.Б. Ожиріння у дітей: фактори ризику та рекомендації з профілактики. Современная педиатрия. 2017. № 2. С. 42—46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sped_2017_2_8
28. Іванов О.В. Класичний контент-аналіз та аналіз тексту: термінологічні та методологічні відмінності. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Харків: Видавничий центр ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2013. № 1045. С. 69—74.
29. Індекс здоров'я. Україна-2018: Результати загальнонаціонального дослідження. Київ. 2018. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_ukr.pdf (Дата звернення: 24.01.2022).
30. Калмикова Ю., Орщацька Н. Сучасні погляди використання засобів фізичної терапії при артеріальній гіпертензії. Сучасні питання фізичної реабілітації, рекреації та фізичного виховання різних груп населення. Т. 3. № 1. 2019. URL: http://journals.urau.ua/frir_journal/article/view/193722 (Дата звернення: 24.01.2022).
31. Коваленко В., Дорогой А. Серцево-судинні хвороби: медично-соціальне значення та стратегія розвитку кардіології в Україні. Український кардіологічний журнал. 2016. URL: http://journal.ukrcardio.org/wp-content/uploads/2016/03D/1_3d_2016.pdf. (Дата звернення: 24.01.2022).
32. Панченко С., Лучко А. Серцево-судинні захворювання дітей шкільного віку та їх профілактика. Українська медична стоматологічна академія. Полтава. 2019. URL: http://elibumsa.pl.ua/bitstream/umsa/10314/1/Cardiovascular_disease_school-age.pdf
33. Ященко О., Хімїон Л., Данилюк С., Ситюк Т. Стабільна ішемічна хвороба серця. Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика. Київ. 2018. URL: <http://family-medicine.com.ua/article/view/159863/159114>
3. Chi, D. and Scott, J. (2019), "Added sugar and dental caries in children: a scientific update and future steps", *Dental clinics of North America*, vol. Jan; 63 (1), pp. 17—33. doi: 10.1016/j.cden.2018.08.003
4. Dello Russo, M. (2018), "The impact of adding sugars to milk and fruit on adiposity and diet quality in children: a cross-sectional and longitudinal analysis of the identification and prevention of dietary- and lifestyle-induced health effects in children and infants (IDEFICS)", *Nutrients*, vol. Sep 21;10(10):1350. doi: 10.3390/nu10101350.
5. Aune, D. Giovannucci and E. Boffetta, P. (2017), "Fruit and vegetable intake and the risk of cardiovascular disease, total cancer and all-cause mortality - a systematic review and dose-response meta-analysis of prospective studies", *International Journal of Epidemiology*, vol. 46. doi: 10.1093/ije/dyw319
6. Global Health Data Exchange (2022), "Global Burden of Disease", <http://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool> (Accessed: 24.01.2022).
7. World Health Organization (2012), "Guideline: Sodium intake for adults and children", available at: https://www.who.int/nutrition/publications/guidelines/sodium_intake_printversion.pdf (Accessed: 24.01.2022).
8. Harvard School of Public Health (2011), "Healthy Eating Plate", available at: <https://www.hsph.harvard.edu/nutritionsource/healthy-eating-plate/> (Accessed: 24.01.2022).
9. Yin, J., Zhu, Y., Malik, V., Li, X., Peng, X., Zhang, F.F., Shan, Z., and Liu, L. (2021), "Intake of Sugar-Sweetened and Low-Calorie Sweetened Beverages and Risk of Cardiovascular Disease: A Meta-Analysis and Systematic Review", *Adv Nutr.*, vol. Feb 1;12 (1), pp. 89—101. doi: 10.1093/advances/nmaa084.
10. Kokubo, Y., Higashiyama, A., Watanabe M., and Miyamoto Y. (2019), "A comprehensive policy for reducing sugar beverages for healthy life extension", *Environ Health Prev Med.*, vol. Feb 26;24(1):13. doi: 10.1186/s12199-019-0767-y.
11. Krauss, R.M., and Kris-Etherton, P.M. (2020), "Public health guidelines should recommend reducing saturated fat consumption as much as possible: Debate Consensus", *Am J Clin Nutr.*, vol. Jul 1;112(1), pp. 25—26. doi: 10.1093/ajcn/nqaa134.
12. Kripendorff, K. (2004), "Content analysis : an introduction to its methodology", available at: <https://usu.instructure.com/files/70315935/download> (Accessed: 24.01.2022).
13. Locke, A, Schneiderhan, J., Zick, and S.M. (2018), "Diets for Health: Goals and Guidelines", *Am Fam Physician.*, vol. Jun 1;97(11), pp. 721—728. PMID: 30215930.
14. Xu, X., Mishra, G.D., Dobson, A.J., and Jones, M. (2018), "Progression of diabetes, heart disease, and stroke multimorbidity in middle-aged women: A 20-year cohort study", *PLoS Med.*, vol. Mar 13;15(3):e1002516. doi: 10.1371/journal.pmed.1002516.
15. Eykelenboom, M., van Stralen, M.M., Olthof, M.R., Renders, C.M., and Steenhuis, I.H. (2021), "PEN Consortium. Public acceptability of a sugar-sweetened beverage tax and its associated factors in the Netherlands", *Public Health Nutr.*, vol. Jun; 24 (8), pp. 2354—2364. doi: 10.1017/S1368980020001500.

References:

1. Shangguan, S. Afshin, A. and Shulkin, M. (2018), "A meta-analysis of food labeling effects on consumer diet behaviors and industry practices", *American journal of preventive medicine*. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2018.09.024>
2. Cena, H. and Calder, P. (2020), "Defining a healthy diet: evidence for the role of contemporary dietary patterns in health and disease", *Nutrients*, vol. Jan 27;12(2):334. doi: 10.3390/nu12020334

16. Freelon, D. (2017), "ReCal3. Reliability for 3+ Coders", available at: <http://dfreelon.org/utis/recalfront/> (Accessed: 24.01.2022).

17. Mozaffarian, D., Angell, S. Y., Lang, T., and Rivera, J. A. (2018), "Role of government policy in nutrition - barriers to and opportunities for healthier eating", *BMJ*, k2426. doi:10.1136/bmj.k2426

18. Nettleton, J.A., Brouwer, I.A., Geleijnse, J.M., and Hornstra, G. (2017), "Saturated Fat Consumption and Risk of Coronary Heart Disease and Ischemic Stroke: A Science Update", *Ann Nutr Metab.*, vol. 70 (1), pp. 26—33. doi: 10.1159/000455681.

19. Strahler, J. (2019), "Sex differences in orthorexic eating behaviors: A systematic review and meta-analytical integration", *Nutrition.*, vol. Nov-Dec, pp. 67—68:110534. doi: 10.1016/j.nut.2019.06.015.

20. Wolnerhanssen, B.K., and Meyer-Gerspach, A.C. (2019), "Health effects of sugar consumption and possible alternatives. Therapeutische Umschau. Revue Therapeutique", vol. Sep; 76 (3), pp. 111—116. DOI: 10.1024/0040-5930/a001070.

21. World Health Organization. Guideline (2015), "Sugars Intake for Adults and Children", available at: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/149782/9789241549028_eng.pdf;jsessionid=47E80AA-314FB65BD15B28C76B61AE92B?sequence=1 (Accessed: 24.01.2022).

22. World Health Organization (2003), "Global strategy for infant and young child feeding", available at: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42590/9241562218.pdf?sequence=1> (Accessed: 24.01.2022).

23. World Health Organization (2018), "Healthy diet" available at: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet> <http://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet> (Accessed: 24.01.2022).

24. World Health Organization (2008), "School policy framework: implementation of the WHO global strategy on diet, physical activity and health", available at: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/43923> (Accessed: 24.01.2022).

25. Yoshikoder (2022), available at: <http://yoshikoder.sourceforge.net/> (Accessed: 24.01.2022).

26. Vasyli'eva, M.V. and Bars'ka, Yu.H. (2017), "Determinants of fruit consumption in Ukraine", *Upravlinnia v okhoroni zdorov'ia: dosvid ta trendy : naukova konferentsiia [Health Care Management: Experiences and Trends: Scientific Conference]*, Kyiv, Ukraine, 19 may, pp. 89—91, available at: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12859?show=full> (Accessed: 24.01.2022).

27. Diachuk, D.D. Zabolotna, I.E. and Yaschenko, Yu.B. (2017), "Obesity in children: risk factors and recommendations for prevention", *Sovremennaia pedyatriya*, vol. 2, pp. 42—46, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sped_2017_2_8 (Accessed: 24.01.2022).

28. Ivanov, O.V. (2013), "Classical content analysis and text analysis: terminological and methodological differences", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina*, vol. 1045, pp. 69—74.

29. Stepurko, T.H. Semyhina, T.V. Bars'ka, Yu.H. Zakhosha, V. and Kharchenko, N (2018), "Health Index. Ukraine-2018: Results of a national survey", available at:

http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_ukr.pdf (Accessed: 24.01.2022).

30. Kalmykova, Yu. and Orschats'ka, N. (2019), "Modern views on the use of physical therapy for hypertension", *Suchasni pytannia fizychnoi reabilitatsii, rekreatsii ta fizychnoho vykhovannia riznykh hrup naselennia*, vol. 3, no. 1, available at: http://journals.urau.ua/frir_journal/article/view/193722 (Accessed: 24.01.2022).

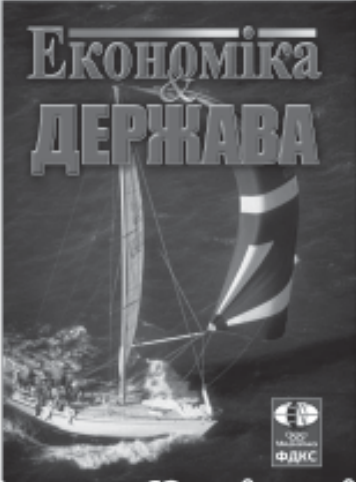
31. Kovalenko, V. and Dorohoj, A. (2016), "Cardiovascular diseases: medical and social significance and strategy of cardiology development in Ukraine", *Ukrains'kyj kardiologichnyj zhurnal*, available at: http://journal.ukrcardio.org/wp-content/uploads/2016/03D/1_3d_2016.pdf (Accessed: 24.01.2022).

32. Panchenko, S. and Luchko, A. (2019), *Sertsevodnyni zakhvoriuvannia ditej shkil'noho viku ta ikh profilaktyka. Ukrain's'ka medychna stomatologichna akademiia [Cardiovascular diseases of school-age children and their prevention]*, Poltava, Ukraine, available at: http://elibumsa.pl.ua/bitstream/umsa/10314/1/Cardiovascular_disease_school-age.pdf (Accessed: 24.01.2022).

33. Yaschenko, O. Khimion, L. Danyliuk, S. and Sytiuk, T. (2018), *Stabil'na ishemichna khvoroba sertsia [Stable coronary heart disease]*, *Natsional'na medychna akademiia pisljadiplomnoi osvity imeni P.L. Shupyka*, Kyiv, Ukraine, available at: <http://family-medicine.com.ua/article/view/159863/159114> (Accessed: 24.01.2022).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»



**ЕКОНОМІКА
&
ДЕРЖАВА**

ФДКС

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік
наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua
e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

*І. В. Мірошниченко,
к. е. н., доцент кафедри математичного моделювання та статистики,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0000-0002-1307-7889*

*В. К. Крупін,
магістрант спеціальності "Економічна кібернетика та Дата Сайанс",
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0000-0002-1001-6933*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.86

ПРОГНОЗУВАННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ АЛГОРИТМІВ МАШИННОГО НАВЧАННЯ

*I. Miroshnychenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Mathematical Modeling and Statistics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
V. Krupin,
Master's student of "Economic cybernetics and Data science",
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

BANKRUPTCY PREDICTION OF THE ENTERPRISE USING MACHINE LEARNING ALGORITHMS

Статтю присвячено застосуванню методів машинного навчання для побудови моделей для прогнозування ймовірності банкрутства підприємства.

Встановлено доцільність використання алгоритмів машинного навчання для прогнозування банкрутства підприємств. Високу ефективність показали алгоритми Logistic Regression, Random Forest, XGBoost.

Обґрунтовано, що у сучасному світі керівники та менеджери організацій повинні приділяти велику увагу застосуванню машинного навчання у процесі визначення фінансового стану підприємств, оскільки завчасне виявлення кризового стану та застосування відповідних заходів для їх подолання допоможе, з одної сторони, підвищити інвестиційну привабливість компанії, з іншої — зміцнити соціально-економічне становище держави, а саме: зменшити кількість втрачених робочих місць, знизити рівень безробіття, відповідно збільшити податкові надходження до бюджетів всіх рівнів, а найголовніше — зменшити соціальну напругу у суспільстві.

The article is devoted to the application of machine learning methods to build models for predicting the probability of bankruptcy.

Determining the risk of bankruptcy of enterprises is one of the main problems of modern economic and financial research. Now, with increasing financial globalization, faster economic change, and a new dimension of increased financial risk in the context of a pandemic, the focus needs to be on improving the accuracy of the forecasting model and extending the forecasting horizon.

The consequences of financial failure are huge for financial lenders, managers, shareholders, investors, employees and even for the country's economy.

Accurate bankruptcy prediction usually leads to many benefits, such as reduced credit analysis costs, better monitoring, and so on. Thus, predicting bankruptcy becomes much more important. Today, the question is not whether to use bankruptcy forecasting models, but how to increase the efficiency of forecasting models.

The expediency of using machine learning algorithms to predict the bankruptcy of enterprises has been established. Algorithms Logistic Regression, Random Forest, XGBoost showed high efficiency. Python programming language is used to build machine learning models.

It is argued that in today's world, leaders and managers of organizations should pay close attention to the use of machine learning in determining the financial condition of enterprises, as early detection of crises and appropriate measures to overcome them will help on the one hand to increase investment attractiveness, on the other economic situation of the state, namely to reduce the number of lost jobs, reduce unemployment, respectively, increase tax revenues to budgets of all levels, and most importantly reduce social tensions in society.

It is noted that in order to increase the efficiency of forecasting the bankruptcy of enterprises, it is necessary to use the most balanced sample with approximately the same distribution of classes. Particular attention should be paid to the study of the representativeness of predictors, to determine their effectiveness for use in the model. As an alternative to classical approaches, models based on deep learning algorithms should be used, or an ensemble of different models should be used.

*Ключові слова: банкрутство, машинне навчання, ризик, підприємництво, інвестиції.
Key words: bankruptcy, machine learning, risk, entrepreneurship, investment.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визначення ризику банкрутства підприємств є однією з головних проблем сучасних економічних та фінансових досліджень. Нині з посиленням фінансової глобалізації, швидшими економічними змінами та новим виміром підвищеного фінансового ризику в контексті пандемії потрібно зосередитись на підвищенні точності моделі прогнозування та на продовженні горизонту прогнозування.

Наслідки фінансового провалу величезні для фінансових кредиторів, менеджерів, акціонерів, інвесторів, службовців і навіть для економіки країни. Саме тому протягом останніх п'яти десятиліть прогнозування банкрутства підприємств стало серйозною проблемою для різних зацікавлених сторін фірм. Точне прогнозування банкрутства зазвичай призводить до багатьох переваг, таких як зменшення витрат при кредитному аналізі, кращий моніторинг тощо. Таким чином, прогнозування банкрутства набуває набагато більшого значення. Сьогодні питання полягає не в тому, чи слід використовувати моделі прогнозування банкрутства, а в тому, як підвищити ефективність моделей прогнозування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Графік ілюструє, що протягом 1968—1999 років було опубліковано дуже мало статей.

Можна помітити, що спостерігається зростаюча тенденція щодо кількості статей, опублікованих з 2000 року. Крім того, після світової фінансової кризи 2008 року дослідники почали набагато більше досліджувати цю область.

Відповідно до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" банкрутство — це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. Тобто законодавці ототожнюють поняття банкрутства передусім з процедурою ліквідації.

У науковій літературі також зустрічаються різні визначення банкрутства підприємства.

На думку О.О. Терещенка, під банкрутством розуміється ситуація, коли юридична особа неспроможна виконати зобов'язання перед бюджетом та задовольнити вимоги кредиторів [4, с. 23].

Схоже визначення надає Є.М. Андрущак, який стверджує, що головною ознакою банкрутства є неможливість розрахунків через нестачу активів у ліквідній формі, а тому такий незадовільний стан фізичної чи юридичної особи вважається банкрутством [1, с. 51].

Слід розуміти, що банкрутство є результатом кризи підприємства, після якої не-

Кількість робіт на тему прогнозування банкрутства, шт.

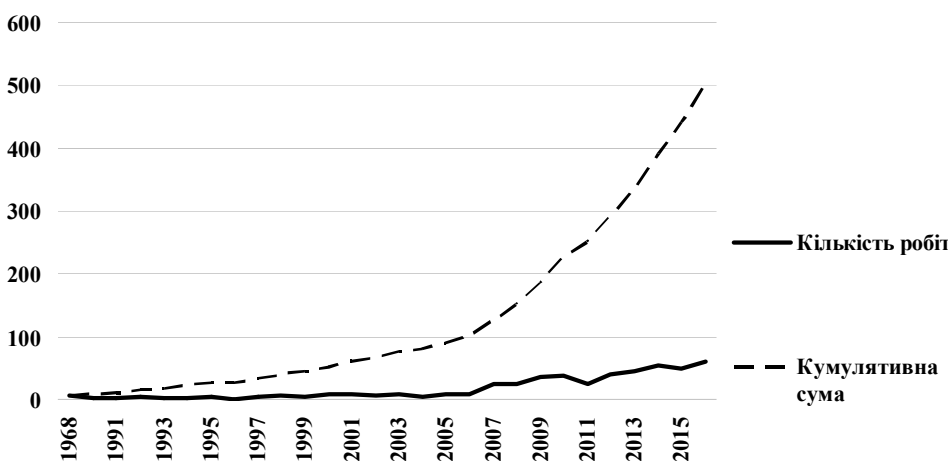


Рис. 1. Зростання кількості робіт на тему банкрутства протягом 1968—2017 років

можливо нормально провадити підприємницьку діяльність, що в свою чергу призводить до неплатоспроможності, а в подальшому до ліквідації підприємства. На думку Л.С. Ситник, банкрутство — це зафіксована юридично точка в життєвому циклі підприємства, що означає неможливість ведення фінансово-господарської діяльності з невід'ємним прибутком як самостійним господарюючим суб'єктом [4, с. 24].

Центральним теоретичним питанням про банкрутство підприємств є те, як пріоритетні правила впливають на ефективність рішень, прийнятих менеджерами (які, як передбачається, представляють інтереси власного капіталу), зокрема, чи інвестує фірма в безпечні чи ризиковані проєкти та чи подає заяву про банкрутство і коли. Неefективні інвестиційні рішення знижують прибуток фірми, що в свою чергу може призвести до незадовільного фінансового стану підприємства.

У західній літературі порівнюється ефективність корпоративних інвестиційних рішень, коли правило пріоритету при банкрутстві є правилом абсолютного пріоритету (ліквідація при банкрутстві), з тими, коли мають місце відхилення від правила абсолютного пріоритету (реорганізацію в умовах банкрутства). Загальновідомим результатом у фінансах є те, що капіталіст віддає перевагу ризикованим інвестиціям, аніж безпечним інвестиційним проєктам, оскільки отримує непропорційно високу вигоду, коли ризиковані проєкти досягають успіху, і несе лише обмежені збитки, коли ризиковані проєкти провалюються. Якщо правило пріоритету при банкрутстві змінюється на відхилення від правила абсолютного пріоритету, то перевага акціонерного капіталу до ризикованих проєктів стає ще сильнішою. Це пояснюється тим, що власний капітал тепер отримує позитивну віддачу, коли ризиковані проєкти провалюються, і таку саму високу віддачу, коли ризиковані проєкти досягають успіху [7, с. 95].

Методи прогнозування банкрутства фінансових фірм стали важливим питанням у 1960-х роках і широко досліджувались з тих пір.

Створення надійних моделей для прогнозування банкрутства є вирішальним для багатьох процесів прийняття рішень (Уеніш та Тон, 2017). Підхід, що використовується для прогнозування банкрутства, еволюціонував з часом починаючи з моделі Бівера (1966, 1968), заснованої на одновимірному аналізі для вибраних співвідношень, яка мала дуже гарну прогнозовану силу. Потім Альтман (1968) досяг успіху, розробивши модель множинного дискримінантного аналізу, яка називається моделлю Z-Score. У літературі про передбачення банкрутства найбільш цитованими є моделі Альтмана (1968), Олсона (1980) та Змієвського (1984), які базуються на облікових змінних. Ці моделі прогнозування банкрутства використовують різні пояснювальні змінні та статистичні методи. Тому прогнозована сила цих моделей прогнозування банкрутства відрізняється. Однак, коли використовуються оригінальні статистичні методи, показники точності для моделей Альтмана (1968), Олсона (1980) та Змієвського (1984) становлять відповідно 80,6%, 93,8% та 95,3% [10, с. 52]. Вивчаючи ефективність моделі z-score Альтмана при прогнозуванні банкрутства спеціалізованих роздрібних фірм, що ве-

дуть бізнес у сучасні часи, Чайтанья (2005) виявив, що всі банкрутства, крім двох (94%), були б точно передбачені. У 1970-х роках популярними стали методи logit та probit. Потім, у 1990-х роках, стали застосовувати штучні нейронні мережі та генетичні алгоритми [19, с. 19].

Моделі прогнозування банкрутства можна розділити на дві загальні категорії залежно від типу використовуваної змінної: статичні моделі (Альтман 1968, 2000, 2002; Тафлер 1982, 1983, 1984; Ольсон 1980; Змієвський 1984; Теодосіо 1991) або динамічні моделі (Шумвей 2001; Гілеест 2004). Хоча статистичні методи стали найбільш часто використовуваними при прогнозуванні банкрутства, вони характеризуються багатьма недоліками щодо статистичних припущень, таких як лінійність, нормальність та незалежність серед змінних, які були виявлені в багатьох дослідженнях (наприклад, Альтман 2018; Баклаен 2006; Северін 2011; Джаясекера 2018). Ось чому за останні два десятиліття популярність методів прогнозування банкрутства перейшла від статистичних до інтелектуальних [21, с. 167]. У 21 ст. поряд з розвитком інформаційних технологій були розроблені різноманітні методики, що використовуються для прогнозування банкрутства. Основний акцент зосереджений на машинах векторної підтримки, нечіткій логіці, випадкових лісах та підходах з кількома моделями [9, с. 4530].

За останнє десятиліття в ряді досліджень застосовувались штучні інтелектуальні методи для прогнозування банкрутства. В даний час ці методи включають дерева рішень, різні архітектури штучної нейронної мережі (ANN), включаючи багатошарове сприйняття (MLP), самоорганізуючу карту (SOM) та квантування векторів навчання (LVQ), еволюційні підходи, включаючи генетичні алгоритми, інші інтелектуальні методи, включаючи машини векторної підтримки (SVM) [5, с. 28].

Ключовим недоліком у моделях прогнозування банкрутства є проблема їх застарівання з плином часу з часу їх розробки. У літературі передбачається, що моделі прогнозування ризику банкрутства працюють добре протягом чотирьох-шести років, після чого їх необхідно модифікувати. Однак слід зазначити, що життєвий цикл моделі досить мінливе поняття. Немає суворих правил, які точно визначають, коли закінчується життя моделі. З цього приводу слід продемонструвати здоровий глузд. Моделі можуть втратити свою актуальність через зміни у діловому циклі та зміни в економічних умовах, через що середні значення економічних та фінансових показників можуть змінюватися. Додавання динамічної перспективи до моделі може збільшити термін дії моделей.

Отже, багато сучасних методів прогнозування банкрутства необхідно постійно вдосконалювати, враховувати не тільки набір певних фінансових показників, а також вплив часової складової тощо.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є застосування методів машинного навчання для побудови моделі, яка на основі розноманітної інформації буде прогнозувати ймовірність банкрутства підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

До основних цілей роботи слід віднести акцентування на важливості прогнозування банкрутства; дослідження методів, що використовуються для прогнозування; доведення переваг застосування машинного навчання для обробки великого обсягу інформації; порівняння альтернативних моделей, що використовуються для вирішення задач класифікації; проведення економічних висновків на основі отриманих результатів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні банкрутство визнається загальним явищем. Банкрутство — це реалізація катастрофічних ризиків компанії в процесі її діяльності, що призводить до невиконання строкових вимог кредиторів та виконання бюджетних зобов'язань. Основними причинами цього явища є такі:

- значне недотримання фінансової стійкості компаній у разі перевищення зобов'язань над активами;
- тривала неплатоспроможність компанії;
- низька ліквідність активів;
- значний дисбаланс позитивних та негативних грошових потоків [3, с. 683].

Банкрутство в ринковій економіці служить регулятором, який "відкидає" збитковий, неефективний та неплатоспроможний бізнес. Проте банкрутство спричиняє низку негативних соціально-економічних наслідків, серед яких найважливішим є поширення безробіття в країні.

Зростаюча кількість ліквідованих та збанкрутілих компаній в Україні спонукає до пошуку шляхів вирішення цього питання на національному рівні, що у свою чергу створює потребу у вивченні основних проблем та причин банкрутства українських компаній. Отже, питання банкрутства підприємств в Україні, безперечно, є актуальним.

За останні п'ять років багато технологій перейшли від концепцій до реальності. Вони створили нові захоплюючі можливості для корпорацій у процесі. Такі технології, як штучний інтелект (ШІ), машинне навчання (МН) та можливості аналізу даних, тепер вбудовані в практичні програми для покращення бізнес-аналітики (BI), розширення підтримки прийняття рішень, забезпечення більшої та швидшої ефективності обробки, швидшого виявлення нових вразливостей, і мінімізації витрат та підвищення прибутковості. Концепції машинного навчання перетворились із неясних ідей, про які багато хто з нас чув лише у науково-фантастичних фільмах, на те, щоб відіграв важливу роль у повсякденному житті пересічної людини, додатки на основі машинного навчання стали загальноприйнятною концепцією програмного забезпечення, і його ефект буде ставати все більш помітним та поширеним із роками [8, с. 280].

Для побудови моделей машинного навчання були зібрані дані з інформаційної служби нових ринків EMIS, яка є базою даних, що містить інформацію про ринки, що розвиваються по всьому світу. Компанії-банкрути були проаналізовані в період 2000—2012 рр. Водночас підприємства, що продовжують функціонувати, оцінювалися з 2007 по 2013 роки [20].

На основі зібраних даних було виділено п'ять випадків класифікації, що залежить від періоду прогнозування:

— 1-й рік — дані містять фінансові ставки з 1-го року періоду прогнозування та відповідне значення класу, що вказує на стан банкрутства через 5 років. Дані містять 7027 випадків (фінансових звітів), 271 представляє збанкрутовані компанії, 6756 фірм, які не збанкрутували в прогнозний період.

— 2-й рік — дані містять фінансові ставки з 2-го року періоду прогнозування та відповідне значення класу, що вказує на стан банкрутства через 4 роки. Дані містять 10173 випадки (фінансові звіти), 400 представляють збанкрутовані компанії, 9773 фірми, які не збанкрутували в прогнозний період.

— 3-й рік — дані містять фінансові ставки з 3-го року періоду прогнозування та відповідне значення класу, що вказує на стан банкрутства через 3 роки. Дані містять 10503 випадки (фінансові звіти), 495 представляють збанкрутовані компанії, 10008 фірм, які не збанкрутували в прогнозний період.

— 4-й рік — дані містять фінансові ставки з 4-го року періоду прогнозування та відповідне значення класу, що вказує на стан банкрутства через 2 роки. Дані містять 9792 випадки (фінансові звіти), 515 представляють збанкрутовані компанії, 9277 фірм, які не збанкрутували в прогнозний період.

— 5-й рік — дані містять фінансові ставки з 5-го року періоду прогнозування та відповідне значення класу, що вказує на стан банкрутства після 1 року. Дані містять 5910 випадків (фінансових звітів), 410 представляє збанкрутовані компанії, 5500 фірм, які не збанкрутували в прогнозний період.

Спочатку потрібно об'єднати дані з п'яти таблиць, щоб отримати один датасет.

В результаті отримано датасет, який складається з 65 колонок та 43405 рядків з записами.

Набір даних є незбалансованим, оскільки 41314 спостережень відноситься до класу 0 і лише 2091 спостережень до класу 1.

Перед побудовою моделей потрібно виконати етап обробки даних.

1. Заповнення пропусків.

Найпростіший варіант полягає у виключенні об'єктів, що мають неповні відомості (тобто видалення тих рядків з матриці ознак, в шпальтах яких є пропуски), або виключення ознак, що містять неповні відомості (тобто видалення тих стовпців, в яких є пропуски). Плюси цього варіанту в тому, що він дуже простий і його можна відразу випробувати на будь-якій моделі. Мінуси цілком очевидні. Якщо багато об'єктів будуть мати пропуски, то ми ризикуємо видалити важливі аспекти закономірності, яка прихована в даних, і, як наслідок, отримаємо низьку якість апроксимації. Якщо ми видалимо стовпець, який містить вкрай важлива ознака, ми ризикуємо зовсім втратити ключову інформацію про розділення об'єктів. Другий варіант боротьби з пропусками полягає в тому, щоб замінити їх за допомогою інтерполяції. Це може бути середнє або медіанне значення по стовпцю. У разі якщо ознака є функцією від часу, як і окремі об'єкти, то можна інтерполювати пропуски тільки по сусідніх тимчасовим значенням (наприклад, якщо об'єкт є ймовірність покупки квартири, а ознака — середню заробітну плату програміста в цей рік, то за пропущений рік цифру можна наблизити по двом сусіднім) [6, с. 44].

Таблиця 1. Показники ефективності побудованих моделей

Метрика	Logistic Regression	Random Forest	XGBoost
Accuracy	0.699	0.968	0.981
Precision	0.106	0.880	0.843
Recall	0.683	0.416	0.769
ROC_AUC	0.691	0.707	0.881

Атрибути, в яких пропущено 50% даних, будуть видалені, оскільки не доцільно використовуватися їх у якості вагомих предикторів (такою змінною виявилася Attr37), інші пропуски будуть заповнені середнім значенням (при чому для кожного класу окремо, щоб не змінити розподіл даних для кожного класу).

2. Видалення викидів.

Значення, що є досить великими (більше ніж 3 стандартні відхилення від середнього), є аномальними, не несуть статистично важливою інформації і відповідно погіршують побудовані моделі.

Одним з найпростіших методів виявлення викидів є використання *boxplot* — це графік для опису розподілу даних. Графічні ділянки використовують медіану та нижній та верхній квантили.

Також іншим підходом є видалення викидів за допомогою допомогою *Z-score*.

$$z_i = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma} \tag{1}$$

де x_i — спостереження по фактору;

\bar{x} — середнє значення;

σ — стандартне відхилення.

Викидами вважаються значення, що відхиляються від середнього значення більше ніж на 3 стандартні відхилення.

Рядки датасету, для яких значення є більшими за допустиму норму були видалені (для кожного класу ця процедура була виконана окремо).

В результаті залишилося 40259 спостережень класу 0 та 1924 спостереження класу 1.

3. Перевірка на мультиколінеарність (наявність лінійної залежності між двома або більше факторними змінними).

Перевірка на мультиколінеарність є важливою, оскільки її наслідками є:

- зміщення оцінок параметрів моделі;
- збільшення коваріації оцінок;
- незначущість параметрів моделі [6, с. 48].

Для кожної пари факторів було розраховано коефіцієнт кореляції Пірсона.

$$R = \frac{\sum(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum(x_i - \bar{x})^2 \sum(y_i - \bar{y})^2}} \tag{2}$$

де x_i — спостереження по фактору 1;

\bar{x} — середнє значення фактору 1;

y_i — спостереження по фактору 2;

\bar{y} — середнє значення фактору 2.

У результаті побудови матриці парної кореляції, змінні які мають кореляцію більшу за 0,9 (тісний зв'язок) були видалені.

У результаті було видалено 16 змінних, а загальна кількість факторів зменшилася до 47.

4. Проведено нормалізацію показників.

Необхідність нормалізації вибірок даних зумовлена тим, що значення факторів можуть змінюватися в дуже великому діапазоні і відрізнятися один від одного на кілька порядків. Для машинного навчання кожен набір даних не потребує нормалізації. Це потрібно лише тоді, коли змінні мають різний діапазон.

Нормалізація *min-max* — один із найпоширеніших способів нормалізації даних. Для кожної функції мінімальне значення цієї функції перетворюється на 0, максимальне значення перетворюється на 1, а кожне інше значення перетворюється на десяткове число від 0 до 1 [12].

$$x_n = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \tag{3}$$

де x_i — спостереження по фактору.

x_{min} — мінімальне значення.

x_{max} — максимальне значення.

5. Розбиття датасету на тренувальну та тестувальну вибірку.

Необхідним етапом після підготовки даних є їх розподіл на навчальну та тестову вибірку.

Модель будується за допомогою навчального набору даних, який є множиною прикладів, які використовуються для налаштування параметрів моделі. На підставі різниці між реальними та спрогнозованими значеннями цільового показника параметри моделі коригуються. Далі натренована модель використовується для прогнозування цільової змінної у другому наборі даних, що називається тестовим набором.

Вибірку розбито на тренувальну та тестову у співвідношенні 75% та 25%.

Крім того, як зазначалося, датасет є незбалансованим, саме тому було виконано процедуру семплювання для тренувальної вибірки, тобто кількість спостережень класу 1 дубльовано випадковим чином так, щоб їх кількість дорівнювала кількості спостережень класу 0.

У результаті тренувальна вибірка містить 60474 спостережень (30237 класу 0 та 30237 класу 1), тестова вибірка містить 10546 спостережень (10022 класу 0 та 524 класу 1).

Було побудовано 3 моделі (Logistic Regression, Random Forest, XGBoost). Моделі порівняні за допомогою таких показників:

— Accuracy — вимірює точність моделі класифікації як частку справжніх результатів у загальній кількості випадків.

— Recall — це частка всіх правильних результатів, які повертає модель.

— Precision — це частка справжніх результатів над усіма позитивними результатами.

— ROC AUC — співвідношення між Recall та Specificity (TN/(TN+FP)).

За кількістю правильно визначених випадків банкрутства найкращою моделлю є XGBoost (TP=403, FP=121), значення Accuracy, Recall, ROC_AUC також є найвищими, тобто цей алгоритм найкраще підходить для вирішення цієї задачі. Найгірші показники має класична модель — Logistic Regression. Random Forest трохи точніше визначає фірми, що не збанкрутують, але має найгірші показники щодо випадків банкрутства.

На основі найкращої моделі можна визначити найбільш вагомі фінансові показники, на які потрібно орієнтуватись для запобігання банкрутства.

Так, найбільш вагомими є саме такі показники:

1. (валовий прибуток + амортизація) / сукупні зобов'язання

Чим більша сума валового прибутку та амортизації та чим менші сукупні зобов'язання, тим більше ймовірність фірми не зазнати фінансової невдачі.

2. Операційні витрати / загальні зобов'язання

Успішними є компанії з вищими операційними витратами та нижчими загальними зобов'язаннями.

3. Прибуток від операційної діяльності / фінансові витрати

Чим більший прибуток від операційної діяльності та чим менші фінансові витрати, тим більше ймовірність фірми не зазнати фінансової невдачі.

4. Обсяг продажів (n) / обсяг продажів (n-1)

Цей показник суттєво відрізняється для підприємств, які функціонують 1—2 роки.

5) нерозподілений прибуток / сумарні активи

Для ліквідованих підприємств цей показник взагалі має суто від'ємні значення, тобто такі фірми мали нерозподілені збитки, що у свою чергу призвело до банкрутства.

Отже, алгоритм XGBoost та процес машинного навчання дають змогу в 77% випадків визначити, що фірма має незадовільний фінансовий стан та знаходиться на межі банкрутства, що, на мою думку, для такої незбалансованої вибірки є досить якісним результатом, тим паче, змінюючи порогове значення, ми отримуємо результат, який буде більш бажаним для нас. Крім того, ми маємо можливість визначити найбільш вагомі фінансові показники, на яких треба зацентувати увагу, щоб фірма не зазнала фінансової невдачі. Вважаємо, що з точки зору бізнесу такі моделі є дуже корисними, оскільки:

1. Дають більше розуміння власникам бізнесу щодо поточного стану підприємства та дозволяють приймати рішення не тільки на основі фінансових звітів.

2. Є корисними для інвесторів, які не можуть вирішити, чи є сенс вкладати кошти в це підприємство. Якщо ймовірність фірми зазнати фінансового провалу дуже низька, то це буде залучати більше інвесторів, оскільки у них буде впевненість у тому, що вони не втратять свої кошти.

3. Можуть бути корисними для уряду країни, оскільки знаючи, яка частка підприємств в якій галузі знаходиться на межі фінансового провалу, можна допомагати галузям, які мають найбільші проблеми.

Таким чином, математичні моделі та машинне навчання при правильному використанні можуть стати дуже потужним апаратом, який за короткий час та за мінімальної затрати ресурсів дозволяє отримати максимальну вигоду для суб'єктів економічної діяльності.

ВИСНОВКИ

У роботі було використано алгоритми Logistic Regression, Random Forest, XGBoost для побудови моделей, метою яких є пошук оптимального вирішення задачі класифікації: прогнозування банкрутства. На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що використання машинного навчання є доцільним методом вирішення таких задач, оскільки було отримано

результат у 77% правильно спрогнозованих значень банкрутства (дані є незбалансованими, оскільки лише 4.8% підприємств є банкрутами), а загальна точність моделі дорівнює 98%, при цьому процес навчання займав декілька хвилин, що доводить переваги у порівнянні з застосуванням експертів та людського інтелекту.

На нашу думку, у сучасному світі керівники та менеджери організацій повинні приділяти велику увагу застосуванню машинного навчання у процесі визначення фінансового стану підприємств, оскільки завчасне виявлення кризового стану та застосування відповідних заходів для їх подолання допоможе зміцнити соціально-економічне становище держави, а саме зменшити кількість втрачених робочих місць, знизити рівень безробіття, відповідно збільшити податкові надходження до бюджетів всіх рівнів, а найголовніше зменшити соціальну напругу у суспільстві.

Серед основних пропозицій для подальшого дослідження можна запропонувати таке:

— для більшої точності необхідно використовувати більш збалансовану вибірку з приблизно однаковим розподілом класів;

— окрему увагу слід приділити дослідженню репрезентативності предикторів, визначити їх ефективність для використання у моделі;

— використовувати не тільки кількісні показники, а й якісні (наприклад, сферу діяльності підприємства).

Однією з альтернатив зазначеним підходам, можна використати моделі, що засновані на алгоритмах глибокого навчання, або використовувати ансамбль з різних моделей.

Література:

- Андрущак ЄМ. Удосконалення інституту банкрутства. Фінанси України, Київ, 2006. № 9. С. 50—56.
- Івченко К.В. Машинне навчання та когнітивні обчислення. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Використання інноваційних технологій в процесі підготовки фахівців", Вінниця, 2017. С. 1—4.
- Сукрушева Г.О., Папуцин В.М. Причини та наслідки банкрутства вітчизняних підприємств у сучасних умовах. Економіка та суспільство: електронне наук. фах. вид. Мукачево: МДУ, 2017. С. 682—686.
- Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2011. 412 с.
- Тимошук О.Л., Дорундяк К.М. Оцінювання ймовірності банкрутства підприємств за допомогою дискримінантного аналізу та нейронних мереж. Системні дослідження та інформаційні технології. Київ. 2018. С. 22—34.
- Трофименко В.В. Дослідження використання методів машинного навчання в мережах інтернет речей. Київ: КПП, 2019. 87 с.
- Aleksanyan L., Huiban J.P. Economic and financial determinants of firm bankruptcy: evidence from the French food industry. Rev Agric Food Environ Stud 97, 2016. Pp. 89—108.
- Attaran M. and Deb P. 'Machine learning: the new 'big thing' for competitive advantage', Int. J. Knowledge Engineering and Data Mining, Vol. 5. № 4. 201. Pp. 277—305.
- Chen M.Y. Bankruptcy prediction in firms with statistical and intelligent techniques and a comparison of

evolutionary computation. *Comput. Math. Appl.* 62 (12), 2011. Pp. 4514—4524.

10. Dagmar C., Jiri K. Comparison of Prediction Models Applied in Economic Recession and Expansion Reprinted from: *J. Risk Financ. Manag.* 2020. Pp.46—60.

11. Deb P. The Logistic Regression Algorithm. URL: <https://machinelearning-blog.com/2018/04/23/logistic-regression-101/> (Accessed: 30.11.2021).

12. Everything You Need to Know About Classification in Machine Learning. URL: <https://www.simplilearn.com/tutorials/machine-learning-tutorial/classification-in-machine-learning> (Accessed: 30.11.2021).

13. Fred Weston J.F., Some Economic Fundamentals for an Analysis of Bankruptcy. 41 *Law and Contemporary Problems*. 2007. Pp. 47—65.

14. Grybinenko O. Social and economic consequences of bankruptcy of the companies in Ukraine: "EUREKA: Social and Humanities". Number 2. 2017. Pp. 3—10.

15. Hong S. Ensemble — Bagging and Boosting. URL: <https://seongjuhong.com/2021-01-17pm-ensemble-bagging-and-boosting/> (Accessed: 30.11.2021).

16. Mbaabu O. Introduction to Random Forest in Machine Learning URL: <https://www.section.io/engineering-education/introduction-to-random-forest-in-machine-learning/> (Accessed: 30.11.2021).

17. Michelle J. White. "Corporate and Personal Bankruptcy Law," NBER Working Papers 17237, National Bureau of Economic Research, Inc, 2011. Pp. 1—9.

18. Morde V. XGBoost Algorithm: Long May She Reign! URL: <https://towardsdatascience.com/https-medium-com-vishalmorde-xgboost-algorithm-long-she-may-rein-edd9f99be63d> (Accessed: 30.11.2021).

19. Nicoleta B., Mara. Assessment of Bankruptcy Risk of Large Companies: European Countries Evolution Analysis Reprinted from: *J. Risk Financ. Manag.* 2020. Pp. 17—45.

20. Polish companies bankruptcy data. URL: <https://archive.ics.uci.edu/ml/datasets/Polish+companies+bankruptcy+data> (Accessed: 30.11.2021).

21. Tomasz K. Dynamic Bankruptcy Prediction Models for European Enterprises Reprinted from: *J. Risk Financ. Manag.* 2019. Pp. 155—171.

References:

1. Andruschak, Y. M. (2006), "Improving the institution of bankruptcy", *Finance Ukraine*, vol. 9, pp. 50—56.

2. Ivchenko, K. V. (2017), "Machine learning and cognitive calculations", *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Vykorystannia innovatsijnykh tekhnolohij v protsesi pidhotovky fakhivtsiv* [Proceedings of the international scientific-practical Internet conference. The use of innovative technologies in the training of specialists], Vinnytsia, Ukraine, pp. 1—4.

3. Sukrusheva, H. O. and Paputsyn, V. M. (2017), "Causes and consequences of bankruptcy of domestic enterprises in modern conditions", *Economics and society*, *Mukachiv: derzh. un-t. Mukachevo*, pp. 682—686.

4. Tereschenko, O.O. (2011), *Finansova sanatsiia ta bankrutstvo pidpriemstv* [Financial rehabilitation and bankruptcy of enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

5. Tymoschuk, O. L. and Dorundiak, K. M. (2018), "Estimation of the probability of bankruptcy of enterprises

using discriminant analysis and neural networks", *Systemni doslidzhennia ta informatsijni tekhnolohii* [System research and information], Kyiv, Ukraine, pp. 22—34.

6. Trofymenko, V.V. (2019), *Doslidzhennia vykorystannia metodiv mashynnoho navchannia v merezhakh internet rechej*, [Research of the use of machine learning methods in the Internet of Things], KPI, Kyiv, Ukraine.

7. Aleksanyan, L. and Huiban, J.P. (2016), "Economic and financial determinants of firm bankruptcy: evidence from the French food industry", *Rev Agric Food Environ*, vol. 97, pp. 89—108.

8. Attaran, M. and Deb, P. (2018), "Machine learning: the new 'big thing' for competitive advantage", *Int. J. Knowledge Engineering and Data Mining*, vol. 5, No. 4. pp. 277—305.

9. Chen, M.Y. (2011), "Bankruptcy prediction in firms with statistical and intelligent techniques and a comparison of evolutionary computation", *Comput. Math. Appl.*, vol. 62 (12), pp. 4514—4524.

10. Dagmar, C. and Jiri, K. (2020), "Comparison of Prediction Models Applied in Economic Recession and Expansion", *Risk Financ. Manag.*, pp. 46—60.

11. Deb, P. (2021), "The Logistic Regression Algorithm", available at: <https://machinelearning-blog.com/2018/04/23/logistic-regression-101/> (Accessed: 30.11.2021).

12. Simpli Learn (2021), "Everything You Need to Know About Classification in Machine Learning", available at: <https://www.simplilearn.com/tutorials/machine-learning-tutorial/classification-in-machine-learning> (Accessed: 30.11.2021).

13. Fred Weston, J.F. (2007), "Some Economic Fundamentals for an Analysis of Bankruptcy", 41 *Law and Contemporary Problems*, pp. 47—65.

14. Grybinenko, O. (2017), "Social and economic consequences of bankruptcy of the companies in Ukraine", *EUREKA: Social and Humanities*, vol. 2, pp. 3—10.

15. Hong, S. (2021), "Ensemble — Bagging and Boosting", available at: <https://seongjuhong.com/2021-01-17pm-ensemble-bagging-and-boosting/> (Accessed: 30.11.2021).

16. Mbaabu, O. (2021), "Introduction to Random Forest in Machine Learning", available at: <https://www.section.io/engineering-education/introduction-to-random-forest-in-machine-learning/> (Accessed: 30.11.2021).

17. Michelle, J. White. (2011), "Corporate and Personal Bankruptcy Law", NBER Working Papers 17237, National Bureau of Economic Research, Inc, pp. 1—9.

18. Morde, V. (2021), "XGBoost Algorithm: Long May She Reign! ", available at: <https://towardsdatascience.com/https-medium-com-vishalmorde-xgboost-algorithm-long-she-may-rein-edd9f99be63d> (Accessed: 30.11.2021).

19. Mara, N. B. (2020), "Assessment of Bankruptcy Risk of Large Companies: European Countries", *Evolution Analysis* Reprinted from: *J. Risk Financ. Manag.*, pp.17—45.

20. UCI (2021), "Polish companies bankruptcy data", available at: <https://archive.ics.uci.edu/ml/datasets/Polish+companies+bankruptcy+data> (Accessed: 30.11.2021).

21. Tomasz, K. (2019), "Dynamic Bankruptcy Prediction Models for European Enterprises", Reprinted from: *J. Risk Financ. Manag.*, pp. 155—171.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2022 р.

С. П. Кошова,
к. держ. упр., доцент кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7637-4311

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.93

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

S. Koshova,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL LEGAL ASPECT OF STATE REGULATION OF THE SPACE INDUSTRY AS A BASIS OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE

У статті проведено ґрунтовний аналіз міжнародного співробітництва України із такими країнами: США, Китай, Японія, Італія, Великобританія та інших країн. Із проведеного дослідження помітним стало те, що міжнародне співробітництво у космічній галузі перебуває у фазі формування та розвитку, хоча й були спроби його розвитку й у попередніх роках, але й вони не вивели космічну галузь на передовий міжнародний рівень. Україна в останнє десятиріччя підписала низку міжнародних проєктів та меморандумів, які в перспективі мають вивести космічну галузь на міжнародний рівень, у тому числі й посилити економічну ситуацію в країні. Автором з метою безпечного розвитку космічної галузі на міжнародному рівні запропоновано затвердити принципи космічної кібербезпеки.

Авторка запропонувала впровадити сучасну модель космічної діяльності та визначити її як складову частину національної стратегії розвитку країни. Саме запропонована стратегія має задовольнити суспільні потреби і відійти від історично сформованих тенденцій у якій необхідно обґрунтувати основні підходи державної політики у галузі космічної діяльності, визначити її напрями, цілі, завдання, пріоритети, ключові компетенції цієї діяльності, проблеми та шляхи їх подолання. Водночас необхідно розробити нормативно-правові акти, які будуть врегульовувати та впроваджувати системні заходи за єдиним планом та вирішувати усі назрілі проблеми у цій сфері, щоб вивести космічну галузь на європейський рівень.

In the article the author makes a doctrinal description of international legal aspects of combating space pollution during the administration of space activities as a component of national security. A number of factors have been identified that indicate the pollution of outer space with space debris, and which give evidence that this is a significant problem for both astronautics in general and a topical issue in the administration of space activities from the standpoint of national security. In order to develop the uncontrolled development of the further global situation regarding the pollution of outer space, the author proposed to adopt international agreements on the cleaning and disposal of space debris. All this indicates that outer space is gradually becoming an integral part of human existence and life, resulting in the expansion of the essence of the determinant "environment", which includes the category of "near-Earth space".

The author formulates priority areas of international cooperation in the field of space activities to clean up space from space debris and its disposal in compliance with all environmental requirements, which should be as follows: development and conclusion of international agreements on space clearing; monitoring of outer space; determining the degree of security of existing "space debris"; creation of a single international system for predicting the pollution of outer space; development of a single international system for registration of stages of purification of outer space and its schedule; formation and application of methods, means and methods of protection of spacecraft from the effects of high-speed particles of "space debris"; development and implementation of measures aimed at reducing the pollution of outer space; anticipation and implementation of strict international legal responsibility for

the pollution of outer space in the framework of national security. As we see, the problem of "space debris" is urgent and needs to be addressed at both the practical and scientific levels. This issue concerns not only Ukraine but also the entire world community.

Ключові слова: галузь, космічна галузь, космос, ракети, державне регулювання, співробітництво, небесні тіла, принципи, космічна кібербезпека.

Key words: industry, aerospace industry, space, rockets, government regulation, cooperation, celestial bodies, principles, aerospace cybersecurity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сьогодення відбувається досить стрімкий розвиток космічної галузі в усіх країнах світу. Саме це, відповідно, зумовлює використання аерокосмічних технологій у різноманітних сферах публічного адміністрування. У високорозвинених країнах державні політики передбачають пріоритетом дослідження, розробки та використання космічного простору задля вирішення безпекових та інших соціально-економічних завдань країни. Існуючі проблеми в Україні щодо функціонування космічної галузі може призвести до знищення національної та економічної безпеки країни в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади дослідження космічної галузі загалом розглядалися автором на базі опрацювання праць науковців міжнародного права, міжнародного та національного космічного права, адміністративного права, публічного управління та адміністрування інших галузей права, а саме: І.П. Андрушко, Л.П. Ануфрієва, О.В. Беглий, К.А. Бекяшев, У. Больман, М. Вільямс, Д. Волтер, Д. Габрінович, О.М. Григоров, В.Н. Денисов, Р. Джаху, Г.П. Жуков, О.П. Каменецька, Ю.М. Колосов, В.П. Кононенко, Е.С. Кривчікова, К. Крістол, П. Ларсен, Ф. Ляйл, Н.Р. Малишева, Дж. Пелтон, Дж. Сміс, І. Сурбес-Вержер, О. Стрельченко, С. Фріланд, Н. Хедман, Ш. Хобе, Б. Шмідт-Тедд, О.В. Яковенко та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є формулювання міжнародно-правового аспекту державного регулювання космічної галузі як основи національної безпеки держави та пошук перспективних шляхів удосконалення досліджуваної сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасна перманентна криза у космічній галузі загрожує не лише адміністративно-правовому статусу України як космічної країни, але й призвести до зниження економічного розвитку країни. У разі негативного відношення держави до державного фінансування науково-технічного розвитку, розвитку високотехнологічних економічних сфер адміністрування то Україна може бути виключена із мапи розвинених світових країн. Національна безпека країни, умови сталого розвитку, ресурсний моніторинг, екологія, сучасні комунікаційні та навігаційні сервіси, точне землеробство, протидія глобальним змінам клімату — усі ці аспекти мають вагому космічну складову, а конкурентоспроможність країни в цілому напряму залежить від рівня аерокосмічних технологій. Саме тому європейська космічна політика виз-

начає дослідження в напрямі використання космосу як основного засобу існування в умовах технологічних змагань [1, с. 3].

У всьому світові авіакосмічні технології, мирне дослідження космосу забезпечують ефективний розвиток національних економік, зміцнюють національну безпеку, оборону і загалом, стратегічну конкурентоспроможність країни. Україна відноситься до неширокого розробляє і випускає ракети-носії, ракетно-космічні комплекси, виводить на навколоземні орбіти різноманітні супутники, у тому числі на замовлення інших країн. Проте, отримавши у спадок значну частину авіакосмічного потенціалу від Радянського Союзу, наша країна не зовсім раціонально та ефективно його використовує. До основних причин слід віднести: відсутність власних космодромів, брак фінансових ресурсів, припинення співпраці з Російською Федерацією через військово-політичний конфлікт на сході України, що негативно позначилося на матеріально-технічному забезпеченні галузі і необхідності пошуку нових постачальників і покупців. Дієвим інструментом вирішення означених проблем є комерціалізація космічної галузі, при якій важливо знайти її раціональні межі з огляду на її стратегічний характер для національної безпеки і реалізації геополітичних інтересів України [2, с. 166].

Безпосередньо сучасні виклики суспільства через стрімкий розвиток технологій та швидкоплинність процесів, які відбуваються на аерокосмічних ринках, вимагають рішучих і послідовних кроків, основаних на реальних можливостях та розумінні власних пріоритетів. Вибудовування таких кроків у руслі продуманої космічної стратегії пов'язане із труднощами принципового характеру, що пов'язане із відсутністю виразної промислової та інноваційної політики держави. Однак зволікання із запровадженням змін становить реальну загрозу швидкого згортання космічної діяльності як такої та спричинює нові неочікувані проблеми у політичній, соціальній та безпековій сферах. Оцінка ситуації свідчить про те, що зазначені проблеми мають системний характер, а чинна модель космічної діяльності України перебуває у стані стагнації. Окремі ініціативи та кадрові призначення не поліпшують ситуацію, оскільки для подолання цих проблем потрібні системні й узгоджені заходи [1, с. 3]. Задля вирішення такої нагальної проблеми, ми вважаємо за доцільне, впровадити сучасну модель космічної діяльності та визначити її як складову частину національної стратегії розвитку країни. Саме запропонована стратегія має задовольнити суспільні потреби і відійшла від історично сформованих тенденцій. У ній доречним буде обґрунтувати ос-

новні підходи державної політики у сфері космічної діяльності, визначити її напрями, цілі, завдання, пріоритети, ключові компетенції космічної діяльності, проблеми та шляхи їх подолання. Водночас необхідно виробити нормативно-правові акти, які будуть врегулювати та впроваджувати системні заходи за єдиним планом та вирішувати усі назрілі проблеми у цій сфері щоб вивести її на європейський рівень.

Вироблення стратегії майбутньої космічної діяльності передбачає насамперед неупереджену оцінку поточного стану галузі та виокремлення найгостріших проблем, що виникли за останні 20 років унаслідок різних об'єктивних і суб'єктивних причин. Нижче наведено основні висновки з аналізу наявних тенденцій, який не претендує на повноту висвітлення всієї сукупності проблем у вітчизняній космічній сфері, але є необхідним кроком для вироблення позиції щодо подальших дій [1, с. 4].

Зазираючи у історичне минуле, доцільно відзначити те, що перші аерокосмічні програми України були значною мірою зорієнтовані на збереження потенціалу успадкованої від Радянського Союзу галузі, а також на створення підґрунтя для майбутнього розвитку. Тобто закладалися основи системи, здатної забезпечити весь цикл створення ракетно-космічної техніки, запусків космічних апаратів різного призначення, експлуатації їх на орбіті та використання отримуваної інформації в інтересах економіки України [1, с. 4].

Необхідно відзначити видатні заслуги за період незалежної України у космічній сфері, як-от: реалізація проєктів "Морський старт", "Наземний старт" і "Дніпро". Також вагомим досягненням є те, українські підприємства приймали активну участь у таких європейських проєктах, як "Вега", "Антарес" та у створенні космічного апарата "Єгиптсат" та "СІС". Визначальною світовою революцією було створення світового рекорду ракетноносієм "Дніпро", яка вивела у 2014 році на орбіту 33 космічних апарати. Найвизначальнішим проєктом Міжнародним астронавтичним конгресом було визнано у 2008 році "Морський старт". В Україні було сформовано законодавчу базу, національні та державні космічні програми на основі яких у 1993—2020 роках було здійснено запуск 380 космічних апаратів ракетами-носіями вітчизняного виробництва, що замовлялися 26 європейськими країнами-споживачами. Запуски здійснювалися із різних платформ та космодромів, а саме із платформи "Морський старт" відбулося 34 пуски РН "Зеніт-3SL"; із космодрому "Байконур" відбулося 33 пуски РН "Зеніт" і "Зеніт3SLБ", 22 пуски РН "Дніпро", 13 пусків — РН "Циклон-2", 26 пусків — РН "Циклон-3", 11 пусків РН "Антарес", 15 пусків — РН "Вега". Треба відзначити те, що вітчизняні пуски українських ракет-носіїв становить 12—14% світового ринку аерокосмічних послуг. Водночас запускалися 27 космічних апаратів різноманітного призначення, складові яких розроблялися на різних підприємствах, установах та організаціях таких як ДП "КБ "Південне ім. М.К. Янгеля", ДП "ВО "Південмаш", ДНВП "Об'єднання Комунар", ВО "Київприлад", Київський радіозавод — ПрАТ "Курс" та ПрАТ "Елміз" тощо. Це свідчить про те, що космічна галузь є бюджетоутворюючою галуззю України, незважаючи на незначні державні замовлення ракетно-космічної техніки. На підтвердження цього треба відзначи-

ти те, що у космічній сфері було реалізовано понад 160 міжнародних контрактів сума, яких становила 460 млн дол. США, із них податкові платежі у бюджет країни у 2019—2020 роки складають 1,2 млрд грн, які в 15—16% перевищили фінансування одержане в межах державного фінансування аерокосмічних програм.

Сучасний етап розвитку світової економіки передбачає, що лише країни, які беруть активну участь у науково-технічному прогресі, залишаються серед лідерів і підтримують стійкий розвиток національного господарства, в тому числі й в космічній галузі, яка посідає одне з провідних ніш за технологічним рівнем. Розвиток діджиталізації у світі робить країни, які не мають розвиненої космічної галузі залежними від високорозвинених країн, що стає актуальним питанням підтримки національної безпеки. Водночас досліджувана галузь являється монополістичною, бо на міжнародному ринку домінує кілька корпорацій, що створюють конкуруючі умови та поділ ринку аерокосмічних послуг. Високорозвинені країни розглядають космічну галузь як стратегічну галузь адміністрування, у якій функціонують програми підтримки цієї галузі за допомогою державного фінансування, а також інших джерел фінансування. Саме тому, постає питання, які саме країни є лідерами у цій галузі і, які їх перспективні напрями розвитку космічної галузі.

У країнах Європейського союзу на космічну галузь передбачаються такі витрати, наприклад, у США вони становлять 73 євро з кожного жителя країни, у Франції — 10 євро, у Великобританії — 24 євро, а в Україні всього навсього — 2 грн. Постає питання, а про які фінансові витрати на космічну галузь може йти мова в Україні?

Із 2014 року космічна галузь стала більш активно розвиватися і співпрацювати із європейськими країнами щодо розвитку досліджуваної сфери.

США спрямували у 2020 році на оборону 738 мільярдів доларів, а також створили космічні війська та надала Україні військову допомогу на 300 мільйонів доларів. Програма співпраці США та України передбачала передачу українській стороні летальних видів оборонних озброєнь, а саме: поставлялися крилаті ракети для систем берегових ракетних комплексів і протикорабельні ракети.

Досить актуальним у співпраці США із Україною є укладення Меморандуму про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки щодо співпраці у сфері безпеки космічних польотів і надання послуг та інформації з космічної ситуаційної обізнаності. Зазначений документ формулює взаємну зацікавленість сторін у співпраці щодо використання космічного простору. У ньому сформовані правові підстави та механізми спільного використання космічної ситуаційної обізнаності з метою підвищення безпеки космічних польотів, обміну послугами та інформацією. Зазначене забезпечить Україні створення умов для отримання від Космічного командування США інформації та послуг з космічної ситуаційної обізнаності [3; 4, с. 218].

Реалізація Меморандуму надасть можливість отримати системну інформацію щодо стану загальної навколосмічної космічної обстановки й кількості каталогізованих космічних об'єктів і їх розподіл за типом. Також визначить поточний стан космічної діяльності країн світу

за чисельністю їх космічних об'єктів і кількістю космічних запусків. Завдяки подальшій співпраці на виконання положень Меморандуму України отримує дані щодо чисельного і якісного складу орбітальних угруповань діючих космічних апаратів космічних систем, зможе оцінити їх загальні функціональні можливості за основними просторовими і часовими характеристиками, визначити космічні об'єкти для спостереження вітчизняними засобами, зокрема радіолокаційними. Це дозволить ідентифікувати діючі космічні апарати у всіх доступних відкритих ресурсах і моделювати їх орбітальний політ, досліджувати їх функціональні можливості, формувати вітчизняний головний та часткові каталоги космічних об'єктів, удосконалювати їх кількісні та якісні характеристики [3; 5]. Цей Меморандум є значним досягненням у космічній галузі, лише б якісно його впроваджувати у діяльність космічної галузі.

Як позитивний приклад міжнародної співпраці можна назвати європейський проєкт "Vega", що реалізується українськими підприємствами КБ "Південне" і ВО "Південмаш" та італійською компанією "Avio", для якої українські підприємства виготовляють ракетні двигуни для рушійної установки на четвертий ступінь ракетно-носія "Vega" [6; 7, с. 385].

Відповідно, співпраця та замовлення від компаній зі США є важливими для української космічної галузі, власне, так само як і з іншими країнами, враховуючи наявний потенціал космічної галузі України, а також з огляду на плани збільшення його використання в інтересах національної безпеки та економіки України загалом [6].

У кейсі українсько-американського співробітництва є низка успішних проєктів. Наразі основним замовленням для підприємств української космічної галузі є замовлення американської компанії "Northrop Grumman" на виготовлення корпусів перших ступенів ракетно-носія "Antares". Проєкт триває із 2008 року. Основна конструкція ступеня зазначеної ракети розроблена КБ "Південне" і ВО "Південмаш" у співпраці з іншими українськими підприємствами [6]. Як помічаємо деякі проєкти не реалізуються й до нині, що є недопустимим у перспективному розвитку космічної галузі і на що потрібно зосереджувати значні зусилля під час адміністрування цією галуззю.

Необхідно відзначити те, що Україна безумовно має інтерес щодо подальшого розвитку співпраці із США та іншими європейськими країнами метою якої є дослідження Місяця та інших небесних тіл, у рамках якої у травні 2021 року внесено пропозиції української спільноти до National Aeronautics and Space Administration (NASA) щодо співпраці. У рамках цієї міжнародної співпраці на виконання Програми "Артеміда" у 2020 році Україна підписала домовленості в яких визначається співпраця США із іншими країнами щодо дослідження Місяця.

Також необхідно відзначити те, що в умовах плідної співпраці КБ "Південне" уклало контракт щодо виведення на орбіту космічного апарата "Січ-2-30", запуск якого відбуватиметься із пускового майданчика компанії SpaceX за допомогою американського ракетноносія Falcon-9.

На сьогодні відбувається активна співпраця українських підприємств у космічній галузі із іншими компаніями зокрема із ЄС, Китаєм, Японією, Італією, Південною Кореєю та низкою інших країн.

Відповідно, з метою співробітництва України та Китаю у космічній сфері було у 2020 році підписано п'ятирічну Програму співробітництва в космічній галузі, на основі якої здійснюватиметься спільна їх діяльність у напрям дослідження аерокосмічного простору в середньостроковій перспективі. Складовою підписаної Програми стали 69 спільних проєктів на загальну суму контрактів більш ніж 70 млн доларів. Під час створення зазначеної Програми відбулося підписання Договору про створення спільної лабораторії космічної науки. Під час укладення Програми відбулися домовленості щодо зміцнення обміну інформацією про космічну діяльність двох країн і своєчасності взаємного інформування про стан виконання тем програми співпраці, вирішення проблем, що виникають у процесі реалізації програми з метою забезпечення її виконання [8].

Щодо співпраці України із Японією необхідно відзначити те, що 23 жовтня 2021 року у рамках тижневого заходу "UA Space Focus" під час тематичного тижня "Expo2020: Space Week" (м. Дубай, ОАЕ) між Державним космічним агентством України та Японським агентством аерокосмічних досліджень підписано Меморандум про співробітництво у сфері космічної діяльності у мирних цілях, який має на меті регламентувати важливі аспекти українсько-японської взаємодії у сфері космічної діяльності, зокрема, вивчення можливого співробітництва для спільної діяльності сторін у напрямках аерокосмічних досліджень, космічної науки, спостережень за Землею та ін. [9]. На наш погляд, це надасть новий імпульс українсько-японським відносинам в космічній галузі та сприятиме започаткуванню практичної кооперації.

З метою перспектив міжнародного співробітництва України та Італії в космічній сфері 30 березня 2021 року було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Італійським космічним агентством щодо співробітництва у сфері космічної діяльності в мирних цілях, з метою обміну інформацією про діяльність та пропозиціями стосовно спільних проєктів та наочного ознайомлення з потужностями підприємств космічного сектора двох країн. У ході підписання Меморандуму було наголошено на важливості спільного космічного проєкту з виробництва ракети-носія "Vega", який реалізується за участю італійської та українських компаній ще із 2004 року, згідно з яким Державне конструкторське бюро "Південне" розпочало виробляти і постачати двигуни для ракети-носія "Vega". Уже у квітні 2010 р. почалася передача серійних двигунів замовнику, у листопаді 2017 року "Vega" з українським двигуном успішно стартувала з космодрому Куру Європейського космічного агентства у Французькій Гвіані, також 3 вересня 2020 року з космодрому Куру відбувся черговий запуск ракети-носія з українським двигуном і це був 15-й успішний пуск ракети [10—12].

ВИСНОВОК

Отже, слід констатувати те, що міжнародне співробітництво на даному етапі євроінтеграційних процесів лише розвивається. В цілому космічна галузь в останні роки не стала тією рушійною силою, яка б вивела українську економіку на міжнародний рівень. Не відбулося сучасного впровадження аерокосмічних технологій, які

б мали бути отримані за їх допомогою інформації у сфері публічного адміністрування, національної безпеки та оборони, системи контролю за інформаційними ресурсами тощо. Щоб безпечно розвивати космічну галузь доцільно було б затвердити принципи космічної кібербезпеки. Також доречно впровадити сучасну модель космічної діяльності та визначити її як складову частину національної стратегії розвитку країни.

Література:

1. Горбулін В.П. Космічна стратегія та перспективи розвитку країни. Вісник НАН України. 2020. № 2. С. 3—10.
2. Смерічевський С.Ф., Гура С.М. Державно-приватне партнерство в системі стратегічного регулювання розвитку авіакосмічної галузі. Економіка та управління підприємствами. Вип. 39-1. 2019. С. 166—171.
3. Між Україною та США укладено Меморандум про взаєморозуміння у сфері безпеки космічних польотів і надання послуг та інформації з космічної ситуаційної обізнаності. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizh-ukrayinoyu-ta-ssha-ukladeno-memorandum-pro-vzayemorozuminnya-u-sferi-bezpeki-kosmichnih-polotiv-i-nadannya-poslug-ta-informaciyi-z-kosmichnoyi-situacijnoyi-obiznanosti>
4. Джур О.Є., Михайліченко М.А. Розвиток організаційно-правових форм підприємств космічної галузі. Економіка та управління підприємствами. Вип. 37. 2019. С. 216—224.
5. Стрельченко О.Г. Правове регулювання конкуренції на ринку авіаційних перевезень в Україні. Сучасне право в епоху соціальних змін: [Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 26 лютого 2021 р.]. Т. 2. Тернопіль: Вектор, 2021. 290 с.
6. Інвестори зі США могли б стати акціонерами ракетобудівників України. URL: <https://www.dw.com/uk/investory-zi-ssha-mohly-b-staty-aktsioneramy-raketobudivnykiv-ukrainy/a-57839187>
7. Задорожній О.О. Приватні космічні польоти: правове регулювання в США. Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С. 382—388.
8. Україна та Китай підписали нову п'ятирічну Програму співробітництва в космічній галузі. URL: <https://space.com.ua/2020/10/22/ukrayina-ta-kitaj-pidpisali-novu-p-yatirichnu-programu-spivrobitnistva-v-kosmichnij-galuzi/>
9. Підписано Меморандум про співробітництво між ДКА та Японським агентством аерокосмічних досліджень. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-memorandum-pro-spivrobitnictvo-mizh-dka-ta-yaponskim-agentstvom-aerokosmichnih-doslidzhen>
10. Україна й Італія готуються розширити співпрацю в космічній сфері. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3216270-ukraina-j-italia-gotuutsa-rozsiriti-spivpracu-v-kosmicnij-sferi.html>
11. Space Act of 2015: American companies could soon mine asteroids for profit". Wired UK. URL: <https://www.wired.co.uk/article/how-to-mine-asteroids-for-fun-and-profit>, accessed 10 September 2020.
12. Wow. FAA Paperwork Delays May Block Virgin Galactic Debut. URL: <https://www.cntraveler.com/the-intel?src=jaunted>, accessed 10 September 2020.

References:

1. Horbulin, V.P. (2020), "Space strategy and prospects for the country's development", *Visnyk NAN Ukrainy*, vol. 2, pp. 3—10.
2. Smerichevskiy, S.F. and Hura S.M. (2019), "Public-private partnership in the system of strategic regulation of aerospace development", *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, vol. 39-1, pp. 166—171.
3. State Space Agency of Ukraine (2021), "A Memorandum of Understanding between Ukraine and the United States in the field of space safety and the provision of services and information on space situational awareness", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizh-ukrayinoyu-ta-ssha-ukladeno-memorandum-pro-vzayemorozuminnya-u-sferi-bezpeki-kosmichnih-polotiv-i-nadannya-poslug-ta-informaciyi-z-kosmichnoyi-situacijnoyi-obiznanosti> (Accessed 25 Jan 2022).
4. Dzhur, O.Ie. and Mykhailichenko, M.A. (2019), "Development of organizational and legal forms of enterprises in the space industry", *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, vol. 37, pp. 216—224.
5. Strelchenko, O.H. (2019), "Legal regulation of competition in the air transportation market in Ukraine", *Suchasne pravo v epokhu sotsialnykh zmin: Materialy Khl Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern law in the era of social change: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference], vol. 2, *Natsionalnyi aviatsiyni universytet, Kyiv, Ukraine*.
6. DW (2014), "Investors from the United States could become shareholders of rocket builders in Ukraine", available at: <https://www.dw.com/uk/investory-zi-ssha-mohly-b-staty-aktsioneramy-raketobudivnykiv-ukrainy/a-57839187> (Accessed 25 Jan 2022).
7. Zadorozhnii, O.O. (2020), "Private spaceflight: legal regulation in the United States", *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, vol. 3, pp. 382-388.
8. space.com.ua (2020), "Ukraine and China have signed a new five-year Space Cooperation Program", available at: <https://space.com.ua/2020/10/22/ukrayina-ta-kitaj-pidpisali-novu-p-yatirichnu-programu-spivrobitnistva-v-kosmichnij-galuzi/> (Accessed 25 Jan 2022).
9. State Space Agency of Ukraine (2021), "Memorandum of Cooperation signed between the SCA and the Japan Aerospace Exploration Agency", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-memorandum-pro-spivrobitnictvo-mizh-dka-ta-yaponskim-agentstvom-aerokosmichnih-doslidzhen> (Accessed 25 Jan 2022).
10. ukrinform (2021), "Ukraine and Italy are preparing to expand cooperation in space", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3216270-ukraina-j-italia-gotuutsa-rozsiriti-spivpracu-v-kosmicnij-sferi.html> (Accessed 25 Jan 2022).
11. Wired UK. (2020), "Space Act of 2015: American companies could soon mine asteroids for profit", available at: <https://www.wired.co.uk/article/how-to-mine-asteroids-for-fun-and-profit> (Accessed 25 Jan 2022).
12. Wow. FAA (2020), "Paperwork Delays May Block Virgin Galactic Debut", available at: <https://www.cntraveler.com/the-intel?src=jaunted>, accessed 10 September 2020 (Accessed 25 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 27.01.2022 р.

О. І. Платонов,
к. е. н., докторант кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-3059-5389

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.98

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНТЕЙНЕРНОГО ТА КОНТРЕЙЛЕРНОГО ТРАНСПОРТУВАННЯ ВАНТАЖІВ У РАМКАХ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

O. Platonov,
PhD in Economics, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

STATE REGULATION OF CONTAINER AND CONTRAILER TRANSPORTATION
OF CARGOES WITHIN THE FRAMEWORK OF THE STRATEGY
FOR THE DEVELOPMENT OF MULTIMODAL TRANSPORT

У статті акцентовано увагу на проблемних питаннях розвитку контейнерного та контрейлерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень. Обґрунтовано, що в умовах глобалізації та інтеграція, внаслідок яких все активніше між країнами масштабується обмін ресурсами і товарами, основним гравцем на ринку мультимодальних перевезень має стати залізниця завдяки розвитку контрейлерних перевезень. Встановлено, що за рівнем транзитності Україна посідає перше місце в Європі, проте рівень використання потенціалу контрейлерних перевезень дотепер не перевищує п'яти відсотків, в той час як у країнах ЄС даний показник — понад сорок відсотків. Проаналізовано тенденцій розвитку в Україні контрейлерних перевезень. Акцентовано увагу на невдалих спробах Укрзалізниці запровадження контрейлерних вантажоперевезень. Підкреслено, що зростання потреб у транспортних послугах і водночас вимог до них щодо часу транспортування та якості транспортування вантажів і їх збереження, актуалізує питання відновлення спроб запровадження в Україні контрейлерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень. Наголошено, що одним зі стратегічних напрямів Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року визначено створення ефективної конкурентоспроможної мультимодальної національної транспортної системи, експлуатаційно сумісною з мультимодальною світовою транспортною системою завдяки використанню як контейнерних, так контрейлерних перевезень вантажів. Розглянуто, розроблені Мініфраструктурою України сценарії розвитку перевезень залізницею на період до 2030 р., які враховують збільшення обсягів перевезень за рахунок нових вантажопотоків та переключення частини вантажів з автотранспорту на залізничний транспорт (завдяки розвитку контейнерних та контрейлерних перевезень). Встановлено причини гальмування розвитку в Україні контрейлерних перевезень. Визначено вектори державного регулювання розвитку контрейлерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень.

The article focuses on the problematic issues of development of container and piggyback transportation of goods in the system of multimodal transportation. It is substantiated that in the conditions of globalization and integration, as a result of which the exchange of resources and goods between the countries is more and more active, the railway should become the main player in the multimodal transport market due to the development of piggyback transport. It is established that Ukraine ranks first in Europe in terms of the level of transit, but the level of utilization of the potential of piggyback transportation still does not exceed five percent, while in the EU this figure is over forty percent. Trends in the development of piggyback transport in Ukraine are analyzed. Emphasis is placed on Ukrzaliznytsia's unsuccessful attempts to introduce piggyback transportation. It is emphasized that the growing demand for transport services and at the same time the requirements for transport time and quality of cargo transportation and their preservation, raises the issue of resuming attempts to introduce piggyback transportation in Ukraine in the system of multimodal transportation. It was emphasized that one of the strategic directions of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030 is to create an effective competitive multimodal national transport system, interoperable with the multimodal world transport system through the use of both container and piggyback freight. Scenarios for the development of rail transportation for the period up to 2030 developed by the Ministry of Infrastructure of Ukraine are considered., which take into account the increase in traffic due to new freight flows and the switching of part of the cargo from road to rail transport (due to the development of container and piggyback transport). The reasons for slowing down the development of piggyback transport in Ukraine have been established. The vectors of state regulation of the development of piggyback transport in the system of multimodal transportation are determined.

Ключові слова: мультимодальні перевезення, контейнерні перевезення, контрейлерні перевезення, транспортна інфраструктура.

Key words: multimodal transportations, container transportations, piggyback transportations, transport infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні та інтеграційні процеси у світовій економіці передбачають тісний взаємозв'язок національних економік, посилений обмін ресурсами і товарами, що робить мультимодальні перевезення основою функціонування економіки не тільки окремих країн та економічних систем, а й світу загалом [1, с. 74]. При цьому основним гравцем на ринку мультимодальних перевезень має стати залізниця завдяки масштабуванню контрейлерних перевезень — перевезень визначеними маршрутами автопоїздів, автомобілів, автопричепів, напівпричепів, знімних автомобільних кузовів (у навантаженому або порожньому стані) завантажених одним відправником на станції відправлення на адресу одного одержувача на одну або декілька станцій призначення без переробки на шляху прямування на сортувальних станціях.

Більшість європейських мультимодальних перевезень при комбінованому транспортуванні вантажів відбувається в трейлерах та зйомних кузовах. У 2020 р. європейський автомобільно-залізничний комбінований транспорт, незважаючи на пандемію, забезпечив зростання обсягів відправлень на 1,02% порівняно з показником 2019 р., а отже, і зростання продуктивності на 6,77%, досягнувши рівня 89,6 млрд т/км та 9,12 млн ТЕУ, що стало історичним максимумом європейських мультимодальних перевезень протягом останнього десятиріччя [2].

В Україні ж до тепер зроблено лише поодинокі спроби запровадження контрейлерних перевезень. Вперше контрейлерний поїзд було запущено у 1998 р. за маршрутом Луганськ — Київ — Катовіце (Польща). Натомість здійснення регулярних комбінованих (у т.ч й контрейлерних) перевезень було розпочато лише у 2003 р, із запуском поїзду "Вікінг" та "Ярослав". Проте відсутність зацікавленості бізнес-структур у новій послугі залізниці ускладнила завантаження маршрутів, а отже, "Вікінг" фактично наразі курсує як контейнерний поїзд, а "Ярослав" продовжує позиціонувати як контрейлерний за маршрутом Україна (Київ — Ліски — Ізов) — Польща (Лудін — Славкув).

У 2006 році було здійснено спробу запуску ще одного маршруту для контрейлерних перевезень "Київ — Експрес" за маршрутом Україна — Угорщина — Австрія. Проте, як і попередні спроби запуску контрейлерних поїздів, вона не увінчалась очікуваним результатом.

Натомість суттєве збільшення в останні роки обсягів перевезень автотранспортом з України до країн ЄС примусило повернутись до ідеї транспортування вантажів за системою контрейлерних перевезень, проте вже із залученням поїздів "Вікінг", "Ярослав" та "Чардаш". Однак нерозв'язання організаційних питань з означеного виду вантажоперевезень ускладнило їх подальше масштабування [1], а отже, статусу контрейлерних поїздів дотепер набуває лише "Ярослав".

Таблиця 1. Обсяги транзитних вантажопотоків за видами транспорту протягом 2011—2020 рр., т/км

Вид транспорту	Роки									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Залізничний	713745	858024	835557	820920	711448	644296	635538	616839	589981	312900
Автомобільний	1168219	1252390	1259698	1260768	1131313	1020604	1085663	1121674	1205531	1305000
Водний	4067	4145	3457	3428	2805	3291	3032	2253	1892	6100
Авіаційний	87	92	122	99	78	69	74	82	99	100

Джерело: [4].

Ігнорування урядом України світового досвіду з питань організації контрейлерних вантажоперевезень стало на заваді їх розвитку, а отже, і на заваді розвитку мультимодальних перевезень в цілому, що з потенціалом транспортної системи України та її географічним розташуванням є вкрай недопустимим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання розвитку контрейлерних перевезень в Україні постійно перебувають у центрі уваги вітчизняних науковців та практиків. Так, над питаннями контрейлерних перевезень не перший рік працюють Андрушків Б., Кирич Н, Погайдак О., Стойко І, Шерстюк Р., Дацій О.І., Вернигора Р.В., Журавель І.Л., Єльнікова Л.О., Рикова І.С., Петренко О.І., Горбенко О.І., Левченко Н.М. Комчатих О.В., Петровська С.І., Редько Н.О. та ін. В їх роботах розглядаються різні аспекти впровадження контрейлерних перевезень, їх переваги та недоліки, аналізуються існуючі світові моделі контрейлерних перевезень (зокрема, організація руху контрейлерних поїздів та основні проблеми щодо їх широкого використання в Україні), наводяться техніко-економічні розрахунки по впровадженню європейських технологій на українських теренах. Однак питання щодо векторів державного регулювання розвитку контрейлерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень, до тепер лишаються поза увагою [2, с. 58], що саме і потребує на подальші дослідження, результати якого, як нами очікується, мають стати поштовхом до впровадження якісно нового інструментарію державного регулювання розвитку як контрейлерних перевезень, зокрема, так і мультимодальних перевезень в цілому.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку в Україні контрейлерних перевезень та визначення векторів державного регулювання розвитку контрейлерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Транспортна система України включає понад 20,9 тис. км залізничних колій, що взаємодіють із залізницями семи сусідніх країн (Росії, Білорусі, Молдови, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини), на яких функціонує 40 міжнародних залізничних переходів, близько 169,7 тис. км автомобільних доріг (у т. ч. 166,2 тис. км

із твердим покриттям), 30 аеропортів, де діє 130 злітних смуг, 13 державних морських торговельних портів загальною технологічною потужністю понад 170 млн т [3; 12]. Тож, за коефіцієнтом транзитності Україна посідає перше місце в Європі (коефіцієнт транзитності України — 3,75, Польщі, яка займає друге місце, — 2,92).

Щодо вітчизняна транспортна система перевозить до 4,5 млн т вантажів. Обсяги ж транзитних вантажопотоків за останнє десятиріччя за видами транспорту характеризуються даними, поданими в таблиці 1, які переконливо свідчать, що серед різних видів транспорту перевага замовниками все більше надається авто-транспорту, який, на жаль, має найбільший вуглецевий слід, за якого до тепер допускаються порушення вагових норм (що спричиняє руйнування автодоріг, а отже, і надмірне витрачання державою коштів на їх ремонт), який супроводжується високим рівнем травматизму внаслідок ДТП, і наостанок, який призвів до значного завантаження міжнародних автомобільних трас [2, с. 57].

Одним із найбільш дієвих способів подолання наслідків нарощування обсягів вантажних перевезень автотранспортом та упередження подальшого збільшення викидів парникових газів транспортним сектором економіки України, має стати розширення контрейлерних перевезень [5, с. 25], які поєднують у собі мобільність автомобільного та надійність і економічність залізничного транспорту.

Контрейлерна технологія передбачає доставку вантажів автомобільними причепами чи напівпричепами переважною частиною маршруту на спеціальних залізничних платформах, а перевезення вантажів автотягачами виконується на початковому та кінцевому етапах доставки. Однак, як показує аналіз, попри значний потенціал транспортної системи країни (в першу чергу, у міжнародному сполученні), наразі в Україні за контрейлерною технологією здійснюються вкрай незначні обсяги перевезень [2, с. 57]. Тож з метою повноцінного використання існуючого потенціалу, одним зі стратегічних напрямів Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року [6] урядом визначено створення ефективної конкурентоспроможної мультимодальної національної транспортної системи, експлуатаційно сумісною з мультимодальною світовою транспортною системою завдяки використанню як контейнерних, так контрейлерних перевезень вантажів [6].

Наразі Мініфраструктури України розроблено прогноз контейнерних перевезень на період до 2030 р., який враховує збільшення обсягів перевезень контейнерів за рахунок нових вантажопотоків та переключення частини вантажів з автотранспорту на залізничний транспорт [7, с. 25].

За базового сценарію передбачається збільшення частки перевезень контейнерів з/до портів залізничним транспортом у 2025 році — 35%, у 2030 році — 45% за умови залучення з 2021 року незначних (до 1 контейнерного поїзда на день у 2025 році) додаткових обсягів транзитних перевезень між ЄС та Китаєм, Іраном та Індією.

Припускається, що до 2025 року більшість (понад 95%) контейнерів, які перевозяться залізницею, будуть перевозитися графіковими контейнерними поїздами [7, с. 25].

За оптимістичного сценарію передбачається збільшення частки перевезень контейнерів з/до портів залізничним транспортом у 2025 році — 45%, у 2030 році — 55% за умови залучення з 2021 року значних (до 2 контейнерних поїздів на день у 2025 році) додаткових обсягів транзитних перевезень між ЄС та Китаєм, Іраном та Індією [7, с. 26].

Нарощування ж обсягів перевезень за оптимістичним сценарієм окрім графікових контейнерних перевезень передбачає залучення комбінованих (контрейлерних) перевезень [7, с. 25].

Контрейлерні перевезення на сьогоднішній день, як зазначалось раніше, є один з найбільш інноваційних і затребуваних трендів у розвитку вантажоперевезень. Ця інноваційна технологія поєднує у собі переваги як автомобільного транспорту — перевезення door-to-door, так і залізничного — доставки за жорстким графіком з незначним транзитним часом, безпекою перевезення, збереженням вантажів на шляху транспортування, прискореними митними та прикордонними процедурами оформлення документів та зменшенням негативного впливу на навколишнє середовище [5, с. 25].

Прискорення їх запровадження в Україні визнається, насамперед, векторами державної політики в частині масштабування мультимодальних перевезень, механізмом та інструментарієм державного регулювання їх розвитку. Однак натомість, щоб чітко визначитись з векторами державної політики з означених питань, необхідно повноцінно усвідомлювати причини гальмування розвитку контрейлерних перевезень.

На погляд більшості науковців та практиків такими варто визнати такі:

- відсутність спеціальної інфраструктури для виконання вантажних операцій;
- нестача залізничного рухомого складу для перевезення контейнерів, і насамперед, фітінгових платформ;
- обмежений попит на контрейлерні перевезення;
- нестабільність тарифів на перевезення контрейлерів;
- неприпустимий стан транспортних засобів, сервісної інфраструктури та різниця в технічних вимогах до них в Україні та в країнах ЄС [2, с. 59].

Інституційні, що передбачають: організацію управлінських структур, що здійснюють контроль та оцінку ефективності контрейлерних перевезень; розробку комплексу програмного забезпечення контрейлерних перевезень, який забезпечував би стиковку даних щодо відправлення, пересування та прибуття вантажів та представлення даних клієнтові в режимі реального часу

Законодавчі завдання передбачають: формування нормативно-правової бази здійснення контрейлерних перевезень; розробку документації для прискореного митного оформлення

Організаційні, що передбачають: консолідацію інтересів залізничного і автомобільного транспорту; удосконалення логістики контрейлерних перевезень; організацію об'єднаних підприємств залізничного та автомобільного транспорту; створення та використання уніфікованої єдиної накладної, яка може заповнюватися на різних мовах та надає право перевозити вантаж по одному документу по всьому просторі від Китаю до Західної Європи

Технологічні, що передбачають: розробку спеціалізованого рухомого складу з врахуванням конструктивних особливостей контрейлерних перевезень (конструкція візка має передбачати можливість прискореного переходу з однієї колії на іншу, а також альтернативні способи переходу: застосування розсувних колісних пар, заміна колісних пар або заміна візка)

Економічні, що передбачають: розробку єдиної гнучкої тарифної політики (тобто впровадження регресивної тарифної шкали, гнучкі форми ціноутворення, включаючи надання знижок, встановлення наскрізних тарифних ставок, виключних і договірних тарифів, тарифів, встановлених на паритетній основі тощо); розробку науково-обґрунтованих напрямків під вищення конкурентоспроможності вітчизняних транспортних підприємств в системі міжнародних перевезень на основі витрат, часу доставки та якості виконуваних транспортних робіт

Рис. 1. Вектори державного регулювання розвитку контрейлерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень

Джерело: доповнено [10].

Звісно, перелік можна продовжувати і далі (залежно від інтересів стейкхолдерів, зацікавлених у розвитку контрейлерних перевезень), проте обмежимося переліченими, оскільки саме вони є підґрунтям сформованого бар'єру у розвитку контрейлерних перевезень міжнародного сполучення.

В Уряді України з причини недосконалості чинного законодавства з концесії у транспортній інфраструктурі та невдалих спроб передачі чи будівництва об'єктів на умовах державно-приватного партнерства (далі — ДПП) сформувалось недовіра до ДПП, що є значною помилкою, на яку варто звернути увагу передусім.

Наразі на вирішення питання відсутності спеціальної інфраструктури для виконання вантажних операцій, зокрема, спрямовано проєкт українських компаній "Лемтранс" та "Рейл Транс Інвестмент" "Контейнерний термінал Мостиська", за яким передбачено будівництво терміналу поблизу залізничної станції Мостиська-2 за кілька кілометрів від кордону Польщі. Проєктна потужність терміналу на початковому етапі становитиме 100 тис. TEU. Натомість з його повноцінним запуском збільшиться до 200 тис. TEU. Користувачі послугами контейнерного терміналу Мостиська зможуть отримати такі послуги: перевалювання різних типів вантажів у контейнерах із колії 1520 на 1435 мм і навпаки, можливість обслуговування рефрижераторних контейнерів з огляду на наявність спеціального обладнання, наливних вантажів у танк-контейнерах, пакування вантажів, криге та відкрите зберігання вантажів, митне оформлення тощо. Зокрема, на новому терміналі обслуговуватимуться шатлові поїзди між Україною та ЄС. Вони перевозитимуть вантажі, які раніше транспортувалися автомобілями. У такий спосіб "Лемтранс" та "Рейл Транс Інвестмент" зроблять свій внесок у скорочення викидів

парникових газів, як-то: передбачено Другим Національно визначеним внеском України до Паризької Угоди (НВВ2) [9], адже залізничні перевезення вже давно визнані Євросоюзом більш екологічним видом транспорту, ніж автомобільні [9].

І такі приклади непоодинокі. Отже, ДПП, як свідчить світовий та вітчизняний досвід, має бути взято за основу у розвитку контейнерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень. Основними векторами державного регулювання розвитку контейнерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень варто визнати (рис. 1).

Переконані, що вжиття заходів за означеними векторами державного регулювання розвитку контейнерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень дозволить ефективно використати вдале географічне розташування нашої країни на карті Європи, сприятиме подальшій інтеграції національної транспортної системи в міжнародну транспортну систему та реалізації національних стратегічних інтересів щодо прискореного розвитку в Україні контейнерного транспортування вантажів, а отже, і мультимодальних перевезень.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведено дослідження досягнуто поставленої мети, а саме здійснено дослідження тенденцій розвитку в Україні контейнерних перевезень та визначено на найближчу перспективу вектори державного регулювання розвитку контейнерного транспортування вантажів у системі мультимодальних перевезень.

Література:

1. Рикованова І.С. Контейнерні перевезення: європейський досвід та проблеми і перспективи розвитку в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. № 32. С. 74—80.
2. Вернигора Р.В., Журавель І.Л., Єльнікова Л.О. Дослідження ефективності застосування контейнерної технології перевезення вантажів в Україні. Збірник наукових праць ДНУЗТ. 2021. Вип. 22. С. 56—66.
3. Комчатих О.В., Петровська С.І., Редько Н.О. Сучасний стан та перспективи розвитку транспортної інфраструктури в Україні. Причорноморські економічні студії. 2021. Вип. 64. С. 11—16.
4. Петренко І. Транспорт України. Статистичний збірник Державна служба статистики України. 2020. 116 с.
5. Андрушків Б., Кирич Н., Погайдак О., Стойко І., Шерстюк Р. Контейнерні перевезення — перспективи розв'язання проблеми в Україні. Вісник економічної науки України. 2015. № 1. С. 23—26.
6. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року. Розпорядження КМУ від 30.05.2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>
7. Про погодження Стратегії акціонерного товариства "Українська залізниця" на 2019—2023 роки. Розпорядження КМУ від 12.06.2019 р. № 591-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pogodzhennya-strategiyi-akcionernogo-tovaristva-ukrayinska-zalznicya-na-t120619>

8. "Контейнерний термінал Мостиська": в Україні з'явиться новий інтермодальний хаб між Китаєм ТА Європою. INTERMODALNEWS.EU. 2021. URL: <https://www.lemtrans.com.ua/uk/press-center/media-about-us/container-terminal-mostyska>.

9. Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди. Розпорядження КМУ від 30.07.2021 р. № 868-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-onovlenogo-nacionalno-viznachenogo-vnesku-ukrayini-do-parizkoyi-t300721>

10. Петренко О.І., Горбенко О.І. Контейнерні перевезення як інструмент розвитку інтегрованих транспортних систем. Економіка та держава. 2017. № 5. С. 70—74.

References:

1. Rykovanova, I.S. (2020), "Piggyback transport: European experience and problems and prospects of development in Ukraine", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, vol. 32, pp. 74—80.
2. Vernigora, R.V., Zhuravel, I.L. and Yelnikova, L.O. (2021), "Research of efficiency of application of piggyback technology of cargo transportation in Ukraine", Collection of scientific works of DNUZT, vol. 22, pp. 56—66.
3. Komchatykh, O.V., Petrovska, S.I. and Redko, N.O. (2021), "Current state and prospects of transport infrastructure development in Ukraine", Black Sea Economic Studies, vol. 64, pp. 11—16.
4. Petrenko, I. (2020), Transport of Ukraine. [Transport of Ukraine], Statistical Collection State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, Ukraine.
5. Andrushkiv, B., Kyrych, N., Pogaidak, O. and Stoyko, I., Sherstyuk, R. (2015), "Slings — prospects for solving the problem in Ukraine", Bulletin of Economic Science of Ukraine. vol.1, pp. 23—26.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> (Accessed 27 December 2021).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "On approval of the Strategy of the Joint-Stock Company "Ukrainian Railways" for 2019—2023", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pogodzhennya-strategiyi-akcionernogo-tovaristva-ukrayinska-zalznicya-na-t120619> (Accessed 23 December 2021).
8. INTERMODALNEWS.EU (2021), "Mostyska Container Terminal: A new intermodal hub between China and Europe will appear in Ukraine", available at: <https://www.lemtrans.com.ua/en/press-center/media-about-us/container-terminal-mostyska> (Accessed 17 December 2021).
9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "On approval of the Renewed Nationally Defined Contribution of Ukraine to the Paris Agreement", available at: <https://mepr.gov.ua/news/36563.html> (Accessed 22 December 2021).
10. Petrenko, O.I. and Gorbenko, O.I. (2017), "Piggyback transport as a tool for the development of integrated transport systems", Economy and state. vol.5, pp. 70—74.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2022 р.

УДК 351 (477): 322

Р. Б. Примуш,
к. держ. упр., докторант
ORCID ID: 0000-0002-2408-6780

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.103

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ОКРЕМИХ ЗАСАД НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ (ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ)

R. Primush,
PhD in Public Administration

BASIC ASPECTS OF THE FORMATION OF NATIONAL SECURITY IN THE FORMATION OF CERTAIN PRINCIPLES NON-FORMAL EDUCATION (THEORETICAL AND APPLIED ANALYSIS)

Статтю присвячено науковому обґрунтуванню та дослідженню проблематики формування національної безпеки в умовах становлення окремих засад неформальної освіти.

У контексті проведеного дослідження представлено ряд рекомендацій, які дозволять активніше впроваджувати практики неформального навчання та механізми оцінки отриманих у ньому компетенцій, що особливо актуально в аспекті формування національної безпеки. По-перше, необхідна інформаційна підтримка неформального навчання: роз'яснення його можливостей та доступних моделей визнання отриманих компетенцій як одного із ключових інструментів розвитку людського капіталу, подолання "кваліфікаційного відставання", використання досвіду та навичок для реальної економіки. По-друге, реалізація пілотних проєктів на корпоративному та регіональному рівні, формування позитивних кейсів незалежної оцінки та визнання компетенцій (наприклад, створення центрів компетенцій, незалежних центрів сертифікації), їх позиціонування як приклади успішної практики може сприяти розвитку неформального освіти, прискорить інституційні зміни та прямо й опосередковано впливатиме на концепцію становлення національної безпеки. По-третє, для включення неформальної освіти в систему навчання протягом усього життя має бути створена система кредитів та заліків, поширена на всі рівні освіти середня, професійна та вища, а також на корпоративне навчання. Важливим інструментом поширення практик неформального навчання може стати стимулювання роботодавців, які використовують систему визнання компетенцій працівників, отриманих у неформальному навчанні та розвивають корпоративне навчання своїх працівників. Існуючі нормативні положення та законодавчі акти, як на рівні корпорацій та регіонів, так і на національному рівні мають бути доповнені нормами, які сприятимуть впровадженню практик визнання компетенцій, здобутих у неформальній освіті.

The article is devoted to the scientific substantiation and research of the problems of formation of national security in the conditions of formation of separate bases of non-formal education.

In the context of the study, a number of recommendations are presented that will allow for more active implementation of non-formal learning practices and mechanisms for assessing the competencies acquired in it, which is especially relevant in terms of national security. First, we need informational support for non-formal learning: explaining its capabilities and available models for recognizing acquired competencies as one of the key tools for human capital development, overcoming the "skills gap", using experience and skills for the real economy. Secondly, the implementation of pilot projects at the corporate and regional level, the formation of positive cases of independent assessment and recognition of competencies (eg, creation of competence centers, independent certification centers), their positioning as examples of good practice can promote non-formal education, accelerate institutional change and directly and will indirectly influence the concept of national security. Third, in order to include non-formal education in the lifelong learning system, a system of credits and credits must be established, extended to all levels of education secondary, vocational and higher, as well as to corporate learning. An important tool for disseminating non-formal learning practices can be to stimulate employers who use the system of recognition of competencies of employees acquired in non-formal learning and develop corporate training of their employees. Existing regulations and legislation, both at the level of corporations and regions, and at the national level should be supplemented by norms that will promote the implementation of practices for the recognition of competencies acquired in non-formal education.

It was stated that the study of key and doctrinal aspects of national security in the formation of certain principles of non-formal education, study of international experience in assessing and validating competencies acquired in non-formal and informal learning, reviewing the policy of recognition of competencies at international, national and local levels, recognition and use of the presented aspects.

Ключові слова: державне регулювання, державне управління, національна безпека, неформальна освіта, попередження та протидія надзвичайних ситуацій.

Key words: state regulation, public administration, national security, non-formal education, prevention and counteraction to emergencies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід до технологічного укладу, який називають цифровою економікою, або індустрією, висуває нові вимоги до людського капіталу, адже кожна країна, постає зацікавленою в досягненні успіху глобальної конкуренції, змушена оперативним реагувати на нові виклики та знаходити власні механізми використання потенціалу неформальної освіти з метою збільшення людського капіталу, а також у контексті інших показників, серед яких особливе місце займає національна безпека. Вивчення ключових та доктринальних аспектів формування національної безпеки в умовах становлення окремих засад неформальної освіти, дослідження міжнародного досвіду оцінки та підтвердження компетенцій, отриманих у неформальному та спонтанному навчанні, розгляд політики визнання компетенцій на міжнародному, національному та локальному рівні дає змогу знайти найперспективніші моделі визнання та використання представлених аспектів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-прикладні аспекти дослідження національної безпеки знайшли своє відображення у наукових працях багатьох вчених, зокрема таких: В. Брижко, Ю. Іванченко, О. Твердохліб, Ю. Мохова А. Луцька та ін [1—4]. Водночас питання пов'язані із пошуком напрямів та шляхів виокремлення теоретико-прикладних аспектів формування національної безпеки в умовах становлення окремих засад неформальної освіти ще не отримали належного теоретико-прикладного обґрунтування та дослідження, що також пов'язано й із мінливістю вітчизняного законодавства, його постійного оновлення та наповнення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є наукове обґрунтування та дослідження проблематики формування національної безпеки в умовах становлення окремих засад неформальної освіти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як відомо, неформальна освіта має інституціалізований, цілеспрямований та спланований характер, вона є доповненням та/або альтернативою формальній освіті, що може протікати у вигляді інтенсивних програм навчання, тренінгів, занять на масових відкритих онлайн-курсах, надаватися спеціалізованою установою або організацією, яка не є освітньою чи в ній відсутня система освітніх кредитів. За Міжнародною стандарт-

ною класифікацією освіти ЮНЕСКО неформальна освітня кваліфікація є кваліфікацією, присвоєною в результаті досягнення цілей навчання освітньої програми в системі неформальної освіти, яка не визнається відповідними національними або субнаціональними органами освіти кваліфікацією в системі формальної освіти або еквівалентом формальної освіти [5, с. 402]. Натомість, практика сертифікації неформальної освіти — це визнання навичок, отриманих у первинному навчанні, або поточних компетенцій, що є процесом формального визнання (кваліфікації) знань та умінь, набутих у ході професійної діяльності, раніше пройденого навчання або накопичення життєвого досвіду. Визнання неформальної освіти можна розглядати як соціальний процес, який має свою швидкість, учасників, особливості прояву залежно від соціокультурних та економічних особливостей соціального простору конкретної країни чи регіону. Низка дослідників пов'язує необхідність визнання компетенцій з наростаючими темпами міжнародної міграції, у тому числі висококваліфікованих спеціалістів [6, с. 19].

Для визнання їхнього досвіду та для здобуття ними можливості працювати в іншій країні необхідно формальне підтвердження, валідація навичок. Низка авторів вказує на зв'язок необхідності визнання результатів неформального навчання з трансформацією завдань навчання в цифровому світі, з переходом до моделі навчання протягом життя. Неформальна освіта як така та процес її визнання можуть бути орієнтовані на інтереси різних соціальних, професійних та демографічних груп, участь у ньому завжди добровільна та ґрунтується на власній мотивації учасників. Відтак дослідження соціально-економічних та соціально-правових аспектів визнання результатів неформальної освіти дозволить сформулювати рекомендації щодо використання кращих міжнародних практик у сучасній Україні в контексті формування національної безпеки.

Загальноприйнятою концепцією постає постулат, що національна безпека — це комплексне поняття, яке охоплює систему принципів та запланованих заходів щодо забезпечення захисту інтересів нації. Спочатку це поняття мало відношення в основному до оборони, але розуміння національної безпеки з часом розширилося і сьогодні включає численні складові, у тому числі забезпечення високого рівня та якості життя громадян, захист їх прав і свобод тощо. Вітчизняне суспільство та економіка сьогодні є залежними від імпорту ідей та технологій, що, природно, ставить під загрозу технологічну безпеку та національний суверенітет. У зв'язку з цим у стратегії ставиться завдання подолання цієї залежності, стимулювання розвитку науково-дослідних та освітніх установ. Осв-

іта у цьому ключі розуміється переважно як інструмент підготовки кадрів для науково-технічної діяльності. Це одна з важливих функцій освіти, але не єдина важлива. З іншого боку, ця функція освіти може бути реалізована повною мірою, якщо відсутній необхідний соціально-економічний і культурний контекст розвитку науки [2].

Розвиток науки і технологій є не просто автономним інструментом видобутку знань, а й результатом певних соціокультурних процесів, що призвели до виникнення науки як інституту, який перетворився в сучасних умовах на головний двигун розвитку економіки та процвітання суспільства. Для того щоб цей інститут функціонував успішно, необхідні специфічні економічні та культурні умови, наявність ціннісних установок, що визначають мотивації людей. Для успішного розвитку науки в економічному плані необхідна затребуваність (реальна, а не декларативна) результатів наукових досліджень, налагоджений ланцюжок між відкриттям та швидким його впровадженням. Іншими словами, наукова діяльність процвітає там, де вона вигідна — як самим дослідникам, так і тим, хто фінансує їх дослідження та використовує результати цих досліджень. Сучасна економіка відрізняється низьким інтересом до результатів наукових досліджень. Тому єдиним способом стимулювання наукової діяльності є державна політика, але держава не може замінити ринкового попиту. Результатом стимулювання науки в таких умовах є створення "центрів зростання". Але проблема таких центрів у тому, що досягаючи якихось окремих результатів, вони не можуть змінити ситуацію в цілому [7, с. 80]. Інноваційна діяльність виявляється замкнутою у деяких анклавах, але не стає помітною частиною економічних відносин, не надає значного впливу на життя суспільства і не може забезпечити перехід розвитку країни на інноваційні рейки. Часто доводиться чути, що у радянський період це завдання було вирішено, і державне стимулювання науки давало блискучі результати, особливо у галузі точних наук, але радянський тип розвитку був не інноваційним, а мобілізаційним і наука була лише одним із інструментів державної політики. Сучасна ситуація характеризується тим, що залишивши модель мобілізаційного розвитку у минулому, суспільство не змогло перейти до моделі розвитку інноваційного. Проблеми наукового та технологічного відставання сьогодні вимагають для свого вирішення не просто заходів державного стимулювання, але набагато глибших культурних та соціальних змін. Повертаючись до проблеми освіти у цьому контексті, слід зазначити, що освіта не може ефективно готувати наукові кадри нікуди. Необхідний широкий попит на висококваліфікованих спеціалістів, якого ми, на жаль, сьогодні не спостерігаємо. Відсутність такого попиту виражається не лише у банальній відсутності робочих місць, а й у вкрай низькому рівні оплати праці відповідних кадрів. Таким чином, ми стикаємося з парадоксальним явищем — одночасним зростанням затребуваності та профанацією вищої професійної освіти. Наш погляд, у цьому полягає ще одна загроза національній безпеці, можливо, не менша, ніж відставання у сфері науки та технологій [8, с. 11—12].

Існують загрози національній безпеці, не пов'язані безпосередньо з технічним та науковим відставанням. Наприклад, загрози у культурній сфері. У світі, що глобалізується, під загрозою знаходяться не лише національний суверенітет, а й національна культура. Інтенсифікація міжкультурних комунікацій розвиває єдиний культурний

простір національних держав, проте національна культура є базовим фактором виживання суспільства. Національна культура є системою спільних символів, кодів, цінностей, норм, які забезпечують ефективну взаємодію та взаєморозуміння громадян національної держави. Національна культура не знищує культурних відмінностей, пов'язаних з етнічними, релігійними, регіональними особливостями, але сплавляє їх у єдиний складний організм. Освіта у суспільстві є найважливішим чинником як передачі, а й конструювання національної культури. Безпека культурного простору багато в чому залежить від учителя, викладача, вихователя [3, с. 431].

Розвинена правосвідомість громадян фундамент внутрішньої безпеки суспільства, підтримка якої — одна зі складових національної безпеки. Водночас дослідження показують, що рівень розвитку правосвідомості населення в цілому та молоді, зокрема, не надто високий. Так, дослідження показують досить низький рівень поінформованості молодих людей про права та обов'язки, якими наділені громадяни, — при цьому найменш освічені молоді люди схильні перебільшувати свою правову поінформованість; багато молодих людей мають невиразне уявлення про те, що таке права держава та її взагалі, національна безпека [1, с. 29].

Низький рівень правової культури молоді — це не лише результат схильності молоді до різних форм девіації, що є природним наслідком специфічного становища цієї групи у суспільствах сучасного типу. Пов'язана зі специфікою відносин між державою та суспільством, ця проблема посилилася в пострадянський період внаслідок глибокої соціокультурної трансформації та аномії, що її супроводжувала. Вибудовуючи освітню політику, держава має враховувати виклики національних інтересів. Причому, як ми вважаємо, пріоритет має належати проблемі своєрідного переформатування вітчизняної культури, хоча традиційно вважається, що загрози національній безпеці виходять насамперед із зовнішнього оточення, але вразливість перед зовнішніми загрозами практично завжди є наслідком внутрішньої слабкості.

На розвиток неформальної освіти та практику визнання компетенцій впливають такі явища сучасної міжнародної політики, як глобалізація, посилення міграційних потоків, перехід до цифрового суспільства та розвитку технологій. Світова спільнота реагує на ці виклики, зокрема в останні роки основні міжнародні організації опублікували низку важливих документів щодо політики та практики визнання неформальної освіти: Глобальна доповідь про навчання та освіту дорослих, представлена Інститутом ЮНЕСКО з навчання протягом усього життя (UNESCO Institute for Lifelong Learning); Програма міжнародної оцінки компетенцій дорослих, реалізована Організацією економічного співробітництва та розвитку; Рекомендації Європейської ради щодо Європейської кваліфікаційної рамкової програми навчання протягом усього життя тощо. Крім того, міжнародні організації роблять значний внесок у розвиток онлайн-навчання, що змінює уклад усієї освітньої системи. Серед основних міжнародних акторів, які декларують важливість визнання неформальної освіти, варто виділити Організацію об'єднаних націй та її основні структури ЮНЕСКО та Міжнародну організацію праці, а також Раду Європи, Організацію економічного співробітництва та розвитку, Європейський Союз [4].

Неформальна освіта істотно впливає не лише на розвиток економіки конкретної країни або регіону, але й національну безпеку прямо та опосередковано. Визнання компетенцій створює передумови для зміни підходів до оцінки знань та навичок, якими володіють індивіди та які важливі для господарської діяльності. Загальні тренди у розвитку неформальної освіти складаються у створенні кваліфікаційних стандартів. Діяльність міжнародних організацій щодо забезпечення визнання компетенцій, отриманих у неформальній освіті, сприяє транснаціональній мобільності робочої сили, підвищенню відкритості та конкурентності ринку, підвищує ефективність використання людського капіталу, робить доступнішими для населення необхідні знання та навички та сприяє інтеграції. Кожна країна розробляє механізми оцінки та визнання неформального та спонтанного навчання, що відображають та враховують її історичні, соціально-культурні та економічні особливості. Офіційне визнання кваліфікацій за підсумками незалежної сертифікації працівників важлива умова розвитку національної економіки, правила та норми, яких відображаються у державних документах. Існують загальні принципи, що лежать в основі всіх національних систем визнання компетенцій: рівний доступ до процедур визнання неформального та спонтанного навчання, прозорість, достовірність та законність процедур та критеріїв. Спираючись на ці принципи, кожна країна вибудовує свої механізми та процедури, закріплюючи найуспішніші практики.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Підводячи підсумки, можна зробити висновок про те, що проведене дослідження дозволяє сформулювати ряд рекомендацій, які дозволять активніше впроваджувати практики неформального навчання та механізми оцінки отриманих у ньому компетенцій. По-перше, необхідна інформаційна підтримка неформального навчання: роз'яснення його можливостей та доступних моделей визнання отриманих компетенцій як одного із ключових інструментів розвитку людського капіталу, подолання "кваліфікаційного відставання", використання досвіду та навичок для реальної економіки. По-друге, реалізація пілотних проєктів на корпоративному та регіональному рівні, формування позитивних кейсів незалежної оцінки та визнання компетенцій (наприклад, створення центрів компетенцій, незалежних центрів сертифікації), їх позиціонування як приклади успішної практики може сприяти розвитку неформального освіти, прискорить інституційні зміни та прямо й опосередковано впливатиме на концепцію становлення національної безпеки. По-третє, для включення неформальної освіти в систему навчання протягом усього життя має бути створена система кредитів та заліків, поширена на всі рівні освіти середня, професійна та вища, а також на корпоративне навчання. Важливим інструментом поширення практик неформального навчання може стати стимулювання роботодавців, які використовують систему визнання компетенцій працівників, отриманих у неформальному навчанні та розвивають корпоративне навчання своїх працівників. Існуючі нормативні положення та законодавчі акти, як на рівні корпорацій та регіонів, так і на

національному рівні мають бути доповнені нормами, які сприятимуть впровадженню практик визнання компетенцій, здобутих у неформальній освіті.

Література:

1. Брижко В. До питання сучасної інформаційної політики. Вісник Академії управління МВС. 2009. № 2. С. 27—47.
2. Іванченко Ю.М. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/phil0/05ijmipu.pdf>
3. Твердохліб О.С. Європейський підхід до розроблення інформаційної політики держави актуальні проблеми. Економіка. 2016. № 3 (177). С. 429—435.
4. Мохова Ю.Л., Луцька А.І. Сутність та головні напрями державної інформаційної політики України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1349>
5. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. пр. Київ: НІСД, 2016. 527 с.
6. Вонсович О.С. Національна безпека України в умовах сучасних геополітичних змін. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2017. Вип. 24 (2). С. 18—24.
7. Лукашевич Н.П., Солодков В.Т. Соціологія образования: конспект лекцій. Київ: МАУП, 1997. 224 с.
8. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): навч. посіб. Київ: МАУП, 2000. 152 с.

References:

1. Bryzhko, V. (2009), "To a question of modern information policy", *Visnyk Akademiyi upravlinnya MVS*, vol. 2, pp. 27—47.
 2. Ivanchenko, Yu. (2010), "Essence, the main directions and ways of the state information policy in Ukraine", [Online], available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/phil0/05ijmipu.pdf> (Accessed 4 February 2022).
 3. Tverdolib, O.S. (2016), "European approach to development of information policy of the state current problems", *Economy*, vol. 3 (177), pp. 429—435.
 4. Mokhova, Yu.L. and Luczka, A.I. (2018), "Concept and main directions of the state information policy of Ukraine", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok* [Online], vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1349> (Accessed 11 February 2022).
 5. Vlasjuk, O.S. (2016), *Nacionalna bezpeka Ukrainy: evolucija problem vnutrishnoji polityky* [National Security of Ukraine: Evolution of Domestic Policy Problems], NISD, Kyiv, Ukraine.
 6. Vonsovych, O.S. (2017), "National security of Ukraine in the conditions of modern geopolitical changes", *Naukovyj visnyk Diplomatychnoi akademii Ukrainy*, vol. 24 (2), pp. 18—24.
 7. Lukashevych, N.P. and Solodkov V.T. (1997), *Sotsiologiya obrazovannya* [Sociology of education]. MAUP, Kyiv, Ukraine.
 8. Tsyba, V. T. (2000), *Sotsiologiya osobystosti: systemnyy pidkhid (sotsial'no-psykholohichnyy analiz)* [Sociology of personality: a systematic approach (socio-psychological analysis)], MAUP, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 12.02.2022 р.*

УДК 330.8; 334.021

К. С. Палажченко,
аспірант кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0003-3055-9529

Я. Ю. Цимбаленко,

к. держ. упр., доцент кафедри теорії та практики управління, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0003-0442-7549

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.107

УЗАГАЛЬНЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

K. Palazhchenko,

Postgraduate student of the Department of Theory and Practice of Management,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Y. Tsymbalenko,

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Theory and Practice
of Administration, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

AN OVERVIEW OF THE HISTORICAL BACKGROUND OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

У статті наведено результати дослідження щодо історичного досвіду та розвитку державно-приватного партнерства на основі критичного опрацювання наукових джерел, навчальних ресурсів, даних практичного досвіду відображених у системі індексів та індикаторів міжнародних глобальних рейтингів. Акцентовано увагу на потребі залучення додаткових інвестицій та капіталовкладень в умовах інтенсифікації міжнародної конкуренції на світових ринках. Узагальнення світового досвіду дало можливість виокремити основні етапи становлення механізму та їх характерні ознаки; виділити тенденції розвитку впродовж останніх років до сьогодні. З'ясовано, що переважна частина світових кейсів акумулювання ресурсів державних та неурядових організацій зосереджена на інфраструктурних проєктах, зокрема будівництва доріг, мостів, залізничних шляхів; однак, за даними минулого десятиліття, спостерігається зміна вектору до сектору електроенергетики. Розглянуто сучасний стан реалізації державно-приватного партнерства у сфері надання освітніх послуг. Охарактеризовано принципи та основні характеристики державно-приватного партнерства, на основі яких надано авторське трактування досліджуваного терміну. Досліджено стан реалізації проєктів на базі державно-приватного партнерства. Висвітлено дані дослідження Світового банку за 2021 рік щодо застосування та кількості ініційованих проєктів, їх інвестування. На базі нижченаведених даних корельовано сферу застосування додаткових інвестицій та досвіду з боку приватного партнера з позиціями, які займають країни. З'ясовано, що сфери освіти та охорони здоров'я становлять найменший кластер у застосуванні в рамках проєктів співробітництва держави та приватних стейкхолдерів. Визначено, що практика ретроспективного аналізу реалізації державно-приватного партнерства стає необхідним елементом у руслі імплементації кращих світових практик в Україні та визначення стратегічних напрямів, моделей та форм з ціллю успішного впровадження та напрацювання позитивних кейсів.

In the article, the results of the analysis of the historical evidence and the development of state-private partnership on the basis of a critical evaluation of scientific resources, primary resources, and practical evidence of the system of indices and indicators of international global ratings were given. Emphasis was placed on the need for additional investments and capital investment in the minds of the intensification of international competition in the world markets. The study of light evidence gave the possibility of viocremity of the main stages of the formation of the mechanism and their characteristic signs; see trends in the development of the remaining years until today. It is stated that the most important part of the light cases is the accumulation of resources of the state and non-standard organizations, which are invested in infrastructure projects, the construction of roads, bridges, transshipment roads; however, for the last ten years, a change in the vector to the electricity

sector is expected. The current state of implementation of state-private partnership in the field of lighting services has been reviewed. The principle and main characteristics of state-private partnership are characterized on the basis of any given author's interpretation of the term. The implementation of projects on the basis of state-private partnership has been completed. The report of Svitovy Bank for 2021 has been shown, as well as the number of projects initiated and invested. On the basis of lower-level data, the sphere of stagnation of additional investments and the presence of a private partner with positions, such as occupying the country, are correlated. It has been established that the sphere of education and health care should become the smallest cluster among the stasis of private stakeholders within the framework of the projects of public relations between the state and private stakeholders. It has been shown that the practice of retrospective analysis of the implementation of state-private partnerships is becoming an essential element in the direction of the implementation of the shortest world practices in Ukraine and the designation of strategic directions, models and forms of successful promotion and development of positive cases.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, історичний досвід, історичний аспект, партнерські відносини, проєкт, концесія.

Key words: public-private partnership, historical background, historical aspect, partnerships, project, concession.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Динаміка розвитку країн спонукає владні установи не лише виконувати свої функції з надання державних послуг, але й виступати гарантом їх належної якості та доступності для населення. Однак низка факторів стають каталізаторами, за яких влада не в змозі надавати послуги якісно та інколи своєчасно, що призводить до негативних наслідків та потерпання від неякісних інфраструктурних послуг, комунальних, медичних, освітніх та ін. Залучення коштів та управлінського досвіду приватного сектору є одним із варіантів відбудови інфраструктури, покращення стану надання послуг їх модернізації та реінжинірингу. В умовах обмеженості ресурсів та одночасних спроб підвищення конкурентоспроможності країн державно-приватне партнерство (далі — ДПП;) стає об'єктом наукового пошуку в руслі дослідження найбільш взаємовигідних форм даної конфігурації. У контексті вищесказаного, не менш важливими є питання історичного досвіду використання державно-приватного партнерства та аналізу ефективності його застосування в українських реаліях. Ретроспективний аналіз дає можливість розглянути процес реалізації проєкту від ідеї до готового рішення. Беручи до уваги вже реалізовані проєкти, є можливість прорахунку загроз та переваг для нарощення конкретних схем та сценаріїв застосування ДПП у різних галузях, мінімізуючи ризики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку та упровадження відносин державного сектору та приватних, неурядових організацій стала центральною темою досліджень як закордонних, так і вітчизняних науковців, серед яких В. Варнавський, І. Дубок, І. Запатріна, в рамках наукових праць автори розглянули особливості розвитку співпраці на базі державно-приватного партнерства. Б. Данилишина, С.Ліндер, П. Шилепницький у своїх дослідженнях розкривають тему історичного досвіду та традицій реалізації ДПП.

Державно-приватне партнерство стає одним із механізмів взаємовигідного діалогу владних установ та приватних організацій, у зв'язку з цим вважаємо доцільним

узагальнення історичного досвіду та традицій використання механізму ДПП, адже високий рівень теоретичного наукового пізнання та намагання чітко визначити предмет дослідження корелює до більшої ймовірності успішної практичної реалізації кейсів на базі ДПП.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження полягає в узагальненні історичного досвіду становлення та розвитку функціонування ДПП з ціллю виокремлення перспектив для засад довгострокових відносин урядових та приватних організацій на взаємовигідних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поширений в Європі та США підхід колаборації ресурсів владних та приватних установ дає можливість публічному сектору модернізації низки організаційних моментів, включно — зменшити навантаження на місцевий та державний бюджети та оперативно реагувати на суспільні запити. В умовах обмеженості фінансових ресурсів бюджетів міст і об'єднаних територіальних громад та одночасного зростання суспільних потреб у державних послугах різних галузей ДПП стає об'єктом наукових досліджень. Суттєвої уваги в контексті державно-приватного партнерства на сьогодні потребує теоретичне обґрунтування історичного досвіду становлення, розвитку форм участі приватного партнера від виникнення ідеї та перших спроб реалізації до стадії становлення "робочого" механізму, з метою пошуку кращих практик та аналізу несприятливих факторів для формування оптимальної стратегії реалізації кооперації державного та приватного секторів. Витоки державно-приватного партнерства налічують століття і не є точним, але те, що ми сьогодні називаємо державно-приватним партнерством, протягом століть було методом здійснення суспільно значущих проєктів.

Перші згадки взаємодії приватних та владних структур датуються двома тисячами років тому в Римській імперії у руслі створення мережі поштових станцій приватним партнером. Поштові станції слугували місцем відпочинку гінців та зміни коней. З часом поштові станції стали важливими економічними центрами: там відбувались зустрічі, вони слугували трактиром та торговими

центрами. Окрім того, до будівництва "поштових відділень" завданням кур'єрських служб була доставка службових та дипломатичних повідомлень. Для звичайного населення відправка пошти здійснювалась за допомогою друзів, які подорожували у сусідні провінції та міста. З будівництвом мережі поштових станцій пошта почала набувати сучасної структури. Обрання приватного партнера та присудження контракту здійснювалось на відкритих конкурсних торгах та аукціонах. Пошта мала велике значення для Римської імперії у з огляду на необхідність підтримання внутрішнього та зовнішнього зв'язку. Саме тому, в контексті співпраці приватних та владних установ для розширення мережі поштових станцій особлива увага приділялась будівництву портів і внутрішніх гавань для здійснення поштових перевезень по воді. Після падіння Римської імперії в V ст. відомості про застосування подібних методів акумулювання ресурсів партнерів державного та приватного секторів відсутні аж до XII—XIII ст. і відновлюються у руслі будівництва укріплень для міст в південно-західних регіонах Франції та Іспанії.

Позитивна практика застосування механізму стала каталізатором до його популяризації та розширення форм, умов укладання домовленостей між державним та приватним сектором. Відтак 1256 рік в Іспанії знаменується першою відомістю укладення концесії в області освоєння покладів корисних копалин [1]. Для цього етапу становлення державно-приватного партнерства характерне неінституційне забезпечення реалізації механізму. Етап забезпечення партнерства владних та приватних установ спеціальними законодавчими актами в Іспанії розпочинається від 1761 року з прийняттям профільного Королівського Декрету. В профільному Декреті було визначено план будівництва мережі доріг у країні за допомогою приватного партнера, що сполучала Андалусію, Каталонію, Галісію та Валенсію [2]. Надалі на базі Королівського Декрету 1761 року було прийнято ряд нормативно-правових актів про транспортні інфраструктури, що включали нові правові форми їх проектування, будівництва, фінансування та експлуатації за співучасті державного та приватного секторів даної сфери. Окрім того, держава залучилась приватною підтримкою у нових для ДПП областях: вуличному освітленні, створенні мережі поштових станцій, зборі сміття.

Розгортання ДПП у Франції відзначилось динамічним розвитком і вже протягом XVI—XVII ст. у сферу концесійних угод були залучені широкі програми будівництва доріг та каналів. Застосунок державно-приватного партнерства відбувався переважно у формі концесії за прикладом Іспанії. У 1554 році за правління короля Генріха II на підставі концесійного договору було надано право будівництва каналу в долині Кро [3, с. 57]. Згодом, за правління короля Людовіка XIV з 1666 по 1681 роки було надано концесію на будівництво Лангедокського каналу [4].

У XVIII ст. залучення ДПП стає необхідним як інструмент вирішення фінансових проблем, які постали перед державами Європи в питаннях необхідності забезпечення розбудови інфраструктури, що потребувало значних капіталовкладень [5, с. 185]. Відтак урегулювання інфраструктурних проблем та здійснення громадських робіт забезпечувались переважно представництвом при-

ватних структур протягом XVIII—XIX ст. У період індустріалізації майже по всій Європі будуються залізничні дороги за ініціативи власників приватних структур та їх фінансових активів.

Однак на тлі розгортання війн XX ст., підготовок та післявоєнних відбудов, тенденція залучення приватного партнера різко скоротилась з одночасним нарощенням ролі держави. Закріплення комуністичних настроїв посилило поняття державних компаній, змінюючи традиції вільного ринку в сторону колективізму. Таким чином договори приватного та державного партнера були розірвані та рідко відновлювались, встановлюючи державну монополію на інфраструктурні проєкти аж до 80-х років минулого століття. Виключенням став досвід Іспанії та Франції, практика застосування приватної та державної співпраці у яких відновилась раніше та успішно реалізовувалась у будівництві автомагістралей (1960-ті роки).

Новий поштовх до співпраці державних та приватних організацій промислово розвинених країн відбувався починаючи з 1980-х років у руслі ліберизації суспільно-політичного життя. У сучасному розумінні державно-приватного партнерства формується у Великобританії у 80—90-х роках минулого століття. Г. Варнавський продукує думку щодо становлення ДПП, спираючись на факт створення "Ініціативи приватного фінансування" урядом Д. Мейджора (1992 р.), яка забезпечувала зміну традиційної співпраці держави та приватного бізнесу на таку модель: держава, виступаючи замовником, передавала фінансування та управління об'єктів державної власності підряднику. Однак ні ризику, ні інвестований капітал або його частина не відшкодовувались державою. Капіталовкладення повертались підряднику через орендний договір користування об'єктом державою, за умови забезпечення подальшої експлуатації приватним партнером, оскільки власні фінансові потужності для підтримання проєкту державою були обмежені. Проєкт повертався до замовника після зазначеного терміну дії договірних домовленостей, як правило, безкоштовно [6]. Реалізація проєкту за вищеописаним сценарієм обумовило обопільний інтерес обох сторін співпраці, що стало каталізатором до трансформації державного управління економікою: сформований відділ державного казначейства щодо інвестиційної допомоги приватними організаціями у справах державного значення; створено нові агентства та відділи міністерств відповідальних за реалізацію та контроль застосування ДПП. Цей період можна охарактеризувати інтенсифікацією зацікавленості у реалізації проєктів на базі співпраці державних та неурядових структур, що віддзеркалюється масовим прийняттям законів про ДПП та створенням структур відповідальних за реалізацію та контроль діяльності за проєктами державно-приватного фінансування. Саме наявність інституційного забезпечення частиною науковців сприймається за стартову точку виникнення механізму державно-приватного партнерства.

У науковій літературі представлена численна опозиційна думка, яка підтримує ідею виникнення ДПП у США як інструмент фінансування об'єктів суспільного користування та містобудування [7, с. 19]. Відтак у 1785 році зареєстроване звернення компанії "Charles River Bridge Company" щодо права на будівництво моста че-

рез річку Чарльз, переправа по котрій на той період здійснювалась поромом під керівництвом Гарвардського коледжу, за умови стягнення першим плати за перевезення мостом протягом 100 років. У зв'язку із активним ростом населення та збільшенням трафіку між Бостоном і Чарльстауном прохання у будівництві моста було задоволено. За заключним договором право на стягнення мита приватним забудовником поширювалось на 40 років і згодом, у 1792 році, законодавчим органом продовжено ще на 30 років [8]. Вдалий досвід містобудування спонукав до збільшення заявок приватних стейкхолдерів на участь у розвитку інфраструктури штатів, відповідно — розширення практики державно-приватного партнерства, та необхідності створення інституційної бази. Перше законодавство щодо перших колаборацій державної та приватних структур у Сполучених Штатах було прийнято у 1989 році у Каліфорнії, а потім у Вірджинії у 1995 році. Російська дослідниця М. Матявіна також констатує, що вперше термін ДПП з'явився у США, між тим був пов'язаний із співпрацею державного та приватного секторів у руслі фінансування освітньої сфери. Лише пізніше приватні інвестиції стимулювались у міську інфраструктуру [9].

Варто зазначити, що активне застосування ДПП у США знайшло своє відображення у напрямі координації технічних потреб країни та можливостей науково-технічних організацій, що на сьогодні заклало основи лідерських позицій Америки: 1) за співучасті НАСА та інших зацікавлених корпорацій створюються регіональні центри передачі технологій НАСА; 2) формуються партнерства для розробки та комерціалізації механізмів та технологій масового застосування, в тому числі на базі університетів [10]. Втручання приватного сектору до галузей економіки державного підпорядкування дозволило Сполученим Штатам зробити впевнені кроки у розвитку технічних напрямів розвитку економіки з урахуванням реальних потреб нових ринків і досягти значних успіхів у використанні передових інноваційних технологій. Це дозволило США залишати за собою не лише провідну роль міжнародного лідера в ІТ-галузі, а й в інших виокотехнологічних галузях.

Зважаючи на успішний досвід реалізації проєктів за підтримки приватного сектору минулих років, тенденція до залучення приватних організацій до вирішення державних або регіональних проблем не лише закріпила свої позиції як дієвий механізм розвитку економіки, але має достатню кількість зв'язків та моделей. За даними дослідження Світового банку за 2021 рік лідерами ринку серед країн, що розвиваються стали: Бразилія, Китай, Індія, В'єтнам [11]. Ініціювали впровадження приватного сектору і країни Африки та Азії (яка сьогодні претендує на провідну роль у світовому господарстві), віддаючи перевагу аутсоргу. Обширний досвід застосування ДПП відмічається у країнах Латинської Америки, однак, становлення механізму ДПП в цих країнах характеризувалось нерівномірним розвитком. Відтак з 1980-х років на протиположному Чилійським налагодженим системам реалізації ДПП у сфері будівництва авто, залізничних доріг, аеропортів в'язниць та інших установ, відбувалось безуспішне фінансування схожих проєктів на базі партнерства державного та приватного секторів у Мексиці та Колумбії. У середині 1990-х років

Колумбійські владні установи, сформувавши умови для повторної спроби залучити бізнес-структури до інфраструктурних проєктів, відновлюють співпрацю державних та приватних установ. Мексика ж отримує позитивні результати співпраці в зазначених галузях, змінюючи вектор у сторону сектора енергетики.

Аналіз наукових джерел та існує різноманіття наукових підходів до визначення терміну "державно-приватне партнерство" вказує, що ідея залучення приватного партнера знаходила своє відображення в практиках багатьох країн, кожна з яких, з метою реалізації публічних інтересів, створювала для залучення додаткових інвестицій конкретні інституційні умови відповідні тогочасним можливостям. Як наслідок, нелінійний розвиток ДПП є причиною сталих зв'язків державного та приватного партнерів, і розгортання дискусій щодо терміної лексики та її дефініції в зазначеній сфері [12]. Зважаючи на різноманітність поглядів дослідників та широкий спектр обговорюваного питання, теоретико-методологічне з'ясування сутності й досі залишається гострим питанням серед наукових прибічників тематики і однозначного тлумачення терміну немає, але є підстави узагальнити основні характеристики властиві "державно-приватному партнерству":

1. Відносини сторін документально задекларовані, спираючись на контракт, в якому означені положення про право власності на активи, умови взаємності ризиків та вигоди, термін співпраці, фінансові джерела проєкту.
2. Суб'єктами договірних домовленостей виступає держава та приватний сектор.
3. Громадська значущість проєктів.
4. Довгостроковість відносин.
5. Залучення ресурсів приватного сектора.
6. Право власності на активи залишається у держави.
7. Зниження навантаження на державний або регіональний бюджет.

8. Державний контроль у забезпеченні послуг для населення та за встановленням їх тарифних планів.

Синтезуючи вищеописані характеристики ДПП, що офіційно встановлені в межах чинного законодавства, доходимо висновку, що ДПП — це договірні відносини державного та приватного партнерів з метою сумісної роботи над проєктом громадського значення, отримання раніше встановлених вигод та інших переваг не суперечних до встановленого договору та безпосередньо завершення проєкту. Державно-приватні партнерства можуть використовуватися для фінансування, будівництва, експлуатації та обслуговування проєктів у сфері транспортної та соціальної інфраструктури, житлово-комунальних послуг, у військовій справі та інших галузях. Відтак ДПП стає інструментом створення умов для посилення позицій країн на міжнародній арені, сприяючи створенню умов для реінжинірингу та модернізації конкретних проєктів з метою розвитку регіонів та економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, варто зазначити, що акумулювання ресурсів державного та приватного партнерів з метою реалізації проєктів суспільного значення не є новим механізмом, і як форма договірних відносин має давні традиції в багатьох країнах. Досвід співпраці державного та приватного секторів попередніх періодів сприяв напрацюванню конкретних практик, механізмів та

принципів, які суттєво вплинули на розвиток та застосування механізму державно-приватного партнерства, який сьогодні представлений у світі у багатьох формах та моделях. Як і раніше, звернення до альтернативних форм виключно державного фінансування дає можливість швидкого реагування держави в умовах обмежених ресурсів на запити та потреби суспільства, реалізуючи суспільно важливі проєкти. Саме тому уряди більшості країн у своїх політиках спираються на розвиток партнерських відносин та залучення додаткових інвестицій, окрім того, цінними, в рамках ДПП, для України є сучасний управлінський та організаційний досвід бізнес-структур, їх технічні та іноваційні знання. Ретроспективний аналіз досвіду впровадження ДПП у світі дає можливість ознайомитись не тільки з досвідом впровадження ДПП, а також його впливом на розвиток економіки та держав загалом. Це є корисним з точки зору імплементації успішного досвіду країн світу в управлінські практики сьогодення в Україні.

Література:

1. Сімак С.В. Інституційний розвиток публічно-приватного партнерства: досвід країн світу. Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління. Дніпропетровськ: Вид-во Академії митної служби України, 2015. № 2. С. 103—112.
2. Ward B. Proyecto economico en que se proponen varias providencias dirigidas a promover los intereses de Espana, con los medios y fondos necesarios para su planificacion. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1782. p. 400.
3. Матвеев Д.Б. Государственно-частное партнерство: зарубежный и российский опыт. СПб: Наука, 2007. 120 с.
4. Canal du Midi. The official site of UNESCO. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/770/> (дата звернення: 05.01.2022).
5. Хусаїнов Р. В. Моделі державно-приватного партнерства: закордонний досвід та перспективи для України. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. 2015. № 4. С. 123—152.
6. Варнавский В.Г. Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы теории и практики. Мировая экономика и международные отношения. 2011. № 9. С. 41—50.
7. Linder S.H. Coming to Terms With the Public-Private Partnership: A Grammar of Multiple Meanings. American behavioral scientist. Westwood (MA, USA). 1999. № 43. Pp. 35—51.
8. Wilf S. R. Joseph Story's Republics in a Minor Key: Dark Times and the Astonishing Relevance of Kent Newmyer, Connecticut Law Review, 2020. Т. 52. Pp. 1284-1297. URL: https://opencommons.uconn.edu/law_review/460 (дата звернення 5. 01. 2022).
9. Матявина М.В. Государственно-частное партнерство: зарубежный опыт и возможности его использования в России: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.14. М., 2008. 184 с.
10. Семенчишин А.Н. Становление и развитие института государственно-частного партнерства в зарубежных странах. Молодой ученый. 2017. № 52. С. 167—171. URL: <https://moluch.ru/archive/186/47497/> (дата звернення: 20.12.2021).
11. Private Participation in Infrastructure Projects Database. The World Bank Group. URL: <http://ppi.worldbank.org/resources> (дата звернення: 04. 12. 2021).
12. Косач І. А., Дегтярьов А.В. Розвиток державно-приватного партнерства в умовах децентралізації влади в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1589> (дата звернення: 16.12.2021). DOI: 10.32702/2307-2156-2020.3.2

References:

1. Simak, S.V. (2015), "Institutional development of public-private partnership: experience of the countries of the world", Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy, vol. 2, pp. 103—112.
 2. Ward, B. (1782), Proyecto economico: en que se proponen varias providencias dirigidas a promover los intereses de Espana con los medios y fondos necesarios para su plantificacion, 3rd ed, Joachin Ibarra, Madrid, Spain
 3. Matveev, D. B. (2007), Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: zarubezhnyj i rossijskij opyt [Public-private partnership: foreign and Russian experience], Nauka, Saint Petersburg, Russia.
 4. The official site of UNESCO (2022), "Canal du Midi", available at: <https://whc.unesco.org/en/list/770/> (Accessed 05 Jan 2022).
 5. Khusainov, R. V. (2015), "Models of state-private partnership: a foreign report and prospects for Ukraine", Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, vol. 4, pp. 123—152.
 6. Varnavskij, V.H. (2011), "Public-Private Partnership: Some Issues of Theory and Practice", Myrovaia ekonomyka y mezhdunarodnye otnoshenya, vol. 9, pp. 41—50.
 7. Linder, S.H. (1999), "Coming to Terms With the Public-Private Partnership: A Grammar of Multiple Meanings", American behavioral scientist, vol. 43, no. 1, pp. 35—51.
 8. Wilf, S. (2021), "Joseph Story's Republics in a Minor Key: Dark Times and the Astonishing Relevance of Kent Newmyer", Connecticut Law Review, vol. 52. available at: https://opencommons.uconn.edu/law_review/460 (Accessed 05 Jan 2022).
 9. Matiavyna, M.V. (2008), "Public-private partnership: foreign experience and possibilities of its use in Russia", Abstract of Ph.D, Global economy dissertation, Financial University under the Government of the Russian Federation, Moscow, Russia.
 10. Semenychshyn, A. N. (2017), "Formation and development of the institute of public-private partnership in foreign countries", Molodoj uchenyj, vol 52, available at: <https://moluch.ru/archive/186/47497/> (Accessed 20 December 2021).
 11. The World Bank Group (2021), "Private Participation in Infrastructure Projects Database", available at: <http://ppi.worldbank.org/resources> (Accessed 4 December 2021).
 12. Kosach, I. and Degtiarov, A. (2020), "Development of public-private partnership in conditions of government decentralization in Ukraine", Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok, vol. 3, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1589> (Accessed 16 December 2021). DOI: 10.32702/2307-2156-2020.3.2
- Стаття надійшла до редакції 24.01.2022 р.*

І. А. Гузар,
здобувач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0001-6630-6924

О. К. Толстанов,
д. мед. н., професор, професор кафедри управління охороною здоров'я,
Національний університет охорони здоров'я імені П. А. Шупика, чл-кор. НАМН України
ORCID ID: 0000-0002-7459-8629

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.112

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

I. Guzar,
Master's student of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare
University of Ukraine Kyiv, Ukraine
A. Tolstanov,
Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration,
Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Corresponding Member of the NAMS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

CIVIL SERVICE AS THE BASIS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Державна служба виникла та існує там, де є держава. Це основа державної влади та правовий механізм управління суспільством. У багатьох розвинених країнах світу державна служба є одним із ключових елементів системи державного управління, ефективного функціонування якої забезпечує дотримання конституційних прав і свобод громадян, послідовний і сталий розвиток країни.

Вона є джерелом регулювання більшості соціальних проблем і змінюється в залежності від соціального та економічного рівня кожної країни, її режиму та форм правління. Без державної служби неможливо реалізувати різноманітні завдання та функції, які покладаються на державу, розвинені країни просто втрачуть правові механізми управління нею і не зможуть стабільно існувати.

Проаналізовано особливості державної служби та державного управління. Розглянуто місце державної служби у функціонуванні та розвитку державного управління. Визначено відповідні цілі державної служби. Встановлено необхідність розмежування політичних і адміністративних посад у державній службі.

Основне, визначальне, що сприяє перетворенню державної служби на дієвий інститут державного управління, полягає у розширенні та зміцненні взаємозв'язків державного апарату з суспільством і громадянами на всіх рівнях і за всіма аспектами. Ця взаємодія має йти як по лінії сприйняття і відображення в державному управлінні потреб, інтересів та цілей життєдіяльності суспільства, так і по лінії зворотних процесів впливу держави та її органів на свідомість, поведінку та діяльність людей, а також створювані ними структури.

В умовах пандемії у державному управлінні не повинно відбуватися просто скорочення зайнятості, а має бути переглянуто необхідність використання потенціалу державних службовців у напрямках, які потребують їх застосування. Також останнім варіантом для використання мають бути заходи зменшення оплати праці державних службовців, оскільки це негативно вплине на їх мотивацію управлінської діяльності та в цілому на рівень державного управління. Рекомендовано запровадити успішну практику роботи державної служби у Нідерландах — "компактний уряд". Подальшими науковими розвідками мають стати побудова сучасної моделі державної служби в умовах антикризового державного управління.

Civil service originated and exists where there is a state. This is the basis of state power and the legal mechanism of governing society. In many developed countries, the civil service is one of the key elements of the public administration system, the effective functioning of which ensures the observance of constitutional rights and freedoms of citizens, consistent and sustainable development of the country.

It is the source of regulation of most social problems and varies depending on the social and economic level of each country, its regime and forms of government. Without the civil service it is impossible to implement the various tasks and functions entrusted to the state, developed countries will simply lose the legal mechanisms of its management and will not be able to exist stably.

Features of civil service and public administration are analyzed. The place of civil service in the functioning and development of public administration is considered. Relevant goals of the civil service have been identified. The need to differentiate between political and administrative positions in the civil service has been established.

The main determinant that contributes to the transformation of the civil service into an effective institution of public administration is to expand and strengthen the relationship of the state apparatus with society and citizens at all levels and in all aspects. This interaction should be in the line of perception and reflection in public administration of the needs, interests and goals of society, and in the line of reverse processes of influence of the state and its organs on the consciousness, behavior and activities of people and their structures.

In a pandemic, public administration should not simply be reduced in employment, but the need to use the potential of civil servants in areas that need to be applied should be reconsidered. Also, the last option to use should be measures to reduce the salaries of civil servants, as this will negatively affect their motivation for management and the level of public administration in general. It is recommended to introduce a successful practice of civil service in the Netherlands — "compact government". Further scientific research should be the construction of a modern model of civil service in anti-crisis public administration.

*Ключові слова: державна служба, державне управління, держава, державні службовці, влада, коронавірус.
Key words: civil service, public administration, state, civil servants, power, coronavirus.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні тема реформування та модернізації державного управління звучить як ніколи актуально, оскільки проведення ефективної політики та прогресивний розвиток держави багато в чому визначається якістю організації та роботи системи виконавчих органів влади, а також рівнем професійної підготовки державних службовців, які формують їх кадровий склад. При цьому ефективність державного управління полягає не в тому, щоб будь-який владний наказ було реалізовано або шляхом безпосереднього виконання або через примус при виявленні уповноваженими органами та посадовими особами відхилень від заданої владою моделі поведінки. Ефективність управління визначається здатністю створювати належні умови для вільного та цілеспрямованого розвитку кожного окремого індивіда та суспільства в цілому. Фундаментальною передумовою для створення саме такої моделі управління виступає правовий тип владарювання, що полягає у правовій організації влади, правовому функціонуванні влади та правовому цілепокладанні влади.

У зв'язку з цим існуючі соціально-економічні, політико-правові проблеми (зокрема: економічна криза, зростання злочинності, система корупція, бюрократизація держави тощо) у країні — це багато в чому наслідок серйозних недоліків функціонування системи державного управління та інституту державної служби.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Державна служба виникла і існує там, де є держава. Це основа державної влади та правовий механізм управління суспільством. У багатьох розвинених країнах світу державна служба є одним із ключових елементів системи державного управління, ефективно функціонування якої забезпечує дотримання конституційних прав і свобод громадян, послідовний і сталий розвиток країни.

Вона є джерелом регулювання більшості соціальних проблем і змінюється в залежності від соціального та економічного рівня кожної країни, її режиму та форм

управління. Без державної служби неможливо реалізувати різноманітні завдання та функції, які покладаються на державу, розвинені країни просто втратять правові механізми управління нею і не зможуть стабільно існувати [1].

Основним питанням, яке потребувало концептуального вирішення, була вимога суспільства переорієнтації державного апарату. Таким чином, державна служба має стати не лише структурним механізмом, що реалізує державну волю, а й перетворитися на ефективний механізм управління суспільством, про який піклується про своїх громадян, захист їх конституційних прав та створення належних соціально-економічних умов для їх комфортного функціонування. життя в їхній країні буде мати першорядне значення [2]. Вона повинна відповідати загально визнаній системі цінностей і бути орієнтована на соціальну фіксацію на становленні громадянського суспільства.

Тому вже розпочаті структурні зміни потребують перегляду суспільно-політичних пріоритетів, що, у свою чергу, призводить до нових форм взаємодії правового простору, державної влади та інститутів громадянського суспільства та потребує вдосконалення механізмів системи реалізації суспільних потреб та інтересів [3].

Державна служба є однією з багатьох професій, які потребують професійних навичок і знань, переконань і обов'язкова спеціальна освіта для працівників. Виконання державними службовцями завдань і функцій держави на професійній основі має супроводжуватися стабільністю державних службових відносин, бездоганністю та ефективністю управлінської діяльності, її незалежністю від можливих політичних змін [4]. Принципи державної служби знайшли відображення у працях А.Б. Грищука [5; 6].

У науковій літературі трапляються три підходи до визначення місця та ролі державної служби у системі державного управління:

- 1) як механізм державного управління [7];
- 2) як інституту управління [8];
- 3) як забезпечення та виконання управлінських повноважень державних органів та посадових осіб [9].

На жаль, комплексно аспекти державної служби як основи державного управління ще не отримали у науці предметного розкриття.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є дослідження ролі державної служби у державному управлінні та його функціонуванні та розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Термін "державне управління" є ключовим у науці, однак, на жаль, досі немає єдності думок щодо розуміння його змісту. У юридичній літературі державне управління прийнято розглядати у широкому та спеціальному (вузькому) розумінні. Державне управління у широкому розумінні окреслюється як діяльність державної влади з упорядкування громадських відносин. З цієї точки зору, воно реалізується через цілеспрямований організуючий вплив органів державної влади на розвиток різних сфер суспільного життя з урахуванням економічних, політичних та соціальних характеристик держави на певних етапах його історичного розвитку. Отже, державне управління — це цілеспрямована діяльність усіх державних органів, що має владний, організуючий та розпорядчий характер.

Державне управління у спеціальному (вузькому) розумінні означає організуючий і регулюючий вплив, що здійснюється у загальнодержавному масштабі спеціальними суб'єктами. У цьому аспекті державне управління сприймається як самостійний вид державно-владної діяльності, що носить організуючий, виконавчо-розпорядчий і підзаконний характер, який здійснюється спеціальними суб'єктами — органами виконавчої влади у процесі їх безпосереднього керівництва економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним розвитком країни.

Особливо важливим структурно-функціональним елементом у системі державного управління виступає інститут державної служби, що забезпечує практичне виконання, реалізацію, втілення в життя управлінських рішень.

З організацією державної служби державний механізм управління переходить від статичного стану динамічного.

Переходячи до аналізу взаємозв'язку державного управління та інституту державної служби, слід пам'ятати, що спочатку система управління виконує два види функцій: внутрішні та зовнішні. Внутрішні функції виконують такі організаційно-управлінські завдання:

- 1) упорядкування зв'язків та забезпечення взаємодії між елементами системи;
- 2) зміцнення субординації;
- 3) підтримання стану постійної готовності системи;
- 4) оптимізація та універсалізація механізмів.

У цьому випадку система державного управління певною мірою "самоудосконалюється", однак такий вплив здійснюється з метою подальшого більш ефективного виконання іншого виду функцій — зовнішніх. Реалізація зовнішніх функцій — це управління у "звичному" значенні, тобто діяльність суб'єктів державного управління щодо прийняття рішень в окремих сферах суспільно-політичного життя: охорони здоров'я, підприємництва, містобудування тощо.

Згідно із запропонованою класифікацією управління державну службу слід віднести до однієї з основних внутрішніх функцій державного управління.

Державна служба є особливим державно-правовим інститутом з надзвичайно складним управлінським механізмом, що вимагає створення окремої системи управління на чолі з єдиним керуючим органом, який б здійснював функції державного управління у сфері державної служби на всіх рівнях відносин.

Загалом державній службі як адміністративно-управлінській частині єдиної та повновладної держави має бути притаманний принцип системності, за яким усі структури служби, процес її проходження, організації професійної діяльності розглядаються як підсистеми певної цілісності та складності.

Механізм державного управління структурно включає чотири основних рівня, або компонента. Якщо розглядати цей механізм як владну піраміду, то перший (верхній) рівень займатиме концептуальна, науково-теоретична база державного управління; другий рівень — нормативно-правова база державного управління; третій рівень — організаційні засади цього управління в особі державного апарату (державної служби); четвертий рівень — технологічний — форми, способи та методи державного управління.

Як бачимо, державна служба займає в цій піраміді влади та державного управління центральне (середнє) місце, пронизуючи своїм впливом усі рівні управління. Політики разом із високопоставленими чиновниками (адміністративною елітою) формують панівну ідеологію та теорію державного управління, розробляють відповідну законодавчу базу. Державні службовці наповнюють держапарат та технологічно здійснюють процес державного управління.

Нерідко поняття "державне управління" та "державна служба" змішують, ставлячи з-поміж них знак рівності. Насправді це різні, хоч і близькі поняття. Державне управління — це впорядкування взаємодії та взаємозв'язків структур та громадян у процесі життєдіяльності суспільства, а державна служба — професійна службова діяльність із забезпечення виконання повноважень державних органів та посадових осіб. У наявності інший рівень і якість управління. Державна служба є механізмом та інструментом державного управління, сформована для досягнення відповідних цілей.

Державна служба є підсистемою в рамках системи державного управління. З цього можна зробити такі висновки: по-перше, вирішальний внесок здійснює державна служба; по-друге, державна служба повинна аналізуватися, оцінюватися і виконуватися під впливом зворотних зв'язків, що впливають з стану, змісту і запитів державного управління. З точки зору практичних інтересів державного управління повинні розглядатися всі проблеми становлення сучасної високоефективної державної служби.

Як інститут державного управління державна служба повинна привнести в його програмно-цільовий підхід, управлінський професіоналізм, правову компетентність, організованість і дисципліну, законність, раціональність і багато іншого, чого потребує суспільство і держава.

Державна служба може бути ефективним засобом удосконалення державного управління при умові, якщо

сама добре організована, при цьому є п'ять блоків проблем, що потребують вирішення:

— законодавче та нормативне регулювання державної служби як цілісного соціально-правового інституту зі своїми цілями, функціями, організацією та технологією реалізації, узгодженого за рівнями і видами;

— визначення контрольних параметрів і комплексне соціологічне дослідження з їх допомогою стану державного апарату та його кадрового забезпечення, постійний моніторинг процесу розвитку державної служби;

— створення системи професійного розвитку всіх категорій державних службовців з охопленням усіх сторін даної проблеми в рамках держави і міжнародного суспільства;

— відпрацювання структур і технологій управління державною службою в цілому, за рівнями і видами;

— обґрунтування і введення в практику критеріїв і процедур оцінки соціальної ефективності державної служби в цілому, кожного його рівня і виду, використання їх для зворотної зв'язку з суспільством в цілях удосконалення державного апарату.

Якщо суспільство хоче, щоб державна служба стала дійсним засобом удосконалення державного управління, воно зобов'язано поставити перед ними достатньо обґрунтовані, реальні цілі (табл. 1).

Суспільству необхідне таке державне управління, за якого в його системі — державному апараті — широко та з користю застосовується сучасна наукова думка, прийнято вільний пошук оптимальних управлінських рішень, зосереджено найбільш кваліфікованих фахівців з різних сфер управління, де йдеться відкрите порівняння результатів управління з понесеними витратами.

Подібна система державного управління має відрізнятися такими характерними рисами:

1) деталізованим обліком в управлінських рішеннях та діях об'єктивних умов та суб'єктивних факторів життя та діяльності, динаміки та тенденцій їх зміни;

2) орієнтацією державної політики на використання найбільш прогресивних, зарекомендованих світовою практикою способів, форм, механізмів та ресурсів вирішення актуальних проблем життєдіяльності людей;

3) тісною взаємодією наукової думки та управлінської практики, суспільною експертизою важливих державних рішень та динаміки державної кадрової політики;

4) відкритістю та сприйнятливостю до нових джерел та ресурсів управління, здатністю своєчасно створювати та освоювати найпрогресивніші механізми та способи вирішення управлінських проблем, застосуванням нових управлінських технологій;

5) гнучкістю та адаптивністю всіх елементів керуючої системи, високим потенціалом її постійного самодосконалення.

Зрозуміло, завдання підвищення рівня державного управління є комплексним і потребує зусиль не лише від тих, хто діє в рамках державної служби. Визначальне місце тут належить політичній системі суспільства, яка має сприяти вступу на політичні державні посади осіб, які мають високі загальнокультурні, професійні та особисті якості.

Таблиця 1. Цілі державної служби

Цілі	Деталізація
Державно-політичні	Виконання конституційних вимог щодо державної підтримки соціальної сфери; реалізація зобов'язань держави щодо забезпечення певного рівня життя, задоволення матеріальних потреб людей; забезпечення добробуту суспільства
Економічні	Підвищення ефективності державного управління економікою; здійснення від імені держави управління державною власністю; підтримка підприємництва; забезпечення фінансування витрат на державну службу; зниження витрат на утримання державного апарату
Соціальні	Виконання та забезпечення повноважень держави та її органів; вирішення загальнодержавних завдань управління; виконання громадських справ; практичне здійснення функцій держави; створення умов зв'язку державного апарату з народом
Правові	Забезпечення дотримання законодавства держави; створення правових умов для нормального функціонування державного апарату
Організаційні	Організаційно-технічне забезпечення органів державної влади; професіоналізація державного апарату; вдосконалення норм, стандартів, правил регулювання складу державного апарату, просування по службі; приведення структури державного апарату у відповідність до завдань державної служби

Джерело: авторська розробка на основі [9—11].

Винятково важливу роль тут відіграють освітня система, ЗМІ, сім'я тощо. Але вирішальний внесок може і має зробити державна служба. Справа в тому, що управління суспільством здійснюється виконавчою та розпорядчою роботою державних органів, в основі якої лежить професійна службова діяльність щодо виконання повноважень цих органів, тобто — державна служба.

Державна служба виконує такі основні завдання державного управління:

— вироблення проєктів економічного, соціального, політичного розвитку;

— підбір кадрів, здатних реалізувати цю стратегію;

— проєктування організаційних структур влади;

— виконання прийнятих рішень;

— аналіз, моніторинг, експертиза, прогнозування, координація тощо.

Державне управління є первинною функцією різних гілок та органів державної влади. Але якщо для політиків державне управління є лише однією з численних соціальних функцій, то для державної служби це основна, провідна функція. У цьому є корінна відмінність державної служби від державного управління. Однією з характерних властивостей державної служби є переважно управлінський характер діяльності її кадрів.

Інша відмінність у тому, що державні службовці мають бути професійними управлінцями, тоді як від осіб, котрі обіймають державні посади (політики), цього здебільшого не вимагається. Тому державні службовці повинні мати управлінські знання, вміння, володіти необхідними навичками і здібностями. Саме такий підхід дозволяє раціонально поєднати людей та ресурси, досягти найвищого рівня ефективності державного управління.

Не можна погодитися із твердженням, що керують лише особи, які займають політичні посади. І тут управління зводиться до прийняття рішень. Насправді управління включає й інші важливі соціальні дії: збирання, обробку та узагальнення інформації, підготовку проєктів рішень, організацію виконання, координацію діяльності, регулювання та низку інших функцій управління, які здійснюють державні службовці. Без таких управлінських дій було б неможливим прийняття управлінських рішень та ефективна робота осіб, які обіймають державні посади.

Державна служба виконує місію сучасної держави — створює основу функціонування суспільства. Політика, законотворчість, охорона прав людини та інші головні компоненти держави — це інструменти служби держави суспільству, а державна служба об'єднує їх утворюючи систему [10].

Сутність державного управління полягає також у виконанні законів та інших правових актів органів державної влади. З цього погляду виконання є основною ознакою державного управління, здійснення якого покладено на органи виконавчої влади (у широкому розумінні — на органи державного управління).

Для управління характерно те, що виконавча діяльність стає його основним призначенням і становить важливу сторону характеристики змісту цього виду управління, органічно пов'язаного із здійсненням безпосереднього управління економікою, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом і, отже, одночасно є розпорядчою діяльністю.

Таким чином, дати визначення державного управління шляхом переліку його функцій неможливо. Проте можна визначити його суттєві ознаки, що відрізняють його від інших видів діяльності держави:

1. Державне управління здійснюється у тих сферах, які потребують активного втручання держави.

2. Об'єктом державного управління є суспільні відносини, врегульовані законами, а кінцевою метою — досягнення того ступеня впорядкованості суспільних відносин, що відображено в законах держави, а також повної відповідності поведінки всіх суб'єктів нормативним моделям, описаним у цих законах (зовнішньо-організаційна діяльність).

3. Кінцевим етапом управління є здійснення контролю як законності діяльності учасників громадських відносин, і доцільності такої діяльності.

4. Державне управління здійснюється органами виконавчої влади.

5. Оскільки виконання закону не відбувається саме по собі, державному управлінню властива також організація діяльності всередині структур, які організують виконання законів іншими суб'єктами. Цей напрям реалізації державного управління можна назвати внутрішньо-організаційною діяльністю органів державної влади, що здійснюється в рамках повноважень щодо забезпечення системи.

Враховуючи вищевикладене, можна сказати, що державна служба є багатоаспектним явищем. До усвідомлення цього складного явища є кілька підходів: за процесуальним, структурним, організаційним, інституційним та соціальним [9—11].

Державне управління наразі у всьому світі спрямоване на повернення до концепції сильної держави, яка

може координувати та реалізовувати дії, спрямовані на подолання епідемії, викликаной коронавірусом, відомої як SARS-CoV-2 (COVID-19). Державне управління, а особливо державна служба, як представник центральної/державної адміністрації, зіткнулася з новим викликом, яким є боротьба з епідемією коронавірусу. Вона має стати ефективним інструментом для створення бази для боротьби з епідемією, але не менш важливо, щоб вона підтримувала основні функції держави на постійному рівні. Тому її додаткова роль полягає в моніторингу потреб, пов'язаних з епідемією, побудові бази, яка надасть інструменти для боротьби з вірусом, але це не звільняє її від обов'язку забезпечити безперервність держави в багатьох інших вимірах. Тим часом маємо справу з дуже тривожним явищем — охорона здоров'я бореться з епідемією, проте виникають проблеми у оперативному регулюванні, зокрема у координації діяльності. Зіткнувшись із цими проблемами, уряди можуть скоротити зайнятість, спростити процедури відбору та зменшити оплату праці на державній службі, призупинити права на додаткові компоненти винагороди, премії, премії та інші пільги.

Експерт Світового банку З. Хаснайн вважає, що не можна просто звільняти чиновників з державного управління, а пріоритетом дій держави має бути захист робочих місць як у державному, так і в приватному секторах, адже саме адміністрація бореться з коронавірусом, її реструктуризація зараз може виявитися катастрофічною для зусиль, спрямованих на стримування епідемії. Експерт також рекомендує замість звільнення у державній службі переміщати працівників туди, де вони найбільше потрібні і нарешті стверджує те саме, що й багато інших — криза показала, наскільки важлива роль державного управління, а ослаблення державної служби може спричинити лише триваліший вихід із кризи [12].

Отже, у зв'язку із зростанням безробіття, держава як роботодавець має зосередитись на захисті робочих місць усіх членів корпусу державної служби, як службовців, так і посадових осіб та забезпеченні їм гідних умов для виконання встановлених завдань.

Звісно, слід економити та раціоналізувати діяльність державного управління з точки зору його ефективності та злагодженості діяльності. Але ця акція має бути спланована масштабно, тобто вона має стосуватися всього державного сектору (а не лише державної служби), багатогранного (не лише звільнення працівників) та якісного (скорочення персоналу не може бути кінцем у сама по собі). Таким прикладом комплексної дії стала голландська реформа під назвою "компактний уряд". Адміністрація мала стати меншою, але більш "спритнішою", розумною — швидко пристосовуватися до нових умов роботи. Реформа в основному передбачала: зменшення бюрократії (тобто відмову від надмірної звітності, надмірних внутрішніх процедур тощо); створення спільного центру обслуговування з точки зору людських ресурсів і технологій; поєднання подібних функцій виконавчої влади та інспекції (так звана "дедуплікація"); уніфікація умов праці між сегментами адміністрування для легкого переміщення працівників туди, де вони найбільше потрібні [13].

ВИСНОВКИ

Отже, державна служба є правовим та соціальним інститутом, який у межах своєї компетенції забезпечує

виконання функцій та повноважень органів влади та державного управління шляхом професійного виконання службовцями своїх посадових обов'язків, забезпечуючи взаємодію держави та громадян з метою реалізації їх інтересів, прав та обов'язків.

Отже, під час кризи ми повинні зробити вибір, чи діяти відповідно до рекомендацій Global Ethics і працювати разом, щоб перемогти її, чи шукати провини, скорочувати витрати і дати багатьом людям вірити, що транзакція між державою як роботодавцем і працівником — це взаємна довіра і відчуття реалізації місії державної служби.

Література:

1. Beryslavska O.M., Minaieva V.V. European experience in civil service etiquette and its relevance for Ukraine. Legal Novels. 2014. Vol. 2. Pp. 104—108.
2. Harust Yu., Melnyk V., Kiiashko Yu., Halunko V. Economic crime, innovative mechanisms of counteraction by law enforcement agencies. Asia Life Sciences. 2019. 2. Pp. 145—162.
3. Hraier Y.V. Formation of Ukrainian model of civil service taking into account the experience of foreign countries. Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. 2015. Vol. 1. Pp. 104—115
4. Державна служба: підручник: у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; редкол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), О.Ю. Оболенський (заст. голови), С.М. Серьогін (заст. голови) [та ін.]. К.; Одеса: НАДУ, 2013. Т. 2. 348 с.
5. Гришук А.Б. Принцип професіоналізму в державній службі. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право. 2021. 65. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.41>
6. Гришук А.Б. Державна служба в Україні: адміністративно-правовий вимір: монографія. Львів: 2018. 232 с.
7. Гончарук О.Б., Савичук Н.О. Поняття механізмів державного управління та їх практичне значення Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 7. URL: https://doi.org/10.32702/2306_6814.2021.7.77
8. Карпунець А.С. Інститут державної служби в системі державного управління. Науковий вісник Академії муніципального управління: зб. наук. пр. Серія: Управління. 2016. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2018/05/Institut-derzhavnoyi-sluzhbi-v-sistemi-derzhavnogo-upravlinnya.pdf>
9. Письменний І., Липовська Н. Види державної служби: теоретична полеміка. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. № 4. Pp. 200—210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_4_24
10. Оболенський О.Ю. Державна служба. К.: КНЕУ, 2006. 468 с.
11. Кабанець А.Г. Державна служба та служба в органах місцевого самоврядування: навч. посіб. Харк. нац. екон. ун-т. Х.: Вид. ХНЕУ, 2009. 130 с.
12. Worldbank. Hasnain Z. What about public sector wage bill cuts to finance coronavirus response? 2020. URL: <https://blogs.worldbank.org/governance/should-public-sector-wages-be-cut-finance-coronavirus-response>
13. Government. NL. Compact Central Government Implementation Programme. URL: <https://www.government.nl/documents/publications/2016/07/13/compact-central-government-implementation-programme>

14. What is the Global Ethic? URL: <https://www.kas.de/de/statische-inhalte-detail/-/content/what-is-the-global-ethic->

References:

1. Beryslavska, O.M. and Minaieva, V.V. (2014), "European experience in civil service etiquette and its relevance for Ukraine", Legal Novels, vol. 2, pp. 104—108.
2. Harust, Yu. Melnyk, V. Kiiashko, Yu. and Halunko, V. (2019), "Economic crime, innovative mechanisms of counteraction by law enforcement agencies", Asia Life Sciences, vol. 2, pp. 145—162.
3. Hraier, Y.V. (2015), "Formation of Ukrainian model of civil service taking into account the experience of foreign countries", Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, vol. 1, pp. 104—115.
4. Kovbasiuk, Yu.V. (2013), Derzhavna sluzhba [Civil service], vol. 2, NADU, Odesa, Kyiv, Ukraine.
5. Hryshchuk, A.B. (2021), "The principle of professionalism in the civil service", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, Serii Pravo, vol. 65. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.41>
6. Hryshchuk, A.B. (2018), Derzhavna sluzhba v Ukraini: administrativno-pravovyy vymir [Civil service in Ukraine: administrative and legal dimension], Lviv, Ukraine.
7. Honcharuk, O. and Savychuk, N. (2021), "The concept of governance mechanisms and their practical significance", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 7, pp. 77—83. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.7.77
8. Karpunets', A.S. (2018), "Institute of Civil Service in the system of public administration", Naukovyj visnyk Akademii munitsypal'noho upravlinnia: zb. nauk. pr Serii: Upravlinnia, available at: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2018/05/Institut-derzhavnoyi-sluzhbi-v-sistemi-derzhavnogo-upravlinnya.pdf> (Accessed 25 Jan 2022).
9. Pys'mennyj, I. and Lypovs'ka, N. (2015), "Types of civil service: theoretical controversy", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, vol. 4, pp. 200—210, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_4_24 (Accessed 25 Jan 2022).
10. Obolens'kyj, O.Yu. (2006), Derzhavna sluzhba [Civil service], KNEU, Kyiv, Ukraine.
11. Kabanets', A.H. (2009), Derzhavna sluzhba ta sluzhba v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [Civil service and service in local self-government bodies], KhNEU, Kharkiv, Ukraine.
12. Hasnain, Z. (2020), "What about public sector wage bill cuts to finance coronavirus response?", available at: <https://blogs.worldbank.org/governance/should-public-sector-wages-be-cut-finance-coronavirus-response> (Accessed 25 Jan 2022).
13. Government.NL. (2016), "Compact Central Government Implementation Programme", available at: <https://www.government.nl/documents/publications/2016/07/13/compact-central-government-implementation-programme> (Accessed 25 Jan 2022).
14. Konrad Adenauer Foundation (2020), "What is the Global Ethic?", available at: <https://www.kas.de/de/statische-inhalte-detail/-/content/what-is-the-global-ethic-> (Accessed 25 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 06.02.2022 р.

К. К. Сухова,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Донецький державний університет управління, м. Маріуполь
ORCID ID: 0000-0003-2168-6200

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.118

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАДАННЯМ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

K. Sukhova,
Postgraduate student of the Department of Public Administration,
Donetsk State University of Management, Mariupol, Ukraine

PROBLEMAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE TERRITORIAL COMMUNITIES

У статті досліджено актуальні проблеми державного управління наданням соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах, а також шляхи його вдосконалення, оскільки прагнення до покращення ефективності діяльності державних органів є однією зі стратегічних завдань розвитку сучасного суспільства. Доведено, що підвищення ефективності діяльності органів державного управління на рівні територіальних громад представляє собою цілий комплекс складних взаємопов'язаних процесів, що включають у себе не тільки організаційні та структурні зміни в системі управління, але й вдосконалення механізмів здійснення повноважень та функцій державного управління. Визначено основні проблеми надання соціальних послуг у територіальних громадах, які пов'язані із запізнення юридичної підтримки захисних заходів, відсутністю або невідповідністю вимогам часу багатьох соціальних норм, без яких неможливо встановити правила та механізми надання соціальної підтримки. Висвітлено тенденції, що перешкоджають успішному розвитку вітчизняної системи державного управління наданням соціальних послуг, а саме: дефіцит фінансових ресурсів; нецільове використання коштів, що спрямовуються на вирішення соціальних проблем, а також корупція; неефективний облік потреб у наданні соціальних послуг. Визначено основні ключові напрями вдосконалення державного управління системою надання соціальних послуг, оскільки тільки за допомогою збалансованого державного механізму управління Україна зможе досягнути потрібного рівня соціального розвитку.

The article examines the current problems of public administration of social services in the united territorial communities, as well as ways to improve it, as the desire to improve the efficiency of government agencies is one of the strategic objectives of modern society. It has been proved that improving the efficiency of public administration bodies at the level of territorial communities is a complex of complex interconnected processes, which include not only organizational and structural changes in the management system, but also improving mechanisms for exercising public authority and functions. The main problems of providing social services in territorial communities are identified, which are related to delays in legal support of protective measures, lack or non-compliance with the requirements of many social norms, without which it is impossible to establish rules and mechanisms for providing social support. The tendencies that hinder the successful development of the domestic system of public administration of social services are highlighted, namely: lack of financial resources; misuse of funds aimed at solving social problems, as well as corruption; inefficient accounting of

needs in the provision of social services. The main key areas for improving public administration of the social services system have been identified, as only with the help of a balanced state governance mechanism will Ukraine be able to achieve the required level of social development.

The article emphasizes that the introduction of new methodological approaches to assessing the effectiveness of local governments is an important condition for achieving a high level and quality of life. The practical application of modern methodological approaches to assessing the effectiveness of public administration of social services at the local level ensures long-term planning and the provision of those services that meet the requirements of citizens. This helps to direct budget funds to socially necessary and economically justified goals, while increasing the correctness of management decisions, forms the responsibility of officials, which ultimately leads to higher living standards in various spheres of life.

*Ключові слова: децентралізація, державне управління, соціальні послуги, територіальні громади.
Key words: decentralization, public administration, social services, territorial communities.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нині індикатором оцінки рівня розвитку державних інститутів та суспільства загалом є рівень розвитку соціальної сфери будь-якої держави та, в тому числі, сфери соціального захисту населення, зокрема. За станом розвитку системи соціального захисту населення оцінюють економічний, соціальний та культурний розвиток країни.

У зв'язку з трансформацією суспільства, кризовими явищами в політиці, економіці й соціальній сфері постійно відбувається модернізація управління системою надання соціальних послуг на державному, регіональному та місцевому рівнях, насамперед, це стосується перерозподілу повноважень органів влади та уточнення функціоналу соціальних служб у сфері соціального обслуговування та адаптацією таких служб до ринкових умов.

Вплив на державне управління наданням соціальних послуг в Україні чинять демографічні тенденції, пов'язані зі зниженням рівня народжуваності та старінням нації; посиленням процесів інтеграції й глобалізації. Ці тенденції викликають необхідність пошуку нових шляхів для досягнення оптимального співвідношення між економічними та соціальними складовими суспільного розвитку, які дозволили б у перспективі уникнути конфлікту між пріоритетами економічного розвитку та основними принципами державного управління наданням соціальних послуг [8, с. 110].

На сьогодні перед державою стоїть нове завдання — створення ринку соціальних послуг та розширення можливостей клієнтів у виборі форм та методів обслуговування. Найбільш суттєві перешкоди на шляху становлення системи надання соціальних послуг створюють особливості вітчизняного законодавства, яке регулює функціонування та розвиток системи соціального обслуговування населення. До таких проблем передусім можна віднести неузгодженість діючого законодавства, що визначає механізм функціонування системи надання соціальних послуг; недостатню визначеність соціальних стандартів у сфері соціального захисту в цілому (та соціального обслуговування зокрема); відсутність нормативно-визначених вимог до обсягу та якості послуг, які

надаються населенню установами соціального обслуговування за рахунок бюджетних коштів; відсутність на державному рівні багатьох нормативів в галузі соціального обслуговування та інші [1, с. 19].

Децентралізація на основі принципу субсидіарності ставить перед службами щодо надання соціальних послуг на місцевому рівні серйозні проблеми. Органи місцевого самоврядування наділені значними можливостями та повноваженнями, що вимагає від них більш активної участі у наданні соціальних послуг з урахуванням потреб громадян. Об'єднані територіальні громади краще, ніж центральні уповноважені органи забезпечують цілеспрямоване та ефективне надання соціальних послуг, й визначають реальні потреби населення громади. Ці заходи мають спростити їх планування та фінансування, контролювати виконання та покращити якість даних послуг. Але, на практиці, на місцевому рівні формування системи надання соціальних послуг ще знаходиться на стадії становлення.

Система соціального захисту населення спрямована на покращення якості та рівня життя населення, зниження соціальної напруженості в суспільстві, зменшення нерівності між доходами різних верств населення та інше. Забезпечення ефективного та результативного розвитку системи соціальних послуг має довгостроковий результат та впливає на задоволеність суспільства існуючою економічною та політичною ситуацією. Без знань механізму функціонування соціальної сфери, особливостей інституційної трансформації не можна сформувати ефективну систему надання соціальних послуг на рівні територіальної громади. В сучасних умовах проблема набуває особливого значення, оскільки процеси децентралізації визначають можливості переходу до стійкого розвитку економіки держави та є одним із чинників успішного завершення перехідного періоду.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемним питанням реформування системи соціальних послуг та її державному управлінню присвяче-



Рис. 1. Основні проблеми надання соціальних послуг у територіальних громадах

Джерело: [10, с. 278].

но праці вітчизняних вчених, зокрема, О. Амосова, В. Бакуменка, В. Бабаєва, В. Гошовської, К. Дубич, М. Кравченко, Е. Лібанової, П. Надолішнього, Г. Одінцової, Л. Сідельник, В. Скуратівського, О. Черниш та інших. Проте, попри значну кількість наукових праць, необхідно зазначити, що на сучасному етапі окремі проблемні аспекти державного управління наданням соціальних послуг у територіальних громадах у науковій літературі залишаються мало висвітленими.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування проблемних питань державного управління наданням соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах та визначення шляхів їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний світ характеризується глобальними змінами як у політичному, так і в соціально-економічному житті суспільства та в більшості визначається результативністю реформ, які спрямовані на підвищення ефективності функціонування різних структур та інститутів. Останні десятиліття в багатьох країнах світу актуальними стають проблеми підвищення якості життя населення. Вітчизняні адміністративні реформи, спрямовані на створення оптимальної та ефективної системи державного управління, оскільки тільки ефективна державна влада здатна створити умови для підвищення рівня та якості життя населення. Необхідно зазначити, що підвищення ефективності діяльності державних органів управління є складним комплексним завданням, що вимагає концентрації зусиль багатьох структур суспільства, відкритості влади до змін, готовності населення до діалогу з владою. Все це потребує переосмислення ролі та функцій держави, сутності його взаємовідносин із суспільством [1, с. 21].

Забезпечення соціальними послугами — це одна з важливих складових реалізації соціальної політики. Під соціальними послугами розуміються послуги, через які здійснюється соціальний захист населення: підтримка громадян, які знаходяться в складних життєвих обставинах або соціально небезпечному становищі, допомога людям з обмеженими можливостями та людям похилого віку та інше [3, с. 44].

В Україні децентралізація соціальних послуг посилює відповідальність органів місцевої влади за якість,

фінансове забезпечення, вибір надавача соціальних послуг, оскільки саме місцева влада перебуває найближче до потреб населення, яке в певному регіоні потребує допомоги та уваги, оперативно виявляє та надає об'єктивну інформацію щодо потреб малозахищених категорій громадян, що допомагає раціональніше розподілити державні кошти залежно від пріоритетів і потреб своїх територіальних громад. Тому, саме від децентралізації сфери соціальних послуг виграють усі суб'єкти цього процесу:

— одержувачі послуг, адже вони отримують доступ до соціальних послуг, що краще задовольняють їх потреби;

— територіальні громади, оскільки вони краще дбають про своїх членів і, що не менш важливо, самі визначатимуть оптимальні напрями вирішення власних проблем;

— держава, адже в умовах обмежених бюджетних ресурсів кошти використовуються ефективніше, а громадяни будуть краще забезпечені необхідними соціальними послугами.

Управління наданням соціальних послуг як вид державного управління представляє собою свідомий вплив на процеси організації та розвитку соціальної допомоги та підтримки населення через державні й місцеві установи, громадські та благодійні організації, керівників і фахівців.

Управління в сфері надання соціальних послуг — це система гнучкого підприємливого управління в суспільстві, спрямована на ефективне регулювання соціального положення всіх учасників суспільного життя та на забезпечення їх розвитку як суб'єктів всіх видів суспільних відносин і на забезпечення гідного життя.

Метою управління соціальним обслуговуванням є керівництво соціальними послугами, спрямованими на мінімізацію шкоди від існування соціальних проблем та активізацію потенціалу суспільства, нейтралізацію перешкод для адаптації та інтеграції, слабо захищених людей у соціумі, з врахуванням існуючих економічних можливостей органів державної влади та місцевого самоврядування [6, с. 109].

Процес управління наданням соціальних послуг передбачає певну організаційну структуру, під якою розуміється сукупність органів управління та стійкі зв'язки між ними, що забезпечують її цілісність, збереження основних властивостей при різних внутрішніх та

зовнішніх змінах. Організаційна структура управління в цілому та в наданні соціальних послуг зокрема, повинна містити мінімальну кількість ланок та рівнів управління, забезпечувати чіткий розподіл функцій, стійкість, безперервність, оперативність та гнучкість управління.

На місцевому рівні управління носить в основному тактичний характер:

- розробка та реалізація територіальних цільових програм;
- формування місцевого бюджету з врахуванням витрат на соціальне обслуговування;
- розвиток соціального партнерства;
- контроль за дотриманням державних стандартів.

В Україні нині надання соціальних послуг не є пріоритетним вектором діяльності територіальних громад. Освітнім та медичним послугам приділяється більше уваги, ніж наданню соціальних послуг. Через це на місцевому рівні існує певна низка проблемних аспектів (рис. 1).

Також можна виділити деякі основні проблеми управління системою соціальних послуг населення у територіальних громадах.

1. Обмеженість бюджетних ресурсів при збільшенні кількості та розмаїття соціальних груп та категорій населення, яким необхідна соціальна підтримка держави. Наявне економічне становище в Україні, зростання безробіття, прогресуюча інфляція, збільшення цін на продовольчі товари, зростання тарифів на комунальні послуги призводить до все більшого розшарування соціальних верств населення. Відповідно збільшується кількість соціально незахищених верств населення, які потребують соціальної підтримки. А це в свою чергу збільшує навантаження на бюджети всіх рівнів, що змушує органи влади здійснювати більш ефективне управління та розподіл фінансовими ресурсами.

2. У зв'язку з тим, що професія соціального працівника пов'язана не тільки з наданням соціальних послуг громадянам за встановленими законодавством переліком, але й насамперед роботою безпосередньо з людьми, отримувачами соціальних послуг на перше місце виходить проблема управління кадровим забезпеченням галузі. Соціальний працівник повинен будувати взаємовідносини з громадянами, незалежно від характеристик людини, бути толерантним. Інакше кажучи соціальний працівник повинен володіти знаннями стосовно всіх питань життєдіяльності певної групи обслуговуваних громадян та бути обізнаним в змінах законодавства для того, щоб бути корисним та задовольняти запити населення.

3. Відсутність ефективного механізму державно-приватного партнерства в сфері надання соціальних послуг, тобто відсутність управління щодо залучення ресурсів інших організацій до вирішення гострих питань у сфері соціального захисту населення. За наявних умов, надання будь-якої юридичної, фінансової, матеріальної та інших видів допомоги з боку інших організацій дозволить забезпечити більш якісне обслуговування великих соціальних груп [2, с. 13].

Існують також певні проблеми, що заважають більш успішному розвитку системи надання соціальних послуг на рівні територіальних громад. У правовому аспекті це, наприклад, запізнення законодавчої підтримки захис-

них заходів, відсутність або невідповідність вимогам часу багатьох соціальних норм, без яких неможливо встановити правила та механізми надання соціальної підтримки.

З економічної точки зору основна проблема — недостатній обсяг фінансування системи соціального захисту. Однак є й інші труднощі. Так, при програмно-цільовому підході важко врахувати витрати на захисні заходи, оскільки, соціальні програми в регіонах перетинаються за своїми цільовими установками, заходами та механізмами. Тому, з одного боку, стається неврахування спрямованих коштів, а з іншого — їх подвійний рахунок.

В організаційно-управлінському плані варто відзначити прогалини у взаємодії різних структур, особливо на міжвідомчому рівні; труднощі в оцінці соціальної та економічної ефективності заходів з надання соціальної допомоги.

Серед основних труднощів управління соціальною роботою на рівні територіальних громад варто відзначити такі:

— обмеження можливостей у реалізації власних ідей, в тому числі відсутність певної юридичної самостійності;

— відсутність налагодженої системи взаємодії соціальних установ територіальної громади між собою, що суттєво знижує ефективність управлінського впливу в соціальній сфері;

— наявність складнощів, пов'язаних із оцінкою ефективності та якості роботи фахівців з різними групами користувачів соціальних послуг [4, с. 32].

В Україні доцільним є використання позитивного досвіду розвитку європейських та американських малих міст, місцеві спільноти яких активно впливають на прийняті місцевою владою рішення, в тому числі в галузі надання соціальних послуг. Так, подоланню проблемних аспектів у сфері соціального обслуговування на рівні територіальної громади сприятиме:

— збільшенню спектру та якості системи надання соціальних послуг населенню з боку органів соціальної роботи;

— більшій прозорості у діяльності державних установ управління соціальним обслуговуванням;

— заміні малоефективних способів управління інституційними елементами;

— створенню умов для формування та розвитку конкурентоспроможного суспільства, який наділений реальним потенціалом для досягнення високих показників добробуту своїх громадян та забезпечення гідного рівня життя [9, с. 45].

Важливим завданням є заохочення місцевої влади до розвитку системи надання соціальних послуг у територіальній громаді з метою покращення пріоритету цієї сфери. Мова йде в основному про стратегічне планування та надання соціальних послуг, для чого мають бути встановлені соціальні критерії фінансування надання соціальних послуг — законодавча частина місцевого бюджету, спрямована на розвиток системи соціального обслуговування. Таким чином, держава зможе забезпечити реалізацію надання соціальних послуг громадянам у кожній об'єднаній територіальній громаді. Рекомендованим також є запровадження фінансових сти-



Рис. 2. Заходи щодо вдосконалення системи надання соціальних послуг

Джерело: [5, с. 41; 6, с. 105].

мулів (як бюджетної підтримки соціальних програм, призначених для реалізації на рівні територіальної громади) для громад, які успішно реалізують державну політику в сфері надання соціальних послуг [7, с. 6].

З метою підвищення пріоритетності та ефективного функціонування сфери надання соціальних послуг у територіальних громадах необхідно на рівні органів, які забезпечують державне управління зазначеною сферою реалізувати такі заходи (рис. 2).

Підвищення рівня ефективності діяльності органів державного управління на рівні територіальних громад представляє собою цілий комплекс складних взаємопов'язаних процесів, які включають у себе не тільки організаційні та структурні зміни в системі управління, але й вдосконалення механізмів здійснення повноважень та функцій державного управління.

При цьому вдосконалення системи державного управління повинно супроводжуватись не тільки укріпленням владних повноважень, але й одночасним дотриманням суспільних інтересів, забезпеченням прозорості діяльності органів та установ державної влади, а також протидії корупції.

Впровадження нових методичних підходів до оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування є важливою умовою для досягнення високого рівня та якості життя населення. Практичне застосування сучасних методичних підходів до оцінки ефективності державного управління наданням соціальних послуг на місцевому рівні забезпечує планування на довгостроково-

вий період часу та надання тих послуг, які відповідають вимогам громадян. Це сприяє спрямуванню бюджетних коштів на соціально необхідні та економічно обгрунтовані цілі, при цьому підвищує правильність прийнятих управлінських рішень, формує відповідальність посадових осіб, що в підсумку призводить до досягнення більш високих стандартів життя в різних сферах життєдіяльності.

ВИСНОВКИ

Невід'ємна умова розвитку країни — це її розвиток у соціальній сфері. Адже згідно з теорією соціальної держави, якою є Україна, головним завданням є забезпечення гідного рівня життя. Без збалансованої соціальної політики країна ніколи не зможе досягнути потрібного рівня соціального розвитку.

Нині успішний розвиток вітчизняної системи державного управління наданням соціальних послуг гальмує низка тенденції:

- дефіцит фінансових ресурсів;
- нецільове використання коштів, що спрямовуються на вирішення соціальних проблем, а також корупція;
- збільшення кількості різних категорій пільговиків;
- неефективний облік потреб у наданні соціальних послуг.

Трансформація системи надання соціальних послуг на рівні територіальних громад тісно пов'язано із забезпеченням послідовних етапів децентралізації. Для ре-

лізації нових можливостей для органів місцевої влади в покращенні різних сфер життя населення громад необхідно сформувані сучасні механізми надання соціальних послуг. У таких умовах назріла гостра потреба перетворень в системі надання соціальних послуг населенню, в тому числі розвиток повноцінного ринку соціальних послуг на рівні територіальної громади. Для цього необхідно здійснити такі заходи:

- відмовитися від державної монополії в сфері соціального обслуговування;
- стандартизувати соціальне обслуговування, розробити та впровадити в практику стандарти якості соціальних послуг, що надаються вразливим верствам населення;
- розробити методи державного замовлення на надання соціальних послуг;
- вдосконалити механізм контролю якості послуг;
- ввести в дію загальної схеми регулювання та перевірок завдяки яким буде забезпечено відповідність стандартам якості.

Література:

1. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. Форум права: електронне науково-фахове видання. 2006. № 2. С. 18—21.
2. Бєлєвцова Я.С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади: автореф. дис.... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Харків. 2011. 20 с.
3. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: монографія. К.: Знання, 2005. 381 с.
4. Горбатюк С.Є. Державне регулювання соціальної роботи в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Київ, 2009. 236 с.
5. Діденко Н.Г. Сучасне соціальне управління: філософія, методологія, практика: монографія. Донецьк: "ВІК", 2010. 375 с.
6. Дубич К.В. Актуальні проблеми державного управління соціальним захистом населення в Україні. Соціальна робота в Україні: наук.-метод. журнал. К.: 2012. № 2. С. 99—111.
7. Дьяченко В.М. Концептуальні засади реформування системи соціальних послуг в Україні. Соціальна політика і соціальна робота: укр. наук. і громадсько-політ. часопис. 2007. Вип. 1 (36). С. 5—16.
8. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України: монографія. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2006. 220 с.
9. Кравченко М.В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика: монографія. К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 451 с.
10. Тарасенко Т. Проблема децентралізації в реформуванні місцевого самоврядування в Україні. Державне управління місцевого самоврядування. 2014. № 2 (21). С. 277—286.

References:

1. Aristova, I. V. (2006), "Social function of the state as a defining category of social security law of Ukraine", Forum prava: elektronne naukovu-faxove vydannya, vol. 2, pp. 18—21.

2. Byelyevczova, Ya. S. (2011), "The mechanism of improving the quality of social services at the level of local authorities", Thesis of Ph.D. dissertation, Mechanisms of public administration, Kharkiv regional institute of National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

3. Bolotina, N. B. (2005), Pravo socialnogo zaxystu: stanovlennya i rozvytok v Ukrayini: monografiya [The right of social protection: formation and development in Ukraine: monograph], Znannya, Kyiv, Ukraine.

4. Gorbatyuk, S. Ye. (2009), "State regulation of social work in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Mechanisms of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

5. Didenko, N. G. (2010), Suchasne socialne upravlinnya: filosofiya, metodologiya, praktyka: monogr. [Modern social management: philosophy, methodology, practice: monograph], VIK, Donetsk, Ukraine.

6. Dubych, K. V. (2012), "Actual problems of public administration of social protection in Ukraine", Socialna robota v Ukrayini: nauk. — metod. zhurnal, vol. 2, pp. 99—111.

7. Dyachenko, V. M. (2007), "Conceptual principles of reforming the social services system in Ukraine", Socialna polityka i socialna robota: ukr. nauk. i gromadsko-polit. chasopys, vol. 1 (36), pp. 5—16.

8. Korotych, O. B. (2006), Derzhavne upravlinnya regionalnym rozvytkom Ukrayiny: monografiya [State management of regional development of Ukraine: monograph], NADU "Magistr", Kharkiv, Ukraine.

9. Kravchenko, M. V. (2012), Systema socialnogo zaxystu naseleण्या yak obyekt derzhavnoyi polityky: metodologiya ta praktyka: monogr. [The system of social protection as an object of public policy: methodology and practice: monograph], Inform.-analit. agentstvo, Kyiv, Ukraine.

10. Tarasenko, T. (2014), "The problem of decentralization in the reform of local government in Ukraine", Derzhavne upravlinnya misceвого samovryaduvannya, vol. 2 (21), pp. 277—286.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

Н. О. Полякова,
здобувач навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0002-2374-2686

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.124

КАДРОВІЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

N. Polyakova,
Candidate for a degree of the Training, Research and Production Center,
National University of Civil Defence of Ukraine

HUMAN RESOURCES OF THE REGIONS OF UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

У статті розкриваються сучасні особливості державної політики у питаннях комплексного розвитку регіонів, розглянуто проблеми формування та використання кадрового потенціалу регіону. Висвітлено наукові підходи до розуміння сутності державної кадрової політики. Обґрунтовано цілі, принципи та мету державної кадрової політики. Зазначається, що формування ефективної кадрової політики є досить складним, суперечливим процесом, адже існує багато проблем та недоліків у вітчизняній кадровій політиці, які потребують ефективних рішень.

Кадровий потенціал регіону представляє собою сукупність трудових та інтелектуальних ресурсів, які забезпечують досягнення цілей перспективного соціально-економічного розвитку регіону. Створення умов для формування та розвитку кадрового потенціалу регіону має здійснюватись шляхом взаємодії органів державної влади, освітніх організацій, суб'єктів господарювання.

The article reveals the modern features of state policy in questions of integrated regional development, considers the problems of formation and use of human resources in the region. Scientific approaches to understanding the essence of state personnel policy shall be highlighted. The goals and principles of the state personnel policy are substantiated. The article notes that the formation of an effective personnel policy is a rather complex, controversial process, because there are many problems and shortcomings in the domestic personnel policy that need effective solutions.

The human resources of the region is a set of labor and intellectual resources that ensure the achievement of the goals of long-term socio-economic development of the region. Creating conditions for the formation and development of human resources in the region should be carried out through the interaction of public authorities, educational organizations, business entities. The formation and development of human resources involves a set of measures, which should include stimulating the reproduction of labor resources in the region, effective use of labor potential, improving the system of training and retraining, and attention to improving the quality and mobility of labor.

State personnel policy is a purposeful strategic activity of the state related to planning and forecasting the formation, professional development and rational use of personnel, all labor resources of Ukraine, defining goals and priorities of personnel activities. The scope and limits of state regulation of personnel processes, the level of their decentralization and democratization depend on the strategy of further development of the state.

Modern regional governance requires a special regional personnel policy aimed at transforming the competitive potential of the region into a factor of its sustainable development. The competitive potential of the region directly determines its competitiveness and is a source of competitive advantages of the territory. Human resources are the main competitive advantage of any region.

At the level of individual regions, various normative documents regulating personnel policy shall be adopted. However, the implementation of personnel policy has its own charac-

teristics. Intensive, innovation-oriented development of socio-economic relations in Ukraine has led to radical structural changes in the management system both in the country and in the regions.

Ключові слова: кадровий потенціал, регіональний розвиток, підготовка кадрів, місцеві органи влади, державна кадрова політика.

Key words: human resources, regional development, personnel training, local authorities, state personnel policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Радикальні зміни в усіх сферах суспільного життя України за роки незалежності, у тому числі й у кадровій політиці, зумовлюють посилення уваги до осмислення цих змін, аналізу існуючих проблем та визначення шляхів їх подальшого вирішення. Особливого значення набуває аналіз проблем формування і реалізації державної кадрової політики в регіонах, оскільки від кадрового потенціалу залежить успіх здійснення політики держави в цілому. Такий аналіз дає змогу оцінити ефективність державної кадрової політики, визначити її нові напрями та пріоритети.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Глибокий аналіз державної кадрової політики загалом та кадрових процесів та технологій міститься у роботах вітчизняних учених, зокрема: В. Авер'янова, Г. Атаманчука, В. Борденюка, С. Вдовенка, З. Гладуна, Н. Гончарук, О. Дьоміна, А. Крупчана, О. Крусяна, О. Кучеренко, Ю. Лебединського, П. Любченко, В. Малиновського, Т. Мотренко, П. Надольного, С. Серегіна, Д. Стеченко, С. Дубенко, Н. Липовської, В. Олуйка, Т. Пахомової, В. Цветкова та інших вчених.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка напрямів формування і реалізації сучасної регіональної кадрової політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кадрова політика як соціальне явище, маючи багаторівневу структуру, значно ширше за змістом, ніж державна кадрова політика, де суб'єктом виступає держава, яка не може виключно на себе брати розв'язання всіх кадрових проблем. Кадрова політика як наука відображає закономірності розвитку об'єктивних кадрових процесів, зв'язки та відносини, що дають їм певну якісну характеристику, визначають основні риси та принципи кадрової роботи [1].

З розвитком ринкових стосунків змінилася політика господарюючих суб'єктів. Ефективне управління багато в чому залежить від ефективного використання персоналу і кадрової політики. Саме кадрова політика створює умови для ухвалення рішень, що задовольняють і організацію, і її співробітників. Кадрова політика формується і реалізується на державному і регіональному рівнях, на рівні організацій. З одного боку, це засіб, який здатний зробити вирішальний вплив на увесь процес змін, що відбуваються, та пов'язані з проведенням великомасштабних реформ в державі і суспільстві. З іншого боку, кадрова політика — це система теоретичних поглядів, принципів, правил, норм, що визнача-

ють основний напрям роботи з персоналом, а також методи, сприяючі створенню високопродуктивного згуртованого колективу [2]. Ефективною кадровою політикою називають таку кадрову стратегію, яка об'єднує різні аспекти політики організації відносно персоналу і плани по використанню робочої сили. Кадрова політика повинна підвищувати адаптивність організації до вимог ринку, що міняються, і технологій, які можна передбачати в перспективі.

Фахівці рекомендують дотримуватися тихих принципів при формуванні державної кадрової політики:

- принцип доступності (відкритість і рівність умов доступу громадян при вступі на державну службу);

- принцип вибору (залучення найбільш кваліфікованих кандидатів на основі єдиних вимог в ході відкритого конкурсу);

- принцип гласності (кадрові рішення і їх підстави мають бути відкриті і підконтрольні громадянському суспільству);

- принцип конкурентоспроможності (привабливість державної служби на ринку праці);

- принцип винагороди за результатами діяльності (залежність грошового змісту державного службовця і його посадового росту від результатів службової діяльності);

- принцип професійного розвитку (наявність системи безперервної професійної освіти державних службовців).

Дотримання цих принципів дозволяє підвищувати рівень професійної компетентності державних службовців, долати якісний дисбаланс між кадровими складами приватного і державного секторів, формувати відкрите громадянське суспільство і так далі.

Кадрова політика в організації повинна здійснюватися безперервно і послідовно [4].

Серед основних завдань державної кадрової політики, визначених Стратегією державної кадрової політики України на 2011—2020 роки пріоритетними є такі:

- розроблення механізмів залучення до роботи у сферах публічного управління висококваліфікованих фахівців, успішних підприємців, працівників фінансово-економічної сфери, здібних випускників вищих навчальних закладів;

- посилення вимог до моральних якостей осіб, які залучаються до управлінської діяльності, з метою уникнення можливих проявів корупції, запобігання виникненню конфлікту інтересів;

- впровадження сучасних технологій управління персоналом для успішного вирішення виробничих і управлінських завдань у державному секторі економіки;

— підготовка та професійний розвиток вищих керівних кадрів державної служби, здатних забезпечити ефективність державної політики у сфері державного управління та лідерство у проведенні адміністративної та економічної реформ [6].

Найважливішим суб'єктом забезпечення соціальної і національної безпеки України є кадри державної служби. Потрібне створення інноваційної теорії і практики публічного управління, формування управлінських кадрів, державних службовців нової генерації, здатних мислити і діяти в умовах кризового стану суспільства, коли світ стає не лише відкритішим, транспарентними толерантним, але і конфліктним, небезпечним і уразливим [5].

Результатами неефективної кадрової політики минулих років в Україні, на думку деяких учених, являються:

— недостатня конкурентоспроможність багатьох державних чиновників в порівнянні з сучасним менеджментом великих компаній;

— відтік великого числа висококваліфікованих, професійно підготовлених держслужбовців в комерційні і інші недержавні структури;

— зниження престижу держслужби і авторитету держслужбовців через невідповідність вимогам, що пред'являються до сучасного працівника управлінської структури;

— відсутність прагнення перспективних фахівців до професійної діяльності в системі держслужби;

— низький рівень розвитку системи професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів, що не завжди дає необхідні знання сучасному держслужбовцеві;

— система корупції, що склалася, патронажу і протекціонізму у багатьох органах публічного управління;

— відсутність дієвих кадрових — управлінських механізмів допуску до держконтроля і захисту, що перешкоджають проникненню в найвищі органи влади людей з авантюристськими схильностями, низькою правовою культурою, моральними вадами, із слабкою професійною підготовкою, а також профнепридатних;

— низька виконавська службова дисципліна, безвідповідальність частини держслужбовців через відсутність необхідних професійно-моральних і психологічних якостей, послаблення вимог виконання посадових обов'язків та ін.

Рівень професіоналізму держслужбовців можна охарактеризувати як близький до середнього, хоча експерти, що представляють держслужбу, вважають його на рівні вище за середній. Професіоналізм держслужбовців необхідно удосконалювати і розвивати, усуваючи причини його зниження.

У сучасних умовах одного з пріоритетних завдань розвитку регіонів являється підвищення їх конкурентоспроможності [3]. Концепція конкурентоспроможності регіону заснована на ефективності використання наявних ресурсів, в першу чергу трудових. Їх наявність, повнота і ефективність задіявання дають регіону абсолютні конкурентні переваги перед іншими регіонами. Від рівня трудових ресурсів залежать ефективність функціонування підприємств і організацій, ріст об'ємів валового регіонального продукту, рівень соціально-економічного і інноваційного розвитку регіону.

Кадрова політика є найважливішою складовою частиною системи управління регіонами. Регіональну специфіку кадрової політики окремо взятої території формують:

— унікальність економічних, географічних, демографічних і інших умов і можливостей, властивих тому або іншому регіону України;

— напрями розвитку економіки території;

— існуюча регіональна система освіти (учбовий заклад — підприємство — фахівець);

— якість молодіжних лідерських програм, що реалізуються для шкільної, студентської і працюючої молоді;

— підхід, що історично склався у рамках території, до ухвалення кадрових рішень [4].

Крім того, кадрова політика на регіональному рівні спрямована на рішення наступних завдань:

— забезпечення соціальної, політичної стійкості і безпеки суспільства;

— забезпечення суспільством і державою необхідного і достатнього рівня соціальної захищеності населення;

— створення умов для справедливого розподілу влади і ролей в суспільстві;

— створення об'єктивної і прозорої системи розподілу економічних ресурсів в регіоні.

Невідповідність напрямів і якості професійної підготовки потребам підприємств і організацій призводить до зниження конкурентоспроможності людського капіталу регіону, що формується. В майбутньому це може стати реальною загрозою для економічної рівноваги області.

Основними якостями сучасних працівників разом з професійними знаннями і навичками повинні стати чесність, патріотизм, системне стратегічне мислення, а також прагнення до самореалізації і задоволення від результатів власної праці. Водночас в умовах економіки області, що активно розвивається, перед регіональними органами влади виникли нові проблеми — забезпеченість необхідною кількістю і якістю трудових ресурсів і підтримка рівня комфортності проживання громадян. Керівництвом області повинні бути прийняті заходи по кадровому забезпеченню інноваційного розвитку народного господарства, а також по зміні системи освіти при підготовці якісних фахівців для кластерів, що розвиваються, бюджетній і інших сфер регіональної економіки.

Актуальною залишається проблема залучення в аграрний сектор молодих висококваліфікованих фахівців, здатних повною мірою використати науково-технічний потенціал сільсько-господарських підприємств. Дефіцит кваліфікованих кадрів — одна з найгостріших проблем, яка характеризує ситуацію на сучасному ринку аграрної праці. Вона породжує виникнення інших несприятливих тенденцій (старіння кадрів, зниження рівня їх професійної кваліфікації, падіння престижу для сільської молоді робочих професій в сільській місцевості).

Серед умов для роботи в аграрному секторі молоді фахівці назвали гідну заробітну плату, забезпечення житлом і певним набором соціальних благ і гарантій, надання нормальних умов праці з можливістю використання сучасної техніки, засобів механізації і автоматизації праці, засобів індивідуального захисту.

Розробка і реалізація кадрової політики регіону і окремих учасників сільськогосподарського виробництва дозволить підвищити рентабельність їх діяльності, усунути основні труднощі в забезпеченні галузі якісним і висококваліфікованим персоналом.

Розвиток економіки, висока міра конкуренції на ринку товарів і послуг сприяють розвитку кадрової політики на підприємстві, оскільки головним ресурсом організації є її співробітники, витрати на яких виникають при їх наймі і навчанні. Від кваліфікації працівників, їх професійної підготовки і ділових якостей значною мірою залежить ефективність виробництва [7]. Тому кадрова політика — це генеральний напрям в роботі з персоналом, визначуване сукупність найбільш важливих принципів положень виражених в рішеннях уряду на тривалу перспективу або окремих період. Поняття "Кадрова робота" включає підготовку кадрів, їх підбір, розставляння, використання, перепідготовку, виховання, організацію творчого росту, створення кадрового резерву, планування руху кадрів, їх переатестацію.

Ряд фахівців розглядає персонал як головний чинник конкурентоспроможності підприємства. Існує пряма залежність якості продукції і витрат, ефективності використання виробничих потужностей, фінансових ресурсів, реалізації інноваційних можливостей персоналу, розробки конкурентної стратегії і інших аспектів діяльності підприємства від компетентності персоналу підприємства [2].

Важливим напрямом кадрової політики є кадрове планування, під яким розуміють спрямовану діяльність організації по підготовці кадрів, забезпеченню пропорційного і динамічного розвитку персоналу, розрахунку його професійно-кваліфікаційної структури, визначенню загальної і додаткової потреби, контролю за його використанням. Мета кадрового планування — надання людям робочих місць у потрібний момент часу і у необхідній кількості відповідно до їх потреб, схильностей і вимог виробництва.

Робочі місця з точки зору продуктивності і мотивації повинні дозволити працюючим оптимальним чином розвивати свої здібності і підвищувати ефективність праці.

ВИСНОВКИ

Питаннями кадрового резерву необхідно займатися на рівні регіонів, де формується кадровий потенціал, добре знайомий з регіональними реаліями. Ефективне управління кадрами є чинником національної політики, тому необхідно безперервно формувати і адаптувати кадрову політику на усіх рівнях до обставин, що змінюються.

Кадрова політика покликана забезпечувати соціально-економічні інтереси суспільства у рамках стратегії розвитку регіону. Для цього необхідно виробити нові підходи до регіонального регулювання кадрових процесів, визначити нові пріоритети і принципи кадрової роботи як на державному, так і на регіональному рівні.

Література:

1. Жовнірчик Я.Ф. Сучасна кадрова політика в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 12. С. 102—107.

2. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку: наук. доп. / авт. кол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К.О. Ващенко, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна (кер. проєкту). К.: НАДУ, 2012. С. 17.

3. Коваленко Т.Я. Управління розвитком кадрового потенціалу. URL: <http://intkonf.org/konf102013/525-kovalenko-t-ya-upravlnnya-rozvitkom-kadrovog-opotencalu.html>

4. Лучанінова Л.О. Державна кадрова політика — найважливіша передумова зміцнення держави. URL: www.kbuapa.kharkov.ua

5. Олуйко В.М. Шляхи вдосконалення реалізації державної кадрової політики в регіонах України. Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали науково-практичної конференції / за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во УАДУ, 2001. Т. 1. С. 183—186.

6. Стратегія державної кадрової політики України на 2011—2020 роки: Указ Президента України від 01.02.2012 № 45/2012. URL: zakon.rada.gov.ua/go/45/2012

7. Сурмін Ю.П. Сучасна кадрова політика в Україні: контур проблем реалізації. URL: http://www.academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Zbirnyk_NADU/ec023ca0-6dd1-473f-ab33-15ac8aefad22.pdf

References:

1. Zhovnirchuk, Ya.F. (2017), "Modern personnel policy in public authorities and local governments", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 102—107.

2. Kovbasiuk, Yu.V., Vashchenko, K.O. and Surmin, Yu.P. (2012), *Derzhavna kadrova polityka v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [State personnel policy in Ukraine: state, problems and prospects of development], NADU, Kyiv, Ukraine.

3. Kovalenko, T. Ya. (2018), "Human resources development management", available at: <http://intkonf.org/konf102013/525-kovalenko-t-ya-upravlnnya-rozvitkom-kadrovogopotencalu.html> (Accessed 4 February 2022).

4. Luchaninova, L.O. (2013), "State personnel policy is the most important prerequisite for strengthening the state", vol.7, available at: www.kbuapa.kharkov.ua (Accessed 4 February 2022).

5. Oluiko, V.M. (2001), "Ways to improve the implementation of state personnel policy in the regions of Ukraine", *Zbirka dopovidej na naukovo-praktychnoi konferentsii. Suspilni reformy ta stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini* [Conference Proceedings of the scientific-practical conference. Social reforms and the formation of civil society in Ukraine], UADU, Kyiv, Ukraine, vol. 1, pp. 183—186.

6. President of Ukraine (2020), Decree "Strategy of the state personnel policy of Ukraine for 2011—2020", available at: zakon.rada.gov.ua/go/45/2012 (Accessed 4 February 2022).

7. Surmin, Yu.P. (2012), "Modern personnel policy in Ukraine: the outline of implementation problems", available at: http://www.academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Zbirnyk_NADU/ec023ca0-6dd1-473f-ab33-15ac8aefad22.pdf (Accessed 4 February 2022).

Стаття надійшла до редакції 03.02.2022 р.

М. С. Беркут,
аспірант, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-8339-994X

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.128

ГЕНДЕРНА ДЕМОКРАТІЯ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ

М. Berkut,
Postgraduate student, Educational and Scientific Institute of Public Administration
and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

GENDER DEMOCRACY IN THE SYSTEM OF PUBLIC GOVERNANCE: SCIENTIFIC DISCOURSE FOR THE CONCEPT-CATEGORIAL APPARATUS

Статтю присвячено аналізу понятійно-категоріального апарату дослідження гендерної демократії в системі публічного управління. На підставі проведення аналізу категорій "гендер", "рівність", "гендерна рівність", "дискримінація" проаналізовано поняття "гендерна демократія", дозволило з'ясувати її сутність; обґрунтовано необхідність формування та реалізації гендерної політики; представлено власну точку зору щодо визначення гендерної демократії та її значення в системі публічного управління в Україні.

Визначено, що гендерна демократія — це система нормативно впорядкованих та передбачених політико-правовими принципами прав, свобод та обов'язків жінок і чоловіків, забезпечення можливості їх рівноправного виконання та дотримання у всіх сферах державно-громадської діяльності, враховуючи гендерні інтереси та потреби за допомогою відповідного правового механізму реалізації.

The article is devoted to the analysis of the conceptual and categorical apparatus of the continued gender democracy in the system of public administration. On the basis of the analysis of the categories "gender", "equality", "gender equality", "discrimination", the concept of "gender democracy" was analyzed, allowed to clarify its essence; outlined the need for molding and implementation of gender policy; presents a good point of view on the importance of gender democracy and its importance in the system of public administration in Ukraine. It has been established that gender democracy is a system of normative regulation and transfer of political and legal principles of rights, freedom and obov'yazkiv women and people, security of the possibility of their equal rights and dotrimannia in all spheres of state-cumulative activity, wage and gender interests and use for the help of a competent legal implementation mechanism.

In the process of completion, the whiskers were broken up, which is the basis for the process of the development of a democratic state and guaranteeing the equality of the rights of a person. Safeguarding the legal balance, balancing the needs and interests of other people, social groups, creating mechanisms for the prevention of conflicts of interests and their differences in the specifics of the constitutional principle of equality of rights and freedoms of people. However, in Ukraine, there is a need for a development between women and people in the system of public administration, desecure gender balance, which is the basis of this foundation in various life spheres.

It is proved that for the current stage of functioning of the Ukrainian state and Ukrainian society the priority should be to ensure gender equality based not only on the formation and maintenance of mutual relations, but also the division of responsibilities between equal partners, men and women. It is this gender equality that will make it impossible to violate equality in various spheres of life, including in the sphere of making socially significant political decisions.

It is determined that gender democracy in the system of public administration should become a means of achieving social justice and a mechanism for human development. Because the basis of modern public

administration is the interaction of public power and society, which is realized in a democracy, because this type of political power is realized in the context of a society of events and real socio-economic, political and cultural conditions.

*Ключові слова: гендер, гендерна рівність, рівність, гендерна демократія.
Key words: gender, gender equality, equality, gender democracy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Враховуючи завдання, що постали перед сучасною державною політикою України та публічним управлінням і визначені у прийнятих нашою державою документах на міжнародному рівні (імплементация Угоди про асоціацію між Україною і Євросоюзом), зазначимо про актуалізацію вивчення проблематики щодо розвитку гендерної демократії у системі публічного управління. Гендерна демократія, характеризується як система справедливого розподілу волевиявлення обох статей (жінок та чоловіків) у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що закріплені українським законодавством та забезпечується політичними, правовими принципами та розбудовою суспільно-державних структур. Відповідно досягнення гендерної рівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства є однією з основних умов розв'язання множинних соціальних, політичних та економічних проблем та утвердження гендерної демократії в системі публічного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукове дослідження гендерної демократії в системі публічного управління сьогодні є однією із найактуальніших і широко досліджуваних проблем. Проведення аналізу останніх публікацій дозволяє констатувати, що у них представлено обґрунтування теорії, практики, а також визначення особливостей виникнення принципово нового у світовій історії демократії — гендерної, у якій простежується розвиток цього явища в контексті демократичних суспільних перетворень, множинних засад щодо розвитку гендеру та визначення механізмів забезпечення принципу гендерної рівності. Значущими для України є дослідження щодо європейського досвіду впровадження гендерної політики в системі державного управління (дисертація В. Черняхівської "Гендерна політика в системі державного управління: Україна та Європейський досвід (2017 р.)" [24]; монографія І. Грицай "Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика" (2018 р.) [9]; монографія Л. Наливайко "Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, лінгвістичні та культурологічні засади" (2018 р.) [15]. Стаття І. Пашко "Гендерна політика в системі державної служби України" (2018 р.) [19] присвячена аналізу сутності гендерної політики у якій запропоновано механізми впровадження ідеї гендерної рівності в державну службу, а також представлено аналіз кадрового забезпечення на державній службі з урахуванням проблеми рівноправності та рівних можливостей для жінок і чоловіків. У статті І. Г. Оніщенко "Гендерна політика Європейського Союзу: порядок денний для України" (2019 р.) [17] авторкою

представлено аналіз прийнятого Європейським Союзом підходу щодо інтеграції гендерних пріоритетів в політиці та завдань, що постають перед Україною у контексті її Європейської інтеграції.

Як бачимо, досліджується широке коло гендерних питань в державному управлінні, державній службі, однак деякі з них залишаються проблемними, потребуючи детального вивчення та уточнення, зокрема й понятійно-категоріального апарату.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — здійснення наукового дискурсу щодо понятійно-категоріального апарату дослідження гендерної демократії в системі публічного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У найпоширенішому визначенні поняття "демократія" ототожнюється з народовладдям — формою політичної організації суспільства, що заснована на визнанні народу джерелом влади, його праві брати участь у вирішенні державних справ і наділенні громадян досить широкими правами та свободами. Тож демократія виступає як форма держави. Базовими принципами демократії визначено такі: народний суверенітет; вільні вибори представників влади; підпорядкування меншості більшості при чіткому дотриманні прав меншості; реалізація принципу поділу влади [7, с. 128]. У контексті наведеного актуалізується відома сутність розуміння демократії сформульованого А. Лінкольном, *ment of the people, by the people, for the people* ("правління народу, обране народом і для народу).

Як відомо, на сучасному етапі суспільного розвитку відбулася зміна уявлень щодо співвідношення соціуму і держави. Так, народ перестав сприйматися як пасивне населення, що підкорене державі, натомість він почав виступати повновладним сувереном, перетворюючись на громадян. Відповідно держава в трансформаційних умовах видозмінюється, що призводить до демократичної організації влади вільних і рівних індивідів. Тож демократична держава — це держава, що заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення прав громадян, їх рівної участі у формуванні публічної влади і контролю за її діяльністю.

У цьому контексті окреслюється необхідність аналізу такого феномену, як "гендерна демократія".

Вітчизняні дослідники М. Білинська, О. Венгер, І. Грабовська, Т. Краснополська поняття "гендерна демократія" описують як систему волевиявлення жіночої та чоловічої статі у громадянському суспільстві як рівних між собою у правах і можливостях, закріплених й реально забезпечених у політико-правових принципах, діях, створенні суспільних і державних структур, вра-

ховуючи гендерні потреби та інтереси [8]. Зауважимо, що обґрунтування поняття "гендерна демократія" представлене у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 "Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року" [21], в якому зазначається, що запровадження принципів рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є однією з важливих умов сталого соціально-економічного розвитку, позитивних змін у суспільстві, реалізації прав людини та самореалізації особистості, запорукою ефективного розв'язання наявних проблем, а також європейської інтеграції України та виконання міжнародних зобов'язань згідно з основними міжнародними договорами у сфері захисту прав людини, у тому числі Цілей Сталого Розвитку до 2030 року, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН. Надане визначення відповідає сучасним світовим тенденціям у сфері гендеру, але потребує уточнення, у зв'язку з динамічним розвитком суспільства.

Як зазначає вчена О. Руднєва, гендерна демократія це принцип, що забезпечує жінкам на рівних умовах із чоловіками право: голосувати на всіх виборах і публічних референдумах та бути обраними у будь-які публічно виборні органи; брати активну участь у формуванні та реалізації політики уряду, займати державні посади, а також здійснювати державні функції на всіх рівнях державного управління тощо [22].

Тому без демократичного розвитку особистості як чоловіка, так і жінки неможлива демократизація всіх сфер світобачення. Система волевиявлення обох статей — чоловіків і жінок як рівних у правах і можливостях, що закріплені законодавчо й забезпечені реально в політико-правових принципах, діях, розбудові громадських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів має стати основою функціонування суспільства в наш час.

У XXI ст. головним аспектом розвитку суспільства є ліквідація різних форм дискримінації та подолання гендерної нерівності. Оскільки відсутність гендерної рівності зумовлює появу деструктивних процесів у суспільстві, утворює перепони на шляху до соціальної єдності та призупиняє сталий людський розвиток. Тому забезпечення рівності жінок і чоловіків є одним із основних питань становлення Української держави.

Розвиток знань про гендерну демократію потребує поглибленого осмислення основоположних засад — категорій та термінів у цій сфері.

Первинними, основоположними категоріями у досліджуваній проблематиці виступають поняття "гендер" та "рівність". І хоча ці терміни вже неодноразово піддавалися аналізу вчених з позицій різних наукових сфер та напрямів, все ж сьогодні так і не вироблено усталеного підходу до цих явищ.

Дослідження поняття "рівності" протягом багатьох тисячоліть була предметом розгляду видатних філософів та політичних діячів (Протагор, Платон, Аристотель, Гуго Гроцій, Томас Гоббс, Вольтер).

На думку С. Бондара, ідея рівності, зазвичай, пов'язується з підґрунтям буржуазних революцій, з першими конституційними актами, в яких було закріплено принцип свободи, рівності та братерства [1, с. 3]. Така

позиція притаманна як вітчизняні, так і зарубіжній теорії права. Однак слід зазначити, що в даному випадку мова йде про завершальний етап формування принципу рівності, а сама ідея рівності має більш глибокі корені і розвивалася як частина правової ідеології в цілому.

З метою змістовного аналізу поняття "рівність" доцільно розглянути наукові погляди вчених різних галузей знань. Так, Н. Бокало у своїй наукових доробках, зазначає, що у процесі історичного розвитку існувало декілька визначень щодо поняття "рівність": перший підхід був побудований на тезі: "Бог всіх людей створив рівними, на основі цього, всі мають отримувати однакове" та зводить ідею рівності до рівності потреб; другий підхід підкреслює, що кожна людина має рівні стартові можливості і, реалізуючи весь особистісний потенціал, може досягнути життєвого рівня до якого прагне; а у третьому підході вказується наступне: люди є рівними перед законом та у своїх правах [2, с. 23].

Відповідно наведеного трактування поняття "рівність", на нашу думку, перше визначення цього поняття не відповідає реаліям державного та громадського існування. Водночас другий підхід викликає сумніви щодо рівних стартових можливостей, однак саме третій підхід є прийнятним у сучасному демократичному суспільстві.

Отже, рівність — це створення однакових (рівних) можливостей для кожного. Рівність є безперервним, динамічним явищем, що віддзеркалює особливості суспільного розвитку, його потреби та інтереси.

Концепція гендеру (від лат. "genus" — "походження", "той, що народжує"; з англ. (gender) — граматичний рід (чоловічий, жіночий, середній)) стала загально-визнаним досягненням західного феміністичного руху 1960—1970-х рр. [6, с. 9].

У науці існує точка зору, що термін "гендер" виник у Великій Британії та позначав граматичний рід. Але вчений Р. Столер у 1968 р. використав цей термін для розрізнення "маскулінності" і "фемінності" [7].

Учений охарактеризовував поняття "гендер" як особливість, що відображає суб'єктивно-психологічну та соціально-рольову специфіку статі [3, с. 49; 10, с. 13]. Науковець Э. Оклей у 1970-ті рр. термін "гендер" ввів до соціальних наук [22, с. 44]. А вітчизняні дослідники почали використовувати цей термін у різних наукових сферах на початку 1990-х рр., і сьогодні це поняття широко вживається, але не існує єдиного визначення.

Проводячи паралель між терміном "стать" та "гендер", науковці підкреслюють, що гендер відноситься до соціально сформованих поведінкових програм та соціально-рольової ідентичності носіїв біологічної статі [3, с. 61], а стать є природною даністю.

Інший дослідник, Т. Мельник у своїх наукових працях описує гендер з такої позиції: як соціально-рольова й культурна інтерпретація якостей особистості та моделей поведінки чоловіка й жінки, на відміну від біологічної; як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей; як політика рівних прав і можливостей чоловіків і жінок [6, с. 12; 18, с. 12].

Отже, поняття "гендер" має глибоке змістовне міждисциплінарне наповнення та вживається у науковій та державно-громадській сферах.

Водночас категорія "гендер" має соціальний характер, що передбачає ту чи іншу поведінку для жінок і чоловіків, яка характерна для конкретного суспільства. Тож гендер у сукупності зі статтю як біологічного аспекту життєдіяльності індивіда, відтворює особливості конкретного суспільства, враховуючи взаємопов'язані рівні вираження кожної людини.

У Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 8 вересня 2005 р. зазначається таке: рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості з метою його реалізації, що забезпечує особам обох статей приймати участь у всіх сферах суспільного життя [21]. Розглядаючи представлене визначення у Законі України, необхідно зазначити, що воно включає основні аспекти досліджуваного явища, оскільки від народження кожній людині властиві індивідуальні фізичні та інтелектуальні здібності і використовуючи їх, робить різний вклад для розвитку суспільства, відповідно до цього коректно говорити про рівноправну участь жінок і чоловіків у всіх сферах.

Дослідник В. Чвикалов розглядає поняття "гендерна рівність" як принцип-ідею, що включає юридичну і фактичну рівність прав чоловіків і жінок і можливостей для їх реалізації [23, с. 35].

Вчений Т. Мельник у своїх наукових працях описує рівність жінок і чоловіків як рівність їхнього соціального статусу та загальної участі у всіх сферах життя на основі усвідомлення особистісних потреб та інтересів [14, с. 70].

На думку І. Ларинбаєвої, гендерна рівність — це цивілізаційна цінність, що включає рівність перед законом, можливостей і результатів [13, с. 20].

На нашу думку, до характеристик поняття "гендерна рівність" доцільно включати рівність у досягненні результатів, яка виступає вимогою, згідно з якою індивіди після процедури розподілу повинні знаходитися в однакових умовах.

Для детального обґрунтування поняття гендерної рівності низка вчених виокремлюють її основні критерії. Так, вчена О. Руднева запропонувала чотири критерії гендерної рівності, а саме: права людини як універсальний стандарт політичних, громадянських, соціально-економічних і культурних прав та свобод для чоловіків і жінок; права людини як права жінки; права, свободи, обов'язки, відповідальність як головні складові правового становища особи в суспільстві; рівні можливості як головний компонент гендерної рівності [22, с. 58].

На наш погляд, такий підхід є дискримінаційним для чоловіків, оскільки, як вже визначено, що жінкам та чоловікам властиві особливі потреби, тому гендерне суспільство має брати до уваги потреби та інтереси обох статей, а не робити акцент на інтересах лише жінок, як це використовують більшість дослідників. Крім того, гендерну рівність необхідно розглядати як правову категорію, як ідею та як принцип права.

Таким чином, "гендерна рівність" — це рівність правового статусу жінок і чоловіків та створення відповідних умов з метою реалізації здібностей і можливостей кожної особистості у всіх сферах життя.

Зауважимо, що після проведення значної кількості досліджень у сфері гендерної рівності вчені не виокремлюють принцип гендерної рівності як один із основних принципів права, гендерна рівність є одним із головних

принципів розвитку громадянського суспільства та правової держави.

Нині у науці використовують різні терміни, зокрема "принцип гендерної рівності", "принцип рівності статей", "принцип рівноправ'я жінок і чоловіків" та ін. Однак слід зазначити про фактично єдине змістовне наповнення цих категорій, що йшлося у представленому вище аналізі термінів "рівність" та "рівноправність". Тож, на нашу думку, найбільш доцільним є застосування саме категорії "принцип гендерної рівності".

Принцип гендерної рівності вимагає приймати, а також надавати оцінку невід'ємним відмінностям між жінками і чоловіками і тим різним ролям, які вони реалізують у суспільстві, що пов'язано з приналежністю чоловіків та жінок до того чи іншого класу, їх політичними поглядами, релігією, етнічною групою тощо [5, с. 64].

Саме принцип гендерної рівності має слугувати фундаментом у забезпеченні рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, а з іншого — жодним чином не має порушувати моральні засади суспільства [4, с. 192; 23, с. 35]. Відповідно, принцип гендерної рівності має визнаватися одним із базових принципів права. На сьогодні цей принцип був доповнений новим змістом, що передбачає забезпечення основного завдання — надавати засоби та способи результативної реалізації прав людини.

Таким чином, принцип гендерної рівності є складним суспільним явищем, який охоплює правові, політичні, соціально-економічні, етнічні, культурологічні чинники. Отже, принцип гендерної рівності це система обумовлених конкретно-історичним суспільним розвитком базових ідей та положень, що об'єктивують правові цінності встановлення гендерної справедливості в усіх сферах життя і сприяє становленню правової держави та громадянського суспільства.

У процесі окресленого наукового дискурсу постає необхідність акцентуації уваги щодо явища дискримінації, яке взаємопов'язане з принципом гендерної рівності. Науковці розглядають дискримінацію як суспільно небезпечне протиправне діяння, що проявляється у формі відмінності, виключення, обмеження, викликане різноманітними факторами, спрямоване на дискредитацію держави перед її громадянами, недотримання прав і свобод людини, порушення міжнародних зобов'язань, законодавства [13, с. 25]. Як зазначає дослідниця О. Руднева, відсутність дискримінації означає рівність, а останнє виключає дискримінацію [22, с. 61]. Вочевидь, що у демократичному суспільстві не може бути дискримінації у будь-якій сфері.

Таким чином, основою процесу розбудови демократичної держави є гарантування рівності прав людини. Забезпечення юридичної рівноваги, збалансування потреб та інтересів окремих людей, соціальних груп, створення механізмів попередження конфліктів інтересів та їх вирішення у разі виникнення є особливістю конституційного принципу рівності прав і свобод людини. Реалізація рівноправності людей має стати окремим напрямом у роботі органів публічної влади. Однак в Україні спостерігається істотний розрив між жінками і чоловіками у системі публічного управління, де забезпечення гендерного балансу є основою його існування у різних життєвих сферах. Основною метою гендерної демократії є встановлення соціальної справедливості.

**ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що поняття "гендерна демократія" розглянуто крізь призму таких термінів "рівність", "гендер", "гендерна рівність", "принцип гендерної рівності", "дискримінація". Це надає можливість стверджувати, що "гендерна демократія" є обов'язковим компонентом формування демократичної держави, основою якої є забезпечення політичних, соціально-економічних, культурних прав і свобод людини і громадянина. "Гендерна демократія" — це система нормативно впорядкованих та передбачених політико-правовими принципами прав, свобод та обов'язків жінок і чоловіків, забезпечення можливості їх рівноправного виконання та дотримання у всіх сферах державно-громадської діяльності, враховуючи гендерні інтереси та потреби за допомогою відповідного правового механізму реалізації. Вважаємо, що для сучасного етапу функціонування Української держави та українського суспільства пріоритетом має стати забезпечення гендерної рівності на основі не лише формування і підтримування взаємозацікавлених відносин, а й розподілу відповідальності між рівними партнерами, якими є чоловіки та жінки. Саме така гендерна рівність унеможливить порушення рівноправності в різних сферах життя, у тому числі й у сфері прийняття суспільно значимих політичних рішень.

На нашу думку, гендерна демократія в системі публічного управління, має стати засобом досягнення соціальної справедливості та механізмом розвитку людського потенціалу. Оскільки, основою сучасного публічного управління є взаємодія публічної влади і суспільства, що реалізується за умов демократії, оскільки цей тип політичної влади реалізується в контексті суспільстві подій та реальних соціально-економічних, політичних і культурних умов.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення системи публічного управління та спеціального розгляду окремих вимірів теми: нормативно-правове та інституційне забезпечення гендерної демократії в системі публічного управління в Україні, спрямованість на досягнення гендерної рівності, принципи гендерної рівності в суспільних та публічно-управлінських процесах, які уможливають більш фундаментальне розуміння предмету дослідження.

Література:

1. Боднар С.Б. Рівність як категорія філософії права: дис...канд. юрид. наук: 12.00.12. Чернівці, 2009. 185 с.
2. Бокало Н.І. Формування і розвиток ідеї рівності в праві: філософсько-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2014. 205 с.
3. Бондар Г.Г. Концептуалізація детермінації гендерної нерівності в українському суспільстві: дис. ... канд. соц. наук: 22.00.01. Запоріжжя, 2012. 224 с.
4. Буковинська Н. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому? Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 191—194.
5. Венгер О.М. Становлення та особливості функціонування гендерної демократії в сучасному українському суспільстві: дис канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2009. 198 с.

6. Вознюк Є.В. Порівняльний вимір гендерної політики перехідних держав (на прикладі України та Росії): дис канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2011. 181 с.

7. Воронько Л.О. Гендерна політика в системі державної служби: поняття і сутність. Державне управління: теорія та практика. Київ. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_10

8. Грабовська І.В. Джерельні підвалини дослідження паритетної (гендерної) демократії: український і світовий контекст. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. Київ. 2007. № 11. С. 4—50.

9. Грицай І.О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ: "Хай-Тек Прес", 2018. 560 с.

10. Грицай І.О. Принцип гендерної рівності: вітчизняний досвід та міжнародні стандарти. Jurnalul juridic national: teorie si practica. Київ, 2018. № 3 (31). Т. 2. С. 13 — 16.

11. Дашковська О.Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз: дис д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 392 с.

12. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. І. Макліна, А. Макмілана. Київ: Основи, 2005. 789 с.

13. Ларинбаева І.І. Юридическая онтология гендерного равноправия: учеб. пособие. Уфа: РИО БашГУ, 2004. 160 с.

14. Мельник Т.М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності: підручник. Київ: Стінос, 2010. 440 с.

15. Наливайко Л.Р. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.; ред. Л.Р. Наливайко, І.О. Грицай. Київ: "Хай-Тек Прес", 2018. 348 с.

16. Оніщенко Н.М., Львова О.Л. Гендерна рівність: крок до розвитку чи моральна криза сучасного суспільства? Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки. Київ, 2013. Вип. 62. С. 3—11.

17. Оніщенко І.Г. Гендерна політика Європейського Союзу: порядок денний для України. Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія. Київ, 2012. Вип. 4. С. 12—15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2012_4_4

18. Основи теорії гендеру: навч. посібник / за ред. М.М. Скорик. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.

19. Пашко І.С. Гендерна політика в системі державної служби України. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Державне управління. 2018. № 3. С. 165—170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_3_23

20. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV (зі змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561.

21. Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 "Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80#Text>

22. Руднева О.М. Гендерна рівність у праві України: дис канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 178 с.

23. Чвыкалов В.В. Гендерное равенство в праве: историко-правовое исследование: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2012. 35 с.

24. Черняхівська В.В. Гендерна політика в системі державного управління: Україна та європейський досвід: дис...канд. наук з держ. управл.: 25.00.01. Київ, 2017. 257 с.

References:

1. Bodnar, S.B. (2009), "Equality as a category of philosophy of law", Abstract of Ph.D. dissertation, Philosophy of law, State University of Internal Affairs Science, Chernivtsi, Ukraine.

2. Bokalo, N.I. (2014), "Formation and development of the idea of equality in law: philosophical and legal dimension", Abstract of Ph.D. dissertation, Philosophy of law, Lviv State University of Internal Affairs Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, Ukraine.

3. Bondar, G.G. (2012), "Conceptualization of the determination of gender inequality in Ukrainian society", Abstract of Ph.D. dissertation, Theory and history of sociology, Classical private university, Zaporizhzhia, Ukraine.

4. Bukovynska, N. (2017), "Gender equality: the path to success or a threat to the future?", *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, vol. 3. pp. 191—194.

5. Venger, O.M. (2009), "Formation and features of the functioning of gender democracy in modern Ukrainian society", Abstract of Ph.D. dissertation, Political institutions and processes, Institute of State and Law. V.M. Korytsky NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

6. Vozniuk, E.V. (2011), "Comparative dimension of gender policy of transition states (on the example of Ukraine and Russia)", Abstract of Ph.D. dissertation, Political problems of international systems and global development, Institute of World Economy and International Relations, Kyiv, Ukraine.

7. Voronko, L.O. (2012), "Gender policy in the civil service: concept and essence", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_10 (Accessed 4 Aug 2021).

8. Grabovska, I.V. (2007), "Source foundations of the study of parity (gender) democracy: Ukrainian and world context", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Ukrainoznavstvo*, vol. 11, pp. 4—50.

9. Hrytsai, I. O. (2018), *Mekhanizm zabezpechennia pryntsyphu hendernoї rivnosti: teoriia ta praktyka*. [The mechanism of ensuring the principle of gender equality: theory and practice], Kyiv, Hi-Tech Press" Ukraine.

10. Hrytsai, I.O. (2018), "The principle of gender equality: domestic experience and international standards", *Jurnalul juridic national: teorie si practica*, vol. 3 (31), pp. 13—16.

11. Dashkovskaya, O.R. (2008), "Legal status of women in the aspect of gender equality: general theoretical analysis: dissertation of a lawyer", Abstract of Ph.D. dissertation, Theory and history of state and law; history of political and legal doctrines, Yaroslav the Wise National University of Law, Kharkiv, Ukraine.

12. McLean, I. and Macmillan, A. (2005), *Korotkyi oksfordskyi politychnyi slovnyk* [Short Oxford Political Dictionary], Osнова, Kyiv, Ukraine.

13. Larinbaeva, I.I. (2004), *Juridicheskaja ontologija hendernogo ravnopravija* [Legal ontology of gender equality], RIO Bash GU, Ufa, Russia.

14. Melnyk, T.M. (2010), *Tvorennia suspilstva hendernoї rivnosti: mizhnarodnyi dosvid. Zakony zarubizhnykh krain z hendernoї rivnosti* [Creating a society of gender equality: international experience. Laws of foreign countries on gender equality], Stilos, Kyiv, Ukraine.

15. Nalyvaiko, L.R. (2018), *Osnovy teorii henderu: yurydychni, politolohichni, filosofski, pedahohichni, lnhvistychni ta kulturolohichni zasady*. [Fundamentals of gender theory: legal, political, philosophical, pedagogical, linguistic and cultural principles], Hi-Tech Press, Kyiv, Ukraine.

16. Onishchenko, N.M. and Lviv, O.L. (2013) "Gender equality: a step towards development or a moral crisis of modern society?", *Derzhava i pravo. Seriya: Yurydychni i politychni nauky*, vol. 62, pp. 3—11.

17. Onishchenko, I.G. (2012), "Gender Policy of the European Union: Agenda for Ukraine", *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia*, [Online], vol. 4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2012_4_4 (Accessed 4 Aug 2021).

18. Skorik, M.M. (2004), *Osnovy teorii henderu* [Fundamentals of gender theory], K.I.S, Kyiv, Ukraine.

19. Pashko, I.S. (2018), "Gender policy in the civil service of Ukraine", *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, [Online], vol. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_3_23 (Accessed 4 Aug 2021).

20. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), *The Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (Accessed 4 Aug 2021).

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), *Order "On approval of the Concept of the State social program to ensure equal rights and opportunities for women and men for the period up to 2021"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80#Text>. (Accessed 22 August 2021).

22. Rudneva, O.M. (2002) "Gender equality in the law of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Theory and history of state and law; history of political and legal doctrines, National law academy of Ukraine in the name of Yaroslav the wise, Kharkiv, Ukraine.

23. Chvykalov, V.V. (2012), "Gender equality in law: historical and legal research", Ph.D. Thesis, Theory and history of law and state, North Caucasian Scientific Center higher school of the Southern Federal University, Rostov-on-Don, Russia.

24. Chernyakhivska, V.V. (2017), "Gender policy in the system of public administration: Ukraine and European experience", Abstract of Ph.D. dissertation, Theory and history of public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2022 р.

Сюй Чень,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-1759-9940

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.134

ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Xu Chen,
Candidate for a degree, Interregional Academy of Personnel Management

WAYS OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL MODEL
OF IMPROVEMENT OF STATE ENVIRONMENTAL POLICY IN UKRAINE

Визначено, що процес кліматичних змін повинен розглядатися в Україні шляхом оперативного реагування на несприятливі екологічні наслідки. На виконання такого плану доцільно втілювати певний конгломерат короткострокових, середньострокових та довгострокових програм для нівелювання негативних кліматичних змін та формування екобезпечного НС.

З іншого боку, стилістика впровадження еокліматичних перетворень повинна мати глобальний характер. Приклади Німеччини, Нідерландів та Швейцарії демонструють необхідність контролю за екосистемними, ландшафтними та суспільними змінами клімату. На додаток, Україні варто звернути увагу на такі аспекти охорони НС, як продовольча безпека, наявність ресурсів та економічна стабільність окремих ініціатив.

Доведено, що екологічна ситуація в Україні повинна досліджуватися з точки зору соціальних, економічних та політичних перетворень. При цьому важливо не допускати конфлікту інтересів між урядом (владою) та представниками екоохоронних організацій (захисники НС).

Відмічено, що прискорення переходу до кліматично нейтральної, ресурсоефективної, стійкої економіки — завдання мінімум для вітчизняного державотворення. Головний принцип вищеведеної ініціативи — врегулювання та стандартизація використання / повернення планетарних ресурсів. Здоров'я екосистем, у рамках котрих нерідко здійснюється комерційне виробництво та інша прибуткова діяльність, має ототожнюватись із людським благополуччям та процвітанню. Задля підвищення ефективності цього концепту, Україні буде доцільно створити нову структуру моніторингу, що допоможе визначити рівень прогресу відповідної програмної ініціативи.

Проте не зайвою для України буде підтримка та контекстний розвиток загальноновизнаних екополітичних ідеалів. Мова йде про екологічну дипломатію, природоохоронні амбіції, лідерство у області охорони НС, формування стратегічного впливу на екозагрози, визначення компетентності еколого-урядового апарату тощо.

It is determined that the process of climate change should be considered in Ukraine by prompt response to adverse environmental consequences. To implement this plan, it is advisable to implement a conglomeration of short-term, medium-term and long-term programs to mitigate negative climate change and the formation of environmentally friendly emergencies.

On the other hand, the style of implementing eco-climate change must be global. The examples of Germany, the Netherlands and Switzerland demonstrate the need to monitor ecosystem, landscape and social climate change. In addition, Ukraine should pay attention to such aspects of emergency protection as food security, availability of resources and economic stability of certain initiatives.

It is proved that the ecological situation in Ukraine should be studied in terms of social, economic and political transformations. At the same time, it is important to avoid conflicts of interest between the government (authorities) and representatives of environmental organizations (defenders of the National Assembly).

It is noted that the acceleration of the transition to climate-neutral, resource-efficient, sustainable economy — a task at least for domestic statehood. The main principle of the above initiative is the regulation and standardization of the use / return of planetary resources. The health of ecosystems, which often provide commercial production and other lucrative activities, must be equated with human well-being and prosperity. In order to increase the effectiveness of this concept, Ukraine will need to create a new monitoring structure that will help determine the level of progress of the relevant program initiative.

Meanwhile, it will be useful for Ukraine to support and contextually develop universally recognized environmental political ideals. We are talking about environmental diplomacy, environmental ambitions, leadership in the field of environmental protection, the formation of strategic influence on environmental threats, determining the competence of the environmental government, and so on.

Ключові слова: концепція екологічної політики, державна політика у сфері захисту довкілля, взаємозв'язок живих організмів з довкіллям, правова охорона природи, забезпечення захисту довкілля.

Key words: concept of environmental policy, state policy in the field of environmental protection, the relationship of living organisms with the environment, legal protection of nature, environmental protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державна екологічна політика в Україні на часі перебуває на стадії становлення та планомірного розвитку. Отже, запровадження певних євроамериканських традицій у вітчизняне екологічно-правове поле виглядає цілком вмотивованим.

Передусім варто говорити про ототожнення понять "навколишнє середовище" та "екологічна стабільність". Задля функціонування подібного механізму потрібно налагодити теоретико-науковий та законодавчий процес екоохорони. Логічним виглядатиме створення Екоагентства як органу зі спеціальним статусом, що спрямовує та координує екологічну політику держави України [1].

Крім того, вітчизняному урядово-управлінському апарату потрібно чітко виокремити та визначити цілі екологічної політики. На наш погляд, в Україні вона повинна передбачати захист НПС, поєднаний із охороною здоров'я людей, раціональним використанням природних ресурсів та сприянням міжнародному екологічному співробітництву.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців, які здійснили наукові дослідження щодо державної політики у сфері забезпечення екологічної безпеки слід зазначити: А. Антонова, Б. Гамлюка, Ю. Горбань, І. Грищенко, В. Демченка, А. Керничної, І. Криничної, В. Крука, О. Лазора, Н. Маєвської, В. Мартиненка, А. Надежденко, О. Настечко, О. Олефіренко, О. Проніної та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення шляхів становлення та розвитку концептуальної моделі удосконалення державної екологічної політики в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливий аспект екополітичного розвитку в Україні — формування відповідного ставлення до кліматичних змін. Запобігання негативним екоперетворенням — завдання управлінського апарату. Європейсь-

кий екопростір та відповідне нормативне врегулювання — яскравий приклад вдалої та повноцінної кампанії щодо охорони біорозмаїття, ідентичності та унікальності НПС. Субсидіарний елемент управління, що у даному випадку повинен вдосконалюватися — регулювання екологічно-загрозливих тенденцій. Так, необхідно здійснювати моніторинг стану екобезпеки, розвивати стратегію розвитку екополітики на внутрішньодержавному та загальнополітичному (світовому) рівнях [2].

Не менш важливим видається культивування на законодавчому та теоретичному рівнях в Україні таких екоохоронних ідеологій: ідея забезпечення права на сприятливе НПС (як фундаментальне екологічне право); формування галузевих прав щодо гарантій реалізації та захисту фундаментального екологічного права; запровадження конституційних та інших прав, що є дотичними до екологічних.

Власне, у процесі розвитку екологічної політики в Україні можна запозичити деякі з підходів, запроваджені в зазначеному сегменті свого часу США, наприклад: цільове фінансування для вирішення значущих екологічних проблем; посадова ієрархічність у питанні екологічного регулювання; повноцінне євроатлантичне співробітництво з державами Європейського Союзу тощо.

Окрім зазначеного, в Україні варто запровадити систему стратегічного планування екологічних змін. Вона повинна розроблятися на внутрішньому та глобальному рівнях, а її метою необхідно визначити підвищення операційної ефективності, стійкості та можливостей екологічної безпеки в державі.

Потрібно зауважити, що логічним та вмотивованим для України видається побудова політико-правового інструментарію управління екобезпекою. Методологія регулювання наступна: моніторинг питань екологічної безпеки агентствами / новоствореними управліннями / інституціями екорозвитку; пропагування культури екологічної безпеки; виявлення загроз та підвалін покращення екологічних нормативів на території України тощо [3].

Так званий "екологічно-стабільний тріумвірат", впроваджений свого часу ЄС, також, є прийнятним до запровадження в Україні. На наше переконання, він повинен включати наступні виховні нормативи (елементи): сумісне стратегічне бачення — разом із країнами-партнерами (членами ЄС) щодо екологічних загроз на засадах точного політико-стратегічного керівництва, перформатованого у операційно-опційні можливості безпеки світового екопростору); встановлення рамок екобезпеки на кіберпросторовому, терористичному та космічному рівнях; загальне розуміння екологічних загроз (національний, європейський та міжнародний рівень тощо).

На мій погляд, в умовах розвитку екополітики в Україні буде вірним запровадити додатковий орган спеціального врядування — Агенцію з питань екостабільності. У такий спосіб видається можливим сформулювати аналітико-екологічну довідку щодо стану НПС, виокремивши проблематику та перспективи розвитку відповідної галузі [4].

Зв'язок екологічних змін, перетворень та перепрофілювань із оборонною галуззю держави — наступний елемент, що потребує уваги та додаткового вивчення в Україні. Наприклад, екополітичний простір повинен функціонувати у контексті розробки конкретних оборонних рішень щодо гіпотетичних кліматичних змін у майбутньому. Як додаток, урядово-управлінському апарату України в екогалузі доцільно форсувати проведення дослідницьких програм у даній області: це допоможе зрозуміти, яким чином на національному та міжнародному рівнях можна вирішити проблему екобезпеки у перспективі. Конкретизовану та цільову роль необхідно приділити фінансуванню зазначених програм, за допомогою яких можливим є прискорення процесів економіко-політичного сприйняття подібної проблематики.

Крім вищезазначеного, важливої ролі для України набуває впровадження ідей політико-соціальної та екополітичної культур загалом. Екологічні орієнтири повинні мати прагматичний, усталений, гуманний та соціально-орієнтований характер задля відповідної профпридатності впроваджених змін.

Водночас розвиток екогалузі потребує не лише нормативно-правового та політико-управлінського аспекту регулювання. В Україні варто налагодити процес технологічного та інфраструктурного забезпечення екопростору: передусім говоримо про розвиток потенціалу керівництва та ресурсного забезпечення. Таким чином, охорона НПС здатна перетворитися на окремих, самоврядний елемент державного управління [5].

Водночас запровадження певного Ситуаційного плану охорони НПС в Україні може додати управлінської ефективності процесу екозабезпечення. Основні критерії запровадження наступні: оперативне підвищення ситуаційної обізнаності населення; своєчасне попередження та стратегічне прогнозування кліматичних змін; включення аспектів змін клімату та навколишнього середовища в планування та реалізацію громадянських / воєнних місій та операцій, що мають формуватися Міністерством екології та природних ресурсів України. Заключний елемент зазначеного підтексту — створення передумов для збільшення масиву знань пересічних громадян та залучення у даний процес профільних фахівців.

Досить логічним та обґрунтованим, у даному випадку, видається формування управлінської єдиначальності та поступового контролю за комплексним, логічно-вмотивованим планом контролю за схоронністю НПС.

Інструментарії такі:

формування та подальше визначення концептуальних основ кліматичної ситуації на території України з одночасним акцентуванням уваги на зміні клімату як серйозній загрози людству та біорозмаїттю;

боротьба з наслідками негативних перетворень НС як елемент вітчизняної екополітики; визначення людства як найбільш ситуативно-уразливого елементу.

Безпека, оборона та сталість НПС в Україні повинні функціонувати у розрізі передбачення, підготовки та попередження викликів безпеки, що пов'язані із глобальним потеплінням та іншими негативним екоперетвореннями.

Таблиця 1. Ініціативи щодо розвитку та удосконалення державної екополітичної моделі в Україні

Назва ініціативи	Огляд концептуальних основ даного положення
<i>Попередження негативних екоперетворень</i>	Належне нормативне врегулювання як приклад вдалої та повноцінної кампанії щодо охорони біорозмаїття, ідентичності та унікальності НПС. Субсидіарний елемент управління – регулювання екологічно-загрозливих тенденцій. Здійснення моніторингу стану екобезпеки, стратегії розвитку екополітики на внутрішньодержавному та загальнополітичному (світовому) рівнях
<i>Впровадження екоохоронних ідеологій</i>	Ідея забезпечення права на сприятливе НПС (як фундаментальне екологічне право); формування галузевих прав щодо гарантій реалізації та захисту фундаментального екологічного права; запровадження конституційних та інших прав, що є дотичними до екологічних. Запозичення підходів, запроваджених США, як-от: цільове фінансування для вирішення значущих екологічних проблем; посадова ієрархічність у питаннях екологічного регулювання; повноцінне свроатлантичне співробітництво з державами Європейського Союзу тощо. Стратегічне планування екологічних змін на засадах оперативності, ефективності та всевісності запроваджених перетворень
<i>Формування екополітичної культури</i>	Прагматичний, усталений, гуманний та соціально-орієнтований характер екологічних орієнтирів як детермінанта їх профпридатності та актуальності стосовно впроваджених змін

Вважаю, що особливої актуальності та політико-управлінської вмотивованості для України набуває рецепція ідей, закладених у "Європейському зеленому курсі" 2019 р. Зменшення сумарного рівня забруднення, викидів парникових газів, відновлення джерел енергії та сировини — запорука кліматичної нейтральності та екодружності певної країни. Приклад ЄС — показовий, адже усі 27 країн-членів дотримуються одного, чітко встановленого підходу до екопозиціонування.

ВИСНОВКИ

Загалом, найбільш ефективні ініціативи щодо розвитку та удосконалення державної екополітичної моделі в Україні систематизовано у таблиці 1.

Література:

- Jordan & V. Gravey Environmental Policy in the EU: Actors, Institutions and Processes. Routledge, 2021. URL: <https://www.routledge.com/Environmental-Policy-in-the-EU-Actors-Institutions-and-Processes/Jordan-Gravey/p/book/9781138392168> (дата звернення: 15.01.2022).
- The EU Green Deal — a roadmap to sustainable economies: Switch2Green (The EU Switch to Green Flagship Initiative / A Gateway to Inclusive Green Economy). URL: <https://www.switchtogreen.eu/the-eu-green-deal-promoting-a-green-notable-circular-economy/> (дата звернення: 15.01.2022).
- R. De Santis & C. J. Lasinio Environmental Policies, Innovation and Productivity in the EU. The London School of Economics and Political Science. 2015). URL: http://www.dt.mef.gov.it/export/sites/sitodt/modules/documenti_en/analisi_progammazione/brown_bag/De_Santis_-_Jona_Lasinio.pdf (дата звернення: 15.01.2022).

- Environmental Protection: What Europe Does For Me (04.06.2019 р.). URL: <https://what-europe-does-for-me.eu/en/portal/3/focus07> (дата звернення: 15.01.2022).
- EU Environmental Policies: ERA (Environment & Resources Authority). URL: <https://era.org.mt/legislation-policy/eu-environmental-policies/> (дата звернення: 15.01.2022).

References:

- Jordan, A. and Gravey, V. (2021), "Environmental Policy in the EU: Actors, Institutions and Processes", Routledge, available at: <https://www.routledge.com/Environmental-Policy-in-the-EU-Actors-Institutions-and-Processes/Jordan-Gravey/p/book/9781138392168> (Accessed 15 Jan 2022).
- Switch2Green (The EU Switch to Green Flagship Initiative. A Gateway to Inclusive Green Economy) (2021), "The EU Green Deal — a roadmap to sustainable economies", available at: <https://www.switchtogreen.eu/the-eu-green-deal-promoting-a-green-notable-circular-economy/> (Accessed 15 Jan 2022).
- Santis, R. De and Lasinio, C. J. (2015), "Environmental Policies, Innovation and Productivity in the EU", The London School of Economics and Political Science, available at: http://www.dt.mef.gov.it/export/sites/sitodt/modules/documenti_en/analisi_progammazione/brown_bag/De_Santis_-_Jona_Lasinio.pdf (Accessed 15 Jan 2022).
- What Europe Does For Me (2019), "Environmental Protection", available at: <https://what-europe-does-for-me.eu/en/portal/3/focus07> (Accessed 15 Jan 2022).
- ERA (Environment & Resources Authority) (2022), "EU Environmental Policies", available at: <https://era.org.mt/legislation-policy/eu-environmental-policies/> (Accessed 15 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2022 р.

Ю.-Б. Р. Ханік,
аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-6449-1238

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.4.138

ЗАСТОСУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО МАРКЕТИНГУ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Y.-B. Khanyk,
Postgraduate student of the Department of Administrative and Financial Management,
Lviv Polytechnic National University

APPLICATION OF PUBLIC MARKETING IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF GREAT BRITAIN

На жаль, саме поняття публічного маркетингу все ще залишається доволі новим для вітчизняного наукового середовища, також публікацій на тему публічного маркетингу у вітчизняному просторі є не так багато. Праць вітчизняних авторів, у котрих би вивчався та аналізувався досвід застосування публічного маркетингу іноземними країнами та можливості переймання цього досвіду Україною взагалі не існує. У науковій статті висвітлено застосування маркетингу у публічному секторі Великої Британії. Визначено, що у Сполученому Королівстві питанням важливості використання публічного маркетингу на усіх рівнях публічного управління займається Урядова служба зв'язку. Уряд Британії зазначає, що комунікація є одним із 4 основних важелів управління поряд із законодавством, регулюванням та оподаткуванням. А публічний маркетинг тісно пов'язаний саме із комунікативною складовою уряду. Так, відомо, що продуктами публічного маркетингу можуть виступати: державні товари, послуги чи програми, владні (публічні) рішення, загальний політичний курс певної країни, імідж держави чи певної території у державі. Виходячи із цього переліку продуктів публічного маркетингу, у статті було проаналізовано те, як публічні органи Великої Британії займаються маркетингом того чи іншого продукту публічного маркетингу. Наприклад, у статті було визначено, що найамбітнішою урядовою маркетинговою кампанією, котра спрямована на стимулювання зростання економіки Великої Британії, є кампанія "Велика Британія". Власне, ціллю цієї маркетингової кампанії є формування та підтримання позитивного іміджу бренду "Велика Британія" як у власній країні, так і за її межами. У статті було проаналізовано витрати на зазначену маркетингову кампанію та отримані результати від неї. А, наприклад, щодо застосування публічного маркетингу, котрий спрямований на зміну загального політичного курсу Великої Британії, то тут було описано урядову маркетингову кампанію "Get ready for Brexit". Визначено, що публічне управління Великої Британії, застосовуючи публічний маркетинг у власній діяльності, також активно використовує і такий інструмент публічного маркетингу, як мікротаргетингова реклама. У статті сформовано рейтинг витрат британських сторінок у мережі Фейсбук на мікротаргетингову рекламу та визначено, що не комерційні, благодійні чи інші організації/підприємства витрачають значні кошти на рекламу у згаданій соціальній мережі, а саме: публічна влада Британії. Міністерство охорони здоров'я та соціальної допомоги Великої Британії спонсорують агенцію "Громадської охорони здоров'я Англії". У статті описано застосування різних інструментів публічного маркетингу цією агенцією та представлено реальний приклад використання публічної маркетингової моделі OASIS.

Unfortunately, the concept of public marketing is still quite new for the domestic scientific community, and there are not many publications on public marketing in the domestic space. There are no works of domestic authors in which the experience of applying public marketing by foreign countries and the possibility of adopting this experience in Ukraine would be studied and analyzed. The research article covers the application of marketing in the public sector of Great Britain. In the United Kingdom, the Government Communications Service has identified the importance of using public marketing at all levels of government. The British government notes that communication is one of the 4 main levers of governance along with legislation, regulation and taxation. And public marketing is closely linked to the communicative component of government. Thus, it is known that the products of public marketing can be: public goods, services or programs, government (public) decisions, the general political course of a country, the image of the state or a certain territory in the state. Based on this list of public marketing products, the article

analyzed how public authorities in the UK market a particular public marketing product. For example, the article found that the most ambitious government marketing campaign aimed at stimulating the growth of the UK economy is The Great Britain campaign. In fact, the goal of this marketing campaign is to form and maintain a positive image of the UK brand both in its own country and abroad. The article analyzes the costs of this marketing campaign and the results obtained. For example, with regard to the use of public marketing, which aims to change the general policy of the United Kingdom, the government's marketing campaign "Get ready for Brexit" was described here. It is determined that the public administration of the United Kingdom, using public marketing in its own activities, also actively uses such a tool of public marketing as micro-targeting advertising. The article provides a rating of the cost of British Facebook pages on micro-targeting advertising, and determines that it is not commercial, charitable or other organizations / businesses that spend significant funds on advertising on the social network, namely the British public authorities. The UK Department of Health and Welfare is sponsoring the Public Health Agency of England. The article describes the use of various public marketing tools by this agency and presents a real example of using the public marketing model OASIS.

*Ключові слова: держава, публічне управління, публічний маркетинг, Велика Британія.
Key words: state, public administration, public marketing, Great Britain.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Саме поняття публічного маркетингу є доволі новим для вітчизняного наукового середовища, також публікацій на тему публічного маркетингу у вітчизняному просторі є не так багато. Однак досвід застосування маркетингу в публічному управлінні іноземних держав свідчить про ефективність та навіть необхідність використання маркетингової концепції при здійсненні успішного публічного управління. Важливим для розвитку країн із перехідною економікою, а в цю категорію входить і Україна, є досвід ведення публічного управління розвинутими країнами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняному науковому середовищі дослідженнями публічного маркетингу займалися: К. Романенко, Є. Ромат, А.О. Гавриш-Мусафір, І.А. Гридзук, І. Чаплай, В. Шатун та М.А. Окландер. Однак у їхніх працях описується лише понятійний апарат "публічного маркетингу".

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Аналізування досвіду проведення публічного маркетингу розвиненими країнами та описування можливості імплементації застосування концепції публічного маркетингу в Україні вітчизняні науковці не провадили. Тож актуальність проведення наукового дослідження обумовлює позитивний досвід проведення публічного маркетингу розвиненими країнами та недостатнє приділення уваги цій темі у вітчизняному просторі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням наукової статті постає вивчення та аналізування досвіду застосування публічного маркетингу публічними суб'єктами Великої Британії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У ході дослідження з'ясовано, що найкращим прикладом застосування маркетингу у публічному секторі

є діяльність уряду Великої Британії. Адже саме Велика Британія виділяє значне бюджетне фінансування на публічну маркетингову діяльність.

Так, публічний маркетинг, на думку уряду Британії, — це стратегічне застосування низки методів, які допомагають досягти оперативних та політичних цілей шляхом ефективного розуміння та задоволення потреб громадян. У свою чергу публічним маркетингом, на думку автора дослідження, називається механізм публічного управління некомерційного характеру, що сприяє реалізації певного публічного рішення за допомогою використання інструментів різних типів маркетингу [1, с. 158].

У Сполученому Королівстві питанням важливості використання публічного маркетингу на усіх рівнях публічного управління займається Урядова служба зв'язку (The Government Communication Service). Уряд Британії зазначає, що комунікація є одним із 4 основних важелів управління поряд із законодавством, регулюванням та оподаткуванням. А публічний маркетинг тісно пов'язаний саме із комунікативною складовою уряду. Наприклад, коли громадянин Великої Британії дивиться телевізійну медичну кампанію Міністерства охорони здоров'я та соціального обслуговування (DHSC) або ж бачить у громадському транспорті рекламу Управління її Величності з податкових та митних зборів (HMRC), котра нагадує йому подати податкову звітність, то все це є публічним маркетингом, котрий здійснює публічна влада.

Урядовою службою зв'язку (GCS) керує Алекс Айкен, виконавчий директор з питань урядових комунікацій в Кабінеті Міністрів. Одним із його завдань на цій посаді є якраз контролювати фінансування не лише комунікаційної, але і маркетингової діяльності, що здійснюється у публічному секторі Британії [2].

Застосування маркетингу у публічному секторі дозволяє покращити обізнаність населення щодо державної політики, допомагає підвищити якість функціонування державних служб, дозволяє впливати на ставлення та поведінку громадян [3]. Загалом, об'єктами публічного маркетингу є: окремий житель відповідної адміністративно територіальної одиниці, окремі соціальні групи чи населення в цілому. В свою чергу продуктами пуб-

лічного маркетингу можуть виступати: державні товари, послуги чи програми, владні (публічні) рішення, загальний політичний курс певної країни, імідж держави чи певної території у державі [4].

Виходячи із представленої вище переліку продуктів публічного маркетингу, доцільно проаналізувати те, як публічні органи Великої Британії займаються маркетингом того чи іншого продукту публічного маркетингу.

Найамбітішою урядовою маркетинговою кампанією, котра спрямована на стимулювання зростання економіки Великої Британії є кампанія "ВЕЛИКА Британія", розпочата публічною владою у 2012 році. Ціллю даної маркетингової кампанії є формування та підтримання позитивного іміджу бренду "Велика Британія" як у власній країні, так і за її межами.

Уряд Британії вклав у кампанію 113, 5 млн фунтів стерлінгів, однак віддача від даної кампанії за 4 роки становила 1,2 млрд фунтів стерлінгів. Так, на 16% збільшилися наміри іноземних компаній інвестувати в економіку Британії; на 12% зросли наміри іноземців частіше купувати британські товари; вартість бренду Британії зросла з 100 до 158 млн фунтів стерлінгів. Важливо також, що кампанія проводиться шляхом співпраці та партнерських відносин органів публічної влади Британії із бізнесом, приватними організаціями та особами [5]. У 2020 році бренд Великої Британії зайняв 2-ге місце серед країн світу. Протягом більше десяти років Великобританія незмінно займала лідируючі позиції в рейтингу Nation Brands Index (NBI), перебуваючи в районі третього місця. У NBI 2020 Великобританія вперше зайняла друге місце [6]. Високі оцінки країна отримала в категоріях, що стосуються експорту, імміграції та інвестицій. Саме завдяки правильно організованим маркетинговим кампаніям, Британії вдається підтримувати лідируючі позиції у рейтингу брендів країн.

У Великій Британії з квітня 2014 року функціонує креативна студія дизайну Design102, котра заснована Урядовою службою зв'язку (The Government Communication Service). Вона створена лише для співпраці із державними департаментами, установами та органами. Студія пропонує допомогу у розробці якісних урядових звітів, допомагає із виготовленням привабливої інфографіки, допомагає із проведенням ребрендингу державних установ чи департаментів, надає послуги із розробленням стратегій просування урядових сторінок у соцмережах тощо [7]. Тобто ця дизайнерська студія функціонує на рівні держави та допомагає створювати та підтримувати у різний спосіб бренд "Велика Британія" серед громадян Королівства.

Застосування публічного маркетингу, котрий спрямований на зміну загального політичного курсу Великої Британії найкраще відображається в урядовій маркетинговій кампанії "Get ready for Brexit" (Будьте готові до Брексіту). Урядом Британії була створена спеціальна інформаційна кампанія на тему виходу Британії з ЄС, котра поширювала урядові інформаційні повідомлення у соціальних мережах, по телебаченню, на білбордах тощо. Аудиторія, на котру була націлена дана маркетингова кампанія охоплювала громадян Великобританії, а особливо тих, хто мав намір поїхати до Європи в туристичних чи інших цілях після виходу Британії з ЄС, та

всіх британських експортерів, що співпрацювали з ЄС. Така маркетингова кампанія тривала протягом вересня-жовтня 2019 року [8]. У січні 2020 року Державна аудиторська служба Британії повідомила, що уряд витратив 46 мільйонів фунтів стерлінгів на цю кампанію. Попри це, аудитори заявили, що насправді частка тих британців, котрі мали б стати краще обізнаними в Брексіті суттєво не змінилась [9]. Хоч і можна говорити про те, що "Get ready for Brexit" не стала напрочуд успішною маркетинговою кампанією уряду, бо не досягла поставлених цілей, однак Британія в кінцевому результаті все ж покинула Європейський Союз, а на думку автора, дослідження цьому остаточному рішенню посприяли і маркетингові дії уряду.

Уряд Великої Британії, застосовуючи публічний маркетинг у власній діяльності, активно використовує і такий інструмент публічного маркетингу, як мікротаргетингова реклама. Зрозуміло, що реклама у мережі "Інтернет" дає можливість охопити більшу аудиторію користувачів. Однак рекламувати певний продукт усій аудиторії мережі Інтернет не є доцільно та ефективно. Таким чином, створюється таргетингова реклама, що дозволяє виокремити з усієї аудиторії частку саме тих користувачів, що будуть зацікавлені у представленому продукті, тобто вибрати цільову аудиторію. Власне, вибір цільової аудиторії ґрунтується на персональних даних користувачів мережі "Інтернет". Мікротаргетинг — це технологія сегментації цільової аудиторії з використанням унікального алгоритму, який визначає комбінацію демографічних та психографічних характеристик для кожного з сегментів [10].

Публічне управління Великої Британії застосовує мікротаргетингову рекламу у соціальній мережі Facebook. Так, автором дослідження сформовано рейтинг витрат британських сторінок у мережі Фейсбук на мікротаргетингову рекламу (табл. 1).

Виходячи із вищевказаних даних стає зрозуміло, що уряд Великої Британії на рекламу у соціальній мережі Facebook протягом трьох років витратив 2 364 937 . Важливо, що не комерційні, благодійні чи інші організації/підприємства витрачають значні кошти на рекламу у згаданій соціальній мережі, а саме публічна влада Британії. Потенційне охоплення такої реклами складає > 1 млн користувачів соціальної мережі у Британії.

Наприклад, активно нині є реклама британського уряду в соціальній мережі Фейсбук на тему пошуку роботи британцями. Реклама закликає британців перейти за посиланням gov.uk/jobhelp, де вони зможуть більше дізнатись про ринок праці та віднайти роботу у власній країні. Тоді ж, коли у Великій Британії спостерігалось зростання кількості хворих на COVID-19, то сторінка уряду поширювала рекламу, котра переконувала британців дотримуватись карантинних правил та обмежень, поширювалась і інформація про вакцинацію.

Міністерство охорони здоров'я та соціальної допомоги Великобританії спонсорує агенцію "Громадської охорони здоров'я Англії" (Public Health England). Метою існування Громадської охорони здоров'я Англії є захист, покращення здоров'я та добробуту нації. Власне, дана агенція у своїй діяльності активно застосовує пуб-

лічний маркетинг. PHE використовує маркетингові кампанії для:

- зміни поведінки громадськості щодо шкідливих звичок;
- мотивування громадян до здорового способу життя;
- активізування зусиль тих, хто працює над покращенням здоров'я громадськості у державному та комерційному секторах.

Для планування маркетингових кампаній агенція PHE використовує у своїй діяльності модель OASIS — Objectives, Audience insight, Strategy, Implementation and Scoring (Цілі, Аудиторія, Стратегія, Впровадження та Оцінка) [12].

Використання моделі OASIS на прикладі маркетингової кампанії у боротьби проти захворювання раку "Be Clear on Cancer" представлено на рисунку 1.

PHE застосовує різні інструменти публічного маркетингу. Наприклад, реклама відбувається через створені агенцією вебсайти, через особисті повідомлення громадян електронною поштою, на сторінках у Facebook, а також через зв'язки із громадськістю за допомогою чат-ботів. Чат-бот — це сервіс, заснований на штучному інтелекті, що підтримує діалог з користувачем, спроможний вибрати відповіді і реагувати на певний набір команд [13]. Так, PHE розробила чат-бота Start4Life Breastfeeding Friend, котрий відповідає на найпоширеніші питання британців про грудне вигодовування. Взагалі, Start4Life є частиною загальнонаціональної кампанії Британії Change4Life, яка допомагає дорослим та сім'ям харчуватися повноцінно та більше рухатися. Ця

Таблиця 1. Витрати у Великій Британії на мікротаргетингову рекламу у соціальній мережі Facebook

№	Назва сторінки Facebook	Тип організації	Загальна сума витрат із 2018 року по 2021 рік, £	Витрати за травень 2021 року, £
1	WWF UK	Неприбуткова організація	2 949 151	224 545
2	UK government	Урядова організація	2 364 937	18 819
3	Greenpeace UK	Неурядова організація	1 938 627	114 956
4	International Rescue Committee - UK	Неурядова організація	1 690 572	18 203
5	The Labour Party	Політична партія	1 405 467	35 360
6	Liberal Democrats	Політична партія	1 342 201	891
7	The Scottish Government	Урядова організація	1 148 982	110 622
8	Conservatives	Політична партія	1 050 815	22 408
9	Amnesty International UK	Благодійна організація	844 950	54 900
10	Democracy Unleashed	Політична організація	731 530	Відсутні

Джерело: сформовано автором на основі даних [11].

кампанія також проводиться "Громадською охороною здоров'я Англії" та фінансується урядом Британії. Зважаючи на активне впровадження штучного інтелекту в маркетингові кампанії комерційного сектору, уряд Британії, розробляючи подальші маркетингові стратегії, ставить собі за мету переймання цього досвіду, і впровадження штучного інтелекту у власну публічну діяльність.

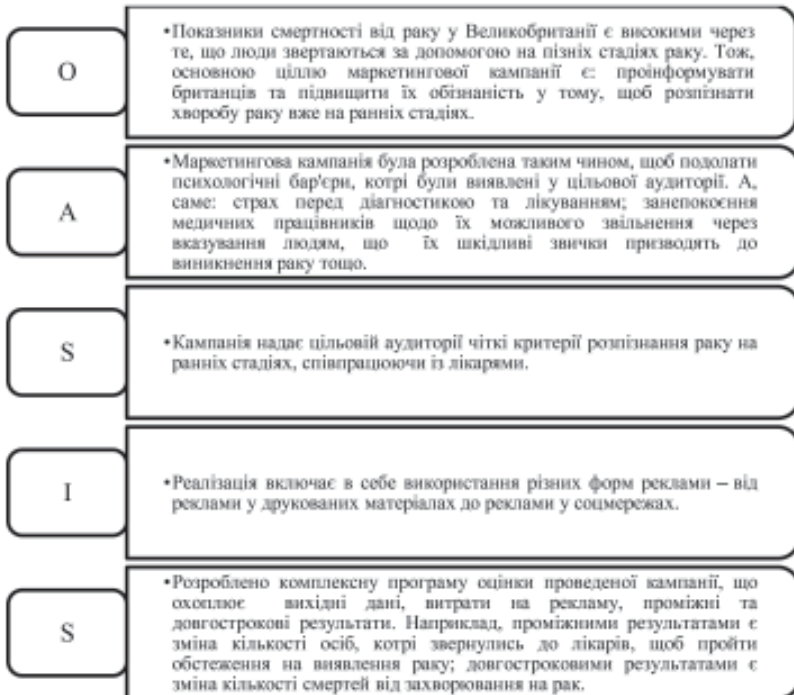


Рис. 1. Приклад використання публічної маркетингової моделі OASIS агенцією "Громадської охорони здоров'я Англії"

Джерело: сформовано автором на основі [12].

ВИСНОВКИ

У підсумку слід сказати, що у своїй діяльності уряд Великої Британії активно використовує публічний маркетинг. Так, проводяться маркетингові кампанії, метою котрих є формування та підтримання позитивного бренду "Велика Британія", як у власній країні, так і за її межами. Уряд використовує маркетингові інструменти і для того, щоб інформувати та впливати на власних громадян при зміні загального політичного курсу (наприклад, вихід із ЄС). Говорячи ж більше про внутрішнє життя британців всередині країни, то тут уряд використовує маркетинг для того, щоб змінювати життя громадян на краще, проводячи маркетингові кампанії, котрі стимулюють до здорового способу життя. Уряд також допомагає громадянам дотримуватись власного законодавства, вчасно нагадуючи, наприклад, про подання декларацій та сплату податків.

Перспективою подальших досліджень постає аналізування досвіду застосування публічного маркетингу іншими розвиненими країнами світу та розроблення на основі цього досвіду ефек-

тивної системи публічного маркетингу для країн із перехідною економікою, зокрема і України.

Література:

1. Подольчак Н.Ю., Білик О.І., Ханик Ю.-Б.Р. Поняття публічного маркетингу та приклади його застосування в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 1. С. 155—160. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.155

2. Governance and leadership. URL: <https://gcs.civilservice.gov.uk/about-us/governance-and-leadership/> (дата звернення: 01.02.2022).

3. Marketing. URL: <https://gcs.civilservice.gov.uk/guidance/marketing/> (дата звернення: 01.02.2022).

4. Ханик Ю.-Б.Р. Публічний маркетинг: класифікація, алгоритм проведення та формування загальної системи. Інвестиції: практика та досвід, 2021. № 10. С. 142—146. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.10.142

5. GREAT Britain Campaign: Creating impact for Britain around the world. URL: https://effectivedesign.org.uk/sites/default/files/DBA_Radley_Yeldar_GREAT_Britain_Campaign.pdf (дата звернення: 03.02.2022).

6. Германия сохраняет лидерство в рейтинге Nation Brands Index 2020. Россия занимает 27-е место. URL: <https://www.ipsos.com/ru-ru/nation-brand-index-2020> (дата звернення: 03.02.2022).

7. Студія дизайну "Design102". URL: <https://www.design102.co.uk/> (дата звернення: 03.02.2022).

8. "Get Ready for Brexit" campaign launched. URL: <https://www.gov.uk/government/news/get-ready-for-brexit-campaign-launched> (дата звернення: 05.02.2022).

9. "Get Ready for Brexit" campaign had little effect, says watchdog. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2020/jan/28/get-ready-for-brexit-campaign-had-little-effect-says-watchdog> (дата звернення: 05.02.2022).

10. Ханик Ю.-Б.Р., Білик О.І. Використання механізму мікротаргетингової реклами у публічному маркетингу та захист персональних даних громадян України. Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ. 22—23 квітня. 2020. Київ, 2020. С. 305—307.

11. Звіт Бібліотеки реклами Facebook. URL: <https://www.facebook.com/ads/archive/report> (дата звернення: 01.02.2022).

12. Public Health England marketing strategy: 2017 to 2020. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/public-health-england-marketing-strategy-2017-to-2020> (дата звернення: 04.02.2022).

13. Ханик Ю.-Б.Р. Використання чат-ботів у публічному секторі. Сучасні інформаційні технології та системи в управлінні: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів, м. Київ, 15—16 квітня 2021 р. Київ. 2021. С. 150—151.

References:

1. Podolchak, N., Bilyk, O. and Khanyk, Y.-B. (2020), "Concepts of public marketing and examples of its application in Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 155—160. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.155

2. The official site of Government Communication Service (2020), "Governance and leadership", available at: <https://gcs.civilservice.gov.uk/about-us/governance-and-leadership/> (Accessed 1 February 2022).

3. The official site of Government Communication Service (2020), "Marketing", available at: <https://gcs.civilservice.gov.uk/guidance/marketing/> (Accessed 1 February 2022).

4. Khanyk, Y.-B. (2021), "Public marketing: classification, algorithm for conducting and forming a general system", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 142—146. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.10.142

5. GREAT Britain Campaign (2016), "GREAT Britain Campaign: Creating impact for Britain around the world", available at: https://effectivedesign.org.uk/sites/default/files/DBA_Radley_Yeldar_GREAT_Britain_Campaign.pdf (Accessed 3 February 2022).

6. The official site of Ipsos (2020), "Germany retains its lead in the Nation Brands Index 2020. Russia ranks 27th", available at: <https://www.ipsos.com/ru-ru/nation-brand-index-2020> (Accessed 3 February 2022).

7. The official site of Design102 (2022), available at: <https://www.design102.co.uk/> (Accessed 3 February 2022).

8. The official site of Great Britain government (2019), "Get Ready for Brexit campaign launched.", available at: <https://www.gov.uk/government/news/get-ready-for-brexit-campaign-launched> (Accessed 5 February 2022).

9. The official site of newspaper The Guardian (2020), "'Get Ready for Brexit' campaign had little effect, says watchdog.", available at: <https://www.theguardian.com/politics/2020/jan/28/get-ready-for-brexit-campaign-had-little-effect-says-watchdog> (Accessed 5 February 2022).

10. Khanyk, Y.-B., Bilyk, O. (2020), "Use of the mechanism of micro-targeting advertising in public marketing and protection of personal data of citizens of Ukraine", *Informatsiyini tekhnolohiyi v kul'turi, mystetstvi, osviti, nauksi, ekonomitsi ta biznesi. V mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiya [Information technologies in culture, art, education, science, economics and business. V International scientific-practical conference]*, Kyiv, Ukraine, April 22—23, pp. 305—307.

11. The official site of Facebook (2022), "Facebook Advertising Library Report", available at: <https://www.facebook.com/ads/archive/report> (Accessed 1 February 2022).

12. The official site of Great Britain government (2017), "Public Health England marketing strategy: 2017 to 2020", available at: <https://www.gov.uk/government/publications/public-health-england-marketing-strategy-2017-to-2020> (Accessed 5 February 2022).

13. Khanyk, Y.-B. (2021), "Use of chatbots in the public sector", *Suchasni informatsiyini tekhnolohiyi ta systemy v upravlinni. III Mizhnarodnoyi naukovopraktychna konferentsiya molodykh vchenykh, aspirantiv i studentiv [Modern information technologies and systems in management. III International Scientific and Practical Conference of Young Scientists, Post-graduates and Students]*, Kyiv, Ukraine, April 15—16, pp. 150—151.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2022 р.